LUCIJUS ANĖJUS

SENEKA

GAMTOS KLAUSIMAI

Vilnius
pradai
2002

UDK 1(37)
Se76

Iš lotynų kalbos vertė
DALIA DILYTĖ

Redagavo
RAMUTĖ RYBELIENĖ

Leidinį parėmė
LIETUVOS KULTŪROS MINISTERIJA

© Vertimas į lietuvių kalbą,
baigiamasis straipsnis,
paaiškinimai – *Dalios Dilytės*, 2002
ISBN 9986-943-85-X
© „Pradų" leidykla, 2002

GAMTOS KLAUSIMAI

Pirma knyga

APIE DANGAUS UGNIS

<Įžanga.> (1) Lucilijau, puikiausias vyre, esu įsitikinęs, kad toks pat skirtumas, kokio esama tarp filosofijos ir kitų mokslų, glūdi ir pačioje filosofijoje tarp tos jos dalies, kurioje kalbama apie žmones, ir tos, kuri skirta dievams. Pastaroji dalis didingesnė ir dvasingesnė, daug sau leido, nesitenkino akimis, numanė esant kažką aukščiau ir gražiau, ko prigimtis neleido regėti. (2) Trumpai tariant, tarp jų skirtumas toks, koks tarp Dievo ir žmogaus. Viena dalis parodo, ką veikti žemėje, kita – kas vyksta danguje. Viena išsklaido mūsų paklydimus ir priartina gyvenimo klystkelius išryškinančią šviesą, kita pakyla daug aukščiau už šią miglą, kurioje skendime, ir išplėštus iš tamsybių mus veda ten, iš kur šviečia. (3) O aš iš tiesų dėkoju gamtai ne tada, kai matau joje tai, kas prieinama visiems, bet įžengęs į paslaptingesniąją sritį, tirdamas, kokia visatos medžiaga, kas jos kūrėjas arba sargas, kas yra Dievas, ar jis vi-

sas pasinėręs į save[1], ar kartais užmeta akį ir į mus, ar kasdien ką nors kuria, ar sukūrė vieną sykį[2], ar jis pasaulio dalis[3], ar pasaulis[4], ar jis ir šiandien gali spręsti ir šį tą išprašyti iš lemčių dėsnio, ar keistinų dalykų sukūrimas sumenkintų didybę ir būtų klaidos pripažinimas, <...bet> tam, kam patinka tik tobulybė, turi patikti tas pat. Dėl to jo laisvė <...> ir galia nemažėja, juk jis pats sau yra būtinybė. (4) Jei man nebūtų leista prie to prisiliesti, <visai> nebūtų vertėję gimti. Dėl ko galėčiau džiaugtis esąs tarp gyvųjų? Ar kad esu maisto ir gėrimų koštuvas? Kad kemšu šį ligūstą ir nupiepusį kūną, kuris nepripildomas žūtų, ir gyvenu tarnaudamas ligoniui? Kad bijau mirties, dėl kurios vienos ir gimstame? Atimk šitą neįkainojamą turtą, ir gyvenimas nebus vertas nei prakaito, nei vargo. (5) Koks niekingas padaras esti žmogus tada, kai nepakyla virš žmogiškųjų reikalų! Ką didinga darome grumdamiesi su aistromis? Net nugalėdami jas įveikiame tik pamėkles. Kodėl turėtume žavėtis savimi, jei labai skiriamės nuo pašlemėkų? Nematau priežasties, dėl kurios ligoninėje galėtų didžiuotis stipresnieji paliegėliai. (6) Labai didelis skirtumas tarp jėgų ir geros sveikatos. Išvengei sielos ydų, tavo veidas neapsimetinėja, žodžiai nepriklauso nuo svetimos valios, širdis neveidmainiauja, tavyje neglūdi godumas, neduodantis sau pačiam to, ką pasigrobė iš kitų, nei prabangos siekimas, šlykščiai

švaistantis pinigus, kad dar šlykščiau juos įgytų, nei garbės troškimas, nuvesiantis į šlovę tik nešlovingais keliais. Vis tiek nieko nesi pasiekęs. Daug ko išvengei, o savęs – dar ne. Juk toji tobulybė, į kurią veržiamės, yra didinga ne todėl, kad išvengti blogio savaime yra laimė, bet dėl to, kad išvaduoja sielą, paruošia dangiškųjų dalykų pažinimui ir padaro vertą bendrauti su Dievu. (7) Tik tada ji įgyja visą ir pilnutinį žmogaus dalios gėrį, kai pamynusi bet kokį blogį siekia aukštumų ir skverbiasi į gamtos glėbio gilumą. Tada jai smagu klaidžiojant tarp žvaigždynų šaipytis iš turtingų namų grindų[5] ir žemės su visu jos auksu (turiu galvoje ne tik iškeltą į paviršių ir atiduotą Monetos kalyklai[6], bet ir tą, kurį paslėpusi saugo ainių godumui). (8) Ji tol negali niekinti portikų, dramblio kaulu žvilgančių lubų, karpomų giraičių, į namus išvedžiotų upių, kol neapėjo visatos ir iš viršaus žvelgdama į ankštą, daugiausia jūros užlietą žemę, kur kyšančią sausumą užima nedirbami plotai arba dykumos, arba ledynai, sau netarė: „Tai čia tas taškas, kurį daugybė genčių dalijasi kardu ir ugnimi?“ (9) Ak, kokios juokingos mirtingųjų ribos! Tegul dakai nekiša nosies už Istro, Hemas teįkalina trakus, partams tepastoja kelią Eufratas, Dunojus teatskiria sarmatų ir romėnų kraštus, Reinas tebūnie Germanijos riba, Pirėnų kalnai tekelia gūbrį tarp Galijos ir Ispanijos, tarp Egipto ir Etiopijos teplyti nedirba-

mų smėlynų plotai! (10) Jei kas duotų skruzdėlėms žmogaus protą, ar jos nepadalytų vieno grendymo į daugybę provincijų? Kai pakilęs į iš tiesų didingas aukštumas išvysi kariuomenes traukiant su iškeltomis vėliavomis, tarytum vyktų kas didu, tai žvalgančią tolesnį kelią, tai pasklindančią šonais raitiją, norėsi ištarti:

Virva jos laštaku juodu per lauką[7].

Tai ankštumoje besidarbuojančių skruzdėlių bėgiojimas. Kuo gi skiriamės nuo jų, jei ne kūniūkščio dydžiu? (11) Tik taškelyje plaukiojate, kariaujate, karaliaujate, įkuriate valstybes – mažutėlaites, net jei jas iš abiejų pusių skalauja vandenynas. O aukštybėse – neaprėpiamos erdvės; sielai leista jas užvaldyti, jei ji pasiliko sau tik trupinėlį kūniškumo, jei nusivalo purvą ir žybčioja nevaržoma, lengva ir nuosaiki. (12) Ten įžengusi ji gauna peno, auga ir tarsi išsilaisvinusi iš pančių grįžta į savo pradžią. Sielos dieviškumo įrodymas yra žavėjimasis dieviškais dalykais: jie traukia ją ne kaip svetimi, bet kaip savi. Palikusi rūpesčius, ji stebi žvaigždynų nusileidimą ir patekėjimą ir tokius skirtingus jų, sutartinai judančių, kelius, žiūri, kur kokia žvaigždė parodo žemei šviesą pirmiausia, kur jos kelionės aukščiausias taškas, iki kiek ji nusileidžia. Smalsi žiūrovė naršo ir tyrinėja vieną dalyką po kito. O kodėl jai netyrinėti? Žino, jog tai susiję su ja. (13) Tuomet ji

niekina ankstesnio būsto ankštumą. Juk kiek tėra nuo Ispanijos pakraščių iki Indijos? Nedaugelio dienų tarpas, jei laivą neša palankus vėjas. O ana dangiškoji šalis nepaprastai veržliam, nė akimirką nesustojančiam, pastoviu greičiu judančiam šviesuliui duoda kelio trisdešimčiai metų[8]. Tik ten siela sužino visa, ko ilgai ieškojo, ten pradeda pažinti Dievą. Kas yra Dievas? Visatos protas[9]. Kas yra Dievas? Tai, ką visą matai, ir tai, ko viso nematai. Norėdami išreikšti jo didybę, už kurią nieko didingesnio neįmanoma įsivaizduoti, turime sakyti, jog jis vienintelis yra visybė, jog savo kūrinį aprėpia ir vidujai, ir išoriškai. (14) Kuo Dievo prigimtis skiriasi nuo mūsų? Mūsų geresnioji dalis yra siela, o jame, be sielos, nėra jokios dalies. Jis visas yra tvarkantis protas. Mirtingieji baisiausiai klysta laikydami pasaulį, už kurį nėra nieko gražesnio, darnesnio ir nuosekliau atitinkančio Dievo sumanymą, neplaningu, atsitiktinumo gainiojamu ir todėl sumaištingu, su žaibais, debesimis, audromis ir kitomis negandomis, plakančiomis žemę ir gretimas sritis. (15) Toks kvailumas būdingas ne tik prastuomenei, jis paplitęs ir tarp išminties skelbėjų[10]. Yra tokių, kurie mano turį įžvelgiančią ateitį sielą, gebančią rikiuoti visus daiktus – jai priklausančius ir svetimus, – bet ši visata, kurioje ir mes esame, pasak jų, neturinti plano ir genama arba kažkokio aklumo, arba prigimties, nesuvokiančios, ką daro, nutrūktgalviškumo.

(16) Ar tu sugebi įvertinti viso to pažinimo ir daiktų ribų nustatymo svarbą? Kiek Dievas gali? Ar jis sau darosi medžiagą, ar naudojasi esama? Katras pirmesnis: ar tvarkantis protas atsirado anksčiau už medžiagą, ar medžiaga – už tvarkantį protą? Ar Dievas sukuria ką nori, ar daugeliu atvejų kūriniai jį apvilia, ir didelio menininko daug kas suformuojama prastai ne todėl, kad trūksta talento, bet todėl, kad medžiaga dažnai nepaklūsta talentui? (17) Ar šių dalykų įžvelgimas, mokymasis, įsisavinimas nėra savojo nemirtingumo peržengimas ir perėjimas į geresnę būtį? „Ką tau, – klausi, – tai duos?“ Jei nieko daugiau, tikrai suteiks štai ką: Dievą išmatavęs žinosiu, kaip visa yra ankšta.

I. (1) Dabar pereinu prie sumanyto veikalo. Klausyk, ką manau apie ugnis, lekiančias per erdvę. Tai, kad skrieja įžambiai ir nepaprastai greitai, rodo, jog jas bakština didžiulė jėga. Atrodo, jos ne pačios juda, o skrenda iššautos. (2) Ugnių išvaizda daugeriopa ir įvairi. Aristotelis vieną rūšį vadina „ožkomis“[11]. Neklausk manęs, kodėl, arba pirma įrodyk, kodėl vadinama „ožiukais“. Jei susitarsime (taip patogiausia), kad vienas kito neklausinėsime to, ką žinome esant neįmanoma atsakyti, verčiau bus tyrinėti patį dalyką negu stebėtis, kaip čia Aristotelis tą ugnies kamuolį pavadino „ožka“. Juk tokios formos buvo ir Paului su Persėju kariaujant[12] pasirodžiusi didumo sulig

mėnuliu ugnis. (3) Ne vieną sykį regėjome milžiniško sviedinio formos liepsną, kuri skriedama išsisklaidė. Regėjome panašų ženklą maždaug tada, kai šį pasaulį paliko dieviškasis Augustas[13]. Regėjome ir Sejano pasmerkimo laikais[14]. Prieš Germaniko mirtį[15] atėjo toks pat ženklas. (4) Pasakysi: „Baisiai klysti manydamas, kad dievai iš anksto siunčia mirčių ženklus ar kad žemėje yra kas nors taip didu, ką žūstant pasaulis turėtų žinoti.“ Ateis laikas ir šiam klausimui. Pažiūrėsime, ar nustatyta visų daiktų tvarka pildosi ir vieni įvykiai susiję su kitais taip, kad tai, kas įvyksta anksčiau, yra arba pasekmės priežastis, arba ženklas. Pažiūrėsime, ar dievams rūpi žmonių reikalai, ar pati įvykių seka tam tikrais požymiais pranašauja, kas atsitiks toliau. (5) Tuo tarpu pasakysiu, jog esu įsitikinęs, kad tokios ugnys atsiranda orui smarkiau trinantis, kai jis <...> krypsta į vieną pusę, o kitas <oras> nepasitraukia ir viduje kaunasi. Dėl kratymosi atsiranda stulpai, kamuoliai, deglai ir degantis dangus. Kai susidūrimas menkesnis, kai vyksta, sakyčiau, tik trintis, trykšta mažesnės šviesos,

uodega ilga pašvietę[16].

(6) Tada plonytėlaičiai ugnies pluoštai brėžia danguje trumpo kelio žymes. Toks reginys atsiveria kiekvieną naktį, jam nereikia didelio oro judėjimo. Pagaliau, trumpai tariant, vyksta tie pa-

tys reiškiniai kaip ir žaibuojant, tik su mažesne jėga. Kaip nestipriai trinktelėję vienas į kitą debesys sukelia žybčiojimą, o smarkiau susidaužiantys – žaibus, taip kuo menkesnė juos spaudžia jėga ir kuo jie mažesni, tuo silpnesnius žaibus išsviedžia. (7) Aristotelis aiškina taip[17]. Žemės skritulys iškvepia daug įvairių dalykų: vienus – drėgnus, kitus – sausus, trečius – karštus, ketvirtus – degius. Nenuostabu, kad žemė garuoja daugeriopai ir įvairiai. Juk dangaus daiktai irgi ne vienos spalvos: Šuns žvaigždyno rausvumas ryškus, Marso – blankesnis, o Jupiteris visai jo neturi, tik žvilga gryna šviesa. (8) Taigi didelėje į aukštesnę sritį žemės pasiųstų dalelių sankaupoje esti teikiančių peno ugniai. Jos būtinai pasiekia debesis ir gali užsidegti ne tik dėl susidūrimo, bet ir plūstelėjus saulės spinduliams. Juk ir žemėje siera pabarstytos skiedros pritraukia ugnį iš toliau. (9) Įtikima, jog tokia debesų viduje sutelkta medžiaga lengvai užsidega ir atsiranda mažesnės ar didesnės ugnys priklausomai nuo to, ar daugiau, ar mažiau buvo jėgų. Nepaprastai paika būti įsitikinus, kad žvaigždės arba krinta, arba peršoka dangų, arba kad nuo jų kažkas nuplėšiama ar nuskobiama. (10) Mat jei taip būtų, žvaigždžių pristigtų. Juk kiekvieną naktį matome devynias galybes šviesų judant ir skriejant į skirtingas puses. Bet juk kiekviena žvaigždė tebėra savo vietoje <ir> tokio pat didumo. Vadinasi, šie

reiškiniai gimsta žemiau žvaigždžių ir greitai dingsta, nes neturi pagrindo ir pastovios vietos. (11) „Tai kodėl šviesos neskrieja dienos viduryje?“ Bet nejau tvirtinsi, kad dieną nėra žvaigždžių, nes nematyti? Kaip jos slypi saulės spindulių nužilpintos, taip ir tie deglai skrieja ir dieną, bet juos užgožia ryški dienos šviesa. Tačiau jei kada nors ištrykšta su tokia jėga, kad net dieną įstengia blykstelėti, jie pasirodo. (12) Mūsų laikai ne sykį regėjo dienos deglus, vienus judančius iš rytų į vakarus, kitus – iš vakarų į rytus. Kai praskrieja daug žvaigždžių, jūrininkai mano būsiant audrą. Jei šis reiškinys iš tiesų yra vėjų ženklas, jis yra ten, iš kur jie atlekia, tai yra ore tarp Mėnulio ir Žemės. (13) Per didelę audrą dažnai pasirodo lyg ir žvaigždės, nusileidusios ant burių. Pavojuje atsidūrę keliautojai įsitikinę, kad tai – jiems padedančių Poluko su Kastoru galia[18]. Jie pagrįstai gali tikėtis išsigelbėti, nes audra akivaizdžiai palūžta ir vėjai tilsta, priešingu atveju ugnys skrietų, neglūdėtų vienoje vietoje. (14) Gilipui vykstant į Sirakūzus[19] pasirodžiusi žvaigždė sustojo tiesiai ant ieties smaigalio. Romėnų stovykloje trumposios ietys[20] užsidegė turbūt nuo nukritusių dangaus ugnių, kurios kaip žaibai tranko gyvulius ir medžius. Tačiau silpnesnės tik nuslenka žemyn ir priglunda, nei trenkia, nei sužeidžia. Vienos tvyksteli tarp debesų, kitos – giedrame danguje, jei oras yra tinka-

mas išskelti ugniai. (15) Juk ir giedrame danguje kartais griaudžia dėl tos pačios priežasties kaip ir debesuotame – susitrenkus orui. Nors jis šviesus ir sausas, bet gali jungtis ir formuoti tam tikrus į debesis panašius darinius. Atsidaužę vienas į kitą, jie sukelia garsą. O kada susidaro stulpai, skydai ir plačių ugnies juostų vaizdai? Kai šią medžiagą veikia panaši, bet aktyvesnė priežastis.

II. (1) Dabar pažiūrėkime, kaip atsiranda švytėjimas aplink dangaus šviesulius. Pasakojama, jog tą dieną, kai iš Apolonijos grįžęs dieviškasis Augustas įžengė į Romą[21], aplink saulę buvo matyti įvairiaspalvis, panašus į vaivorykštę ratas. Graikai jį vadina „halo“, o mes tinkamiausiai galime įvardyti vainiku. Išdėstysiu, kaip aiškinamas jo susidarymas. (2) Įmetę į tvenkinį akmenuką, matome vandenį išsklindant į daugelį ratilų: iš pradžių atsiranda mažiausias, paskui – didesnis, vėliau – kiti vis platesni, kol proveržis nuslopsta ir virsta ramia vandens plyne. Manykime, jog tas pats vyksta ir ore. Sutankėjęs jis gali reaguoti į kirtį. Krintanti saulės, mėnulio ar kurios nors žvaigždės šviesa verčia jį išsklisti į daugelį apskritimų. Mat drėgmė, oras ir visa, kas gauna formą dėl smūgio, verčiami įgyti tokį pavidalą, kokį turi tą daryti verčiantis daiktas. Šviesa visada yra apskrita. Taigi ir šviesos sutrenktas oras išsiriečia į apskritimą. (3) Panašius švytėjimus graikai

vadino „grendymais“, nes javams kulti skirtos vietos paprastai esti apvalios. Neverta tikėti tuos grendymus ar vainikus susidarant šviesulių pašonėje. Jie be galo toli, nors atrodo juos juosią ir vainikuoją. Šis pavidalas atsiranda netoli nuo žemės, bet mūsų silpnas regėjimas verčia manyti, jog jis ringuoja aplink šviesulį. (4) Prie pat saulės ir žvaigždžių to būti negali, nes ten tvyro skidus eteris. Formos susispaudžia tik iš tankių ir tirštų kūnų, subtilesnėje medžiagoje jos neturi kur susidaryti ar įsitvirtinti. Pirtyse irgi dėl tiršto oro tamsumo kažką panašaus galima pastebėti aplink žibintą. Dažniausiai vainikai pasirodo pučiant pietų vėjui, kai dangus esti labiausiai apsunkęs ir tankiausias. (5) Kartais jie pamažėle išsisklaido ir pražūva, kartais iš kurio nors krašto praplyšta, ir jūreiviai laukia vėjo iš tos pusės, kur vainiko pynė pradėjo irti: jei jis nyksta iš šiaurės, pūs akvilonas, jei iš vakarų – favonijus. Tai yra įrodymas, jog vainikas atsiranda toje dangaus dalyje, kur sklando vėjai, aukštesnė sritis neturi vainikų, kadangi ten nėra vėjų. (6) Prie šių įrodymų pridėk ir tą, kad vainikas susitvenkia tik esant ramiam orui bei dvelkiant vangiam vėjui. Kitais atvejais jo nematyti. Mat tik stovintis oras gali būti stumiamas, išsklaidomas ir sudaryti bet kokį pavidalą. Sruvendamas jis nepatiria šviesos smūgių, nesigrumia, nesiformuoja, nes jo dalys pabirusios. (7) Taigi joks šviesulys niekada neap-

sijuos tokiu ratu, nebent oras bus tirštas ir nejudantis – tik tada išsaugos į jį krintančios apvalios šviesos apskritimą. Tam yra priežastis. Prisimink truputėlį anksčiau mano pateiktą pavyzdį. Į tvenkinį, ežerą, plyną vandenį įmestas akmenukas sukelia daugybę ratilų, bet upėje jis šito nepadarys. Kodėl? Todėl, kad tekantis vanduo sugriauna bet kokią formą. Taigi tas pats vyksta ore: kai jis stovi vietoje, gali įsipavidalinti, o kai blaškosi ir bėga, neleidžia savęs įveikti, sujaukdamas bet kokį smūgį ar atėjusią formą. (8) Kai minėtieji vainikai tolygiai sunyksta ir patys į save prasmenga, tai žada ramius orus, nuščiuvimą, tyką, o kai išyra vienoje vietoje – vėjas pūs iš ten, kur praplyšo, jei atsiranda daug skylių – kaupiasi audra[22]. (9) Kodėl taip atsitinka, galima suprasti iš to, ką jau išdėsčiau. Mat pranykus visam drignės pavidalui ore nusistovi pusiausvyra, ir todėl jis esti malonus. Jei ratas nutrūksta iš vienos pusės, aišku, kad oras plūsta iš ten ir ta šalis atsiųs vėją. O kai visa drignė išdraskyta ir suardyta, akivaizdu, kad ji puolama iš daugelio pusių ir neramios oro srovės sūkuriuoja tai ten, tai čia. Vadinasi, dėl tokio plačiai siekiančio ir visur jėgas nukreipiančio dangaus nepastovumo aišku būsiant daugelio vėjų sukeltą audrą. (10) Tokie vainikai naktimis švyti aplink mėnulį ir kitas žvaigždes. Dieną jie pasirodo retai, taip retai, kad kai kurie graikai teigė, jog jų apskritai nebūna, nors tyri-

nėjimai įrodo priešingai. Reto jų pasirodymo priežastis yra stipresnė saulės šviesa ir jos varinėjamas dėl šilumos tapęs skystesnis oras. Mėnulio jėga tingesnė, todėl aplinkinio oro lengviau atremiama. (11) Kiti šviesuliai irgi yra silpni ir neįstengia praplėšti oro. Taigi jų atvaizdą įgyja ir išlaiko tik tvirtesnė ir nepaslankesnė medžiaga. Oras neturi būti nei per tirštas, kad neatgintų ir neatstumtų pasiųstos šviesos, nei per retas ar per skystas, kad nesulaikytų spindulių. Tokia pusiausvyra būdinga naktims, kai žvaigždynai nekaringai, nesmarkiai plaka aplinkinį orą vangia šviesa ir nuspalvina, nes tada jis esti tankesnis negu dieną.

III. (1) O vaivorykštė, priešingai, naktį neatsiranda arba pasirodo be galo retai, nes mėnulis neturi tiek jėgų, kad pereitų debesis ir jiems įlietų tokios spalvos, kokią jie gauna perskrosti saulės[23].

Įvairiaspalvės vaivorykštės lanką jie sudaro štai kaip. Kadangi vienos debesų dalys paburkusios, kitos susitraukusios, trečios per tirštos ir nepraleidžia saulės, ketvirtos per silpnos ir spindulių neatsigina, tas nevienodumas sumaišo šviesą su šešėliu ir sukuria nuostabią vaivorykštės spalvų įvairovę. (2) Nurodoma ir kita vaivorykštės atsiradimo priežastis. Žiūrėdami į kurioje nors vietoje prakiurusį vamzdį matome, jog pro mažą skylutę besiveržiantis vanduo trykšdamas įstrižai prieš saulę spindi kaip vaivorykštė. Tą patį pama-

tysi stebėdamas, kaip prisisėmęs į burną vandens milo vėlėjas plonai apipurškia ištiestą ant stovų milą: išpurkštame ore pasirodo tokios pat įvairios spalvos, kokios tviska vaivorykštėje. (3) Neabejok, kad šio reiškinio priežastis yra skystis. Vaivorykštė atsiranda tik dangui apsiniaukus. Patyrinėkime, kaip tai vyksta. Kai kurie mokslininkai tvirtina, jog esama kažkokių praleidžiančių saulę lašelių ir kitų – pernelyg tankių, neperšviečiamų. Pirmieji sukelią švytėjimą, o antrieji – prieblandą. Jiems susimaišius atsirandanti vaivorykštė: saulę priimančioji jos dalis švytinti, o kita, spindulius atstumiančioji dalis tamsesnė, ji sudaranti prieblandą. (4) Kai kurie su tuo nesutinka. Tas aiškinimas atrodytų tiesa, jei vaivorykštė teturėtų dvi spalvas, jei ji susidėtų tik iš šviesos ir tamsos. Dabar gi, < kaip sako poetas>,

Tūkstančiai joj įvairiausių spalvų mirguliuoja ir žiba,
Bet jų vienos virtimas kita klaidina mums akį:
Kur susiliečia, tenai kaip viena, kraštutinės skirtingos.[24]

Joje matome raudonos, geltonos, žydros ir kitų spalvų, tarytum nupieštų neryškiomis juostomis. <Pasak poeto>, ar jos skirtingos, tegali sužinoti palyginęs kraštines. Mat dėl nuostabaus gamtos meno nejaučiame perėjimo, todėl šalia esančios supanašėja, o labiau nutolusios – viena kitą

išryškina. Jei vaivorykštę sudaro tik dvi spalvos, šviesi ir tamsi, kaip tuomet paaiškinti jų įvairovę? (5) Kai kurie įsitikinę, jog vaivorykštė atsiranda taip: ten, kur lyja, krintančio lietaus lašai tampa veidrodėliais, nuo kiekvieno atsispindi saulė[25]. Paskui daugybė, netgi begalybė ir nuožulniai, ir stačiai skriejančių atspindžių susilieja. Taigi vaivorykštė esanti daugelio saulės atspindžių susiliejimas. (6) Prie tokios išvados jie prieina šitaip. Teigia, jog giedrą dieną išdėliojus tūkstantį dubenėlių su vandeniu, visi taps saulės atvaizdais. Aptaškius augalo lapus, kiekvienas lašas taps saulės atvaizdu, o didelis ežeras, priešingai, tesudarys ne daugiau kaip vieną atvaizdą. Kodėl? Todėl, kad bet koks savo ribų apibrėžtas apvalus lygus paviršius yra veidrodis. Padalyk milžiniško dydžio tvenkinį sienelėmis – bus tiek saulės atvaizdų, kiek vandens plotelių; palik išsiliejusį kaip dabar – regėsi tik vieną atvaizdą. Nesvarbu, ar lašelis vandens, ar ežeras, – apribotas jis tampa veidrodžiu. Taigi begalinė aibė krintančio lietaus lašų sudaro tiek pat veidrodžių, tiek pat saulės pavidalų. Stebėtojui jie atrodo susilieję dėl atstumo, jis neįstengia įžvelgti tarpų, todėl visiems jiems susimaišius vietoj atskirų jam tviska vienas pavidalas. (7) Aristotelis yra tokios pat nuomonės[26]. „Bet koks lygus paviršius, – sako jis, – atmuša akių skleidžiamus spindulius. Nieko nėra lygesnio už vandenį ir orą, vadinasi, nuo tiršto oro

mūsų žvilgsnis grįžta pas mus. Kai akių aštrumas atšipęs ir silpnas, jos nieko neįstengia, kad ir koks būtų oro smūgis. Kai kurie žmonės serga tokia liga: jiems atrodo, kad patys ateina sau priešais, jie visur mato savo pačių atvaizdus. Kodėl? Nes nestipri akių galia, negalėdama perplėšti, atšoka nuo čia pat esančio oro. (8) Taigi tokiems ligoniams bet koks oras padaro tą patį, ką kitiems tirštas. Prastų akių žvilgsnį atmuša bet koks." Vanduo daug stipriau nei oras atspindi mūsų žvilgsnį, nes jis tankesnis ir neperskrodžiamas. Jis sulaiko mūsų akių spindulius ir nukreipia ten, iš kur jie atėję. Taigi nors lietaus lašų daug, tiek pat yra ir veidrodžių. Tačiau kadangi jie maži, atspindi saulės spalvą, o ne formą. Paskui, kai be perstojo krintančių lašelių aibė gauna tą pačią spalvą, susidaro ne daugelio atskirų, bet vieno ilgo ir ištisinio atspindžio vaizdas. (9) „Kaip čia yra? – klausi. – Tu sakai, jog yra tūkstančiai atspindžių, o aš nematau nė vieno? Ir kodėl saulės spalva viena, o tų atspindžių skirtinga?" Atremdamas šį tavo klausimą ir kitus, kuriuos irgi reikia atremti, turėčiau pasakyti, kad nieko nėra nepatikimesnio už mūsų regėjimą[27] ne tik tais atvejais, kai aiškiai matyti trukdo atstumas, bet ir tada, kai daiktas ranka pasiekiamas. Plono vandens sluoksnio užlietas irklas atrodo lūžęs[28], žvelgiant per stiklą obuoliai regisi daug didesni, portiko kolonos susilieja. (10) Grįžkime prie saulės. Skaičia-

vimai įrodo, kad ji yra didesnė už visą Žemę, o mūsų akys taip ją sutraukia, kad kai kurie išmintingi vyrai teigė ją esant pėdos skersmens. Žinome, jog ji skrieja greičiausiai iš visų, o niekas nemato lekiant; netikėtume, kad keliauja, jei nebūtų aišku, jog pasislinko. Niekas nejaučia, kad juda pati visata, galvotrūkčiais lėkdama ir per akimirką vėl atverdama dangaus kūnų patekėjimus ir nusileidimus. Tai ko stebiesi, jei mūsų akys neišskiria lietaus lašų ir <iš> milžiniško nuotolio žvelgiant dingsta atspindžių skirtumai? (11) Niekas neabejoja, kad vaivorykštė yra saulės atspindys, atsiradęs rasotame ir tuščiaviduriame debesyje. Iš to tebūnie tau aišku štai kas: vaivorykštė visada esti prieš saulę, aukštai ar žemai priklausomai nuo to, ar saulė leidžiasi, ar kyla, ir slenka į priešingą pusę. Mat leidžiantis saulei vaivorykštė esti aukščiau, o užkopus į dangų – žemiau. Dažnai debesis plaukia saulės šone ir nesukelia vaivorykštės, nes netiesiai atspindžio nebūna.

(12) Spalvų įvairovė atsiranda ne dėl ko kito, o dėl to, kad dalis jų gaunama iš saulės, <dalis> – iš debesies. Drėgmė sukelia tai žydras juostas, tai žalias, tai panašias į purpurą, geltonas ar ugnines, o šią įvairovę lemia dvi spalvos, blanki ir sodri. Panašiai juk ir purpuras iš tų pačių moliuskų išeina nevienodas. Svarbu, kiek audinys žlugintas, ar prisigėrė tirštesnių, ar vandeningesnių dažų, ar daug kartų mirkytas ir virin-

tas, ar suvilgytas tik sykį. (13) Taigi nenuostabu, kad esant dviem dalykams, saulei ir debesiui, tai yra kūnui ir veidrodžiui, išeina tiek įvairių spalvų, kiek yra būdų ryškėti ir blankti. Juk vienokia esti kaitrios, kitokia smilkstančios ir vos rusenančios ugnies spalva. (14) Kitus dalykus tyrinėti keblu, kai nieko aiškaus neturime ir tenka daug spėlioti. Čia aišku, jog vaivorykštės priežastys yra dvi: saulė ir debesis, kadangi vaivorykštė niekad nepasirodo nei giedrame danguje, nei apsiniaukusiame, saulei pasislėpus. Vadinasi, ją lemia tų dviejų daiktų buvimas, be vieno katro ji neatsiranda.

IV. (1) <Ir> dar vienas įrodymas, aiškiai patvirtinantis, jog vaivorykštė atspindi vaizdą kaip veidrodis, yra tas, kad ji pasirodo tik esant priešpriešai, tai yra iš vienos pusės stovi tai, kas atspindima, iš kitos – tai, kas rodo atvaizdą. Geometrų pateikiami apskaičiavimai[29] ne tik įtikina, bet ir verčia neturėti jokių abejonių, kad vaivorykštė yra dėl veidrodžio netobulumo ir formos prastai atspindėtas saulės vaizdas. Tuo tarpu mes pabandysime pateikti kitų įrodymų, kuriuos skaityti lengva. (2) Kad vaivorykštė gimsta būtent šitaip, pridedu tokį argumentą: ji susidaro nepaprastai greitai. Milžiniškas ir įvairialypis daiktas per akimirką nusidriekia danguje ir taip pat skubiai dingsta. Niekas taip staigiai neatsiranda, kaip atvaizdas veidrodyje, nes veidrodis nieko neveikia,

tik rodo. (3) Parijietis[30] Artemidoras priduria, kokios rūšies turi būti debesis, kad taip atspindėtų saulę. „Jei iš pusiau perpjauto stiklinio rutulio, – sako jis, – padarysi įgaubtą veidrodį ir atsistosi toliau nuo jo vidurio, šalia tavęs stovintys žmonės atrodys apvirtę ir esą arčiau tavęs negu veidrodžio. (4) Tas pats atsitinka, – tęsia jis, – kai iš šono stebime apvalų ir tuščiavidurį debesį. Saulės atvaizdas atrodo atsiskyręs nuo debesies, priartėjęs prie mūsų ir pasviręs labiau į mus. Ugninė jo spalva yra iš saulės, mėlyna – iš debesies, o kitos – iš abiejų susimaišymo."

V. (1) Šiems teiginiams prieštaraujama šitaip. Dėl veidrodžių yra dvi nuomonės[31]: vieni mokslininkai mano, kad juose matomi atvaizdai yra mūsų kūnų pavidalai, išėję ir atsiskyrę nuo mūsų kūnų. Kiti sako, kad veidrodžiuose žiūrime ne į atvaizdus, bet į pačius kūnus: kai akys pasiunčia spindulius, šie vėl į jas sugrįžta. Klausimas, kaip mes matome ir ką matome, nėra susijęs su dabar aptariamu dalyku. (2) Tačiau svarbu tai, kaip atvaizdas veidrodyje išeina panašus į atspindimąjį daiktą. Ar esama skirtingesnių dalykų nei saulė ir vaivorykštė? Pastarojoje neatsispindi nei saulės forma, nei spalva, nei dydis. Vaivorykštė yra gerokai platesnė ir toje dalyje, kur žėri, gerokai raudonesnė už saulę, ji turi ir kitų spalvų. (3) Be to, norėdamas įtikinti, kad veidrodžių būna oro erdvėje, turėtum parodyti tą patį lygumą, glotnu-

mą, spindėjimą. Tačiau debesys visiškai nepanašūs į veidrodžius: dažnai per juos einame, bet savęs juose neišvystame. Užkopusieji į kalnų viršūnes žvelgia į debesis iš viršaus, o savo atvaizdų neregi. (4) Kiekvienas lašelis yra atskiras veidrodis. „Sutinku, bet neigiu iš lašelių susidarant debesis. Jie turi kažką, iš ko gali atsirasti lašai, tačiau patys nėra lašai. Debesys turi ne vandens, tik būsimojo vandens medžiagą." (5) Sutikime su tavimi, kad debesyje glūdi aibės lašų ir jie sukelia atspindį, tačiau juk ne visi sukuria vieną atspindį, o kiekvienas lašas vis kitą. Be to, sujunk kelis veidrodžius – vaizdai nesusilies į vieną, o kiekvienas veidrodis uždarys <savyje> perteiktą daikto panašumą. Esama veidrodžių, sudėtų iš daugelio. Parodžius jiems vieną žmogų, atsispindi minia, nes kiekviena dalis pateikia savo atvaizdą. Nors šitaip sujungti ir šalimais sudėti veidrodžiai jokiu būdu neatriboja savo vaizdų, iš vieno žmogaus padaro minią, tačiau to būrio nesulieja, bet išskirsto į atskirus pavidalus. O vaivorykštė apibrėžta vieningo vyksmo, jos visos pavidalas vienas. (6) „Kaipgi čia išeina? – klausia jis. – Nejaugi iš prakiurusio vamzdžio trykštančio arba irklų tėkšto vandens spalvos nepanašios į vaivorykštės?" Tai tiesa, bet taip atsitinka ne dėl tos priežasties, kurią tu nori įžvelgti tvirtindamas, jog kiekvienas lašelis priima saulės atvaizdą. Juk lašai krinta per greitai ir atvaizdo negali sugriebti. Jie turėtų sto-

vėti, kad priimtų tai, ką atkuria. Taigi kas ten vyksta? Jie atspindi spalvą, o ne vaizdą. Kita vertus, kaip iškalbingai sako Cezaris Neronas,

Kiterietės balandžio kakliukas judėdamas mirga[32].

Nuo mažiausio kryptelėjimo įvairiomis spalvomis suspindi povų kaklai. Ar veidrodžiais pavadinsime ir tokias plunksnas, kurių kiekvienas pasvirimas liejasi vis naujomis spalvomis? (7) Debesų prigimtis skiriasi nuo veidrodžio ne mažiau kaip ir minėtų paukščių, chameleonų bei kitų gyvūnų, kurių spalva keičiasi iš vidaus, kai plūstelėjus skysčiui jie maino odą degdami pykčiu ar geismu, arba dėl padėties: priklausomai nuo to, kaip šviesa krinta – tiesiai ar įstrižai, taip ir nusidažo. (8) O kuo gi debesys panašūs į veidrodžius? Pastarieji – neperšviečiami, pirmieji praleidžia šviesą, pastarieji – sūdrūs ir tankūs, pirmieji – reti, pastarieji visi sudėti iš tos pačios medžiagos, pirmieji atsitiktinai iš įvairių sudaryti, dėl to nevienodi ir neilgai teišsilaiko. Be to, tekant saulei regime dalį dangaus paraustant, kartais regime ugninės spalvos debesis. Tai kas trukdo jiems gavus iš kylančios saulės vieną spalvą išgauti ir daugiau, net jei jie ir neturi veidrodžio galios? (9) „Ką tik įrodinėjai, – sako jis, – jog vaivorykštė visada atsiranda priešais saulę, nes veidrodis duoda tik priešais jį esančio daikto atspindį. Šis teiginys, – tęsia jis, – toks pat kaip ir mūsų, nes kaip reikia

pastatyti prieš veidrodį daiktą, kurio atvaizdą jis turi perteikti, taip saulė turi atsirasti tinkamoje padėtyje, kad debesys galėtų nusidažyti. Mat ji sukelia ne tą patį reiškinį šviesdama iš bet kur, ir vaivorykštei atsirasti reikia tinkamo spindulių kritimo." (10) Taip kalba tie, kurie nori įteigti, jog debesis yra nudažomas.

Poseidonijas[33] ir tie, kurie tvirtina, kad tokį reginį sukuria veidrodis, atsako taip: „Jei vaivorykštė turėtų kokią nors vieną spalvą, ji neišnyktų ir iš arčiau būtų aiškiau matoma, o dabar iš tolo ryškus vaivorykštės vaizdas dingsta atsidūrus netoliese". (11) Nors pačią mintį galėčiau pagrįsti, aš šiam prieštaravimui nepritariu. Kodėl? Pasakysiu. Todėl, kad debesis gali būti nudažytas taip, jog jo spalva matyti ne iš visur. Juk ir pats debesis ne iš visur matyti: debesies nepastebi tas, kuris atsiduria jo viduryje. Kas čia nuostabaus, kad jo spalvos neregi tas, kuris nemato paties debesies? Tačiau juk debesis yra, nors jo ir nematyti, taigi yra ir spalva. Tai, kad priėjus vaivorykštė <taigi ir spalva> dingsta, nėra įrodymas, jog spalvos tik įsivaizduotos. Tas pats atsitinka ir su debesimis, tačiau jie nėra netikri dėl to, kad pasidaro nematomi. (12) Be to, kai tau sakoma, jog debesis nudažytas saulės, nesakoma, kad toji spalva įspausta kaip kietam, nejudamam, patvariam kūnui, bet – kaip judriam ir paslankiam, trumpai teigyjančiam tą išvaizdą. Yra spalvų, kurios savo esmę parodo tik

iš toliau. Kuo geresnis ir labiau prisotintas dažų Tiro purpuras, tuo aukščiau reikia jį iškelti, kad atskleistų visą savo žėrėjimą. Negalima teigti, jog turintis puikiausią spalvą daiktas jos neturi, jei parodo ją ne tuo būdu, kaip aiškinama. (13) Sutinku su Poseidoniju, kad vaivorykštė atsiranda debesiui įgijus įgaubtą, apvalią, tarytum perpjauto kamuolio pusės formą. To įrodyti negalima, bet padeda geometrai, kurie remdamiesi abejonių nekeliančiais įrodymais tvirtina, jog saulės išvaizda yra nepanaši. (14) Mat ne visi veidrodžiai pateikia tiesą. Yra tokių, į kuriuos baisu žiūrėti, jie rodo siaubingai sudarkytą žiūrinčiojo veidą; panašumą išlaiko, bet subjauroja. Yra tokių, į kuriuos pažvelgęs gali pradėti didžiuotis savo jėgomis: raumenys gerokai padidėję ir viso kūno pavidalas nežmoniškai išsiplėtęs. Yra tokių, kurie rodo tik dešinę veido pusę. Yra tokių, kurie tik kairę. Yra tokių, kurie iškraipo ir apverčia. Taigi ar nuostabu, kad debesyje susidaro klaidingai saulę atspindintis veidrodis?

VI. (1) Tarp kitų argumentų bus ir tas, kad vaivorykštė niekada nebūna didesnė už pusę apskritimo ir kad ji yra tuo mažesnė, kuo aukščiau saulė...

<...kaip sako mūsų Vergilijus, „vaivorykštė vandenį siurbia“[34], kai artėja lietus. Bet ne iš visų pusių pasirodžiusi neša tokią pat grėsmę. Atsiradusi pietų pusėje, atsitemps gausybę vandens.

Jo negalėjo įveikti nepaprastai stipri saulė, tiek daug jame slypi jėgų. Jei sušvito vakaruose, krapnos ir truputį lynos. Pakilusi iš rytų arba šalimais, žada giedrą...> (2) Tačiau jei vaivorykštė yra saulės atvaizdas, kodėl ji pasirodo gerokai didesnė už saulę? Todėl, kad yra tokių veidrodžių, kurie rodo daiktus daug didesnius negu patys juos mato, išaugina baidykliško dydžio pavidalus, ir yra mažinančių veidrodžių. (3) Pasakyk štai ką: kodėl vaivorykštės forma apvali, jei ji neatspindi saulės skritulio? Gal pasakysi, iš kur jos spalvų įvairovė, iš kur toks pavidalas? Nepasakysi nepateikęs daikto, pagal kurį ji formuojasi. O kito daikto nėra, išskyrus saulę, kuri, kaip ir tu pripažįsti, suteikia vaivorykštei spalvas. Vadinasi, ji suteikia ir formą. Pagaliau mudu sutariame, jog danguje pasirodančios spalvos yra iš saulės, nesutariame tik dėl vieno: tu sakai, kad spalvos yra iš tikrųjų, o aš – kad jos tik atrodo. Ar jos iš tiesų yra, ar tik atrodo esančios, vis tiek atsirado iš saulės. Tu neišpainiosi klausimo, kodėl spalvos dingsta staiga, o bet koks kitas švytėjimas <...> užgęsta pamažu. (4) Netikėtas jos pasirodymas ir netikėtas dingimas yra mano pusę palaikantys argumentai. Juk tai veidrodžio ypatybė, jame vaizdas ne dalimis išplaukia, bet iš karto atsiranda visas. Bet kokį paveikslą veidrodyje galima greitai ir panaikinti, ir padaryti: juk kad jis atsirastų ar dingtų, tereikia parodyti ar nunešti į šalį kokį nors daiktą.

Taigi debesyje neglūdi tikroji vaivorykštės medžiaga, ji yra ne kūnas, o regimybė, panašumas be daikto. Ar nori būti tuo tikras? Vaivorykštė dings, jei uždengsi saulę. Kartoju: uždėk ant saulės kitą debesį – išnyks pirmojo margumas. (5) „Bet vaivorykštė daug didesnė už saulę." Ką tik sakiau, kad esama kiekvieną atspindimą kūną padidinančių veidrodžių. Pridursiu, jog vandenyje visi daiktai yra gerokai didesni. Mažos ir neaiškios raidės žiūrint per stiklinį vandens pripiltą rutulį pasidaro didesnės ir aiškesnės. Stikliniame inde plaukiojantys vaisiai atrodo gražesni nei yra iš tikrųjų. Žvelgiant pro debesį šviesuliai matyti didesni, nes mūsų regėjimo galios slysta drėgmėje ir negali patikimai sugauti to, ką norėtų. Tai bus akivaizdu pripylus taurę vandens ir įmetus žiedą: nors žiedas gulės pačiame dugne, jo atvaizdas pasirodys vandens paviršiuje. (6) Visi per skystį matomi daiktai yra gerokai stambesni nei iš tikrųjų. Ar nuostabu, kad žvelgiant pro debesį saulė atrodo didesnė? Tai lemia dvi priežastys. Pirma, debesis turi tam tikro panašumo į stiklą, per jį taip pat gali pereiti šviesa. Kita vertus, jis turi kažką ir vandeniui būdinga, o jei dar neturi, jau ruošiasi turėti, tai yra vandens prigimtis jau yra, į jį pavirs debesis, praradęs savąją prigimtį.

VII. (1) „Kadangi, – sako jis, – užsiminei apie stiklą, pateiksiu su juo susijusį tau prieštaraujantį teiginį. Iš stiklo paprastai daromos lazdelės su

grioveliais arba su kampuotais gumbeliais kaip kuokos. Pagavusi įstrižus saulės spindulius, šitokia lazdelė nusidažo tokiomis spalvomis, kokias esame įpratę matyti vaivorykštėje. Žinok, tai ne saulės atvaizdas, bet spalvos pamėgdžiojimas dėl atmušimo ypatybės." (2) Pirma, daug kas tavo teiginyje kalba mano naudai. Aišku, jog tai vyksta dėl saulės, aišku, jog tam, kad atmuštų saulę, daiktas turi būti lygus ir panašus į veidrodį. Be to, aišku, jog tai nėra tikras nudažymas, o tik spalvos regimybė, kaip ir mano minėto balandžio kaklo, nuo kryptelėjimo įgyjančio ir prarandančio spalvotumą. Tas pats vyksta ir veidrodyje: jam nesuteikiama spalva, jis mėgdžioja kito daikto spalvą. (3) Man reikia išspręsti tik vieną dalyką: kodėl šioje lazdelėje nematyti saulės paveikslo. Ji nesugeba jo atspindėti. Bando perteikti paveikslą, nes jos medžiaga lygi ir tam tinkama, bet neįstengia, nes padaryta netaisyklingai. Jei būtų padirbta reikiamai, atspindėtų tiek saulių, kiek turėtų <...> stebėtojų. Kadangi tai <vos> atskirta viena nuo kita, spindi ne taip, kaip veidrodis, atvaizdai tik pradeda rodytis, bet nepasirodo ir dėl artumo susilieja į vieną spalvą.

VIII. (1) „O kodėl vaivorykštė neužpildo viso rato? Kodėl tada, kai labiausiai ištįsta ir išsilenkia, matoma tik pusė jo?" Kai kas spėlioja taip. Būdama gerokai aukščiau už debesis, saulė perskrodžia tik viršutinę jų dalį. Išeitų, kad apatinės da-

lies šviesa nenuspalvina. Taigi priimdami saulę iš vienos pusės debesys atspindi vieną jos pusę, kuri visuomet yra pusė skritulio. (2) Šis argumentas menkas. Kodėl? Nors saulė yra aukščiau, ji perskrodžia visą debesį, taigi ir nuspalvina. Kaip kitaip galėtų būti? Juk būdamas laidus spinduliams debesis leidžia jiems perskrosti visą tirštumą. Antra, tie autoriai skelbia savo teiginiams prieštaraujantį dalyką. Mat jei saulė yra aukščiau ir užplūsta tik viršutinę debesų dalį, vaivorykštė niekada nenusileistų lig žemės, o juk ji nutįsta iki dirvos. (3) Be to, vaivorykštės nebūna ne priešais saulę. Visai nesvarbu, ar saulė aukščiau, ar žemiau, nes ji spinduliais plaka tą šoną, kuris yra priešais ją. Ir dar. Kartais vaivorykštę sukuria ir besileidžianti saulė. Tada priartėjusi prie žemės ji iš tikro plaka debesis iš žemai. Tačiau nors debesys saulę priima iš pažemių, iš apačios, ir tuomet vaivorykštė esti pusės lanko. (4) Mūsiškiai[35], tvirtinantys, jog šviesa atsispindi debesyje tarytum veidrodyje, laiko tą debesį kiauraviduriu ir perpjauto kamuolio pavidalo dalimi, kuri negali atspindėti viso rato, nes pati yra rato dalis. Su teiginiu sutinku, o įrodinėjimui nepritariu. Mat jei tuščiaviduriame veidrodyje atsispindi visas priešais padėto kamuolio vaizdas, niekas netrukdo, kad ir pusėje rutulio būtų matomas visas kamuolys. (5) Kalbėjome, kad aplink saulę ir mėnulį pasirodo panašūs į vaivorykštę ratai. Kodėl ten ap-

skritimas susijungia, o vaivorykštėje – niekuomet? Be to, kodėl saulę priima tik kiauraviduriai debesys, o ne plokšti ar išsipūtę? (6) Aristotelis sako[36], jog po rudens lygiadienio vaivorykštė atsiranda bet kuriuo dienos metu, o vasarą – ne, tik arba dienai prasidedant, arba baigiantis. Šio reiškinio priežastis aiški. Pirma, vidurdienį saulė esti labiausiai įkaitusi ir įveikia debesis. Ji negali gauti savo atvaizdo, nes juos suplėšo. O rytą arba vakarop mažiau teturi jėgų, todėl debesys gali ją atlaikyti ir atspindėti. (7) Antra, ji gali padaryti vaivorykštę tik debesims esant priešais ją. Kai dienos trumpesnės, spinduliai visuomet krinta įžambiai, taigi bet kuriuo dienos metu, net pakilusi aukščiausiai, saulė turi priešais debesų, kuriuos gali plakti. O vasarą ji slenka mums virš galvos, vidurdienį, užkopusi aukščiausiai, žvelgia į žemę tiesia linija ir neužtinka priešais debesų, visi jie plaukia po ja.

IX. (1) Dabar reikia pakalbėti apie rykštes[37]. Tokias pat spalvingas ir margas jas paprastai laikome lietaus ženklais. Su jomis nebus daug vargo, nes rykštės yra ne kas kita, kaip nebaigtos vaivorykštės. Jos įvairiaspalvės, bet neišlenktos, guli tiesiai. (2) Atsiranda šalia saulės drėgname debesyje ir jau krapnojant. Taigi jų spalvotumas toks pat kaip vaivorykštės, tik pavidalas pakitęs, nes kitoks jis ir debesų, ant kurių rykštės išsitiesia.

X. (1) Panaši ir vainikų spalvų įvairovė. Skiriasi štai kuo: vainikai atsiranda ten, kur šviesulys, vaivorykštės – tik priešais saulę, rykštės – tik šalia saulės. Galiu nurodyti skirtumą: padalijus vainiką išeis vaivorykštė, ištiesinus – rykštė. Visos jos įvairiaspalvės, iš visokeriopų mėlynos ir rausvos spalvos darinių. Rykštės pasirodo tik šalia saulės, vaivorykštėms reikia saulės arba mėnulio, vainikai juosia visus šviesulius.

XI. (1) Kita rykščių rūšis pasirodo, kai pro siaurus debesų plyšius sklinda ploni, įsitempę, vienas nuo kito nutolę spinduliai. Jie irgi pranašauja liūtis. Kaip man čia elgtis? Kaip juos vadinti? Saulės atvaizdais? (2) Istorikai vadina juos saulėmis ir pasakoja pasirodžius po dvi ar tris[38]. Graikai davė parhelijų vardą – dėl to, kad matomi visai prie pat saulės, o gal dėl to, kad turi tam tikro panašumo į ją. Mat jie ne visiškai ją mėgdžioja, tik dydį ir formą, bet neturi saulės karščio, yra silpni ir išglebę. Kaip juos man įvardyti? Ar elgtis kaip Vergilijui, kuris abejojo dėl vardo, o paskui davė tą, kuriuo abejojo:

kokiu vardu man tave vadinti,
Retijos vyne? Tačiau lenktynių nekvieski Falerno.[39]

Taigi niekas nekliudo juos vadinti parhelijais. (3) Tai saulės atvaizdai, tarsi veidrodyje atsiradę tirštame netoli jos esančiame debesyje. Kai kurie

mokslininkai taip apibrėžia parheliją: apvalus, spindintis, panašus į saulę debesis. Mat jis slenka su saule, nė per sprindį nenuplaukdamas nuo jos toliau negu buvo, kai atsirado. Ar kas nors stebisi, išvydęs saulės paveikslą kokiame nors šaltinyje ar ramiame ežere? Ne, nemanau. Taigi ir aukštybėse, kaip ir pas mus, gali atsirasti toks pat jos vaizdas, jei tik atsiranda atspindėti galinti medžiaga.

XII. (1) Norėdami sugauti saulės užtemimo akimirką, dedame ant žemės dubenis su aliejumi arba sakais, nes riebus skystis mažiau banguoja ir todėl išsaugo atspindėtus vaizdus. Juk vaizdai gali atsirasti tik nejudančiame skystyje. Tada stebime, kaip mėnulis atsiduria priešais saulę ir ją, nors ir gerokai didesnę, uždengia arba dalinai, jei jam pasitaiko užeiti tik ant vieno saulės šono, arba visiškai. Pastarasis užtemimas vadinamas visišku, jis parodo žvaigždes ir užgesina šviesą. Tai įvyksta tada, kai abiejų šviesulių skrituliai sutampa. (2) Taigi kaip abiejų dangaus kūnų atvaizdus galime matyti žemėje, taip galime ir ore, kai suspaustas ir skaidrus oras taip ramiai stovi sustojęs, kad gali įgyti saulės vaizdą. Jį įgyja ir kiti debesys, bet jie jį praleidžia, nes yra arba judrūs, arba reti, arba nešvarūs. Mat judrūs vaizdą išbarsto, reti nesulaiko, o nešvarūs ir purvini yra nejautrūs, kaip ir pas mus žemėje sutepti paviršiai neduoda atspindžio.

XIII. (1) Dėl tos pačios priežasties atsiranda ir po du parhelijus. Kas gi trukdo susidaryti tokiam jų skaičiui, kiek yra gebančių perteikti saulės paveikslą debesų? Kai kurie autoriai yra tos nuomonės, kad kai pasirodo du tokie atspindžiai, vienas yra saulės atvaizdas, o kitas – to atvaizdo atvaizdas. Mat ir pas mus žemėje išdėsčius daug veidrodžių taip, kad vienas būtų kito akiratyje, visi prisipildo atvaizdų, ir vienas atsispindi nuo daikto, o kiti yra atvaizdų paveikslai. Juk nesvarbu, kas atsiduria prieš veidrodį, jis atspindi tai, ką mato. Taip pat ir aukštybėse debesims atsitiktinai išsidėsčius <taip>, kad jie žiūrėtų vienas į kitą, vienas atspindės saulę, o kitas – tą atspindį. (2) Kad taip atsitiktų, šiuos atvaizdus perteikiantys debesys turi būti tiršti, lygūs, spindintys, glotnūs, saulės <...> prigimties. Dėl to visi tokios rūšies atvaizdai baltai tviska, panašūs į mėnulio skritulį, nes duoda atspindį plakami įžambiai krintančios saulės spindulių. Mat jei debesis atsiras žemiau ir arčiau saulės, bus jos išsklaidytas. O toli atsidūręs nei spindulius atmuš, nei atvaizdą sukurs. Taip ir pas mus žemėje toli padėtas veidrodis nerodo mūsų paveikslo, nes mūsų regėjimo galia neįstengia grįžti nuo veidrodžio iki mūsų. (3) Ir šios saulės (prabilsiu kaip istorikai) yra lietaus ženklai, ypač jei jos susidaro pietuose, kur formuojasi sunkiausi debesys. Aratas tikina[40], jog tokiam dariniui apsupus saulę iš abiejų pusių kyla audra.

XIV. (1) Dabar jau laikas peržvelgti kitokias įvairių pavidalų ugnis. Retkarčiais sužiba žvaigždė, retkarčiais dega tai vienoje vietoje sustoję ir įstrigę, tai plaukiantys gaisai. Jų esama daugybės rūšių. Šuliniais vadinami tada, kai tarytum vainiku apjuosta milžiniška dangaus tuštuma esti panaši į iškastą apvalų urvą, pitais – tada, kai į statinę panašus didžiulis plačios apvalios ugnies darinys arba skrieja, arba liepsnoja vienoje vietoje, chasmatais – tada, kai panyra kažkur į erdvę ir lyg prasmegęs liepsnoja pro plyšį. (2) Jų spalvos labai įvairios: kai kurie nepaprastai ryškiai raudoni, kai kurie – lyg gęstančios menkos liepsnelės, kai kurie – baltai spindinčios šviesos, kai kurie žybčioja, kai kurie lygiai gelsvi, netvinksi ir nesvaido spindulių pluoštų. Taigi matome

Paskui save liepsnų baltai suspindusį ruožą[41].

(3) Jos lyg žvaigždės iššokusios skrenda per dangų ir dėl milžiniško spartumo atrodo nutiesusios ilgą ugnies brūkšnį. Mat mūsų akys neįžvelgia judėjimo kiekviename taške ir laiko jų kelią ištisine ugnies juosta. Jos dumia tokiu dideliu greičiu, kad atskirų jų skriejimo dalių neįžiūrime, sugauname tik visumą, suvokiame žvaigždę greičiau ne lekiant, o pralėkus. (4) Taigi tarsi ištisine ugnimi jos pažymi visą kelią, kadangi nerangios mūsų akys nesuspėja su jų bėgimo akimirkomis, bet mato, iš kur žvaigždė ištryško ir kur

nukeliavo. Tas pat su žaibu. Mums atrodo, kad jo ugnis ilga, nes greitai peršoka erdvę, ir mūsų regėjimas vienu sykiu susiduria su toliais, per kuriuos žaibas buvo sviestas. O iš tikrųjų jis nėra ištemptas daiktas. Jei būtų ilgas ir ištįsęs, neturėtų jėgos veržtis. (5) Kaip tos tariamos žvaigždės ištrykšta? Tai galvotrūkčiais vėjo varoma oro trinties uždegta ugnis. Tačiau ne visada jos atsiranda dėl vėjo ir trinties. Kai kada gimsta dėl tam tikros palankios oro būklės. Mat aukštybėse yra daug sausų, karštų, žemiškų elementų, tarp kurių jos įsiplieskia, todėl plaukia žemyn ir net žaibiškai puola prie to, kuo minta. (6) „O kodėl jos skirtingų spalvų?" Nes svarbu, kokia yra uždegamoji medžiaga ir kiek jėgų bei smarkumo turi uždegantis daiktas. Jų kritimas pranašauja vėją iš tos pusės, iš kur jos pasirodo.

XV. (1) „O kaip atsiranda, – klausi, – žaibai, kuriuos graikai vadina σέλα?" Aiškinama, jog daugeliu būdų. Juos gali sukelti vėjų jėga, gali aukštesniojo dangaus karštis, nes kai ugnis plačiai išsilieja, kartais pasičiumpa žemesnes sritis, jei jos tinka degimui. Gali ugnį išskelti ir permesti žemyn žvaigždžių judėjimas. Kas dar? Ar negali būti, kad oras išstumia ugnies pliūpsnį iki eterio, ir pasidaro žaibas bei gaisai arba kažkas panašaus į bėgančią žvaigždę? (2) Kai kurie šių žaibų neria galvotrūkčiais žemyn, panašiai kaip ištryškusios žvaigždės, kai kurie lieka tam tikroje vietoje ir

išskiria tiek šviesos, kad nušviečia tamsą ir sugrąžina dieną, kol išeikvoję maitinamąją medžiagą iš pradžių patamsėja, paskui tarytum gęstanti liepsna vis menkėja ir pranyksta. Kai kurie jų pasirodo debesyse, kai kurie – virš debesų, kai tirštas oras iki pat žvaigždynų išstumia ilgai netoli žemės penėtą ugnį. (3) Kai kurie nepakenčia gaišaties, perbėga dangų ir staiga užgęsta ten, kur įsižiebė. Tokie vadinami tvyksniais, nes rodosi trumpai ir krinta pridarydami nuostolių. Jie dažnai esti žalingi, kaip ir žaibai. Jų paliestuosius vadiname <nutviekstaisiais, tai yra> trenktais be žaibo, o graikai vadina ἀστερόπληκτα. (4) Tas ugnis, kurios išlieka ilgiau, kurios dega smarkiau ir kurios sukasi kartu su dangumi arba net turi savo kelius, mūsiškiai laiko kometomis. Apie jas jau kalbėjome[42]. Jų rūšys: barzdotosios, kiparisinės, lempos ir visos kitos, kurių ugnis išbarstyta uodegoje. Abejotina, ar prie jų reikia priskirti retai matomus stulpus ir statines. Mat jiems reikia didelio ugnies kamuoliuotumo, nes milžiniškas jų apskritimas gerokai pralenkia ryto saulės dydį. (5) Šiam reiškiniui gali priskirti ir tai, ką dažnai skaitome istorijos veikaluose apie degantį dangų[43]. Kartais jis dega taip aukštai, kad atrodo siekiąs pačius šviesulius, kartais – taip žemai, kad sukelia tolimo gaisro įspūdį. Tiberijaus Cezario laikais ugniagesiai subėgo gelbėti Ostijos miesto manydami, kad jis dega, nes didesnę nakties dalį dan-

guje žėrėjo blanki, kaip atrodė, tirštos ir padūmavusios ugnies sukelta pašvaistė. (6) Niekas neabejoja, kad šie reiškiniai iš tiesų turi mums rodomą liepsną. Jie yra medžiagiški. Dėl anksčiau aptartų reiškinių (turiu galvoje vaivorykštes ir vainikus) svarstoma, ar jie apgauna regėjimą ir sudaro klaidingą įspūdį, ar iš tikrųjų juose yra tai, kas matoma. (7) Man nepatinka teiginys, jog vaivorykštėje arba vainike esama kažkokio medžiagiškumo, aš juos laikau tik kitą daiktą atkuriančio veidrodžio apgaule. Juk veidrodyje nėra to, ką jis rodo. Priešingu atveju daiktas iš ten nedingtų nei kitu paveikslu neužsiklotų, nei daugybė pavidalų tai žūtų, tai vėl rastųsi. (8) Kaipgi čia išeina? Jie yra atvaizdai, tuščias tikrų kūnų mėgdžiojimas. Tie vaizdai yra gebančių iškreipti reiškinių veiklos pasekmė. Nes, kaip sakiau, esama veidrodžių, kurie žvelgiantį į juos veidą perkreipia, esama tokių, kurie iki begalybės padidina, peržengdami žmogišką mūsų kūnų pavidalą ir ribas.

XVI. (1) Šioje vietoje noriu papasakoti tau pasakėlę, kad suvoktumei, jog geismas neniekina jokios malonumą skatinančios priemonės ir išradingai kursto savo padūkimą. Buvo toks Hostijus Kvadra. Jo nešvankumą net pavaizdavo vienas mimų vaidinimas. Kai jį užmušė jo paties tarnai, dieviškasis Augustas nutarė šį turtingą šykštuolį, šimto milijonų sestercijų vergą, esant nevertą keršto, tik nepaskelbė, jog nužudytas teisėtai. (2)

Hostijus buvo susitepęs ne tik santykiais su viena lytimi, bet troško ir vyrų, ir moterų. Jis padarė mano ką tik minėtus veidrodžius, pateikiančius labai padidintus atvaizdus: pirštas juose buvo ilgesnis ir storesnis už ranką. Juos taip išdėstė, kad kai atsiduodavo vyrui, veidrodžiuose matydavo visus užpakalyje esančio savo eržilo judesius ir kaip tikru džiaugdavosi dideliu jo organu. (3) Jis ieškojo vyrų visose pirtyse ir rinkosi matydamas jų matmenis, bet vis tiek nepasotinamą ydą džiugino dar ir apgaulingais atvaizdais. Dabar eik ir sakyk, kad veidrodis išrastas dėl švaros. Šlykštu sakyti, ką tas pabaisa savo lūpomis kalbėjo (reikėtų priversti jį tai sugromuliuoti), ką darė, kai iš visų pusių aplink buvo sustatomi veidrodžiai, kad pats matytų savo begėdystes ir suterštų ne tik burną, bet ir akis tomis sąžinę slegiančiomis paslaptimis, kurių niekas net <ir> sau neprisipažįsta. (4) Juk, dievaži, piktadarystės bijo išvysti save. Net niekšai ir jokios nešlovės nesibodintys pašlemėkai labiausiai drovisi žvilgsnio. O jis, tarsi būtų per maža užsiimti negirdėtais ir nematytais dalykais, pasitelkė savo akis ir nesitenkindamas, kad mato, kaip baisiai nusideda, išdėstė aplinkui veidrodžius, kiekvienam padalydamas savo begėdystės dalį. Ir kadangi negalėjo gerai matyti, galvą prispaudęs prie kito tarpukojo, atvaizduose stebėdavo, ką daraṣ. (5) Stebėjo savo burnos ištvirkimą, stebėjo vyrus, kuriems įvairiai atsiduodavo, kar-

tais ir vyrą, ir moterį turėdamas šalia, stebėjo nelabus viso kūno veiksmus. Ką šis šlykštus žmogus paliko patamsiui? Jis nebijojo dienos, tuos baidyklišku santykius pats sau parodydamas, pats pritardamas. Nemanyk, kad <...> nebūtų norėjęs būti ir taip nupieštas. (6) Net kekšės dar turi tam tikro kuklumo ir visų ištvirkavimui pasmerktus kūnus slepia po kokia nors užuolaida, turinčia pridengti nelemtą jų atsidavimą. Net kiekvienas viešnamis turi šiokio tokio drovumo. O tas pabaisa savo nešvankumą padarė reginiu, pats sau rodė tai, ką paslėpti jokia naktis nebūtų per tamsi. (7) „Iš karto, – kalbėjo jis, – turiu ir vyrą, ir moterį, tai netrukdo likusia dalimi ką nors <...> išniekinant atlikti patino pareigą. Visi organai užsiėmę ištvirkavimu, akys tegul irgi dalyvauja paleistuvystėje, tebūna jos liudytojos bei prižiūrėtojos. Pasitelkęs dirbtines priemones, noriu matyti ir tai, ko neleidžia kūno sudėjimas, kad niekas nemanytų, jog nežinau, ką daraš. (8) Gamta žmogaus geismui suteikė prastas priemones. Kitų gyvūnų sueitį sutvarkė geriau. Rasiu ir kaip apdumti ligūstą potraukį, ir kaip patenkinti. Ko vertas mano pagedimas, jei nusidedu gamtos duotuoju būdu? Apsistatysime tokiais veidrodžiais, kurie atspindi neįtikimą vaizdų didumą. (9) Jei būtų įmanoma, paverščiau tai tikrove, o kadangi neįmanoma, mintu apgaule. Tegul mano paleistuvystė mato daugiau nei aprėpia ir tegul pati stebisi savo galimybėmis."

Kokia nelaba begėdystė! Gal tas išgama buvo užmuštas greitai, dar nespėjęs to pamatyti? Jis turėjo būti paaukotas prie savo veidrodžio.

XVII. (1) Juokitės dabar iš filosofų, nes jie samprotauja apie veidrodžio prigimtį, nes tyrinėja, kodėl mūsų atvaizdas jame pasirodo atsigręžęs į mus, ko norėjo daiktų prigimtis, sukūrusi tikrus kūnus ir panorusi, kad būtų matomi jų paveikslai. (2) Kokiu tikslu pateikė sugebančią sugauti atvaizdus medžiagą? Juk ne tam, kad prieš veidrodį pešiotume barzdas arba mes, vyrai, gražintume veidą. Ji niekuomet nesidarbavo dėl prabangos, bet pirmiausia stengėsi, kad mūsų silpnos akys, neįstengiančios žiūrėti į saulę, ją vis tiek pažintų, parodė jos formą ne taip tvieskiant šviesai. Nors į tekančią ir nusileidžiančią saulę žmogui leista žvelgti, tačiau nežinotume jos tikrojo pavidalo, ne rausvo, o spindinčio balta šviesa, jei ji nepasirodytų kokiame nors skystyje sušvelnėjusi ir lengviau matoma. (3) Be to, nematytume dviejų šviesulių susitikimo, paprastai sujaukiančio dieną, negalėtume žinoti, kas vyksta, jei nematytume ant žemės saulės ir mėnulio atvaizdų. (4) Veidrodžiai išrasti tam, kad žmogus pažintų pats save, kad daug iš to gautų. Pirmiausia – savęs pažinimą, paskui – reikiamą patarimą: gražuolį jie ragina vengti negarbingo elgesio, bjaurų – žinoti, jog kūno trūkumus galima atsverti dorybėmis, jaunuolį skatina pačiame žydėjime skirti laiką

mokslams ir narsiems žygiams, senį – neužsiimti žilaplaukiui nederamais dalykais, galvoti apie mirtį. Štai kam daiktų prigimtis davė mums galimybę matyti save. (5) Skaidrutėlis šaltinis ar glotni uola kiekvienam suteikia atvaizdą:

Kai jūros nedrumstė vėjas,
Savo paveikslą mačiau neseniai.[44]

Kaip, tavo nuomone, gyveno žmonės, šukuodavęsi prieš tokį veidrodį? Jų laikai buvo paprastesni, jie tenkinosi tuo, kas pasitaikė po ranka, gamtos geradaryščių dar nenukreipė į ydas, jos išradimų nevertė tarnauti geismui ir palaidumui. (6) Iš pradžių kiekvienas atsitiktinai išvydo savo veidą. Paskui žmonės dažniau ėmė žiūrėti ten, kur matė savo atvaizdus, nes meilė sau mirtingiesiems yra įgimta. Kai jau labiau išsigimusi karta prasiskverbė į žemės gelmes, pasiruošusi iškasti tai, ką iš tiesų reikėtų užversti, pirmiausia buvo panaudota geležis[45]. Ją žmonės nebaudžiami iškasė. O, kad būtų iškasę ją vieną! Paskui pasirodė kitos žemės blogybės, kurių glotnumas visai ko kito ieškojusiems pateikė jų atvaizdus. Vienas juos pamatė ant taurės, kitas – kitokios paskirties varyje. Greitai tam reikalui buvo pagamintas skritulys, dar ne sidabro blizgesio, bet trapios ir prastos medžiagos (7) Tada, kai senovės vyrai gyveno neįmantriai, laikė save dailiais nusimazgoję darbo dulkes sraunioje upėje; <menkas> daiktas bu-

vo perbraukti plaukus ir pašukuoti želiančią barzdą. Tai kiekvienas atlikdavo pats, nepavesdavo <vienas kitam>. Net žmona <ne>prisiliesdavo prie pagal paprotį paleistų vešlių vyrų gaurų. Kaip taurūs gyvūnai karčius, jie purtydavo juos tokius, kokie augo, dirbtinai negarbiniuodavo ir patys sau atrodė gražūs. (8) Vėliau, pasaulyje įsiviešpatavus prabangai, iš aukso ir sidabro buvo iškalinėti žmogaus ūgio veidrodžiai, netrukus jie pradėti puošti brangakmeniais. Dažnai vienas moteriai kainuodavo daugiau, negu kadaise senovės žmonės duodavo valstybės kraičio neturtingų karvedžių dukterims. Ar tu manai, kad variokų gavusios kraičio Scipiono dukterys turėjo paauksuotą veidrodį? (9) Laimingas neturtas, sulaukęs šitokios pagarbos! Jos nebūtų ėmusios to kraičio, jei būtų turėjusios savo. Kad ir kas būtų buvęs tas senato žentu tapęs vyras, jis tikrai suprato gavęs kraitį, kurio neįmanoma grąžinti. O dabar vienas atleistinių mergiūkščių veidrodis kainuoja daugiau už tą kraitį, kurį davė už <...> sakau <...> save. (10) Mat turtų skatinamas prabangos siekimas pamažu darėsi vis nedoresnis, vis didėdamos ydos nepaprastai išsikerojo, ir įvairūs pramanai suplakė visa į vieną krūvą. Kas seniau buvo vadinama moters puošmenomis, dabar dedama į vyro ryšulį. Turiu galvoje bet kokį, net ir kariškio ryšulį. Ar veidrodžio reikia tik pasigražinti? Ne, jis tapo būtinas kiekvienai ydai.

Antra knyga

APIE ŽAIBUS IR PERKŪNUS

I. (1) Visatos tyrinėjimai skirstomi į dangaus, padangių ir žemės[1]. Pirmoji dalis gvildena žvaigždynų prigimtį, pasaulį supančių ugnių dydį ir formą, ar dangus kietas, iš tvirtos ir sustingusios medžiagos, ar tai skidus ir švelnus junginys, ar jis juda, ar sukelia judėjimą, ar žvaigždės žemiau jo, ar įsitvirtinusios jo audinyje, kaip jis palaiko metų laikų kaitą, kaip sugrąžina saulę ir kitus panašius klausimus. (2) Antroji dalis gilinasi į reiškinius tarp dangaus ir žemės. Tai debesys, lietūs, sniegas, <vėjai, žemės drebėjimai, žaibavimai>,

verčiantys širdis žmonių drebėti griausmai[2], –

visa, ką oras sukelia ar kas jame vyksta. Tą sritį vadiname padangėmis, nes ji yra virš žemės. Trečioji dalis tiria vandenis, dirvožemį, augaliją ir, kaip sako teisės žinovai, visa, kas priklauso žemei. (3) „Kodėl, – klausi, – žemės drebėjimus priskyrei tam skyriui, kuriame kalbėsi apie griaustinius

ir žaibus?“ Todėl, kad drebėjimas atsiranda dėl oro srovės[3], o srovė yra išjudintas oras, net jei jis po žeme, net jei yra nematomas; taigi jis turi būti aptartas kalbant apie tą sritį, kurią gamta jam paskyrė. (4) Pasakysiu dar didesnę nuostabą sukelsiantį dalyką: apie žemę reikia kalbėti tyrinėjant dangų. „Kodėl?“ – klausi. Štai kodėl. Žemės ypatybes narpliojame atitinkamoje vietoje. Svarstome, ar ji plati ir nelygi, netaisyklingai ištįsusi, ar visa panaši į kamuolį, paskiras dalis suspraudžianti į rutulį, ar ji jungia vandenis, ar yra vandenų jungiama[4], ar ji gyva, ar nejautrus ir nejudrus kūnas, pilnas dvasios, bet svetimos. Kai ateis šių ir panašių dalykų eilė, jie pasiliks žemės skyriuje, ant žemiausios pakopos. (5) Tačiau kai tiriama, kokia Žemės planetos padėtis, kurioje pasaulio dalyje ji įsikūrusi, kaip kybo žvaigždynų ir dangaus atžvilgiu, – šie klausimai priklauso prie dangaus dalykų ir susiję, sakyčiau, su aukštesniąja būtimi.

II. (1) Kadangi kalbėjau apie dalis, į kurias dalijame visą daiktų prigimties medžiagą, šį tą reikia pasakyti bendrai. Pirmiausia reikia aptarti tuos vieningus kūnus, kuriuose esama oro. (2) Kas tai yra <ir> kodėl turime tai išdėstyti, sužinosi, kai siektelėsiu truputį toliau ir pasakysiu, jog yra kai kas <vieninga, kai kas> ištisa, kai kas susieta[5]. <Mat susiejimas yra> dviejų sujungtų kūnų susilietimas, ištisumas yra dalių susijungi-

mas be tarpų, vienovė yra ištisumas be susiejimo. (3) Ar kyla abejonių, kad tie mūsų matomi ir apčiuopiami kūnai, kurie yra arba juntami, arba patys junta, vieni yra sudėtiniai (jie sudaryti supynimo, sukaupimo <arba sujungimo> būdu, pavyzdžiui, virvė, grūdai, laivas), kiti nesudėtiniai, kaip medis, akmuo? Taigi tu turi sutikti, kad tie dalykai, kurie nejuntami, o pagaunami tik protu, kai kurie irgi pasižymi kūnams būdinga vienove. (4) Matai, kaip gailiu tavo ausų. Galėjau išvengti keblumo pasitelkdamas filosofų žodyną ir pavadindamas juos vieningais kūnais. Kadangi palengvinu tavo padėtį, savo ruožtu atsidėkok man. „Kur suki?" Jei kada ištarsiu „vienas", prisiminsi, jog turiu galvoje ne skaičių, o be jokios išorinės pagalbos, vien savo paties vienovės susieto kūno prigimtį. Oras priklauso prie tokių ypatybių turinčių kūnų.

III. (1) Pasaulis apima visa, ką pažįstame arba galime pažinti. Kai kurie dalykai yra pasaulio dalys. Kai kurie palikti kaip medžiaga. Juk kiekvienam esiniui reikia medžiagos, kaip ir žmogaus rankų kuriamiems daiktams. (2) Aiškiau pasakysiu, kas tai. Mūsų akys, rankos, kaulai, raumenys yra dalys. Medžiaga yra į visas dalis keliausiančios maisto sultys. O kraujas yra tarytum dalis, nes jis yra <dalis>, tačiau jis yra ir medžiaga: juk jis lemia gyvybės vyksmą ir vis tiek pats yra tarp tų dalykų, kurie kūną padaro pilnutinį.

IV. (1) Taigi oras yra pasaulio dalis, ir ypač būtina dalis. Jis susieja dangų su žeme, jis žemiausius dalykus atskiria nuo aukščiausių tam, kad juos sujungtų. Atskiria, nes yra viduryje, sujungia, nes per jį abi sritys bendrauja: jis nukreipia virš savęs tai, ką yra gavęs iš žemės, ir žvaigždynų jėgą perlieja žemei. (2) Pasaulio tarytum dalimi vadinu gyvūnus ir augalus. Mat gyvūnų ir augalų giminė yra visatos dalis, nes priklauso visumai ir be jos nėra visatos. O vienas gyvūnas ar vienas medis yra tarytum dalis, nes jei jis žūsta, jo netekusi visata vis tiek yra visa. Oras, kaip sakiau, priklauso ir dangui, ir žemei ir abiem yra įgimtas. Tai, kas kam nors įgimta, turi vienovės bruožą. Mat niekas negimsta be vienovės ženklo[6].

V. (1) Žemė yra ir pasaulio dalis, ir medžiaga. Manau, neklausinėsi, kodėl dalis. Arba tada <...> taip pat paklausk, kodėl dalis yra dangus. Aišku, jog todėl, kad visata negali būti nei be dangaus, nei be žemės. <Kai kurie žemės dalykai yra medžiaga>, nes kai <...> šių visuotinių ir iš kai kurių. Iš jos išsiskiria maistas visiems gyviams, visiems pasėliams, visoms žvaigždėms. (2) Iš čia tiekiama kiekvienam esiniui, iš čia – pačiam daug reikalaujančiam pasauliui. Iš čia gaunama tai, kas palaiko daugybę tokių judrių, tokių godžių žvaigždynų, dieną ir naktį užsiėmusių savo darbu ir nuolatos alkstančių maisto. Visi daiktai ima tiek, kiek mitybai prigimties nustatyta, o pasau-

lis aprūpintas tiek, kiek reikia amžinybei. Pateiksiu menkutį didelio dalyko pavyzdį: kiaušiniai turi tiek skysčio, kiek pakanka būsimo gyvūno susidarymui.

VI. (1) Oras visur liečiasi su žeme ir taip prigludęs, kad tuoj atsiranda ten, iš kur žemė pasitraukia. Jis yra viso pasaulio dalis. Tačiau jis paima tai, ką žemė siunčia dangaus mitybai. Taigi jis turėtų būti laikomas medžiaga, o ne dalimi. Dėl to jis toks nepastovus ir sumaištingas. (2) Kai kurie tyrėjai[7] mano jį esant sudarytą iš atskirų kūnelių kaip dulkės ir didžiai nutolsta nuo tiesos. Vienovės susietas kūnas palaiko jėgų įtampą, o dalys turi derinti pastangas ir rungiasi vienos su kitomis. Jei oras dalijasi į atomus, jis yra susiskaidęs. (3) Išsibarstę daiktai negali palaikyti įtampos. Oro įtampą tau parodys pripūsti ir pasipriešinantys smūgiui sviediniai, parodys vėjo gainiojamos toli nuneštos sunkmenos, parodys priklausomai nuo oro greičio atsiradę žemi ir aukšti garsai. Juk kas kita yra garsas, jei ne oro įtampa, atsiradusi, kad jis būtų išgirstas liežuviui pliaukštelėjus orą? (4) O bėgimas ir bet koks judėjimas? Ar jie nėra kvėpavimo įtampos darbas? Jis suteikia jėgų raumenims, greičio bėgikams. Kai smarkiai įsibėgėjęs oras susisuka, čiumpa ritinti krūmynus bei miškus, pagriebęs iškelia aukštyn ir daužo pastatus, išjudina iš prigimties nerangiai tįsančią jūrą. (5) Pereikime prie mažesnių daly-

kų. Koks dainavimas neįtempus kvėpavimo? Ar ne oro įtampa remiasi ragų, trimito ir grojimo prietaisų, dėl suspausto vandens išgaunančių stipresnį garsą[8] negu burna, visų dalių veikla? Pažiūrėkime į tuos dalykus, kurie paslapčiomis veikia su milžiniška jėga. Juk sėklos mažutėlaitės, bet kai sėklelė patogiai įsiskverbia į plyšį tarp akmenų, įgauna tiek galių, kad suplėšo milžiniškas uolas ir išardo paminklus[9]. Plonos ir mažos šaknelės skaldo kalnų akmenynus. Kas tai yra, jei ne oro įtampa, be kurios nebūna jokios jėgos ir kurios jėgos niekas negali atremti? (6) Kad ore esama vienovės, galima suprasti iš to, kaip mūsų kūno dalys susijusios. Kas gi jas palaiko, jei ne įkvėptas oras? Kas gi judina mūsų sielą[10]? Kaip oras gali judėti be įtampos? Kokia gali būti įtampa be vienovės? Apie kokią vienovę galima kalbėti, jei jos nėra ore? Kas gi kitas brandina vaisius, ugdo silpnus želmenis, išaugina kuplius medžius, ištempdamas vainiką į plotį <ar iškeldamas į aukštį>, jei ne oro įtampa ir vienovė?

VII. (1) Kai kurie autoriai[11] orą išdrasko, išskirsto į daleles, kad primaišytų į jį tuštumos. Jie įsitikinę, jog oras yra ne ištisas kūnas, bet turi daug kiaurymių. Tai esą matyti iš to, kad paukščiai po jį lengvai skrajoja, kad per jį pereina ir didžiausios, ir mažiausios būtybės. (2) Tačiau jie klysta. Juk panašaus lengvumo turi vandenys, o dėl jų vienovės nėra abejonių. Kūnus jie priima

ir visuomet teka priešinga kryptimi nuo panirusio kūno. Mūsiškiai tai vadina apsuptimi, o graikai ἀντιπερίστασιν. Ore vyksta tas pats, kaip ir vandenyje. Juk jis supa kiekvieną jį stumiantį kūną. Taigi nereikia primaišyti jokios tuštumos[12]. Bet apie tai pakalbėsime kitur.

VIII. (1) Esama <...> daiktų prigimtyje tam tikro veržlumo ir atsiranda didelių polėkių. Nieko nėra veržlesnio už savo įtampą. Dievaži, joks daiktas negali gauti įtampos iš kito, pats nebūdamas nors kiek įsitempęs. Juk lygiai taip pat sakome, jog niekas negali būti kito judinamas, pats nė kiek nejudėdamas[13]. O ką gi kitą, jei ne orą verčiau laikyti turint savyje įtampos? Kas neigs, kad jis įsitempia, matydamas purtomą žemę ir kalnus, namus ir sienas, didžiulius miestus su žmonėmis, jūras su visais krantais?

IX. (1) Oro įtampą rodo jo greitumas ir sklaidumas: akys akimirksniu pasiunčia žvilgsnį už daugelio mylių, vienas garsas sudrebina ištisus miestus, šviesa ne pamažu skverbiasi, bet vienu kartu užlieja visus daiktus. (2) O kaip vanduo be oro galėtų turėti įtampos? Tu neabejoji, kad iš arenos vidurio nuo žemės iki amfiteatro viršaus iškylantys purslai lekia dėl vandens įtampos[14]? O juk nei ranka, nei prietaisas negali taip vandens išmesti ir varyti, tik oro srovė. Jis tik jai paklūsta, tik įsimaišiusio oro verčiamas pakyla, gimęs

žemyn tekėti, priešindamasis prigimčiai bando daugiau ir kopia aukštyn. (3) Ar krovinių slegiami laivai nerodo, jog ne vanduo priešinasi, kad jie mažiau grimztų, bet oras? Juk vanduo neįstengdamas išlaikyti svorio pasitrauktų, jei pats nebūtų palaikomas. Iš aukštesnės vietos į tvenkinį paleistas diskas ne skęsta, o atšoka. Kaip tai vyksta, jei ne dėl jį atmušančios oro srovės? (4) O kodėl per sienų užtvaras pereina balsas? Ar ne dėl to, kad oras glūdi net tvirtame kūne, priima iš išorės sklindantį garsą ir perduoda? Aišku, jog jis suteikia įtampos ne tik atviroje vietoje esantiems daiktams, bet ir uždengtiems bei uždarytiems. Jam lengva tai daryti, kadangi jis niekuomet nebūna išskaidytas, bet net per tuos daiktus, kurie atrodo jį perskirią, susijungia su savimi. Sugrūsk jį tarp mūrų ar pastok jam kelią aukštu kalnu – išeis, jog mes draudžiame prasibrauti, o jis pats sau – ne. Iškyla tik užtvaros, per kurias mes jo negalime sekti, o pats jis pereina per tai, kas jį plėšo, ne tik apsupa daiktus, iš visų pusių apgaubia, bet ir perskrodžia.

X. (1) Nuo nepaprastai šviesaus eterio oras pasklidęs iki pat žemės. Jis judresnis, skidesnis, labiau linkęs kilti aukštyn už žemę ir vandenį, tačiau tirštesnis ir sunkesnis už eterį, pats savaime šaltas ir tamsus. Šviesa ir šiluma į jį ateina iš kitur. Bet ne visoje erdvėje oras panašus į save, jis kinta dėl aplinkos. (2) Viršutinis jo sluoks-

nis labai sausas ir karštas, todėl <nepaprastai> skidus dėl amžinųjų ugnių artumo, daugybės žvaigždžių judėjimo bei nuolatinio dangaus sukimosi. Žemutinis, pažemės jo sluoksnis tankus ir miglotas, nes sugeria žemės garavimą. Vidurinysis sluoksnis, palyginti su viršutiniu ir žemutiniu, nuosaikesnis, turi šiek tiek sausumo ir skidumo, tačiau šaltesnis už abu kitus sluoksnius. (3) Mat aukščiausias oro sluoksnis jaučia šalia esančių žvaigždžių karštį, o žemiausias irgi sušyla. Pirmiausia – dėl žemės garų, kurie su savimi atsineša daug šilumos, paskui – dėl to, kad saulės spinduliai atsimuša ir dar kartą maloningai sušildo iki tokio aukščio, iki kokio sugrįžta. Be to, šildo pakankamai šiltas visų gyvūnų ir augalų kvėpavimas. Juk be šilumos niekas negyvena. (4) Dar pridėk ne tik akivaizdžias ir tikras, bet ir slypinčias požemiuose ugnis; retkarčiais jos kai kur išsiveržia, o devynios galybės nuolatos liepsnoja tamsiose slaptavietėse. Šios vaisingosios oro dalys turi nors truputį karščio, nes šaltis yra bergždžias, gimdo šiluma. Taigi nuo jų nutolęs vidurinysis oro sluoksnis glūdi savo šaltyje, mat oras yra šaltos prigimties.

XI. (1) Taip išsisluoksniavęs oras be galo įvairus, nepastovus ir kintamas yra žemiausioje dalyje. Šalia žemės jis daugiausia išdrįsta ir daugiausia patiria, judina ir judinamas, tačiau ne visur vienodai paveikiamas, o vienur – vienaip, ki-

tur – kitaip, ir ruožais esti neramus bei sumaištingas[15]. (2) Mat iš dalies žemė jam teikia kitimo ir nepastovumo priežasčių (jos, šen ar ten pasisukusios, padėtis yra labai svarbi orui), iš dalies – šviesulių judėjimas, tarp kurių daugiausia priskirk saulei. Ji nurodo metus, pagal jos palinkimą keičiasi žiemos ir vasaros. Po jos daugiausia teisių turi mėnulis. Kitos žvaigždės irgi veikia ne tik žemę, bet ir prie jos prigludusį orą, bėgdamos tolyn ar atbėgdamos priešais sumaištingai išjudina šalčius, liūtis ir kitas skriaudas žemei.

(3) Tai buvo būtina pasakyti kaip įžangą ketinant kalbėti apie perkūną, žaibus ir amalus. Mat kadangi tai vyksta ore, reikėjo išnarplioti jo prigimtį, kad lengviau paaiškėtų, ką jis gali padaryti ar patirti.

XII. (1) Tų reiškinių esama trijų: tai amalai, žaibai ir perkūnai. Jie vyksta vienu metu, bet griaustinis išgirstamas vėliau. Amalas parodo ugnį, žaibas – paleidžia. Pirmasis yra, sakyčiau, grūmojimas ir mėginimas be smūgio, o antrasis – šveitimas su smūgiu. (2) Dėl kai kurių dalykų visi mokslininkai sutaria, o dėl kai kurių esama įvairių nuomonių. Sutariama, kad visa tai vyksta debesyse ir kyla iš debesų. Be to, sutariama, jog ir amalai, ir žaibai yra arba ugniniai, arba ugnies padermės. (3) Dabar pereikime prie to, dėl ko ginčijamasi. Kai kurie mano[16], kad ugnis glūdi debesyse, kai kurie – kad ji susidaro laikinai ir ne

anksčiau, negu iš jų pasiunčiama. Net tie, kurie įsivaizduoja ugnį ten esant iš anksto, nesutaria, kiekvienas nurodo kitokią jos kilmę. Vieni sako, kad ugnį įžiebia debesį skrodžiantys ir atgal grįžtantys, dažnai susiduriantys saulės spinduliai[17]. Anaksagoras sako[18], kad ji lašanti iš eterio. Iš smarkiai įkaitusio dangaus daug ugnies dalelių nukrintą žemyn, debesys jas laiką uždarę. (4) Aristotelis nemano, kad ugnis susidaro daug anksčiau[19]. Ji iššokanti tą pačią akimirką, kai gimsta. Jo nuomonė tokia: „Žemai plyti dvi pasaulio dalys: žemė ir vanduo. Abi iš savęs kai ką išskiria. Žemės garai yra sausi, panašūs į dūmus, jie sukelia vėjus, žaibus, perkūnus. Vandens rūkas yra drėgnas ir virsta lietumi bei sniegu. (5) Bet kai anie sausi žemės garai, iš kurių kyla vėjas, susitelkia, susijungusių debesų yra veržliai išmetami į aukštį, paskui, kad <...> plačiau daužys artimiausius debesis. Šis kirtis trenkia su bildesiu, koks pasigirsta ir namų ugnyje, kai liepsna pokši dėl žalių malkų. Ten irgi drėgmės turintis oras susisukęs sprogsta dėl liepsnos. <Būtent> tas oras, kurį truputį anksčiau sakiau esant spaudžiamą susidūrusių debesų, talžomas kitų debesų negali tylomis nei sprogti, nei iššokti. (6) Dėl nevienodų debesų išeina nevienodas dundėjimas. Mat vieni labiau įlinkę, kiti – mažiau. Išspausto oro srovės jėga yra amalu vadinama ugnis, nesmarkiai įsiplieskusi ir neturinti pasekmių. Amalą pa-

matome pirmiau negu išgirstame garsą, nes akių juslės yra greitesnės ir gerokai pralenkia ausis."

XIII. (1) Iš daugelio dalykų galima padaryti išvadą, kad klysta tie, kurie teigia ugnį esant laikomą debesyse. Jei ji krinta iš dangaus, kodėl tai vyksta ne kasdien, nors ten visada dega toks pat kiekis? Be to, nėra jokio paaiškinimo, kodėl ugnis, kurią prigimtis šaukia į aukštybes, nuslenka žemyn. Mūsų ugnies, iš kurios krinta turintys tam tikrą svorį pelenai, yra kitos sąlygos: ji ne leidžiasi žemyn, bet yra metama ir traukiama. (2) Nieko panašaus nenutinka tai tyrutėlaitei ugniai, neturinčiai nieko, kas ją slėgtų. Antra vertus, jei kuri nors jos dalis iškristų, visa ji atsidurtų pavojuje, nes visa, kas gali būti skaidoma, gali iškristi. Be to, tai, kam kristi trukdo lengvumas, <...> kaip ten gali išsilaikyti, kad nenukristų slėptuvėje laikomas kažkoks krūvis? (3) „Kaipgi čia išeina? Ar kai kurios ugnys nesminga žemyn, pavyzdžiui, mūsų tyrinėjami žaibai?" Tai pripažįstu. Tačiau jie ne lekia, o yra bloškiami. Kažkokia galia juos išsviedžia, ji veikia ne eteryje. Ten nieko neverčiama daryti prievarta, niekas nesproginėja, niekas nevyksta kitaip, negu įprasta. (4) Eteris yra daiktų tvarka, ir išgryninta ugnis, išrinkta saugoti pasaulio aukštybes, juosia puikaus kūrinio pašalius. Ji negali iš ten nusileisti, o juo labiau būti išsviesta, nes eteryje nėra vietos neaiškiam daiktui, apibrėžtumui ir tvarkai nebūdingas prieštaringumas.

XIV. (1) „Pateikdami skraidančių žvaigždžių priežastis, – sako jis, – jūs kalbate, jog kai kurios oro dalys gali ugnį traukti iš aukštesniųjų sričių į save ir taip <dėl karščio> užsidegti.“ Bet yra nepaprastai didelis skirtumas, ar kas teigia, jog ugnis krinta iš eterio – to gamta neleistų, – ar teigia, jog iš ugnies karštis peršoka į tai, kas plyti apačioje. Juk ugnis ten nenukrinta, to negali būti, ji ten gimsta. (2) Žemėje tikrai matome, kaip plačiai pasklidus gaisrui kai kurie ilgai kaitę namai savaime suliepsnoja. Tikriausiai ir aukštesnė oro dalis dėl to, kad ugnis turi grobikės prigimtį, užsidega dėl viršuje esančio eterio. Juk būtina, kad ir žemasis eteris turėtų kažką panašaus į orą, ir aukštasis eteris labai nesiskirtų nuo žemojo eterio, nes niekas iš skirtingo į skirtingą nepavirsta staiga. Būdami šalia, abu pamažu taip sumaišo savo galias, kad gali pradėti abejoti, <ar> čia oras, ar jau eteris.

XV. (1) Kai kurie iš mūsiškių yra įsitikinę, jog oras, kadangi jis gali pavirsti ir į ugnį, ir į vandenį, ne iš kitur prisitraukia liepsnų priežastis. Pats jis judėdamas užsidegąs ir, išsklaidydamas tirštus bei klampius debesų įlinkimus, suyrant tokiems dideliems kūnams būtinai išleidžiąs stiprų garsą. Savo ruožtu tas sunkiai pasiduodančių debesų mūšis šiek tiek naudingas įžiebti ugniai. Panašiai kertant kirviu ranka šiek tiek naudinga, bet kirsti reikia geležiai.

XVI. (1) Tai kuo gi amalas skiriasi nuo žaibo? Pasakysiu. Amalas yra plačiai išplitusi ugnis, o žaibas yra sutelkta ir puolant išmesta ugnis. Suglaudę abi rankas, pasisemiame vandens ir, prispausdami vieną prie kito delnus, jį išspaudžiame kaip siurblys. Manyk, jog kažkas panašaus vyksta ir ten: susispaudusių debesų ankštumos išbloškia viduje buvusią srovę, kartu uždegdamos ir tarytum karo pabūklai išmesdamos[20]. Juk balistos bei skorpionai[21] irgi triukšmingai išstumia sviedmenis.

XVII. (1) Kai kurie yra įsitikinę, jog garsą sukelia ugningas oras, pereidamas per šaltą ir drėgną sritį. Mat ir įkaitusios geležies tylomis nesudrėkinsi: jei įkaitusi masė panyra į vandenį, vėsta baisiai šnypšdama[22]. Taip pat, kaip sako Anaksimenas, debesyse susitelkusi oro srovė sugriaudžia ir, braudamasi per kliūtis bei plyšius, užsidega nuo paties judėjimo.

XVIII. (1) Anaksimandras[23] viską priskiria orui. „Griaustinis, – sako jis, – yra sutrenkto debesies garsai. Kodėl jie nevienodi? Todėl, kad nevienodas pats smūgis. Kodėl griaudžia ir per giedrą? Todėl, kad tada srovė irgi iššoka per tirštą ir supleišėjusį orą. O kodėl kai kada nežaibuoja, bet griaudžia? Todėl, kad silpnesnė srovė neturėjo jėgų liepsnai, o garsui – turėjo. Tai kas gi yra amalas? Besisklaidančio ir griūvančio oro blaškyma-

sis, atveriąs neiššokančią ugnį. Kas yra žaibas? Veržlesnės ir tirštesnės oro srovės sruvenimas."

XIX. (1) Anaksagoras sako, jog visa tai vyksta iš eterio į žemesniąją sritį nusileidžiant tam tikro dydžio jėgai. Šaltuose debesyse susitelkusi ugnis skamba, o kai juos perplėšia – žėri, ir mažesnė ugnių jėga sukelia amalus, didesnė – žaibus.

XX. (1) Diogenas iš Apolonijos[24] sako, jog kai kurie griaustiniai atsiranda dėl ugnies, o kai kurie – dėl oro srovės. Ugnis sukelia tuos, kuriuos pralenkia ir praneša apie juos, srovė – tuos, kurie dunda be blykstelėjimo. (2) Sutinku, kad perkūnas ir žaibas kartais esti vienas be kito, tačiau jie egzistuoja taip, kad jų galia nėra atskirta, bet abu gali sukelti vienas kitą. Kas paneigs, kad veržliai išlėkusi srovė sukeldama garsą sukels ir ugnį? Kas gi nenusileis, kad kartais ugnis gali įsibrauti į debesis ir, perskrodusi mažuosius, neiššokti, prispausta daugelio debesų krūvos? Taigi ir ugnis pereis į oro srovę, praras žibėjimą, ir srovė užsidegs perrėždama orą. (3) Dabar pridurk, jog žaibas turi būti labai veržlus, kad pasiųstų oro srovę į priekį ir varytų pirma savęs, o iš paskos trauktų vėją, tokiu plačiu smūgiu įsibraudamas į orą. Taigi dar prieš kertant visa sudreba suvirpinta vėjo, kurį ugnis stumia pirma savęs.

XXI. (1) Dabar, atleidę mokytojus, pradedame judėti patys ir nuo pripažintų teiginių pereiname

prie abejotinų. Ką sako pripažintas teiginys? Žaibas yra ugnis, o amalas, kuris yra ne kas kita, kaip ugnis, galėtų būti žaibas, jei turėtų daugiau jėgų. Jie skiriasi ne prigimtimi, o veržlumu. (2) Spalva rodo, jog jis yra ugnis, kurios nebūna, jei ne iš <...>. Rodo ir pasekmės: žaibas dažnai esti didelių gaisrų priežastis, sudegina miškus ir miestų kvartalus. Net netrenktus daiktus matome apdegusius, kai kurie lyg suodžiais nutepti. Kodėl nuo visų žaibo paliestųjų sklinda sieros kvapas? (3) Taigi aišku, jog abu reiškiniai yra ugnis ir abu skiriasi tik lėkimo būdu. Amalas yra žemės nepasiekęs žaibas, o žaibu, atvirkščiai, gali pavadinti prie žemės priartėjusį amalą. (4) Taip ilgai tą patį dalyką gromuliuoju ne dėl žaidimo žodžiais, bet kad įrodyčiau, jog abu reiškiniai yra giminiški, tų pačių bruožų ir prigimties. Amalas yra beveik žaibas. Apverskime kitaip: žaibas yra šis tas daugiau negu amalas.

XXII. (1) Kadangi aišku, jog abu dalykai ugniniai, pažiūrėkime, kaip ugnis atsiranda pas mus žemėje. Pagal tą patį dėsnį ji atsiras ir aukštybėse. <Ji atsiranda> dviem būdais. Vienu – išskeliama iš akmens <smūgiu>, kitu – pasirodo dėl trynimo, pavyzdžiui, ilgiau pabrūžinus du medžio gabalus. Ugnį duos ne kiekviena medžiaga, o tik tinkama jai rastis, pavyzdžiui, lauras, gebenė ir kitos piemenų žinomos, tam naudojamos. (2) Taigi gali būti, kad debesys irgi sukelia ugnį arba su-

sitrenkę, arba trindamiesi. Pažvelkime, su kokia milžiniška jėga užgriūva audros, kaip smarkiai susisuka viesulai: visa, kas pasitaiko pakeliui, mėtoma, griebiama ir toli nubloškiama. (3) Taigi kas čia nuostabaus, jei tokia didžiulė jėga išskelia <ugnį> arba iš kitur, arba iš savęs? Juk matai, kaip įkaista vėjų perskrosti kūnai. Reikia tikėti, jog tai atsitinka ne tik tiems dalykams, kurių milžiniška jėga yra visų pripažinta, <...>

XXIII. (1) <...> bet gal debesys, varomi prieš kitus debesis vėjui kaukiant ir lengvai spaudžiant, sužadins ugnį, ji sužybčios, bet neiššoks. Mat žėrėjimui reikia mažiau jėgos negu žaibavimui. (2) Ankstesnėse eilutėse padarėme išvadą, jog trinami daiktai baisiai įkaista. Kai galintis virsti ugnimi oras trinasi dėl <šių> nepaprastai didelių jėgų, tai yra dėl savo jėgų pavirsta į vėją, tikriausiai įžiebia krintančią ir greitai žūvančią ugnį, nes ji kyla ne iš tvirtos medžiagos, bet iš tokios, kurioje negali išsilaikyti. Taigi ji tveria ir trunka tik tiek, kiek yra kelio ir lėkimo. Juk ji išsviesta be maitinamosios medžiagos.

XXIV. (1) „Kaip, – klausia jis, – žaibas gali pasiekti žemę? Juk sakote, jog ugnies prigimtis skatina ją kilti į viršų. <...> Gal tai, ką kalbėjote apie ugnį, yra klaida, juk ji ir kyla aukštyn, ir leidžiasi žemyn?“ Gali būti teisingi abu teiginiai. Mat ugnis iš prigimties kyla į viršūnes, ir jei niekas ne-

sukliudo, ten užkopia. Panašiai yra su vandeniu. Iš prigimties jis teka žemyn, tačiau jei pasitaiko kokia nors jėga, apsukanti į priešingą pusę, jis traukiamas ten, iš kur lietus jį nusviedė. (2) Žaibas dėl tos pačios būtinybės, kuri jį sužadina, <išsviedžiamas>. Su šiomis ugnimis atsitinka tas pat, kas su medžiais, kurių viršūnes galima nulenkti taip, kad žvelgtų į žemę, o jei medis jaunas – kad ją pasiektų. Bet jei paleisi, jos staigiai atsities. Taigi nėra pagrindo tau žiūrėti tokios daikto būsenos, kurioje jis atsiduria ne savo noru. Jei ugniai leisi eiti ten, kur nori, ji kils į dangų, bet kokio lengvutėlaičio daikto buveinę. Kai esama kažko, kas ją plaka ir nukreipia nuo jai būdingo proveržio, tą daryti įsako ne prigimtis, o paklusnumas.

XXV. (1) „Tu teigi, – sako jis, – jog ugnį gamina besitrinantys debesys, nors jie drėgni, netgi šlapi. Tai kaip jie gali gimdyti ugnį – kad ji <gimtų> iš debesies, yra taip pat neįtikima, kaip ir iš vandens."

XXVI. (1) <Ji gimsta iš debesies>. Pirma, debesyse glūdi ne vanduo, o labai tirštas oras, pasiruošęs pagaminti vandenį. Jis dar nepavirtęs į vandenį, bet jau linkstąs ir krypstąs į tai. Nėra pagrindo tau būti įsitikinusiam, jog lietus iš pradžių susirenka, paskui išsilieja. Jis vienu sykiu ir atsiranda, ir krinta. (2) Antra, jei ir sutiksiu, jog

debesis yra drėgnas, pilnas vandens pradų, niekas netrukdo ugniai kilti ir iš drėgnos medžiagos, net ir – gali dar labiau stebėtis – iš pačios drėgmės. Kai kurie mokslininkai teigė, jog niekas negali pavirsti ugnimi, kas pirma nebuvo pavirtęs į orą. Taigi debesis gali, išlaikydamas turimą vandenį, iš tam tikros savo dalies įžiebti ugnį, kaip dažnai vienas pliauskos galas dega, o kitas rasoja. (3) Nesakau, jog jie nėra priešiški ir vienas kito nenaikina, bet kai ugnis stipresnė už drėgmę, ji nugali, o antra vertus, tuomet, kai drėgmės sankaupa didesnė, ugnis darosi neveikli. Todėl žalios malkos nedega. Vadinasi, svarbu, kiek yra vandens. Nedidelis kiekis nesipriešins ir ugnies jėgai nekliudys. (4) Kodėl gi ne? Mūsų senolių laikais, kaip pasakoja Poseidonijas, kai Egėjo jūroje išniro sala[25], jūra ilgai putojo ir iš gelmių veržėsi dūmai. Tik naktis atskleisdavo, jog ten būta ir liepsnos. Ji ne nuolatos liepsnojo, o tik retsykiais žybčiojo lyg žaibas, kai požemio karštis įveikdavo viršuje užgulusio vandens svorį. (5) Trečia, ritosi uolos ir akmenys, vieni – sveiki, nes juos oro srovė išstūmė neišdeginusi, kiti – išėsti ugnies ir pasidarę lengvi kaip kempinė. Pagaliau išniro išdeginto kalno viršūnė, vėliau toji uola paaukštėjo ir išaugo iki salos dydžio. (6) Tas pat atsitiko ir mūsų laikais, antrą kartą konsulaujant Valerijui Aziatikui[26]. Kodėl tai papasakojau? Kad paaiškėtų, jog užplūdus jūrai ugnis neužgeso, o milžiniško van-

dens kiekio svoris nesukliudė jai prasiveržti. Poseidonijo klausytojas Asklepiodotas rašo[27], jog ugnis perskrodė dviejų šimtų žingsnių storio[28] vandens sluoksnį. (7) Jei neišmatuojama vandenų jėga neįstengė prispausti iš požemio kylančių liepsnų jėgos, tai nejaugi skidi, rasota debesų drėgmė galės uždaryti ugnį ir neišleisti? Šis daiktas, priešingai, visai nesudaro kliūties, kuri atsiranda dėl ugnių.

<...> juos matome žybčiojant tik apsunkus dangui. Per giedrą nebūna žaibų[29], skaisti diena jų nesibaimina, net ir naktis, jeigu neapsiniaukusi. (8) „Kaipgi čia išeina? Ar kartais nežaibuoja šviečiant žvaigždėms ramią naktį?“ Bet žinok, kad ten, iš kur ateina spindesys, debesų yra, tik juos matyti mums trukdo žemės išgaubtumas. (9) Dar pridurk, jog gali būti, kad nusileidę ir žemi debesys trindamiesi įžiebia ugnį. Pakilusi į aukštį, ji atrodo skaisti ir tyra, bet atsiranda nešvarioje aplinkoje.

XXVII. (1) Kai kurie tyrėjai[30] suskirstė perkūnus sakydami, jog vienai jų rūšiai būdingas sunkus dundėjimas, panašus į tą, kuris pasigirsta prieš žemės drebėjimą, kai vėjas uždarytas ir kaukia. Pasakysiu, kaip jie įsivaizduoja tai vykstant. (2) Kai debesys uždaro savyje oro srovę, tuščiavidurėse jų dalyse besiraičiojantis oras tarsi mauroja dusliai, vienodai, ištisai, žinoma, kai yra toji <...> drėgna sritis ir uždaro įėjimą. Toks griaus-

tinis pranašauja artėjantį lietų. (3) Kita griaustinių rūšis yra šaiži, sakyčiau, šiurkštesnė, nes <skleidžia> tokį garsą, kokį paprastai girdime virš galvos sprogus pūslei. Tokie perkūnai pasigirsta tada, kai susikamuoliavęs debesis sklaidosi ir išleidžia jį įtempusią oro srovę. Tai vadinama bildėjimu, jis esti staigus ir smarkus. Jam pasigirdus, žmonės parkrinta netekę gyvasties. Kai kurie likę gyvi apstulbsta ir išsikrausto iš proto. Juos vadiname trenktais, nes jų protą tas dangiškas garsas išmuša iš vietos. (4) Gali būti, jog ši griaustinio rūšis susidaro dėl to, kad išsiplečia kiauraviduriame debesyje uždarytas ir paties judėjimo išretintas oras. Paskui, ieškodamas erdvesnės vietos, su garsu trankosi į savo apvalkalą. Vis dėlto kas čia vyksta? Daužiant rankas vieną į kitą atsiranda plojimas. Tai ar negali susidaužiančių vienas į kitą debesų garsas būti didelis, nes susiduria dideli daiktai?

XXVIII. (1) „Matome, – sako jis, – debesis susiduriant su kalnais, bet nesigirdi jokio garso." Pirmiausia, jie dunda susidūrę ne bet kaip, bet tik išsidėstę tam tikru būdu, tinkamu rastis dundėjimui. Daužyk plesnus vieną į kitą – plojimo nebus, tik delnas, mušamas į delną, sukelia plojimą. Labai didelis skirtumas, ar susiduria tuščiaviduriai, ar lygūs ir ištįsę. Antra, reikia, kad debesys ne plauktų, o būtų varomi smarkios ir audringos jėgos. (2) Be to, kalnas nesuskaldo debesies, bet

ardo vis sklaidydamas jo patį priekį. Ir pūslė pokšteli priklausomai nuo to, kaip išleido orą. Perkirtus ją kardu, oras išeina visiškai neužkliudęs klausos. Kad pokštelėtų, reikia ją susprogdinti, o ne perkirsti. Tą patį sakau apie debesis: jie dunda tik subyrėdami. Dar pridėk, kad prie kalno atvaryti debesys nesudūžta, bet jį apsupa ir aplink kalne esančius daiktus – medžių šakas, krūmus, aštrias ir atsikišusias uolas – išsisklaido taip, kad net ir turėdami kokią srovę išleidžia ją per daugelį kartų, o juk ta srovė bilda tik visa išsiveržusi vienu sykiu. (3) Žinok ir tai: aplink medį susisukęs ir jo plėšomas vėjas švilpia, bet negriaudžia. Pasakysiu štai kaip: reikia plataus kirčio, vienu sykiu sudraskančio visą kamuolį, kad išsiveržtų toks dundesys, kokį girdime griaudžiant.

XXIX. (1) Be viso šito, oras yra tinkamas garsams. Kodėl gi ne? Juk garsas yra ne kas kita, kaip stumtelėtas oras. Taigi debesys turi būti iš abiejų pusių <...> įsiterpę ir tuščiaviduriai bei ištempti. Juk matai, kad tušti daiktai daug aidingesni negu lygūs, įtempti – skardingesni negu palaidi. Timpanai ir cimbolai[31] skamba todėl, kad pirmieji stumia orą iš žemesniosios dalies, o antrieji dūzgina patį <...> orą tuščiame viduryje.

XXX. (1) Kai kurie, tarp jų ir Asklepiodotas, yra įsitikinę, jog susidūrus tam tikriems kūnams gali atsirasti griaustinis ir žaibas. Kadaise kupina

ugnies Etna išmetė daugybę įkaitusio smėlio[32]. Dieną apgaubė dulkių skraistė, žmones išgąsdino staigiai užėjusi naktis. Pasakojama, jog <tuo metu> buvę daug žaibų ir perkūnų, atsiradusių dėl sausų kūnų, o ne dėl debesų (jų tikriausiai šitaip įkaitusiame ore nebuvo) susidūrimo. (2) Kadaise Kambisas pasiuntė kariuomenę pas Amoną[33]. Pietų vėjo išjudintas smėlis lyg sniegas ją užpylė ir palaidojo. Tada besitrinančio smėlio brūžinimasis tikriausiai irgi buvo sukėlęs perkūnus ir žaibus. (3) Ši nuomonė neprieštarauja mūsų siūlomam paaiškinimui. Juk sakėme, kad žemė išgarina ir vienos, ir kitos prigimties kūnus, ore klaidžioja ir sausi, ir drėgni pradmenys. Įsiterpus tam tikrai medžiagai, susidaro standesnis ir tirštesnis debesis nei jungiamas oro be priemaišų. (4) Tokia medžiaga gali dužti ir dundėti. O tai, kas, kaip minėjau, orą pripildo karštų gaisrų garų arba vėjų nuo žemės sušluotų dalelių, būtinai debesį sudarys pirma negu garsą. Juk debesis sudėtas ir iš sausų, ir iš drėgnų pradų. Mat, kaip jau esame sakę[34], debesis yra tiršto oro sutankėjimas.

XXXI. (1) Tačiau panorėjęs įsigilinti pamatysi, jog žaibo darbai – nuostabūs, nepaliekantys jokių abejonių, kad jo galia yra dieviška ir sunkiai apčiuopiama: sidabras išsilydo sveikose <ir nepažeistose> dėžėlėse[35], kardas ištirpsta, o makštys lieka, nulaša visa trumpąsias ietis dengusi geležis, o mediniai kotai nepagadinami; žaibui sudaužius

statinę, vynas stovi netekėdamas, tas jo sąstingis tęsiasi ilgiau kaip tris dienas. (2) Turėtumei pažymėti ir tai, kad ir žmonių, ir kitų nutrenktų gyvų būtybių galva būna pasisukusi žaibo išėjimo link, o visų daužtų medžių atplaišos krypsta prieš žaibą. Kodėl piktų gyvačių ir kitų mirtinų galių turinčių gyvūnų visi nuodai išnyksta, trenkus į juos žaibui? „Iš kur, – klausi, – žinai?" Turinčiuose nuodų jų kūnuose kirmėlės nesiveisia, o nutrenkti žaibo sukirmija po kelių dienų.

XXXII. (1) O ką galima pasakyti apie tai, kad žaibai pranašauja ateitį duodami ne vieno ar kito įvykio ženklus, bet dažnai pranešdami ilgą būsimų lemčių seką? Jie rodo akivaizdžius ir gerokai aiškesnius požymius, negu buvo aprašyta. (2) Tarp mūsų ir etruskų, geriausiai išmanančių pranašingus žaibus, skirtumas toks. Mes manome, jog žaibai išmetami susidūrus debesims. Jų įsitikinimu, debesys susiduria tam, kad išmestų žaibus. Mat jie visa priskiria Dievui ir laikosi nuomonės, jog ženklas atsirado ne todėl, kad kas nors įvyko, bet įvyko, kadangi reikėjo ženklo. Tačiau veiksmas vyksta taip pat, ar jis jiems reiškia tikslą, ar yra pasekmė. (3) „Tai kaip jie gali būti pranašingi, jei ne tam siųsti?" Kaip paukščiai, skrajodami ne tam, kad patektų į mūsų akiratį, lemia sėkmę ar nelaimę. „Bet ir juos, – sako jis, – verčia judėti Dievas." Tu jį laikai per daug dykinėjančiu ar tarnaujančiu niekniekiams tvirtinda-

mas, jog jis vieniems paskirsto sapnus, kitiems – aukojamų gyvulių kepenis ar širdį. (4) Tie dalykai vis tiek vyksta dievybei padedant, net jei Dievas nevaldo paukščių sparnų, o kapojamos aukojamų gyvulių dalys ne jo dėka yra gavusios turimą pavidalą. Lemčių seka, visur pirma savęs siunčianti ateities ženklus, rutuliojasi pagal kitą dėsnį. Kai kurie jų mums įprasti, kai kurie – nežinomi. Kas tik dedasi, yra kokio nors būsimo įvykio ženklas. Atsitiktiniai ir padrikai klaidžiojantys reiškiniai dieviškumo neįgyja. Kas tvarkinga, tas pranašinga. (5) „Tai kodėl ereliui suteikta tokia garbė atnešti svarbių įvykių ženklus, arba varnui ir keliems kitiems paukščiams, o kitų balsai nieko nenuspėja?“ Todėl, kad kai kurių pranašavimo menas dar neaprėpė, o kai kurie ir negali būti aprėpti dėl pernelyg tolimų mūsų santykių su jais. Tačiau nėra gyvūno, judesiu ar pasirodymu ko nors nepranašaujančio. Žinoma, mūsų pasirinkti yra ne visi, bet tik kai kurie. (6) Paukščių ženklas yra stebinčiojo reikalas. Nuo jo, atkreipiančio į tai dėmesį, visa priklauso. Tačiau įsikūnija ir nepastebėti ženklai. Chaldėjų stebėjimai apima penkių žvaigždžių įtaką[36]. (7) Kaip? Ar tu manai, jog daugybė tūkstančių kitų žvaigždžių šviečia dykinėdamos? Kokia gi kita ateitį pagal gimimo laiką numatančių žinovų didelių klaidų priežastis, jei ne tai, kad jie mus priskiria per mažam žvaigždynų skaičiui, nors visa, kas yra virš

mūsų, reikalauja mūsų lemties dalies? Žemesnieji gal greičiau nukreipia į mus savo jėgą, ir tie, kurie dažniau juda, žvelgia į mus vis kitaip ir kitaip. (8) Tačiau ir tie, kurie arba nejuda, arba dėl visatos lėkimui prilygstančio greičio panašūs į nejudančius, irgi turi į mus teisių ir valdžios. Į kita <...> pažvelk ir nagrinėji dalyką paskirstęs pareigas. Ne lengviau sužinoti, ką jie gali, negu <jis turi> abejoti, ar jie gali.

XXXIII. (1) Dabar grįžkime prie žaibų. Jų mokslas skirstomas į tris dalis: kaip tyrinėsime, kaip aiškinsime, kaip melsime. Pirmoji dalis susijusi su skirstymu, antroji – su numatymu, trečioji – su dievų palenkimu į savo pusę. Juos reikia maldauti gero žaibo ir prašyti nesiųsti blogo. Maldauti, kad įvykdytų pažadus, prašyti, kad neįvykdytų grasinimų.

XXXIV. (1) Tvirtinama, jog žaibo ženklo jėga yra didžiausia, nes jo įsikišimas panaikina visas kitas pranašystes[37]. Kas pranašaujama žaibo, yra tvirta, nesikeičia pasirodžius kitam ženklui. Palankus žaibo ženklas panaikina blogas aukojamų gyvulių ar paukščių pranašystes. Žaibo skelbiamų dalykų neatšaukia nei aukojamų gyvulių, nei paukščių priešingi ženklai. (2) Čia, man atrodo, daroma klaida. „Kodėl?“ Todėl, kad nėra didesnės tiesos už tiesą. Jei paukščiai išgiedojo ateitį, žaibas negali šio ženklo padaryti tuščio, arba jie iš-

giedojo tai, kas neįvyks. Lyginu ne paukštį su žaibu, o du tiesos ženklus. Jei jie reiškia tiesą, tai jie – lygūs. Taigi kai žaibo įsikišimas panaikina būrimo iš aukojamų gyvulių dalių ar paukščių ženklus, vadinasi, yra blogai apžiūrėtos aukojamų gyvulių dalys, blogai pastebėti paukščių ženklai. Nesvarbu, kuris dalykas didesnis ar iš prigimties galingesnis. Jei abu duoda tiesos ženklus, yra lygūs tiesos požiūriu. (3) Jei sakysi, kad liepsnos jėga yra didesnė už dūmų, nemeluosi, bet kaip ugnies ženklas liepsna turi tiek pat reikšmės, kiek ir dūmai. Taigi <jei> kas nors sakys taip: „Kai aukojamų gyvulių dalys rodo viena, o žaibas – kita, žaibas laikytinas svarbesniu“, gal ir pritarsiu. Jei sako taip: „Nors abu dalykai pranašauja tiesą, žaibo smūgiai panaikina ankstesnius ženklus, ir tik jais reikia tikėti“, – tai klaidingas teiginys. „Kodėl?“ Todėl, kad nesvarbu, kiek yra paukščių ženklų, lemtis yra viena. Jei ji suvokiama per pirmuosius auspicijus, nedingsta per antruosius. (4) Aš taip sakau: nesvarbu, ar naudojame kitą priemonę paklausti apie ateitį, kadangi tai, apie ką klausiame, yra vienas ir tas pats dalykas. Lemtis negali pasikeisti dėl žaibo. Kodėl negali? Nes pats žaibas yra lemties dalis.

XXXV. (1) „Kaipgi čia išeina? Jei lemties negalima pakeisti, ko siekia atgailos ir maldavimų apeigos?“ Leisk man laikytis griežto mokymo tų, kurie <...> tai pripažįsta ir yra įsitikinę, jog tai

nėra kas nors kita, tik sergančios sąmonės paguoda. (2) Lemtys vienodai vykdo savo valią, jų neveikia jokie prašymai, nepalenkia gailestis, jos nepažįsta maloningumo. Negrįžtamą kelią pradėjusios plaukia kaip skirta. Kaip garmančių upių vanduo nesugrįžta atgal ir net nesustoja, nes vieną srovę galvotrūkčiais gena atplūstanti kita, taip amžina dalykų seka suka lemčių eilę, kurios pirmasis dėsnis yra nenukrypti nuo to, kas skirta.

XXXVI. (1) Kaip tu supranti lemtį? Aš lemtimi laikau visų dalykų ir veiksmų būtinybę, kurios jokia jėga neįstengia sugriauti. Jei tikiesi ją permaldauti aukomis ar baltos avies gyvybe[38], nepažįsti dievybės. Teigiate, jog išmintingo vyro nuomonė neturi keistis. Dievo juo labiau! Išminčius težino tik tai, kas dabar yra geriausia, o dievybei viskas yra dabartis.

XXXVII. (1) Dabar noriu apginti bylą tų, kurie yra įsitikinę, jog žaibus reikia prašyti neduoti blogų ženklų, ir neabejoja, jog atgailos apeigos duoda naudos: kartais pašalina pavojus, kartais – palengvina, kartais – atideda. (2) Truputį vėliau panagrinėsiu, kas yra pasekmė. Kol kas anuos žmones su mumis sieja tai, kad mes irgi esame įsitikinę, jog maldos padeda nepažeisdamos lemčių jėgos ir galios. Kai kas nemirtingųjų dievų palikta taip neapibrėžta, kad jie pakreipia į gera, jei mes prašome, jei duodame įžadus. Tai neprieštarauja

lemčiai, tai irgi yra lemtis. (3) „Tas dalykas, – sako jis, – arba įvyks, arba ne. Jei įvyks, vis tiek atsitiks, net jei neduosi įžadų. Jei neįvyks, to neatsitiks, net jei duosi įžadus.“ Išvada yra klaidinga, nes praleidai vidurinį dėmenį: tai įvyks, bet tik tuo atveju, jei bus duoti įžadai.

XXXVIII. (1) „Tai, – sako jis, – ar duosi įžadus, ar ne, lemtis būtinai visa yra apėmusi.“ Manyk mane duodant tau ranką ir pripažįstant, jog lemtis aprėpia ir tai, kad išsipildytų įžadai. Todėl jie ir išsipildys. (2) Tai lemtis, kad šis žmogus būtų iškalbingas, bet tik tuo atveju, jei mokysis, tačiau toje pačioje lemtyje glūdi ir tai, kad jis mokysis. Todėl jį reikia mokyti. Šis žmogus bus turtingas, jei plaukios jūromis. Ir toje lemties tvarkoje, kuri jam žada didelį turtą, duota ištarmė, kad plaukiotų. Todėl jis plaukios. Tą patį tau sakau apie atgailos apeigas: jis išvengs pavojų, jei permaldaus dievybę atšaukti numatytus grėsmingus įvykius, tačiau tai irgi yra lemtis, kad jis permaldaus. Taigi jis permaldaus. (3) Jie paprastai mums prieštarauja, stengiasi įrodyti, jog mūsų valiai nėra palikta nieko, visa lemties įvykdymo teisė perduota <kitam>. Kai apie tai bus kalbama, pasakysiu, kaip, nors išlieka lemties galia, šis tas priklauso ir nuo žmogaus apsisprendimo. Dabar išpainiojau tai, apie ką kalbame: kaip atgailos bei permaldavimo apeigos gali nukreipti pranašaujamus pavojus, nors lemtis ir turi tvirtą tvarką. Mat tokiu at-

veju žmonės nekovoja su lemtimi, tai įeina į patį jos dėsnį. (4) „Taigi, – sakai, – kokia man nauda iš haruspiko, jei būtina maldauti net jam nepatariant?“ Nauda kaip iš lemties tarno. Lygiai taip pat sveikata priklauso nuo lemties, bet priklauso ir nuo gydytojo, nes lemties geradarystės ateina per jo rankas.

XXXIX. (1) Cecina teigia, jog žaibų esama trijų rūšių: patariamieji, sprendžiamieji ir nusakantieji padėtį. Patariamieji pasirodo prieš veiksmą, bet jau sumanius veikti, nes ką nors širdyje planuojant žaibo smūgis tam arba pritaria, arba nepritaria. Sprendžiamieji esti atlikus veiksmą, kurį pranašauja būsiant į gera ar į bloga. (2) Padėties žaibas įsiterpia nieko nedarant, net ir nieko nesumanius, jis arba grasina, arba žada, arba ragina. Cecina jį vadina ragintoju, bet nežinau, kodėl tai ne tas pat kaip patariamasis, nes kas ragina, kartu duoda patarimą. (3) Bet gal jis turi kokį nors ypatingą požymį ir juo skiriasi nuo patariamojo, nes pastarasis pataria ar atkalbinėja, o šis tik skatina išvengti gresiančio pavojaus, pavyzdžiui, kad bijotume gaisro, artimųjų klastos <ar> vergų sąmokslo. (4) Tačiau matau ir kitokį abiejų skirtumą: patariamasis pasako, kas darytina, ką nors sumaniusiems, ragintojas – nieko nesumaniusiems. Mat abu dalykai turi tik jiems būdingų ypatybių: patariama svarstantiesiems, <nesvarstantieji> ir raginami.

XL. (1) Pirmiausia, tai ne žaibų, o jų reikšmės aiškinimo rūšys. Mat žaibų rūšys yra tokios: perveriantieji, sudaužantieji ir deginantieji[39]. Perveriantis žaibas – plonytė liepsna, dėl tyros ir švarios ugnies skidumo prasismelkianti pro siauriausią plyšį. (2) Sprogdinantis žaibas yra kamuolinis ir turi primaišytos sutirštėjusios ir audringos oro srovės jėgos. Taigi pirmasis žaibas sugrįžęs išeina pro tą skylę, pro kurią įėjo, antrojo plačiai išsibarsčiusi jėga ne prakiurdo, o sprogsta. (3) Trečioji rūšis – deginantys žaibai. Jie turi daug žemiškumo ir yra labiau ugnies negu liepsnos prigimties. Taigi jie palieka didelius nudegimų pėdsakus, amžinai liekančius ant palytėtųjų. Joks žaibas neatlekia be ugnies, tačiau tik šią rūšį teisingai vadiname ugnine, nes įspaudžia akivaizdžius karščio pėdsakus degindama arba aprūkydama. (4) Degina trimis būdais: arba žaibas dvelkteli palikdamas nedidelę žymę, arba sudegina, arba uždega. Visi šie reiškiniai yra degimas, bet skiriasi rūšimi ir būdu: kas sudegė, tas ir degė, o kas degė, nebūtinai visiškai sudegė. (5) Tas pats ir su <...> uždegtu: ugnis gali palytėti tik prabėgomis. Kas nežino, kad daiktas gali degti, bet neliepsnoti, tačiau negali liepsnoti nedegdamas. Pridursiu tik viena: daiktas gali visiškai sudegti neuždegtas, gali užsidegti, bet nesudegti visiškai. (6) Dabar pereinu prie palytėtuosius aprūkančio žaibo rūšies. Jis arba nublukina, arba nudažo. Nurody-

siu abiejų dalykų skirtumą. Nublukinama tai, kieno spalva pažeidžiama, bet nepakeičiama. Nudažoma tai, kieno vaizdas pasidaro kitoks negu buvo, pavyzdžiui, mėlynos arba juodos, arba pilkos spalvos.

XLI. (1) Iki šiol etruskų ir filosofų nuomonės sutapo. Jie nesutaria štai dėl ko. Etruskai sako, jog žaibus siunčia Jupiteris, ir priskiria jam tris jų kirčius. Pirmasis, kaip jie teigia, ragina ir yra palankus. Jis siunčiamas paties Jupiterio sumanymu. Nors antrąjį siunčia Jupiteris, bet bendrai nutarus, mat jis pasikviečia dvylika dievų. Šis žaibas kartais nuveikia šį tą gera, bet net ir tada pakenkia, taigi teikia naudos pridarydamas žalos. (2) Trečiąjį kirtį irgi siunčia Jupiteris, bet pasitelkęs pasitarti tuos dievus, kuriuos etruskai vadina aukštesniaisiais ir miglotaisiais, nes šis kirtis nusiaubia visa, į ką pataiko, ir, be abejo, pakeičia rastąją privataus žmogaus ar valstybės padėtį. Mat ugnis nieko nepalieka taip, kaip buvo.

XLII. (1) Jei norėtum tai atidžiai apsvarstyti, vos akį užmetus paaiškės, kad dėl šito senovės žmonės klysta. Ar gali būti dar didesnis neišmanymas, kaip tikėjimas, kad Jupiteris siunčia žaibus, trenkia į kolonas, medžius, o kartais net savo paties statulas, kad nenubaudęs šventvagių, galvažudžių, padegėjų muša nekaltus gyvulius? Kad jis pasitelkia <į> pasitarimą dievus, tarsi pa-

čiam nepakaktų sugebėjimų nutarti? Kad tie žaibai, kuriuos jis vienas bloškia, yra laimingi ir palankūs, o pražūtingi tie, kuriuos siunčiant dalyvauja didesnė dievybių minia? (2) Jei manęs klausi, ką manau, pasakysiu taip. Nelaikau senovės žmonių tokiais bukais, kad būtų tikėję, jog Jupiteris yra neteisingas arba ne taip gerai pasiruošęs. Juk viena iš dviejų: pasiųsdamas ugnis nekaltoms galvoms nutrenkti, o nusikaltusias aplenkdamas jis arba nenorėjo teisingiau pasiųsti, arba jam nepavyko. (3) Tai ko jie siekė šitaip kalbėdami? Neišmanėlių sieloms sutramdyti išmintingi vyrai nutarė tiksiant neišvengiamą baimę, kad bijotume ko nors viršesnio už mus. Naudinga buvo, kad baisiai įžūlūs nusikaltėliai žinotų, jog esama kažko, prieš ką niekas neatrodo pakankamai galingas. Kad išgąsdintų tuos, kurie dori tegali būti tik iš baimės, jie virš galvos įkurdino teisėją, ir net ginkluotą.

XLIII. (1) Kodėl tas žaibas, kurį siunčia vienas Jupiteris, yra palankus, o pražūtingas tas, kurį apsvarstė ir pasiuntė dar ir kitų dievų nutarimu? Kadangi atrodė, jog Jupiteris, tai yra valdovas, vienas turi teikti tik naudą, o kenkti – tik daugeliui nutarus. (2) Tegul tie, kurie tarp žmonių turi didelę galią, pasimoko, jog nepasitarus žaibai nesiunčiami, tegul jie pasikviečia kitus, apžvelgia daugelio išsakytas nuomones, tegul susilaiko nuo blogio darymo, o kai reikia ką nors nutrenkti, te-

gul turi galvoje, kad net Jupiteris nesitenkina vien savo sprendimu.

XLIV. (1) Jie nebuvo tokie neišmanėliai, kad manytų, jog Jupiteris keičia ginklus. Tai tinka tik laisvai poetų vaizduotei:

Žaibas jam kitas yra, į kurį mažiau įtūžimo,
Žymiai mažiau ugnies ir rūstybės įdėjo kiklopai.
Antrarūšiu jį vadina dievai.[40]

(2) Anie nepaprastai didūs vyrai taip neklydo, nenusprendė, jog Jupiteris naudojasi tai <sunkesniais, tai> lengvesniais žaibais ir net pramoginiais. Bet jie norėjo priminti tiems, kuriems reikėjo žaibais trankyti nusikaltusius žmones, kad reikia trenkti ne visus vienodai: kai ką turi tik palytėti, kai ką – užmušti ir nukankinti, kai kam – tik priminti[41].

XLV. (1) Jie net netikėjo, kad toks Jupiteris, kokį garbiname Kapitolijuje ir kitose buveinėse, savo ranka svaido žaibus, bet suvokė Jupiterį taip pat, kaip ir mes: tai – visatos vadovas ir sargas, pasaulio siela ir dvasia, šio kūrinio valdovas ir statytojas[42]. Jam tinka kiekvienas vardas. (2) Panorėjęs duoti lemties vardą, neapsiriksi. Nuo jo visa priklauso, jis – priežasčių priežastis. Įvardydamas apvaizda, teisingai pavadinsi: juk jo išmintis numato šiam pasauliui kelius, kad netrukdomas išvengtų kliūčių ir savo veiksmus vykdytų.

Pavadinęs gamta, nenusidėsi. (3) Jis yra tas, iš kurio gimė visa, kurio dvasios dėka esame gyvi. Įvardijęs pasauliu, neapsiriksi: jis yra visa, ką matai, glūdi visose savo dalyse palaikydamas ir save, ir visa sava. Ir etruskams taip atrodė: sakydami Jupiterį siunčiant žaibus, jie manė, kad be jo nieko nevyksta.

XLVI. (1) „O kodėl Jupiteris arba praeina pro tai, į ką reikia trenkti, arba nutrenkia nekaltus?" Tu šauki mane imtis svarbesnio klausimo, jam reikės skirti laiko ir vietos. Tuo tarpu pasakau tik šitaip: žaibus siunčia ne Jupiteris, bet taip visa sudėstyta, kad net be jo atsitinkantys įvykiai neatsitinka be protingos tvarkos, o ji yra jo. Net jei Jupiteris dabar to nedaro, Jupiteris padarė, kad tai pasidarytų. Prieš pavienius jis nekelia rankos, bet jėgą ir priežastį skyrė visiems.

XLVII. (1) Aš nesutinku su etruskų skirstymu. Jie teigia, jog žaibai esti arba amžinieji, arba baigtiniai, arba atidėtieji. Amžinieji – tokie, kurie apima visą gyvenimą, jie pranašauja ne vieną dalyką, o apima dalykų, įvyksiančių per visą amžių, rezginį. Tai tokie žaibai, kurie pasirodo paveldėjus tėvoniją ar prasidėjus naujam žmogaus arba miesto gyvenimo laikotarpiui. Baigtiniai skirti tik tai dienai. Atidėtieji – tai tokie, kurių grasinimai gali būti nukelti, bet jų išvengti ar panaikinti neįmanoma.

XLVIII. (1) Pasakysiu, kas yra, kodėl nepritariu tokiam skirstymui. Mat ir amžinuoju vadinamas žaibas yra baigtinis. Juk ir dienai skirtasis lygiai taip pat nenustoja būti baigtinis dėl to, kad reiškia daugelį dalykų. Ir atidėtuoju laikomas žaibas yra baigtinis, nes jie pripažįsta, jog išprašoma nukelti jo veikimą iki apibrėžto termino. Jie neigia, jog privačių žmonių gyvenime žaibų skelbiami įvykiai gali būti nukelti daugiau nei dešimt metų, o valstybės – per trisdešimt metų. Taigi ir šitie yra baigtiniai, nes yra riba, už kurios jie nebenukeliami. Tad visų žaibų pasekmėms yra nustatyta diena, neaiškaus daikto niekaip negalima suprasti. (2) Etruskai sumišai ir pabirai kalba apie tai, ką reikia žaibuose įžvelgti. Jie galėjo skirstyti juos taip, kaip yra suskirstyta šiam mokslui atsidavusio filosofo Atalo, raginusio žiūrėti, kur žaibas pasirodė, kada, kam buvo skirtas, kokiomis aplinkybėmis, kokios išvaizdos ir kokio stiprumo. Panorėjęs tai išskirstyti į dalis, ką paskui darysiu? Juk žengsiu į begalybę.

XLIX. (1) Dabar peržvelgsiu Cecinos duotus žaibų pavadinimus ir išdėstysiu, ką apie juos galvoju. Jis teigia, jog esama ieškininių žaibų, kuriais reikalaujama grįžti prie nebaigtų arba ne pagal taisykles atliktų aukojimų. Esama raginamųjų, kuriais pamokoma, ko vengti, esama pražūtingų, pranašaujančių mirtį ar tremtį, apgaulingų, kenkiančių prisidengus gėriu. Tokie skiria konsula-

tą žmogui, kuriam tai blogai baigsis, ir paveldą, už kurio naudą reikės patirti labai daug nuostolių. Parodomieji žaibai atskleidžia tik pavojaus regimybę, o ne pavojų. (2) Sugriaunantieji – tokie, kuriais panaikinami ankstesniųjų žaibų grasinimai; paliudijantieji – tokie, kurie patvirtina ankstesniųjų reikšmę; žemiškieji – kurie uždarame <...> vyksta, užgriūvantieji – kuriais mušami jau anksčiau trenktieji ir neatlikusieji permaldavimo apeigos. Karališkieji kerta į forumą, komicijų ar laisvo miesto vyriausybės vietas, grasindami valstybei vienvaldyste. (3) Požeminiai – tai iš žemės iššokusi ugnis, svetingieji <šalia> aukojimais įpareigoja arba (pavartosiu jų švelnesnį žodį) kviečia Jupiterį ateiti pas mus. Bet pakviestasis neturi rūstauti, o jie tvirtina jo atėjimą galint būti labai pavojingą kviečiantiesiems. Pagalbiniai – tai tokie, kurie pasirodo pašaukti, bet žada šaukiantiesiems gėrį.

L. (1) Daug paprastesnis žymiojo Atalo skirstymas. Jis etruskų mokslą sumaišė su graikų gebėjimu gilintis. Pasak jo, kai kurie žaibai reiškia tai, kas su mumis susiję, kai kurie arba nieko nereiškia, arba rodo tai, ko mes neįstengiame suprasti. (2) Reikšmingieji vieni yra palankūs, kiti – nelaimingi, o <kai kurie – maišyti>. Kai kurie – nei palankūs, nei nelaimingi. Nelaimingųjų yra tokios rūšys: jie žada arba neišvengiamą blogį, arba išvengiamą, arba tokį, kurį galima su-

mažinti, arba tokį, kurį įmanoma atidėti. Palankieji reiškia arba patvarius dalykus, arba laikinus. (3) Maišytieji arba turi dalį gėrio ir dalį blogio, arba blogį paverčia gėriu, <o> gėrį blogiu. Nei nelaimingi, nei palankūs – tokie, kurie pranašauja kokį nors veiksmą, dėl kurio neturime nei bijoti, nei džiaugtis, tarkime, nei baimės, nei vilties nežadinančią kelionę.

LI. (1) Grįžtu prie tų žaibų, kurie ką nors reiškia, bet su mumis nesusijusius dalykus. Pavyzdžiui, kad tais pačiais metais vėl pasirodys tas pats <žmonių> žaibas, kuris jau ten yra trenkęs. Nieko neskelbia arba reiškia tai, ko mes nepagauname, žaibai, subyrantys į jūrą ar tuščias dykynes; jie neskelbia jokio ženklo, arba tas ženklas pražūva.

LII. (1) Dar pridursiu kelis žodžius, papasakosiu apie žaibo jėgą. Ji įvairias medžiagas paveikia nevienodai. Smarkiau daužomi stipresni daiktai, nes jie priešinasi. Pasiduodančius žaibai kartais pereina nepažeisdami. Kaunasi su uola, geležimi ir kitomis labai kietomis medžiagomis, nes puolimu skinasi per jas kelią. Taigi pasidaro taką pabėgti. O plonesnių bei retesnių daiktų pagaili – nors atrodo, kad jie patogūs liepsnai, bet kadangi yra išėjimas, žaibas mažiau siautėja. Kaip minėjau, dėžutės išlieka sveikos, o jose buvę pinigai randami išsilydę, nes ugnis pralenda

pro mažas nematomas skylutes, bet nugali tvirtą ir besipriešinantį daiktą, radusi jį mediniame. (2) Kaip sakiau, siautėja ne vienu būdu, bet ką ir su kokia jėga padarė, suvoksi iš pačios žalos rūšies ir žaibą pažinsi iš jo darbo. Kartais to paties žaibo jėga tą pačią medžiagą veikia skirtingai. Pavyzdžiui, medžio sausiausias dalis sudegina, pragręžia ir laužo tai, kas tvirčiausia ir kiečiausia, žieves išblaško, vidinį luobą <vidinėje medžio dalyje> nuplėšo ir nudrasko, lapus praduria ir nubraukia. Vyną sustingdo, o geležį ir varį ištirpdo.

LIII. (1) Kelia nuostabą tai, kad žaibo sustingdytas vynas, grįžęs į savo ankstesnę būklę, išgertas arba pražudo žmogų, arba išvaro iš proto. Bandant atsakyti į klausimą, kodėl taip atsitinka, man ateina į galvą štai kas. Žaibe glūdi pražūtinga jėga. Tikriausiai tame sustandintame ir sustingdytame skystyje lieka kažkoks jos kvėpsnis. Jis negalėtų sutirštėti, jeigu jam nebūtų suteikta kažkokia rišamoji ypatybė. (2) Be to, aliejus ir bet koks tepalas žaibo palytėti bjauriai dvokia. Tai rodo, jog skidžioje ugnyje, veikiančioje prieš savo prigimtį, glūdi kažin kokia pražūtinga galia, nuo kurios krinta ne tik nutrenktieji, bet ir pūstelėtieji. Be to, ten, kur žaibas nukrinta, juntamas aiškus sieros kvapas. Ilgiau pakvėpavusiems dėl savo nuodingos prigimties jis atima protą.

(3) Bet prie to grįšime turėdami laiko. Gal magės parodyti, kaip visa tai išplaukia iš motinos fi-

losofijos. Ji pirmoji iškėlė daiktų priežasčių klausimą, stebėjo pasekmes ir (tai daug verčiau tiriant žaibus) palygino pasekmes su pradžiomis.

LIV. (1) Dabar grįžtu prie Poseidonijo nuomonės. Iš žemės ir visų žemiškųjų reiškinių išsiskiria dalis drėgnų medžiagų, dalis – sausų, dūminių. Pastarosios yra žaibų maistas, o pirmosios – lietaus. Visos į orą patekusios sausos ir padūmavusios medžiagos nesileidžia uždaromos debesyse, bet susprogdina užtvaras. Taip atsiranda mūsų griaustiniu vadinamas garsas. (2) Ir pačiame ore visa, kas išsitempia, kartu ir džiūsta, ir šyla. Jei tai irgi yra uždaryta, lygiai taip pat ieško būdo pabėgti ir išeina su trenksmu. Tai veržiasi visos medžiagos – ir todėl griaudžia smarkiau, tai dalimis ir pamažu. (3) Taigi ši oro srovė išspaudžia griaustinį sprogdindama debesis arba per juos skriste perskrisdama. Mat debesyje uždaryto oro ritimasis yra smarkiausia trynimosi rūšis. Griaustiniai yra ne kas kita, kaip greitai judančio oro garsas, galintis atsirasti tik trinantis arba sprogstant.

LV. (1) „Net jeigu debesys tik susiduria, – sako jis, – atsiranda toks kirtis, kokio tu nori.“ Tačiau ne visuotinis, nes susigrumia ne visuma su visuma, o dalys su dalimis. Minkšti daiktai skamba tik sutrenkti kietų, nesigirdi tėkmės, jei niekas per ją nepliaukšteli. (2) „Į vandenį nuleista

ugnis, – sako jis, – šnypščia, kol užgęsta.“ Manyk, jog taip yra. Šis teiginys bus mano naudai. Mat ne ugnis tada sukelia šnypštimą, o per gesinamą kūną išbėgantis oras. Sutinku su tavimi, jog ugnis ir atsiranda debesyje, ir užgęsta, bet ji gimsta iš oro ir trinties. (3) „Tai kodėl, – sako jis, – kuri nors iš šių lekiančių per dangų žvaigždžių negali įkristi į debesį ir ten užgesti?“ Nuspręskime, jog kai kada gali taip atsitikti, bet dabar ieškome natūralios ir nuolatinės priežasties, o ne retos ir atsitiktinės. Manyk, kad aš pripažįstu tave sakant tiesą. Kartais sugriaudėjus iš tiesų blyksi ugnys, panašios į persikreipusias ir krintančias žvaigždes. Tačiau griaustiniai kyla ne dėl to. Tiesiog kartais tada atsiranda griausmas.

(4) Klidemas teigia[43], jog žaibas yra ne ugnis, o tik regimybė. Panašiai naktį spindi žybčiodamas irklų išjudintas vanduo. Tai skirtingi pavyzdžiai. Juk ten spindėjimas pasirodo vandenyje, o ore atsiradęs – išsiveržia ir iššoka.

LVI. (1) Herakleitas sprendžia, jog amalas yra panašus į mūsų namuose bandančią įsidegti ugnį ir iš pradžių nedrąsią, tai pradingstančią, tai vėl įsigaunančią liepsną. Senovės žmonės tai vadino žibainiu[44]. Mes vartojame daugiskaitos formą „griaustiniai“, o senoliai sakė „griaustinis“ arba „griausmas“. Tai radau parašyta Cecinos, iškalbingo vyro, kadaise galėjusio turėti gražbylio vardą, jei jo nebūtų užgožęs Cicerono šešėlis. (2) Be

to, senoliai tarė trumpą skiemenį, kur mes pailginame. Juk sakome „žybčioti“ kaip „švytėti“, o jie, pabrėždami staigų liepsnos išsiveržimą iš debesų, sutrumpino pirmąjį skiemenį ir sakė „žibėti“.

LVII. (1) Klausi, kaip sprendžiu aš. Mat iki šiol ranka vedžiojo svetimas nuomones. Pasakysiu. Amaluoja tada, kai staigi šviesa sužėri plačiai. Tai įvyksta ten, kur išretėjus debesims oras virsta ugnimi, bet neranda jėgų, kad galėtų iššokti toliau. (2) Manau, nesistebi, kad orą arba judėjimas išretina, arba išretinimas uždega. Lygiai taip pat lydosi svaidyklės paleistas švininis sviedinukas ir dėl trinties laša tarytum nuo ugnies[45]. Todėl vasarą būna daugiausia žaibų, ir dažniausiai jie esti karšti. Mat ugnis lengviau gimsta trinantis karštiems kūnams. (3) Tuo pačiu būdu atsiranda ir tik žėrintis amalas, ir sviedžiamas žemyn žaibas. Bet pirmojo galia silpnesnė, ir maitinamosios medžiagos jam reikia mažiau. Trumpai savo mintį pasakysiu taip: žaibas yra kupinas įtampos amalas. Taigi iš žemės išgaravęs šiltos ir drėgnos prigimties kūnas patenka į debesį ir ilgai jo glėbyje ritinėjasi. Pagaliau išsiveržia, bet kadangi neturi jėgų, tik žiba. (4) O kai žaibai turi daugiau medžiagos ir dega su didesniu veržlumu, jie ne tik pasirodo, bet ir nukrinta. Kai kurie įsitikinę, kad žaibai grįžta atgal. Kai kurie mano, jog jie nusileidžia apsunkinti maitinamosios medžiagos, tada žaibas skrieja silpniau pastūmėtas.

LVIII. (1) O kodėl žaibas pasirodo staiga ir nesidriekia be perstojo? Todėl, kad stebėtinai greitas judėjimas išsyk ir debesis susprogdina, ir orą uždega, o judėjimui rimstant ir liepsna užgęsta. Mat oro srovė neteka nuolatos, kad pratęstų ugnies buvimą. Bet dėl paties blaškymosi įsiplieskęs stipriau, žaibas pradeda padūkusiai lėkti, o paskui, kai išsiveržia ir kova baigiasi, dėl tos pačios priežasties skrieja iki žemės arba išnyksta truputį anksčiau, jei yra spaudžiamas mažesnės jėgos. (2) Kodėl jis lekia vingiuodamas? Todėl, kad susideda iš oro srovės, o oro srovė yra išlinkusi ir išsikreivojusi. Be to, todėl, kad prigimtis ugnį šaukia aukštyn, o tos prigimties pažeidimas spaudžia žemyn. Kelias išsilenkia, kol nė viena jėga nenusileidžia kitai: ugnis ir veržiasi į aukštybes, ir spaudžiama į pažemę. (3) Kodėl dažnai žaibai tranko kalnų viršūnes? Todėl, kad jos yra užtvaros debesims ir tai, kas krinta iš dangaus, turi per jas pereiti.

LIX. (1) Suprantu, ko jau senokai lauki, ko iš manęs reikalauji. „Labiau norėčiau – sakai, – žaibų nebijoti nei juos pažinti. Taigi kitus mokyk, kaip jie atsiranda, o man išbakštink siaubą, užuot atskleidęs jų prigimtį.“ (2) Einu ten, kur šauki. Mat į visus tyrinėjimus, į visus pašnekesius reikia įmaišyti ir šį tą sveikatinga[46]. Braudamiesi per gamtos paslaptis, tirdami dieviškus dalykus, turime sielą apginti nuo blogio ir dažnai stiprinti.

Ir mokytiems žmonėms, vien tuo užsiimantiems, tai būtina ne tam, kad išvengtume gamtos smūgių, nes ietys į mus mėtomos iš visur, bet kad narsiai ir ištvermingai juos iškęstume. (3) Galime būti nenugalimi, o netrankomi būti negalime, nors kartais iškyla viltis, kad galime būti ir netrankomi. „Kaip ją įgyti?“ – klausi. Niekink mirtį, ir visa, kas veda į mirtį, bus paniekinta: ir karai, ir laivo sudužimas, ir sudraskyti pasiruošę laukiniai žvėrys, ir netikėtai sugriuvusio pastato svoris. (4) Ką daugiau jie gali padaryti, negu išlaisvinti sielą iš kūno? To išvengti nepadės joks stropumas, nepadovanos jokia laimė, neįveiks jokia galia. Kitus įvairius dalykus atsitiktinumas <...> tvarko. Mirtis visus šaukia vienodai, mirti reikia ir dievams rūstaujant, ir esant palankiems. (5) Ryžto semiamasi iš nevilties. Bailiausi gyvūnai, kuriems gamta davė galimybę gelbėtis bėgant, negalėdami ištrūkti bando kovoti nekaringu kūnu. Nėra pražūtingesnio priešo už tą, kuris semiasi narsumo įvarytas į kampą, pašėlusiai kaunamasi dažniau iš būtinybės negu iš narsumo. Ir didi, ir praradusi viltį dvasia deda vienodai pastangų. (6) Galvokime, jog mirties atžvilgiu praradusieji viltį esame mes. Ir <...> esame. Taip yra, Lucilijau: visi mes – mirties atsarginiai, visą šią minią, į kurią dabar žvelgi, visą, kurią įsivaizduoji kur nors kada nors esant, gamta greitai pasišauks atgal ir palaidos. Klausti reikia ne dėl paties dalyko, o dėl

dienos. Greičiau ar lėčiau visiems reikės ateiti ten pat. (7) Kaipgi čia išeina? Ar tau neatrodo, jog bailiausias ir kvailiausias yra žmogus, baisiai primygtinai maldaujantis atidėti mirtį? Ar neniekini to, kuris pasmerktas prašo malonės paskutiniam ištiesti kaklą po kirviu? (8) Mes darome tą patį labai vertindami galimybę mirti vėliau. Visiems yra paskirta mirties bausmė, ir paskyrimas labai teisingas, <nes> jis priartėjusiems prie ribos yra didžiausia paguoda. Ir priežastis, ir dalia visų ta pati. Jei teisėjo ar pareigūno atiduoti būtume vedami mirti, <ir> nuolankiai paklustume budeliui. Koks skirtumas, ar einame mirti įsakyti, ar tam gimę? (9) Ak, koks paikas esi, kaip užmiršti savo trapumą, jei bijai mirties užėjus perkūnijai! Kaip? Ar tavo gyvybė priklauso tik nuo griaustinio? Ir būsi gyvas išvengęs žaibo? Ne! Tavęs sieks kardas, sieks akmuo, sieks tulžies uždegimas. Žaibas yra ne didžiausias, tik įspūdingiausias pavojus. (10) Nejaugi nevykusi tavo dalia, jei begalinis greitis pralenks tavo mirties pojūtį, jei tavo mirtį lydės permaldavimo apeigos[47], jei net tada, kai <iš>kvėpsi paskutinį atodūsį, būsi ne nereikalinga būtybė, bet kokio nors didelio būsimo dalyko ženklas? Nejaugi nevykusi tavo dalia, jei būsi palaidotas su žaibu[48]? (11) Bet tu blykšti išgirdęs dangaus skardėjimą ir drebi dėl debesies tuštumos grūmojimo, dūsauji bet kam sužaibavus. Tai kaip čia išeina? Ar manai, jog gar-

bingiau <...> žūti nuo meilės negu nuo žaibo? Drąsiau pakilk prieš dangaus grūmojimus ir pasauliui iš visų pusių užsidegus galvok, jog šitaip mirdamas tu neturi ką prarasti. (12) Jei tiki, jog tau ruošiama toji dangaus sumaištis, tas audrų mūšis, dėl tavęs pokši susigrūdę ir susidaužę debesys, tavo pražūčiai išsviedžiama tokia ugnių jėga, pasiguosk, kad tavo mirtis tokia reikšminga. (13) Bet tokiems apmąstymams nebus vietos. Ši neganda dovanoja baimę ir, be kita ko, pravarti tuo, kad pralenkia laukimą. Žaibo bijo tik jo išvengusieji.

Trečia knyga

APIE ŽEMĖS VANDENIS

<Viso veikalo įžanga> (1) Neiškrito man iš galvos, Lucilijau, puikiausias vyre, mintis, jog tokio didelio statinio pamatus dėsiu aš, senis[1], nusprendęs apeiti pasaulį, išrausti jo priežastis bei paslaptis ir perduoti kitiems, kad sužinotų. Kada gi tiek daug nuveiksiu, taip išbarstytus daiktus vienon vieton surinksiu, tokias slaptybes įžvelgsiu? (2) Senatvė spaudžia iš užpakalio, priešais numetusi daugelio tuščių užsiėmimų prarytus metus. Juo labiau plūkimės, ir darbas tegul užlopys blogai praleisto laiko skyles. Tegul naktis prailgins dieną, visi rūpesčiai tegul pasitrauks, tegul išnyks galvosūkis dėl toli nuo šeimininko esančios tėvonijos[2], visa siela tegul atsidės tik sau ir bent pačiame gyvenimo gale teužsiims tik savęs stebėjimu. (3) Ji taip darys mindama ant kulnų sau pačiai ir kasdien matuos tą laiko trupinį. Kas prarasta, tą dabar stropiai gyvendama surankios. Patikimiausias kelias – pereiti nuo atgailos prie gar-

bingų dalykų. Man patinka sušukti šią žymaus poeto eilutę:

Žadinam ryžtą širdy iškilnų ir kalnus didžiausius
Beregint verčiame![3]

Taip sakyčiau ir vaikystėje ar jaunystėje ėmęsis šio darbo. Mat tokiam dideliam dalykui bet koks laikas yra per trumpas. O dabar prie rimto, sunkaus, neaprėpiamo uždavinio priėjome jau po vidurdienio. (4) Elkimės taip, kaip kelionėje. Vėliau išėjusieji gaišatį atsveria spartumu. Skubėkime ir nežinau, ar įveikiamo, bet iš tiesų didelio veikalo imkimės be nuolaidų amžiui. Dvasia išauga parodžius jai sumanymo didumą ir galvoja apie tai, kiek liko darbo, o ne kiek liko gyventi.

(5) Kai kurie rašytojai išeikvojo save dėstydami svetimšalių karalių žygius ir tai, ką iškentėjo tautos vienos nuo kitų, ką išdrįso vienos kitoms padaryti. O juk daug verčiau savo ydas pragaišinti negu pasakoti ainiams apie svetimas. Daug šauniau šlovinti dievų darbus negu Filipo su Aleksandru plėšikavimus, ir visų kitų, kurie garsėjo naikindami tautas, kurie mirtingiesiems buvo ne mažiau pragaištingi už potvynį, užtvindžiusį visą lygumą, už baisų gaisrą, sudeginusį didžiąją dalį gyvų būtybių. (6) Rašo, kaip Hanibalas įveikė Alpes, kaip sustiprėjęs po Ispanijos užkariavimo netikėtai užpuolė[4], kaip priėjęs liepto galą, net Kartaginai žlugus, atkakliai laikėsi savo ir keliavo nuo

vieno karaliaus pas kitą siūlydamasis būti vadu kovoje su romėnais, prašydamas kariuomenės, kaip pasenęs nesiliovė visuose žemės kampeliuose ieškoti progos kariauti, kaip galėjo ištverti be tėvynės, bet ne be priešo. (7) Daug naudingiau tyrinėti, ką reikia daryti, o ne kas padaryta, ir mokyti tuos, kurie visa pavedė likimui, kad jis neduoda nieko pastovaus, kad visos jo dovanos nuskrieja sparčiau už vėjo gūsį. Jis nemoka nurimti, džiaugiasi linksmybę pakeisdamas liūdesiu ar bent jau juos maišydamas. Taigi niekas tegul nepatiki sėkme, tegul niekas nepristinga jėgų negandoje, nes viskas kaitaliojasi. (8) Ko šokinėji iš džiaugsmo? Nežinai, kur tave paliks į aukštybes iškėlę reikalai. Jie žiūri savo, o ne tavo baigties. Kodėl guli apimtas nevilties? Tu jau pasiekei nelaimių dugną, dabar laikas pakilti. Priešiškos aplinkybės pasisuka į gera, geistos – į bloga. (9) Šitaip reikia sieloje suvokti ne tik privačių namų – juos išklibina ir menka nelaimė, – bet ir valdovų rūmų reikalų kaitaliojimąsi. Iš prasčiokų atsiradę karaliai pamina buvusius viešpačius, senos valstybės sužlunga pačiame žydėjime. Neįmanoma suskaičiuoti, kiek daug jų sugriauta kitų. Net ir šią akimirką Dievas viena kelia, kita smukdo ne švelniai nuleisdamas, bet sviedžia iš savo aukštybių, ir nė žymės nelieka. (10) Kai kas mums atrodo didu, nes patys esame maži. Daugelis dalykų didūs yra ne iš prigimties, toji didybė atsiran-

da iš mūsų menkumo. Kas žmogui reikšminga? Ne laivų pilnos jūros, ne ant Raudonosios jūros kranto įsmeigti kariuomenės ženklai, ne klajonės ieškant nežinomų vietų, pristigus, ką nuskriausti čia, bet gebėjimas visa aprėpti siela ir nugalėti ydas. Už šią pergalę nėra nieko didesnio. Tūkstančiai yra valdę tautas bei miestus ir vos keli – save. (11) Kas yra reikšminga? Pakilti siela virš likimo grasinimų ir pažadų, manyti, jog nieko neverta tikėtis. Ką jis turi <verta> tavo troškimų? Perėjęs nuo dieviškųjų dalykų prie žmogiškųjų, aklinėsi lygiai taip pat kaip tie, kurie iš ryškios saulės šviesos grįžta į tirštą šešėlį. (12) Kas yra reikšminga? Galėjimas smagiai pakelti nedalią. Kad ir kas atsitiktų, taip kęsti, lyg būtum norėjęs, kad atsitiktų. Juk būtum privalėjęs norėti, jei būtum žinojęs, jog viskas vyksta Dievo sprendimu. Verksmas, aimanos, vaitojimai yra atsimetimo išraiška. (13) Kas yra reikšminga? Narsi ir atkakli nelaimėse siela, ne tik besipriešinanti, bet ir pasiryžusi kovoti su palaidumu, nei geidžianti pavojų, nei bėganti nuo jų, žinanti, kad likimas ne laukia, bet veikia, ir negandos, ir sėkmės einanti sutikti bebaimė ir nesutrikdoma, negluminama nei pirmosios sumaištingumo, nei antrosios žėrėjimo. (14) Kas yra reikšminga? Neįsileisti į sielą blogų sumanymų, tiesti į dangų švarias rankas, nesiekti tokio gėrio, kurį, idant tu gautum, kas nors turi duoti ar kas nors turi jo netekti, norėti (to norė-

damas neįgysi priešininko) dorų minčių. Jei koks nors atsitiktinumas atneš į namus mirtingųjų didžiai vertinamų kitų dalykų, žvelgti į juos taip, lyg jie netrukus išeis ten, iš kur atėjo. (15) Kas yra reikšminga? Didžiadvasiškai pakelti atsitiktinumus, atminti, jog esi žmogus, idant žinotumei, jei būsi laimingas, kad tai nesitęs amžinai, o jei nelaimingas – žinotumei, kad toks nebūtum, jei taip nemanytum. (16) Kas yra reikšminga? Būti pasiruošusiam iškvėpti gyvybę. Tai padaro tave laisvą ne pagal kviritų[5], o pagal prigimtinę teisę. Laisvas yra tas, kuris išvengė vergavimo sau, nuolatinio ir neišbrendamo, dieną ir naktį vienodai spaudžiančio, be pertraukos, be atvangos. (17) Vergavimas sau yra sunkiausia vergija. Jos atsikratyti lengva, jei nustosi daug iš savęs reikalauti, jei nustosi atlyginti sau už darbą, jei turėsi prieš akis ir savo žmogiškąją prigimtį, ir savo amžių, net jei esi visai jaunutis, ir pats sau pasakysi: ko einu iš proto? Ko šnopuoju? Ko prakaituoju? Ko verčiu aukštyn kojomis žemę ir forumą? Nieko man nereikia nei daug, nei ilgam. (18) Čia padės gamtos stebėjimas. Iš pradžių nutolsime nuo menkniekių, paskui pačią sielą (jos reikia aukštos ir didžios) atplėšime nuo kūno. Vėliau gamtos paslaptis menant išugdytas gebėjimas gilintis ne blogiau pasidarbuos dėstant aiškius dalykus. Nieko nėra aiškesnio už tuos sveikatingus teiginius, kurių mokomasi kovai su savo ištižimu

ir beprotiškumu. Baudžiame šias ydas, bet neatsikratome.

I. (1) Taigi panagrinėkime žemės vandenis ir patyrinėkime, kaip jie atsiranda. Ar, kaip sako Ovidijus,

Buvo šaltinis be dumblo, vanduo sidabrinis ribėjo.[6]

Ar, kaip sako Vergilijus,

Kurs devyniom srovėm, be perstojo dundant kalnynui,
Veržias kaip jūra plačiai ir šniokšdamas pievas užlieja. [7]

Ar, kaip tavo randu parašyta, brangiausias Juniorai:

Iš sikulų šaltinių Elidės upė iššoka.[8]

Jeigu vandenis tvarko koks protingas dėsnis, kaip šitiek plačių upių teka ir teka per dienas ir naktis? Kodėl vienos ištvinsta nuo žiemos vandenų, o kitos auga visoms nuslūgus? (2) Nilą nuo tos jų minios atskirkime, jis – ypatingos prigimties ir tik vienas toks, jam vėliau irgi skirsime kokią dienelę[9]. Dabar apžvelkime įprastinius vandenis, tiek šaltus, tiek karštus. Reikės ištirti, ar pastariesiems karštis įgimtas, ar įgytas. Aptarsime ir kitus, garsėjančius arba skoniu, arba kokia nors teikiama nauda. (3) Kai kurie padeda akims, kai ku-

rie – sausgyslėms, kai kurie išgydo įsisenėjusius, gydytojų laikomus beviltiškais negalavimus. Vieni užtraukia žaizdas, kiti išgerti šildo vidų, palengvina dejones dėl plaučių ar vidurių, treti sulaiko kraujo bėgimą. Taigi vandenų nauda įvairi, kaip ir jų skonis.

II. (1) Visi vandenys arba stovi, arba teka, arba susirenka, arba turi įvairių požeminių gyslų. Vieni yra skanūs, o kiti – visaip bjaurūs. Pasitaiko sūrių ir karčių arba gydomųjų, vadinamų sieringaisiais, geležingaisiais, alūningaisiais. Skonis parodo jų sudėtį. (2) Turi daug skirtumų. Pirmiausia skiriasi palytėjus: esti šaltų ir karštų. Paskui – svoriu: esti lengvų ir sunkių. Toliau – spalva: esti tyrų, drumstų, mėlynų, gelsvų. Paskui – sveikumu: esti naudingų, esti mirtinų. Esti sukietėjančių į akmenį, o kai kurie skaidrūs, kiti riebūs, treti maistingi, ketvirti teka per kūną nepadėdami geriančiajam, penkti teikia vaisingumo.

III. (1) Vandens stovėjimas ar tekėjimas priklauso nuo vietovės: nuolaidumoje teka, lygumoje ar dauboje susilaiko ir pelkėja. Kartais oro srovė stumia jį į priešingą pusę, tada jis ne teka, o varomas. Susirenka iš lietaus. Iš savo šaltinio išsiliejantis yra gimtinis. Tačiau niekas nekliudo vandeniui toje pačioje vietoje ir rinktis, ir gimti. Tai matome Fucino ežere, į kurį aplinkiniai kalnai nuleidžia visą iškritusį lietaus vandenį, bet ir jo po-

žeminės gyslos plačios. Taigi net paliovus bėgti garmančioms žiemos lietaus srovėms ežero lygis lieka nepakitęs.

IV. (1) Pirmiausia patyrinėkime, kaip užtenka žemės upių srovėms palaikyti ir iš kur išteka šitiek vandens[10]. Stebimės, kad jūros nepajunta įtekančių upių priplūdimo. Lygiai taip pat reikia stebėtis, kad žemė nepajunta ištekančio vandens netekties. Kaip čia išeina, ar kas nors ją ilgam taip aprūpina, kad šitiek vandens gali pasiūlyti iš sankaupų, ar nuolatos pasipildo? Ką nuspręsime dėl upių, tiks ir upeliams bei šaltiniams.

V. (1) Kai kurie yra įsitikinę, jog žemė pasiima atgal tiek vandens, kiek atiduoda, ir jūros neauga dėl to, kad tai, kas įtekėjo, nepavirsta jūros savastimi, bet tučtuojau grąžinama atgal[11]. Mat vanduo patenka po žeme slaptais keliais ir atvirai atėjęs grįžta paslapčiomis. Keliaudamas jis nusikošia, daugelyje žemės vingių daužęsis netenka sūrumo, perėjęs per tokią žemės skonių įvairovę atsikrato prastumo ir virsta švariu vandeniu.

VI. (1) Kai kurie[12] nusprendžia, jog visi žemės gauti lietaus vandenys išliejami atgal, ir kaip įrodymą pateikia tai, kad upių reta tose vietose, kur maža lietaus. (2) Jie teigia, jog Etiopijos dykumos sausos, o vidurinėje Afrikoje šaltinių randama tik kur ne kur, nes klimatas karštas ir ten beveik visada vasara. Taigi tįso šiurkštūs smėlynai be me-

džių ir gyventojų, retkarčiais pašlakstomi beregint susigeriančio lietaus. Ir, priešingai, visi žino, jog Germanija, Galija bei jų kaimynystėje esanti Italija pertekusios upelių ir upių, kadangi klimatas drėgnas ir net vasarą nestokojama lietaus.

VII. (1) Matai, jog prieštaraujant jiems galima pasakyti daug ką. Pirmiausia aš, uolus vynuogių sodintojas, tau patvirtinu, kad net smarkiausias lietus žemę įmerkia ne daugiau kaip per dešimtį pėdų. Visa drėgmė sunaudojama viršutiniame sluoksnyje, žemiau nenusileidžia. (2) Tai kaip tik žemės paviršių sudrėkinantis lietus gali pridėti galios upėms? Didesnė jo dalis upių vagomis nuplaukia į jūras. Žemė susiurbia visiškai mažai ir dar to nesaugo: arba yra išdžiūvusi ir pasiima sau viską, kas išpilta, arba pasisotinusi išlieja, kai iškrinta daugiau nei ji pageidavo. Tėkmės nepadidėja nuo pirmųjų liūčių, nes ištroškusi žemė jas sutraukia į save. (3) O kaip su iš uolų ir kalnų besiveržiančiomis upėmis? Ką joms gali duoti lietūs, nutekantys per plikas uolas, neturintys žemės, kur galėtų sustoti? Pridėk dar tai, kad nepaprastai sausose vietose iškasti gilūs šuliniai randa gausias vandens gyslas daugiau kaip dviejų ar trijų šimtų pėdų gelmėse, kur neprasiskverbia joks lašas. Žinok, jog ten nėra nei iš dangaus nukritusios, nei susirenkančios drėgmės, bet yra, kaip sakoma, gyvas vanduo. (4) Ši nuomonė atmetama ir tokiu įrodymu: kalnų viršūnėse trykšta vandenin-

gi šaltiniai. Aišku, kad arba vanduo aukštyn užvaromas, arba jie ten gimsta, nes bet koks lietaus vanduo nubėga žemyn.

VIII. (1) Kai kurie mano taip. Kaip žemės paviršiuje plyti plačios pelkės ir didžiuliai plaukioti tinkami ežerai, kaip milžiniškuose plotuose driekiasi slėnius užplūdusios jūros, taip ir žemės viduryje esama gėlo vandens, stovinčio plačiai, panašiai kaip pas mus vandenynas su įlankomis, tik plačiau, nes žemė eina gilyn. Taigi mūsų matomos srovės plaukia iš tų turtingų vandens gelmių[13]. Ko tau stebėtis, kad žemė nepajunta nuostolio joms ištekėjus, kai jūros nepajunta jų atnešto vandens priplūdimo?

IX. (1) Kitiems[14] patinka štai koks aiškinimas. Jie teigia, jog žemė turinti tuščiavidurių talpų ir daug oro, kuris, slegiamas tirštų sutemų, būtinai šąla, paskui sustingęs ir nejudrus nebeįstengia išlikti savimi, virsta vandeniu. (2) Kaip erdvėse virš mūsų oro pasikeitimas sukuria lietų, taip po žeme – upę ar upelį. Virš mūsų oras negali ilgai stovėti nejudėdamas ir sunkus. Kartais jis išretėja dėl saulės, kartais pasklinda dėl vėjų, taigi lietūs lyja su didelėmis pertraukomis. O po žeme, kad ir kokios sąlygos paverstų jį vandeniu, jos visada esti tos pačios dėl nuolatinės tamsos, amžino šalčio, nejudinamo tankumo. Taigi visada jos bus šaltinio ar upės priežastis. (3) „Mes laikome žemę

kintama.“ Visa, kas iš jos išgaruoja, tučtuojau išburksta ir virsta drėgme, nes gimsta ne laisvame ore. Štai ir turi pirmą vandens po žeme atsiradimo priežastį.

X. (1) Dar pridurk, kad viskas atsiranda iš visko[15]: oras iš vandens, vanduo iš oro, ugnis iš oro, oras iš ugnies. Tai kodėl gi vanduo negalėtų atsirasti iš žemės? Jei ji gali pavirsti į kitus dalykus, gali ir į vandenį, ir net labiausiai į jį. Juk abi medžiagos yra panašios: abi sunkios, abi tankios, abi pasiekia pasaulio pakraščius. (2) Žemė atsiranda iš vandens. Kodėl gi vanduo negalėtų atsirasti iš žemės? „Bet upės labai didelės.“ Pamatęs, kokios jos milžiniškos, pažvelk, iš kokios milžiniškos vietos išteka. Stebiesi, kad be perstojo slysdamos, o kai kurios veržliai garmėdamos nuolatos pasipildo nauju vandeniu. O kodėl nesistebi, kad visą orą varydami vėjai nepritrūksta oro srovės, kad ji vienodai teka per dienas ir naktis, nors neplaukia nustatyta vaga kaip upės, bet veržliai skrieja per dangaus platybes? O kodėl nesistebi, kad dar lieka jūros bangų, nors tiek daug sudūžta? (3) Nieko neišeikvoja į save sugrįžtantis daiktas. Visos medžiagos turi abipusio sugrįžimo ypatybę. Kas vienam daiktui pražūva, tas pereina į kitą, ir gamta tarytum dėdama ant svarstyklių savo dalis tikrina, kad pasaulis neprarastų pusiausvyros pažeidus vienodą dalių svorį. (4) Visa yra visuose dalykuose[16]. Oras ne tik virsta ugnimi. Jis niekada ne-

būna be ugnies. Atimk iš jo šilumą – stings, stovės, kietės. Oras pereina į vandenį, bet juo labiau <nebūna> be drėgmės. Žemė daro ir orą, ir vandenį, bet niekada nelieka be vandens, kaip ir be oro. Pakaitinis perėjimas yra lengvesnis todėl, kad medžiagos jau sumišusios su tomis, į kurias pavirs. (5) Taigi žemė turi vandens ir jį išspaudžia. Ji turi oro, žiemos šalčio tamsuma jį sutirština, kad padarytų vandenį. Pati žemė yra linkusi pavirsti į vandenį ir naudojasi šia savo prigimties ypatybe.

XI. (1) „Kaipgi čia išeina? – klausia jis. – Jei upių ir šaltinių radimosi priežastys amžinos, kodėl kartais jie išdžiūsta, o kartais pasirodo ten, kur seniau nebuvo?“ Jų kelius dažnai sumaišo žemės drebėjimas. Griuvėsiai užkerta vandens kelius. Sulaikytas jis ieško naujų išėjimų ir kur nors puola arba dėl paties žemės kratymosi permetamas iš vienur į kitur. (2) Pas mus taip esti, kad praradusios savo vagą upės iš pradžių išsilieja, o paskui pasidaro kelią, nes yra jo netekusios. Teofrastas teigia taip atsitikus Koriko kalne, kur po žemės drebėjimo atsivėrė nauji šaltiniai[17]. (3) <Yra> kuriam, jo nuomone, irgi įsiterpia kitos priežastys, kurios <kitaip> išsikviečia vandenis arba savo srove atremia ir apgręžia. Kadaise vandens stokojo Hemas, bet kai Kasandro apsupta galų gentis į jį susikraustė ir iškirto miškus, atsivėrė vandenų gausybė[18], kuria turbūt ligi tol maiti-

nosi girios. Jas išvertus ėmė plūsti medžių nesuvartotas vanduo. (4) Tą patį jis teigia atsitikus ir prie Magnesijos[19]. Nors Teofrastas taip kalbėjo niekam neprieštaraujant, tai nepanašu į tiesą, nes vandeningiausios yra pavėsingiausios vietovės. To nebūtų, jei augalija nusausintų dirvožemį maitindamasi čia pat esančiu vandeniu. Iš tiesų upių galybė liejasi iš gelmių ir užgimsta žemiau, negu pasklidusios augalų šaknys. Antra, <sultingi, o ne> nukirsti medžiai trokšta daugiau drėgmės: mat traukia ją ne tik tam, kad būtų gyvi, bet ir kad augtų. (5) Jis teigia, jog palei Arkadiją – tas miestas buvo Kretos saloje – nustojo bėgti šaltiniai ir upeliai, nes išgriovus miestą paliauta dirbti žemę, o vėliau, atgavusi žemdirbius, ji atgavo ir vandenį. Teofrastas pateikia tokią išdžiūvimo priežastį: supuolusi žemė sukietėjo ir nesupurenta nebegalėjo praleisti lietaus. Tai kodėl tada grynose dykumose matome daugybę šaltinių? (6) Pagaliau daug daugiau randame tokių vietovių, kurios buvo pradėtos įdirbti dėl vandens, negu tokių, kurios pasidarė vandeningos todėl, kad buvo pradėtos įdirbti. Ne lietus išlieja nuo pat šaltinio plačiausias, laivams tinkamas upes. Tai gali suprasti iš to, kad per žiemą ir vasarą nuo ištakos bėga vienodas vandens kiekis. Lietūs gali padaryti srautą, bet negali padaryti vienoda tėkme slystančios tarp savo krantų upės. Lietūs upę ne padaro, o pagreitina.

XII. (1) Jei tau atrodo reikalinga, aptarkime tai toliau, ir sužinosi, kad nebėra ko ieškoti priėjus prie tikrosios upių atsiradimo priežasties. Mat upę padaro amžiną vandens gausa ir bėgimas. Klausi manęs, kaip atsiranda vanduo. O aš savo ruožtu paklausiu, kaip atsiranda oras arba žemė. (2) <Egiptiečiai nustatė keturis elementus, o paskui iš pavienių sudarė po dvi <jūras>. Vėjuotą orą jie laiko vyriškuoju, debesuotą ir nejudantį – moteriškuoju. Vyriškuoju vandeniu vadina jūrą, moteriškuoju – bet kokį kitą vandenį. Liepsnojančią ugnį vadina vyriškąja, o tokią, kuri žėri ir palietus nenudegina, – moteriškąja. Kietesnę žemę, akmenis bei uolas laiko vyriškais, o moters vardu pažymi naudojamą bei dirbamą žemę>.

(3) Jei daiktų prigimtį sudaro keturi elementai, negali klausti, iš kur atsiranda vanduo. Juk jis yra ketvirtoji gamtos dalis. Tai ko stebiesi, kad daug turėdama gamta gali tam tikrą dalį išlieti? (4) Kaip oras, pats būdamas ketvirtoji pasaulio dalis, judina gūsius ir vėjus, taip vanduo – upelius ir upes. Kaip vėjas yra tekantis oras, taip upė yra tekantis vanduo. Pakankamai ir daug daviau jam galių pasakydamas: „Jis yra elementas“. Supranti, jog to, kas iš jo prasideda, negali pristigti.

XIII. (1) Pridursiu Talio pasakymą: tai stipriausias elementas[20]. Talis mano, jog jis buvo pirmasis, iš jo radosi visa. Mes esame tokios pat nuomonės arba panašios. Mat sakome, jog ugnis yra

ta medžiaga, kuri užvaldo pasaulį ir visa paverčia į save. Paskui išsikvėpusi ir nusilpusi nusėda, ir ugniai užgesus daiktų prigimtyje nieko kito nebelieka, tik drėgmė. Joje slypi būsimo pasaulio viltis. (2) Taigi ugnis yra pasaulio pabaiga, vanduo – pradžia. Ar tave stebina, kad upės nuolatos gali tekėti iš to, kas buvo tarsi visybė ir iš ko yra visa? Dalijant visatą gavęs ketvirtąją dalį, <vanduo> buvo taip padėtas, kad užtektų susidaryti upėms, upeliams ir šaltiniams.

XIV. (1) Toliau Talio dėstoma nuomonė yra grynа nesąmonė. Mat jis sako, jog pasaulis laikosi ant vandens, plaukia kaip laivas ir svyruodamas supasi, kai sakoma, jog dreba. Taigi esą nenuostabu, jog pertekęs vandens lieti upėms, pats visas būdamas vandenyje. (2) Nušvilpk šią seną, netašytą nuomonę. Nėra pagrindo patikėti, kad vanduo į šį pasaulį suteka pro plyšius, padarydamas pamazgų duobę. <Egiptiečiai... išlavintos>. (3) Jūra yra viena, taip padaryta iš pradžių. Ji turi savo gyslas, per jas pasipildo ar senka. Kaip jūros, taip ir šio gėlo vandens <jūros> didžiulė sankaupa slypi gelmėse, jos neišgers jokios upės tėkmė. Apskaičiuoti tos galybės neįmanoma. Išleidžiama tiek vandens, kiek yra pertekliaus.

XV. (1) Kai kam iš to galime pritarti. Tačiau savo mintis išdėstysiu plačiau. Esu įsitikinęs, jog žemė yra valdoma gamtos[21] ir sutvarkyta pagal

mūsų kūno pavyzdį. Šis turi venas ir arterijas. Pirmosios yra kraujo, antrosios – oro talpos[22]. Žemėje irgi vienais keliais teka vanduo, kitais – oras. Gamta padarė juos tokius panašius į žmogaus kūno, kad mūsų protėviai pavadino juos gyslomis. (2) Tačiau kaip mumyse esama ne tik kraujo, bet ir įvairių kitokių skysčių, vienų – būtinų gyvybei, kitų – pagedusių ar truputį riebesnių (galvoje – smegenys, kauluose – čiulpai, gleivės, seilės, ašaros, kažkas pridėta sąnariams, ir jie slysdami greičiau sukiojasi), taip ir žemėje yra daug drėgmės rūšių. (3) Vienos bręsdamos kietėja, ir iš to atsiranda visi metalai (iš jų godumas siekia aukso ir sidabro) bei tos medžiagos, kurios susidaro skysčiui pavirtus į akmenį. Į kai kurias medžiagas pavirsta pūvanti žemė ir drėgmė, pavyzdžiui, į bitumą ir panašias kitas. Tokia yra pagal gamtos dėsnį ir valią vandenų atsiradimo priežastis. (4) Tačiau kaip mūsų kūnuose, taip ir žemėje skysčiai dažnai pagenda. Ar smūgis, ar purtymas, ar vietovės išsekimas, ar šaltis, ar karštis gadina prigimtį, ir sieros telkimasis tai ilgam, tai trumpesniam laikui sutraukia drėgmę. (5) Mūsų kūnuose perpjovus veną kraujas bėga tol, kol visas išteka arba kol perpjauta vena nusėda ir užkerta kelią, arba kokia nors kita priežastis priverčia kraują almėti atgal. Taip ir žemėje atidarius bei atvėrus gyslas liejasi upelis ar upė. (6) Svarbu, kokio didumo gysla atsivėrė. Tai naudojamas vanduo bai-

giasi, tai užsikemša dėl kokios nors kliūties[23], tai užsitraukia lyg randas ir užspaudžia padarytą kelią, tai toji žemės jėga, kurią minėjome esant linkusią kisti, nustoja teikti į vandenį paverčiamų medžiagų. (7) Kartais išeikvotas kiekis susigrąžinamas arba sukaupus savo jėgas, arba gavus iš kitur. Dažnai tuščios talpyklos, esančios šalia pilnų, skystį nukreipia į save, dažnai turinti polinkį pūti žemė pati yra ir drėksta. Po žeme atsitinka tas pats, kaip ir debesyse: <oras> tirštėja, apsunksta ir negalėdamas išlaikyti savo prigimties gimdo drėgmę. Dažnai drėgmė renkasi tarytum išretėjusi ir išsibarsčiusi rasa, iš daugelio vietų sutekanti į vieną. Vandens ieškotojai ją vadina prakaitu, nes lašus arba išspaudžia vietovės slėgis, arba sukelia karštis. (8) Tokio vandens vos užtenka šaltiniui. Iš didelių talpų, didelių saugyklų plaukia upės. Jei vanduo teka tik dėl savo svorio, teka ramiai, o jei prisimaišo oro, audringai veržiasi ir dunda.

XVI. (1) „O kodėl kai kurie šaltiniai šešias valandas būna pilni, šešias – sausi?“ Neverta vardyti upių, kurios tam tikrais mėnesiais esti didžiulės, o tam tikrais – siauros, ir ieškoti kiekvieno vandens pokyčio aplinkybių, kai galiu nurodyti visų vieną priežastį. (2) Kaip grįžtamosios karštligės priepuoliai pasikartoja laiku, kaip podagra ištinka po vienodų pertraukų, kaip mėnesinės, jei niekas nesutrukdo, prasideda tam tikrą dieną,

kaip gimdymas įvyksta nustatytą mėnesį, taip ir vandenys turi savo laiką atsitraukti ir vėl sugrįžti. Kai kurios jų pertraukos mažesnės ir todėl pastebimesnės, kai kurios – didesnės, bet vis tiek pastovios. (3) Ar tave tai stebina, kai matai, jog daiktų tvarka ir gamta žengia pagal nustatytus dėsnius? Žiema niekada nepasiklysta, vasara svilina jai paskirtu laiku, kaip įprasta keičiasi ruduo ir pavasaris. Ir saulėgrįža, ir lygiadieniai grįžta nustatytomis dienomis.

(4) Po žeme irgi veikia ne mažiau tvirti gamtos dėsniai, tik mes apie juos mažiau žinome. Tikėk, jog apačioje yra visa, ką matai viršuje[24]. Ir ten esama milžiniškų olų, <esama> gilių urvų, tarp pakibusių kalnų atsiveriančių plačių erdvių. Yra bedugnių prarajų, kurios dažnai priima įgriuvusius miestus, gelmėse paslėpdamos daugybę griuvėsių. (5) Visos tos vietos pilnos oro, nes tuštumos nėra niekur. Esama ten ir sutemų apgaubtų pelkių, ir plačiose <...> vietovėse. Jose irgi veisiasi gyvūnai, bet lėti ir beformiai, nes gimsta tamsiame bei riebiame ore ir sustingusiuose vandenyse. Daugelis jų akli kaip kurmiai ir žemės pelės dėl šviesos trūkumo – ji ten nereikalinga. Ten gimsta, kaip tvirtina Teofrastas, ir kai kuriose vietose išrausiamos žuvys.

XVII. (1) Čia tau ateina į galvą, jog pasakyta juokais, kaip ir daugelis neįtikimų dalykų. Pavadintum pasaka, kad kažkas eina žvejoti ne su tin-

klais ar kabliukais, bet su kapliu. „Tik belaukiu, kad kas nors pradėtų medžioti jūroje.“ Vis dėlto kodėl gi žuvys negali pereiti į žemę? Jei mes gebame pereiti jūrą, ar pakeisime gyvenamąją vietą? (2) Stebiesi, kad tai atsitinka. Daug neįtikimesni yra prabangos darbai, apgaunantys arba nugalintys prigimtį. Žuvys plaukioja kambaryje ir gaudomos prie stalo, kad tučtuojau būtų patiektos ant stalo. Šviežia laikoma tik puotautojo rankoje nugaišusi raudonbarzdė. Jos atnešamos uždarytos stikliniuose puoduose, ir stebima smarkiai besikaitaliojanti jų spalva gyvybei kaunantis su mirtimi. Kitas prigirdo padaže[25] ir marinuoja gyvas. (3) Ir šitie žmonės laiko pasaka teiginį, jog žuvys gali gyventi po žeme ir būti iškastos, o ne pagautos! O aniems atrodytų neįtikima, jei išgirstų, kad žuvys plaukioja padaže, užmušamos ne dėl puotos, bet per puotą, kad pirma jos suteikia pasimėgavimo akims, o tik paskui gomuriui.

XVIII. (1) Leisk man, palikus svarstomą klausimą, pažerti priekaištų patvirkusiai prabangai. „Nieko nėra gražesnio, – sakai, – už paskutinį kvapą išleidžiančią raudonbarzdę. Dar grumiantis, bet jau blėstant gyvybei, iš pradžių suplūsta raudonis, paskui blyškumas, žvynai žaižaruoja, tarp gyvybės ir mirties klaidžiojanti spalva įgyja netikėtų pavidalų. Taip vėlai pažadinta mieguista, neveikli prabanga suprato, kad buvo mulkinama ir atplėšta nuo tokio didelio malonumo. Iki šiol

tik žvejai mėgaudavosi tokiu gražiu reginiu. (2) Kam man kepti žuvį, kam mušti? Tegul paskutinį atodūsį iškvėps pačiame valgyje!“ Ligi šiol stebėdavomės, kiek puikybės glūdi žmonėse, pageidaujančiuose prisiliesti tik prie tą dieną pagautos žuvies, kad, kaip jie sako, paragautų pačios jūros. Todėl ji buvo gabenama skubiai, visi traukdavosi iš kelio sunkiai šnopuojantiems ir šaukiantiems nešikams. (3) O kur dabar nusirito ištaiga? Šie išlepėliai negyvą žuvį jau laiko pašvinkusia. „Ji šiandien ištraukta.“ – „Nenoriu tavimi tikėti tokiu svarbiu reikalu. Reikia, kad pats manimi <...> patikėtum, tegul bus atnešta čia, tegul nugaiš mano akivaizdoje.“ Išlepėlių pilvas pasidarė toks išpuikęs, kad jie tegali ragauti tik tą žuvį, kurią per pačią puotą matė plaukiojant ir virpčiojant. Kiek išradingumui, prabangai pražūva <...> šiems prisidėjo, tuo subtiliau ir išrankiau kasdien ką nors prasimano įprastinius dalykus niekinantis jų pašėlimas. (4) Seniau girdėdavome: „Nieko nėra geriau už uolų raudonbarzdę“. O dabar girdime: „Nieko nėra gražesnio už gaištančią žuvį. Duok man stiklinį puodelį, tegul ji ten šokinės <ir> drebės.“ Daug ir ilgai pasikankinusi, ištraukiama iš to permatomo vivarijaus. (5) Tada koks nors didesnis žinovas rodo: „Žiūrėk, kaip įsiplieskė už dažus skaistesnis raudonis, žiūrėk, kokios gyslos eina per šonus! Vaje, pilvas paraudo lyg kraujas! O kokiu šviesiu mėliu sušvito paskutinę

gyvybės akimirką! Jau tiesiasi, blykšta, dažosi viena spalva.“ (6) Nė vienas iš šių žmonių nesėdi prie mirštančio draugo, nė vienas neįstengia matyti tėvo mirties, nors jos troško. Kelintas palydi mirusį šeimos narį ligi laužo? Broliai ir artimieji paskutinę valandą paliekami vieni, bėgama žiūrėti raudonbarzdės mirties. „Nieko nėra mat už ją gražesnio.“ (7) Negaliu susilaikyti nepavartojęs netikėtų žodžių ir neperžengęs jų reikšmės ribų. Valgydami šie malonumų ieškotojai nesitenkina dantimis, pilvu ir burna, jie smaguriauja net akimis!

XIX. (1) Bet grįžtu prie dėstomo klausimo. Štai įrodymas, kad po žeme slypi gausybė vandens ir jame veisiasi dėl nejudėjimo bjaurios žuvys: retkarčiais prasimušę į viršų, tie vandenys atsiplukdo be galo daug baisių pažiūrėti, šlykščių ir kenksmingų ragauti gyvūnų. (2) Tikrai žinoma, jog kai Karijoje prie Idumo miesto ištryško toks vanduo, žuvo visi valgiusieji tas žuvis, kurias iki tos dienos į nepažįstamą jų padangę atnešė išsiliejusi nauja upė. Tai nenuostabu. Mat ilgai nieko neveikiantys jų kūnai buvo riebūs ir išplerę, nemankštinti ir tamsybėse tukinti, nepasiekiami sveikatingumą teikiančios šviesos. (3) Kad žuvys veisiasi tose žemės gelmėse, tegul bus ir toks ženklas: unguriai atsiranda slaptinguose urveliuose. Dėl nejudrumo jie irgi yra sunkiai virškinamas maistas, ypač jei gyveno visiškai pasislėpę giliame dumble. (4) Taigi žemė turi ne tik vandenų gyslų, kurioms

subėgus gali pasidaryti upės, bet ir be galo plačių srovių. Vienos amžinai teka apačioje, <kitos kai kur plaukia atvirai>, kol jas praryja kokia nors žemės praraja, trečios išnyra po kokiu nors ežeru. Kas nežino, kad esama bedugnių akivarų? Ir kas iš to? Tai paaiškina, jog šis vanduo yra amžina didelių upių maitinamoji medžiaga, išsiliejusi nepasiekiamose kaip ir upių šaltiniai gelmėse.

XX. (1) „O kodėl vanduo nevienodo skonio?“ Dėl keturių priežasčių. Pirma priežastis – žemė, per kurią teka. Antra – ta pati, jei vanduo atsiranda žemei į jį pavirtus, trečia – oras, kuris atsimainė į vandenį, ketvirta – kenksmingos ypatybės, dažniausiai atsirandančios dėl gadinančio tam tikrų veiksnių poveikio. (2) Šios priežastys lemia skirtingą vandens skonį, jo gydomąją galią, jo dvokiančius garus ir mirtiną spalvą, lengvumą ir sunkumą, <jos> lemia arba šiltumą, arba per didelį standumą. Svarbu, ar vanduo permerkė turtingas sieros, ar salietros, ar alūno vietas. Jų pagadintą vandenį gerti pavojinga gyvybei. (3) Apie tai Ovidijus sako:

Upė Kikonuos yra, iš kurios atsigėrusiam pilvas
Suakmenėja, kuri, ką palietus, marmuru verčia. [26]

Ji yra gydomoji ir turi klijuojančio bei kietinančio kūnus purvo. Kaip Puteolų smėlis[27], palietęs vandenį, virsta uola, taip šios upės vanduo, priešingai, susidūręs su kietuma prikimba ir prisise-

ga. (4) Dėl to daiktai, įmesti į tą <...> vagą, ištraukiami staiga suakmenėję. Tai atsitinka ir keliose Italijos vietose. Panardinęs rykštę ar šakelę, po kelių dienų ištrauki akmenį. Mat kietą kūną aplimpa purvas ir pamažu sutvirtėja. Tu mažiau tuo stebėsies, jei atkreipsi dėmesį, kad Albulų[28] ir visi kiti sieringi vandenys kietėja upių vagose ir grioviuose.

(5) Kai kurios minėtos priežastys veikia tuose ežeruose, iš kurių „kas gurkšnį išgėrė"[29], kaip sako tas pats poetas,

Tas ir pašėlo ar miego svaigaus atsigint nebegali.[30]

Tas vanduo turi jėgos, panašios į neatmiešto vyno, bet smarkesnės. Mat kaip neišgaravęs girtumas yra beprotybė ir pernelyg slėgdamas traukia į miegą, taip sieringas vanduo, turintis kažkokių iš kenksmingo oro gautų veiklių nuodų, arba protą sumaišo, arba užgula miegu. (6) Šią blogybę turi

veikimas Linkestijo upės srauniosios:
Kas truputėlį iš jos pavilgo sau gomurį sausą,
Pradeda tuoj svyrinėt, lyg būtų vynu apsigėręs.[31]

XXI. (1) Vien įkišus galvą į kai kuriuos urvus ištinka mirtis[32]. Pragaištis tokia veržli, kad nubloškia žemyn skrendančius pro šalį paukščius. Toks ten oras, tokia vietovė, iš kur liejasi mirtinas vanduo. Kai oras ar vietovė ne tokie kenks-

mingi, ir vandens žala esti mažesnė: jis tik apninka nervus, apsunkstančius lyg nuo girtumo. (2) Nesistebiu, kad vietovė ar oras apnuodija vandenis ir suteikia jiems panašių ypatybių, kokių turi tos apylinkės, per kurias ir iš kurių jie teka. Juk piene jaučiamas pašaro kvapas, acte lieka vyno skonio. Joks daiktas neatsikrato ypatumų to dalyko, iš kurio gimsta[33].

XXII. (1) Kita vandenų rūšis, mūsų nuomone, atsirado kartu su pasauliu. Jei jis yra amžinas, ji buvo visada, jei pasaulis turi kokią nors pradžią, toji rūšis irgi atsirado kartu su visuma, nes sudaro jos dalį. Klausi, kas tai. Okeanas ir su juo susijusios jūros, viena nuo kitos atskirtos sausumų. Esama autorių, skelbiančių, jog kai kurios upės, kurių prigimties neįmanoma išaiškinti, atsirado kartu su pasauliu, pavyzdžiui, Histras, Nilas – plačios ir pernelyg garsios tėkmės, kad būtų galima sakyti jų kilmę esant tokią pat kaip kitų.

XXIII. (1) Taip skirstomi vandenys. Kai kurie yra dangiški, apie juos bus pateikta žinių toliau. Juos išmeta debesys. Iš žemiškųjų vienus pavadinčiau viršutiniais, nes jie teka paviršiuje, kitus – paslėptaisiais. Juos jau paaiškinome.

XXIV. (1) Kodėl kai kurie vandenys įšyla, o kai kurie net verda taip, kad naudoti įmanoma tik lauke ataušinus ar atvėsinus maišant su šaltu,

nurodoma daug priežasčių. Empedoklis sprendžia, jog vanduo įšyla nuo daugelyje vietų požemiuose esančių ugnių, jei jos dega po žemės sluoksniu, virš kurio teka vanduo. (2) Visi darome gyvatukus ir mylininko[34] formos bei daugybės kitų pavidalų prietaisus, kuriuose plono vario vamzdelius įtaisome einančius žemyn, kad dažnai aplink tą patį ugnies židinį aptekantis vanduo apibėgtų tokį atstumą, kokio reikia šilumai atsirasti. Taigi įbėga šaltas vanduo, o išbėga šiltas. (3) Empedoklis sprendžia, jog tas pat vyksta po žeme, ir kad jis neklysta, patikėk Bajų gyventojais, įšildančiais maudykles be ugnies. Į jas lyg potvynis plūsta įkaitusios oro srovės[35], tekėdamos vamzdžiais taip įšildo pastatų sienas ir pirties indus, kaip ir mums įprastas šildymas po grindimis degančia ugnimi[36]. Taigi visas šaltas vanduo, prabėgęs virš tos ugnies, virsta šiltu neįgaudamas garų kvapo, nes teka atskirtas žemės. (4) Kai kurie yra įsitikinę, jog per sieros arba salietros turtingas vietoves einantys vandenys ištraukia šilumą iš medžiagos, per kurią teka. Tai liudija kvapas ir skonis. Vanduo pateikia jį sušildžiusios medžiagos savybes. Kad nesistebėtum, jog taip atsitinka, įpilk į negesintas kalkes vandens – jis užvirs.

XXV. (1) Kai kurie mirtini vandenys nepasižymi nei kvapu, nei skoniu. Prie Nonakrio Arkadijoje vietinių gyventojų Stigu vadinama upė apgauna atėjūnus, nes nekelia įtarimo nei išvaizda, nei

kvapu[37]. Panašūs yra didžiųjų gudreivų nuodai: tik ištikus mirčiai galima suprasti piktadarystę. Minėtasis vanduo palaužia be galo greitai, nelieka laiko vaistams, nes vos išgertas jis kietėja panašiai kaip sudrėkintas gipsas ir sukausto vidurius. (2) Esama kenksmingo vandens Tesalijoje prie Tempės. Jo vengia ir žvėrys, ir gyvuliai. Jis prateka per geležį ir varį – taip smarkiai sugeba kąsti, – neteikia peno jokiems krūmokšniams ir naikina žolę. (3) Kai kuriose upėse glūdi nuostabių galių. Esama tokių, kurių išgertas vanduo per tam tikrą laiką perdažo avių bandas: juodos gauna baltą vilną, o atėjusios baltavilnės išeina juodos. Taip padaro dvi Bojotijos upės. Vienos vardas dėl to – Juodoji. Abi jos[38] išteka iš to paties ežero, bet turi skirtingų ypatumų. (4) Makedonijoje irgi, kaip sako Teofrastas, žmonės, norintys avis išbalinti, atveda jas <prie Haliakmono>[39]. Ilgiau pagėrusios jo vandens, jos pasikeičia lyg nudažytos. O jei jiems reikia tamsios vilnos, laukia nemokama dažykla: banda varoma prie Penėjo. Turiu patikimų autorių, teigiančių, kad Galatijoje irgi esama upės, tą patį padarančios visiems; Kapadokijoje yra tokia, kurios vandens išgėrusių arklių spalva pasikeičia ir oda išmušama baltomis dėmėmis, o kitų gyvulių – ne. (5) Žinoma, jog esama ežerų, pakeliančių nemokančius plaukti. Sicilijoje buvo[40], o Sirijoje ir dabar tebėra didžiulis telkinys[41], kuriame plaukioja plytos ir negali pa-

skęsti net įmesti sunkūs daiktai. Šio dalyko priežastis aiški. Padėk ant svarstyklių bet kokį daiktą, o kitoje pusėje – vandens, žiūrėdamas, kad abiejų tūris būtų vienodas. Jei vanduo sunkesnis, jis išlaiko už save lengvesnį daiktą ir iškels jo tiek virš savęs, kiek tas bus lengvesnis. Sunkesni daiktai nuskęs. O jei vandens ir to daikto, su kuriuo lygini, svoris bus vienodas, jis nei grims, nei iškils, bet plūduriuos sulig vandens paviršiumi, vos paniręs ir nė truputėlio neišsikišdamas.

(6) Dėl to vieni rąstai plaukia beveik visiškai virš vandens, kiti panyra iki pusės, treti nugrimzta iki vandens paviršiaus. Mat kai abiejų daiktų svoris lygus, nė vienas nenusileidžia, ir sunkesni grimzta, o lengvesni nešami. Sunkumas ar lengvumas priklauso ne nuo mūsų vertinimo, bet nuo daikto ir to skysčio, kuriame jis turi plaukti, santykio. (7) Taigi kai vanduo yra sunkesnis už žmogaus kūną ar akmenį, neleidžia, kad paskęstų svoriu jo nepralenkiantis daiktas. Taip išeina, kad kai kuriose pelkėse net rieduliai neskęsta. Kalbu apie tvirtus ir kietus. Mat yra daug korėtų ir lengvų akmenų, iš kurių susidedančios salos Lidijoje plaukioja. (8) Apie jas rašo Teofrastas[42]. Pats aš esu matęs plaukiojančią salą prie Kutilijų[43]. Kita plūduriuoja Vadimonio ežere. Tas ežeras yra Statonijos krašte[44]. Kutilijų sala apaugusi medžiais ir apžėlusi žolynais, tačiau vanduo ją išlaiko ir į vieną bei kitą pusę varinėja net ne vėjas, o silpnas

gūsis. Nei dieną, nei naktį ji niekada nestovi vietoje – kad judėtų, užtenka menko pūtimo. (9) Priežastis čia dviguba: gydomojo ir dėl to svaraus vandens sunkumas ir pačios salos leidžianti plūduriuoti medžiaga. Sala nėra iš tvirto kūno, nors ir apžėlusi medžiais. Gal riebus ežero vanduo pagavo ir sulipdė išsibarsčiusius lengvus kamienus bei lapus. (10) Taigi jei joje ir esama kokių akmenų, rasi juos išėstus, akytus. Jie panašūs į sukietėjusį skystį palei gydomųjų šaltinių upelius, <kurie> putomis sutvirtina suklijuotas vandenų drumzles. Iš vėjingos ir tuščios medžiagos sulipęs daiktas būtinai bus lengvas. (11) Kai kurių reiškinių priežasties paaiškinti neįmanoma. Kodėl Nilo vanduo daro moteris vaisingesnes[45], atveria pastojimui net tas įsčias, kurios jau seniai buvo uždarytos bergždumo? Kodėl kai kurie Likijos vandenys saugo moteris nuo persileidimo ir juos paprastai lanko turinčios nelabai patvarią gimdą? Dėl mano nuomonės, tai aš priskiriu šiuos teiginius prie pernelyg lengvai plintančių, bet nepagrįstų. Tikima, jog kai kurie vandenys atneša niežus, kai kurie – dedervines ar bjaurias balkšvas dėmes, atsirandančias jų užpylus ar išgėrus. Sakoma, jog tokį negerą poveikį turi surinktas rasos vanduo. (12) Kas netiki, jog sunkiausi vandenys yra tie, kurie sukietėja į ledą? Iš tiesų yra priešingai: taip atsitinka tik labai skidžiam vandeniui. Dėl paties skidumo šaltis kuo lengviausiai sušaldo jį į ledą. Iš

kur atsiranda į jį panašus akmuo, rodo pats graikiškas vardas: šį vienodai peršviečiamą akmenį jie vadina κρύσταλλον, kaip ir ledą, iš kurio tikima akmenį atsirandant. Mat kai mažiausiai žemiškumo turintis dangiškasis vanduo sukietėja, ilgesnis šaltis nuolatos jį vis labiau ir labiau tirština, kol išvaręs visą orą jis sustingsta ir iš skysčio virsta akmeniu.

XXVI. (1) Kai kurios upės patvinsta vasarą, pavyzdžiui, Nilas. Apie jį paaiškinsime kitoje vietoje. Teofrastas rašo, jog ir kai kurios Ponto srities upės vasarą išsilieja[46]. Tvirtinama esant keturias šio reiškinio priežastis: arba todėl, kad žemė tada labiausiai linkusi pavirsti skysčiu, arba todėl, kad kažkur toli lyja smarkesni lietūs ir jų vanduo tyliai atbėga požeminiais kanalais. (2) Trečia priežastis tokia: jei dažni vėjai daužo ir plaka žiotis, tėkmė sustoja ir, atrodo, auga dėl to, kad niekur neįteka. Ketvirta – žvaigždynų įtaka. Kai kuriais mėnesiais jie stipriau veikia ir išgeria upes, o labiau nutolę nuo žemės mažiau vandens sunaudoja ir ištraukia. Taip sukelia tai jo trūkumą, tai prieaugį. (3) Kai kurios upės visų akivaizdoje krinta į bedugnes ir dingsta iš akių. Kai kurios pamažu susiurbiamos ir išnyksta. Už tam tikro atstumo jos vėl pasirodo, vėl turi ir vardą, ir srovę. Priežastis aiški: po žeme yra vietos, o skystis iš prigimties teka žemyn ir į tuštumą. Taigi ten priglaustos upės bėga požemiuose, o susidūrusios su

tvirta užtvara ir prasiveržusios pro ten, kur mažiau priešinamasi, vėl teka paviršiuje kaip tekėjusios.

(4) *Likas antai, kai jį prasivėrusi žemė praryja,*
Vėl išsiveržia toli, kitas atsivėręs sau versmes.
Taip čia prarytas visai, čia slaptinga srove
patekėjęs,
Vėl prasiveržia aikštėn Argolidės laukuos
Erasinas.[47]

Tą patį Rytuose daro Tigras: praryjamas ir ilgai lauktas išnyra tolimoje vietovėje, tačiau neabejojama, jog tai – ta pati upė. (5) Kai kurie šaltiniai tam tikru metu išmeta išmatų, pavyzdžiui, taip daro Aretusa Sicilijoje kas penktą vasarą, vykstant olimpiadoms. Todėl manoma, kad Alfėjas iš Achajos prasiskverbia iki ten bėgdamas po jūra tol, kol išnyra Sirakūzų pakrantėje. Dėl to tomis dienomis, kai vyksta olimpiados, atplukdo pakrantėje buvusių aukojamų gyvulių mėšlą. (6) Tuo tiki ir tu, brangiausias Lucilijau, kaip <sakiau> knygos pradžioje, ir Vergilijus. Jis taip kreipiasi į Aretusą:

Tau linkiu: kai po Sikanų bangom tu sruvensi,
Lai Doridė karčių vandenų su tavim nesumaišo.[48]

Rodui priklausančiame Chersoneso mieste yra šaltinis, kuris kas daugel metų[49] susidrumsčia ir meta iš gelmių bjaurius nešvarumus, kol apsikuo-

pia ir nusikošia. (7) Kai kuriose vietovėse šaltiniai išstumia ne tik purvą, bet ir lapus, šukes bei visa, kas pūva. Visur tą patį daro jūra. Jos tokia prigimtis: visus nešvarumus ir atmatas išbloškia į krantus. Kai kuriose pakrantėse tai kartojasi tam tikru metu. Pavyzdžiui, prie Mesenės ir Milų sumaištingo <ženklo> jūra iškelia kažką panašaus į mėšlą, verda, kunkuliuoja, bjauriai nusidažo. Dėl to atsirado pasaka, jog ten stovi Saulės žirgų arklidės[50]. (8) Tačiau sunku paaiškinti kai kuriuos pavienius atvejus, ypač kai tyrinėjamo išsiliejimo laikas <ne>pastebėtas, bet yra neaiškus. Taigi negalima rasti artimos ar netolimos priežasties, tačiau visuotinė yra tokia: visi stovintys, netekantys vandenys apsivalo. Mat bėgančiuose nešvarumai negali nusistoti, srovės jėga juos sklaido ir neša. O tie, kurie neišmeta nuosėdų, stipriau ar silpniau banguoja. Juk jūra traukia iš gelmių lavonus, pakratus ir panašias nuskendusių laivų liekanas. Ji apsivalo ne tik dėl audros ar bangavimo, bet ir rami bei tyki.

XXVII. (1) Bet čia tinkamas metas paklausti, kaip, atėjus lemtingojo tvano dienai, didžiąją žemės dalį užpils vanduo: ar veiks okeano jėgos ir prieš mus sukils išorinė jūra, ar be perstojo pliaupiantys lietūs ir išvijusi vasarą nesibaigianti žiema iš pratrūkusių debesų išmes devynias galybes vandens, ar žemė dosniau išlies upių ir atvers naujų šaltinių, ar bus ne viena tokios didelės ne-

laimės priežastis ir tiks kiekvienas paaiškinimas: išsyk pilsis liūtys ir tvins upės, iš savo vietų pajudėjusios jūros pradės bėgti – visa vienu pulku puls naikinti žmonių giminę? (2) Taip jau yra. Gamtai nėra nieko sunkaus, ypač kai ji skuba prie savo galo. Kurdama daiktus ji taupiai naudoja jėgas ir paskirsto save nepastebimam visa ko augimui. Naikinti puola veržliai. Kiek daug laiko turi praeiti nuo kūdikio pradėjimo iki gimimo, kiek vargo auklėti gležną naujagimį, kaip rūpestingai reikia maitinti, kol kūnas pagaliau pradeda bręsti, ir kaip lengva žmogų užmušti! Amžiai stato miestus, valanda sugriauna. Per akimirką virsta pelenais ilgai augęs miškas. Viskas kyla ir klesti didžiai saugant, o subyra greitai ir staiga. (3) Mažiausio gamtos nukrypimo nuo įprastinės būsenos pakanka pražudyti mirtingiesiems. Taigi kai ateina tas būtinas laikas, lemtys vienu sykiu pajudina daugelį priežasčių. Kai kurie, tarp jų ir Fabianas, mano[51], jog toks pokytis įvyksta dėl pasaulio sukrėtimo. (4) Iš pradžių be saiko lyja, dangų aptraukia niūrūs debesys be pragiedrulių, nuolatos tvyro miglos bei drėgmės prisotinti tiršti rūkai, nes nepučia sausinantys vėjai. Dėl to pasėlius puola ligos, jie skursta ir nesubręsta. Paskui, išnykus žmogaus rankos sėjamiems augalams, laukai apželia pelkių žole. (5) Netrukus pajunta žalą ir stipresnė augmenija: mat išplerus žemei palei šaknis pradeda griūti medžiai, vynuogės ir visi krūmai

nebesilaiko minkštoje, skystoje dirvoje. Nebelieka pievų ar vandeniu besidžiaugiančių ganyklų. Žmones kamuoja badas, ir rankos tiesiasi prie senovinio maisto: purtomi akmeniniai bei paprastieji ąžuolai[52], kiekvienas ant stačių šlaitų dar stovintis uolų suspaustas medis. (6) Kliba ir mirksta namai, vandeniui nuėjus į gilumą nusėda pamatai, ir žemė supelkėja. Veltui bandoma ramstyti pakrypusius pastatus: juk visas pagrindas remiasi į slidžią, purvu virtusią žemę, nelieka nieko tvirto. (7) Kai vis smarkiau ir smarkiau pliaupia liūtys ir ištirpsta per šimtmečius susidarę sniegynai, nuo aukštų kalnų garmėdama srovė grobia vos besilaikančius miškus, ridena netekusius kieto pagrindo akmenis, nuplauna sodybas, velka žemyn bandas su šeimininkais ir, nuritinusi kelyje pasitaikiusius mažesnius pastatus, pagaliau įtūžusi nukrypsta prie didesnių, neša miestus ir tarp sienų uždarytus žmones, nesuvokiančius, kas ištiko – griūtis ar laivo sudužimas, nes kartu ir prislegiama, ir skandinama. Paskui pakeliui išaugęs, suėmęs keletą srovių krioklys niokoja lygumas. Pagaliau, nusiaubęs daugybę tautų, išsilieja aiškus ir apsunkęs. (8) O iš prigimties plačios, dėl audrų veržlios upės peržengia kraštus. Rodanas, Reinas ar Dunojus jau savo vagose siautulingai kliokia, o kaip manai, kokios jos būna, kai išsiliejusios pasidaro naujus krantus ir perrėžusios dirvožemį visos kartu išeina iš įprastinio kelio? (9) Jos ritasi galvo-

trūkčiais, ir net tekėdamas per laukus, jau turėdamas erdvės Reinas nesulėtėja, bet galingai varo be galo plačius vandenis, tarytum srūtų siauru grioviu. Dunojus rėžia ne kalnų papėdes, ne vidurį, o klibina pačias viršūnes, nešasi su savimi pažliugusias pašlaites, atplėštas uolas ir didelių sričių gabalus, kurie suirus pagrindui atskilo nuo žemyno, paskui nerasdamas išėjimo, nes visus pats užkimšo, sukasi ratu ir vienu sūkuriu užvirsta ant milžiniškų sričių ir miestų. (10) Lietūs tuo metu tebesitęsia, dangus darosi vis sunkesnis ir pamažu kaupia vieną iš kitos gimstančias negandas. Buvusios miglos tampa bauginančia ir gąsdinančia naktimi, perskrodžiama kraupios šviesos. Mat dažnai žybčioja žaibai, audros drebina jūrą, tada pirmą sykį dėl įtekančių upių išaugusią ir nebeišsitenkančią savyje. Ji nustumia krantus, nežiūrėdama įprastinių ribų. Todėl trukdo išsilieti atgarmėjusioms upėms ir varo jų sroves atgal. Tačiau nesvetingų žiočių sulaikyta didesnė atitekėjusio vandens dalis pelkėja, ir laukuose telkšo vienas ežeras. (11) Jau kiek tik akys užmato visa apsemta vandens, visi kauburiai pasislėpė gelmėse, visur nepaprastai gilu. Tik pačiose kalnų viršūnėse esama sausumos lopinėlių, ten į aukštybes subėgo žmonės su vaikais ir žmonomis, prieky gindami bandas. Vargšai negali susisiekti vieni su kitais, nes vanduo užtvindė kiekvieną žemumėlę. (12) Žmonių giminės likučiai prisiglaudė aukš-

čiausiose vietose. Ties mirties praraja jiems liko viena paguoda, kad baimė virto apstulbimu. Nuostaba nedavė laiko baimei, nebeliko vietos sielvartui, prarandančiam savo jėgą tada, kai vargšas žmogus pakyla virš nelaimės. (13) Taigi lyg salos kyšo „kalnai ir pagausina spiečių Kikladžių“[53], kaip puikiai pasakė nepaprastai talentingas poetas. Jis ištarė dalyko didumą atitinkančią eilutę:

Marios telkšojo perdėm, ir marioms nebuvo pakrančių.[54]

Deja, paskui tokį talento polėkį pažemino vaikiškais plepalais:

Plaukia vilkai su avim, vilnis gi rusvąjį liūtą Neša.[55]

(14) Tik girtam galima šitaip šaipytis iš vandenų ryjamo pasaulio. Didžią mintį išreiškė ir milžiniška paveikslą aprėpė sakydamas:

Upės, patvinę plačiai, per plynus laukus pasileidžia.
Vilnys užliejo, giliam sūkury panardindamos bokštus.[56]

Tai skambėtų puikiai, jei poetui būtų nerūpėję, ką veikia avys su vilkais. Ar gali kas plaukioti per tvaną, kliokiant visa pasiglemžiančiai srovei? Ar gyvuliai nenuskęsta, pagauti garmančio kriok-

lio? (15) Tu pradėjai paveikslą, kaip ir derėjo, nuo visą žemę semiančio vandens ir paties dangaus, užgriūvančio ant žemės. Tęsk. Žinosi, kas tinka, jei įsivaizduosi, kad žemė plaukia.

XXVIII. (1) Dabar grįžkime prie aptariamojo dalyko. Esama autorių, įsitikinusių, jog besaikės liūtys žemę gali siaubti, bet nepaskandins. Tokiam dideliam daiktui reikią didelio smūgio. Lietūs pakenks pasėliams, kruša išmuš vaisius, upeliai išsilies upėmis, bet nuslūgs. (2) Kai kurie įsitikinę, jog pajuda jūra ir čia glūdi tokios didelės negandos priežastis. Šitokia baisi nelabadė negalinti atsitikti dėl krioklių, liūčių ir upių. Gresiant tokiai pražūčiai ir nusprendus pakeisti žmonių giminę, manyčiau, be paliovos žliaugia liūtys, be jokio saiko pila lietūs, užgriuvus žiemiui ir sausesnių gūsių pietų vėjui debesys ir upės pertenka vandens. Bet kol kas tai tik žala:

Patalu gula javai, graudingai aprauda kaimietis
Žuvusias viltis: ilgų jo metų triūsas prapuolė.[57]

Juk žemė turėtų būti ne skriaudžiama, o paskandinta. (3) Pagaliau šitaip prasimiklinus pradeda augti jūros, bet smarkiau negu įprasta, ir bangas pasiunčia toliau už didžiausios audros paliktus pėdsakus. Paskui užpakalyje kylant vėjams jos išritina milžiniškas marias, sudūžtančias toli nuo buvusio kranto ribos. Paskui, kai krantas nutolsta du ar tris kartus, jūra įsikuria

svetimoje vietoje ir nelaimė tarsi pasitraukia, potvynis vis tiek liejasi iš pačių gelmių. (4) Mat kaip oro, kaip eterio, taip ir šio elemento medžiagos gausu, ir daug didesnis jos kiekis slypi nematomas. Lemties išjudinta, ne potvynio – nes potvynis yra lemties tarnas, – ji pakelia marias plačia raukšle ir varo pirma savęs. Paskui išsitiesia stebėtinai aukštai ir pakyla virš žmonių rastų saugių priebėgų. Vandenims tai nėra per sunku, nes jie gali užkopti ten pat, kur ir kieta žemė. (5) Jei kas sulygintų kyšulius, jūros nebūtų žemiau, nes žemė visur vienodai iškilusi. Tuščiavidurės ertmės ir lygumos yra žemiau, bet jomis <...> pasaulis Dievo susuktas į rutulį. Jūros – irgi jo dalis, jos sueina į vieno kamuolio vienovę. Bet kaip stebintį laukus žmogų apgauna nestačios nuožulnumos, taip nesuvokiant jūros gelmių įlinkių visa, kas prieš akis, atrodo plyna. O iš tiesų ji yra sulig žemynu, ir todėl, kad išsilietų, jai nereikia labai iškūpėti. Pakanka truputėlį pakilti virš bendro lygio. Be to, vanduo plūsta ne nuo kranto, kur žemiau, bet iš vidurio, kur yra minėtoji pakiluma. (6) Taigi kaip lygiadienio potvyniai, vykstant Saulės ir Mėnulio konjunkcijai, esti vandeningesni už kitus, taip šis, siųstas apsemti žemę, įnirtingesnis už didžiausius įprastus potvynius, velka daugiau vandens ir nuslūgsta tik iškilęs virš užliesimų kalnų viršūnių. Kai kur potvynis nubėga šimtus mylių nedarydamas žalos ir išlai-

kydamas tvarką, nes pakyla iki tam tikro lygio ir nuslūgsta. O per tvaną veržiasi be saiko, nepaisydamas jokių dėsnių. (7) „Dėl ko?“ – klausi. Dėl to, dėl ko liepsnos ir pasaulinis gaisras. Ir vienas, ir kitas vyksta tada, kai Dievui atrodo, jog reikia sukurti geresnį pasaulį, o senajam nustoti buvus. Žemiškuose dalykuose viešpatauja vanduo ir ugnis. Iš jų – pradžia, iš jų – ir pražūtis. Taigi jei nutariama atnaujinti pasaulio daiktus, ant mūsų galvų pasiunčiama jūra arba karštis ir ugnis[58], kai pasirenkama kita pražūties rūšis.

XXIX. (1) Kai kurie sprendžia, jog žemė dar ir dreba, o praplyšus plutai atsiveria naujų upių šaltiniai ir iš pilnos talpos liejasi gausiau. Belo vertėjas Berosas[59] teigia, jog tai priklauso nuo šviesulių. Jis taip tuo įsitikinęs, kad net nurodo visuotinio gaisro ir tvano laiką. Tvirtina, jog žemės daiktai sudegsią, kai visi dabar skirtingais keliais bėgantys šviesuliai susirinks Vėžyje. Jie taip išsirikiuos toje pačioje vietoje, kad per visų jų skritulių centrus bus galima nubrėžti vieną tiesią liniją. Tvanas įvyks tada, kai tas pats šviesulių būrys susirinks Ožiaragyje. Pirmasis žvaigždynas žymi vasaros saulėgrįžos, o antrasis – žiemos pabaigą[60]. Tai didelės galybės ženklai, svarbūs ir metų laikų kaitai. (2) Priimu ir šiuos aiškinimus – juk toks baisus žlugimas ištinka ne dėl vieno dalyko, – o mūsiškių skelbiamą teiginį apie gaisrą manau irgi esant reikalinga čia perkelti. Pasau-

lis yra arba gyvūnas, arba gamtos valdomas kūnas, kaip medžiai, kaip pasėliai; jame glūdi visa, ką turi nuveikti ar patirti nuo pradžios iki pabaigos. (3) Kaip žmogaus sėkloje aprėpiamos visos būsimojo žmogaus ypatybės ir dar negimęs kūdikis turi augančios barzdos bei žilstančių plaukų dėsnius – mat viso kūno ir būsimos jo veiklos pradai slypi mažutėlaičiai ir nematomi, – taip besirandąs pasaulis numato ne tik saulę, mėnulį, žvaigždynų kaitą ir gyvų būtybių atsiradimą, bet ir žemės sukrėtimus. Ten buvo numatytas ir tvanas, kuris ateina pagal tą patį visatos dėsnį, kaip ir žiema ar vasara. (4) Taigi jis ištiks ne dėl liūčių, bet ir dėl liūčių, ne dėl jūros išsiliejimo, <bet> ir dėl jūros išsiliejimo, ne dėl žemės drebėjimo, bet ir dėl žemės drebėjimo. Visa padės gamtai, kad būtų įvykdyti gamtos nuostatai. Tačiau svarbiausią paskendimo priežastį pateiks pati žemė, kurią sakėme esant kintamą ir virstančią skysčiu. (5) Taigi kai ateis žmonijos galas, kai turės žūti dalis pasaulio arba visas iki pat pamatų, kad vėl gimtų jaunas ir tyras, kad neliktų nė vieno blogio mokytojo, skysčio atsiras daugiau nei buvo visada. Mat dabar elementai yra atsverti taip, kad galėtų vykdyti savo pareigas. Kad nelygybė sutrikdytų pusiausvyrą, būtina vienam šį tą pridėti. Bus pridėta drėgmei. Mat dabar ji turi kuo apjuosti žemę, o ne kuo ją užplūsti. Pridėjus vanduo išsilies į jam nepriklausančią vietą. (6) Žemė tu-

rėtų sumenkėti, kad, tapusi nekieta, pasiduotų stipresniam daiktui. Taigi ji pradės irti, paskui išplerusi virs skysčiu ir išnyks nuolatinėje tėkmėje. Tada kalnų papėdėse iššoks upės ir veržtamosi juos sudrebins. Paskui vėjo gūsio paliestos pradės tekėti. (7) Žemė atiduos visus vandenis, praplyš net kalnų viršūnės. Kaip liga pamažu pereina į sveikąsias kūno dalis, kaip žaizdą jaučia gretimos sritys, taip artimiausi pažliugusios žemės plotai permirks, varvės, paskui bėgs, daugelyje vietų žiojėjant uoloms garmės <į> gelmę ir sujungs visas jūras. Nebeliks Adrijos, Sicilijos sąsiaurio, Charibdės su Skila. Nauja jūra paskandins visas sakmes, ir skirtas būti pakraštyje žemę juosiantis okeanas atsidurs viduryje. (8) Kas dar? Žiema vis taikysis užimti svetimus mėnesius, vasarai bus uždrausta rodytis, ir visos žemę džiovinančios žvaigždės užgniaužus karštį liausis šildžiusios. Dings daugybė vardų: Kaspijos ir Raudonoji jūros, Ambrakijos ir Kretos įlankos, Propontidė ir Pontas. Susilies visa, ką gamta buvo išskirsčiusi į dalis. Nieko neapsaugos nei sienos, nei bokštai. Nepadės maldautojams šventyklos nei aukščiausios miestų vietos: vanduo pralenks bėgančius ir išneš iš tvirtovių. (9) Bėgs srovės iš vakarų, bėgs kitos iš rytų. Viena diena palaidos žmonių giminę, praris visa, ką taip ilgai puoselėjo palankus likimas, ką iškėlė virš kitų, visas įžymybes, visą grožį ir didelių tautų karalystes.

XXX. (1) Kaip esu sakęs, gamtai visa yra lengva, ypač <tai>, ką ji nutarė padaryti nuo pradžių pradžios, prie ko ateina ne staiga, bet pranešusi iš anksto. Jau nuo pirmos pasaulio dienos, kai iš beformės maišalynės jis perėjo į dabartinį pavidalą, buvo nuspręsta, kada žemės daiktus paskandinti. Kad kada nors ateityje dirbant neįprastą darbą sambrūzdis nepasirodytų per sunkus, jūros pratinasi tą daryti jau seniai. (2) Ar nematai, kaip bangos ritasi į krantą, tarytum <niekada> neketindamos grįžti? Ar nematai, kad potvynis peržengia jam skirtas ribas ir veda jūrą užimti žemės? Ar nematai, kad ji amžinai grumiasi su savo užtvaromis? Kas toliau? Mūsų baimė kyla dėl šio sąmyšio, dėl jūros ir smarkiai besiveržiančių upių. (3) Kur tik gamta neišdėstė skysčio, kad galėtų mus užpulti, kai panorės! Ar meluoju sakydamas, kad kasant žemę visur randama drėgmės, kad kai tik godumas ar kokia kita priežastis mus verčia skverbtis giliau, vanduo žemkasiams užkerta kelią? Pridėk, kad po žeme slypi didžiuliai ežerai, daug jūrų, daug nematomose srityse plaukiančių upių. (4) Tvano priežasčių rasis visur: vieni vandenys bėga po žeme, kiti – aplink žemę. Ilgai tramdyti jie prasiverš, ir susijungs tėkmės su tėkmėmis, pelkės su balomis. Jūra tada pripildys visų šaltinių žiotis ir atvers jas plačiau. Kaip palaidas pilvas išsunkia mūsų kūnus, kaip jėgos pavirsta prakaitu, taip žemė tiš ir net neveikiant ki-

toms priežastims savyje ras galimybių pasiskandinti. Tačiau manyčiau, kad visa sukils kartu. (5) Pragaištis nedels. Jau sutartinai bandoma pulti ir griaunama. Kai tik pasaulis truputėlį susilpnins budrumą, tučtuojau iš visų atvirų ir nematomų vietų, iš viršaus ir iš apačios prasiverš vandenys. (6) Nėra kito tokio smarkaus, tokio savyje nesutelpančio, tokio atkaklaus ir priešiško užtvaroms daikto, kaip didžiulė vandens jėga. Jis naudosis leista laisve ir gamtai įsakius užpils savo paties dalijamus ar juosiamus plotus. Kaip įvairiose vietose atsiradusi ugnis greit virsta vienu gaisru liepsnoms skubant susijungti, taip akimirksniu susilies daugelyje vietų plytinčios jūros. (7) Taip elgtis vandenims bus leista ne amžinai. Sunaikinus žmoniją ir drauge prigirdžius žvėris, kurių prigimtį buvo perėmę žmonės, žemė vėl susiurbs vandenis, privers jūrą sustoti arba dūkti tarp jai nustatytų ribų, iš mūsų kraštų išblokštas okeanas bus nustumtas į nuošalias savo sritis ir atstatyta senoji tvarka. (8) Vėl bus sukurti gyvūnai ir duotas žemei nepažįstantis nusikaltimų, po geresniais ženklais gimęs žmogus. Bet žmonės ilgai neliks nekalti, tik kol bus žemėje nauji. Greitai prie jų prišliauš sugedimas. Dorybę sunku surasti, jai pažinti būtinas vairininkas ir vadas, o ydoms mokytojo nereikia.

Ketvirta A knyga

APIE NILĄ

<Įžanga.> (1) Kaip rašai, tave, Lucilijau, puikiausias vyre, džiugina ir Sicilija, ir nevarginančios vietininko pareigos. Ir džiugins, jei laikysiesi jų užbrėžtų ribų, vietininkystės nepaversi viešpatavimu. Neabejoju, kad taip ir bus. Žinau, koks svetimas tau pataikūnų pasaulis, kaip esi prisirišęs prie laisvalaikio užsiėmimų ir knygų. Reikalų ir žmonių aibės trokšta tie, kurie neįstengia pakęsti savęs. Tu geriausiai sutari su savimi. (2) Nenuostabu, kad tai pavyksta tik keliems aukštas pareigas užimantiems vyrams. Patys sau esame našta, kai vargstame tai dėl per didelės meilės sau, tai dėl bodėjimosi savimi, vargšę sielą kurstydami išdidumu, glumindami aistromis, vargindami malonumais, degindami nerimastimi. Labiausiai apgailėtina, kad niekada nepabūname vieni. Apsuptam didelės ydų palydos neįmanoma išvengti vidinių prieštaravimų. (3) Daryk tai, mielas Lucilijau, ką ir esi įpratęs daryti: kiek galė-

damas šalinkis minios, kad neatrodytum plačiai atvėręs glėbį pataikūnams. Jie labai išradingi, kai gaudo aukštas pareigas užimančius asmenis. Net ir gerai saugodamasis, miklumu jiems neprilygsi. Bet patikėk manimi: jei išduosi savo nuostatas, pateksi nelaisvėn. (4) Meilikavimas turi tam tikro natūralumo. Jis patinka net jį atmetančiam žmogui. Šimtą kartų išvytas galų gale priimamas. Atstūmimas laikomas išvarytųjų privalumu, pataikūnų neįmanoma sutramdyti net įžeidžiant. Neįtikima, ką pasakysiu, bet tai tiesa: kiekvienas labiausiai atsidengia ten, iš kur yra puolamas[1]. Gal todėl ir yra puolamas, kad atsidengia. (5) Įsidėk į galvą, jog negali pasidaryti neįsiskverbiamas. Nors ir visą kūną apsaugosi, smogs per pačius šarvus. Vienas nuosaikiai pataikaus slaptai. Kitas – atvirai ir viešai, apsimesdamas paprastuoliu, tarsi tai būtų nuoširdumas, o ne menas. Plankas, didžiausias pataikūnas iki Vilėjaus[2], tvirtindavo, jog nereikia meilikauti paslapčiomis ir neapsimetinėjant. „Viskas žlunga, – sakydavo jis, – jei reikalaujantis asmuo veikia slapta." (6) Daugiausia naudos pataikūnui, kai jis nutveriamas už rankos, ypač jei klauso priekaištų, jei rausta. Būk įsitikinęs, kad tave apspis daugybė plankų ir kad nenoras klausyti pagyrų nėra vaistas nuo šios nelaimės. Krispas Pasienas[3], už kurį nežinau įžvalgesnio šių dalykų žinovo, ypač apibūdinant ydas ir jas gydant, dažnai kartodavo, jog mes ne užtren-

kiame vartus pataikavimui, bet tik uždarome. Panašiai esti su meiluže: ji brangi, jei pas ją įeinama stumtelėjus duris, bet dar brangesnė, kai reikia įsilaužti. (7) Prisimenu nepaprastą vyrą Demetriją kalbėjus vienam galingam atleistiniui, jog lengvas kelias į turtus ves tada, kai vieną dieną jis pasijus esąs blaivaus proto. „Nepavydėsiu jums, – šnekėjo jis, – šio meno, bet mokysiu visus, kam reikia pralobti, kaip nekentėti pavojingos jūrų kelionių dalios, nedalyvauti pirkimo ir pardavimo bylose, nebandyti neužtikrintos ūkininkavimo ir dar labiau neužtikrintos forumo sėkmės. Pasakysiu, kaip įgyti pinigų ne tik lengvai, bet ir smagiai, kaip apiplėšinėti, kad nukentėjusieji džiaugtųsi. (8) Prisieksiu, kad tu esi didesnis už Fidą Anėjų[4] ir už kumštynininką Apoloniją, nors jūsų stotų santykis bus panašus kaip bežDžionėlės su trakų genties vyru[5]. Nemeluosiu teigdamas, jog nėra dosnesnio žmogaus už tave, nes gali atrodyti atidavęs kitiems tai, ko iš jų nepaėmei." (9) Taip yra, mielas Juniorai: kuo pataikavimas atviresnis, kuo begėdiškesnis, kuo smarkiau verčia rausti kitą, pats nutaisęs akmeninį veidą, tuo greičiau tave užkariauja. Pamišimas taip sustiprėjo, kad nuosaikus pataikūnas jau laikomas piktavaliu. (10) Daug kartų esu tau sakęs, kad mano brolis Galionas, niekieno nemylimas tiek, kiek jis vertas, net tų, kurie nebeįstengia stipriau mylėti, nepažįsta kitų ydų, bet pataika-

vimui jaučia neapykantą. Tu bandei prie jo prieiti iš visų pusių. Pradėjai garbinti visų didžiausius ir vertingiausius jo gabumus, kuriuos turėtų šventais laikyti, o ne eikvoti, – jis pasipustė padus. Pradėjai šlovinti jo dosnumą, mūsų taip išsižadėtą, kad atrodo juos <...> nei turint, nei smerkiant. Jis išsyk užčiaupė tau burną. (11) Pradėjai žavėtis jo švelnumu ir neapsimestu meilumu, patraukiančiu net tuos, kuriuos aplenkia, veltui barstomu sutiktiesiems. Nė vienas mirtingasis nėra toks malonus vienam žmogui, kaip jis visiems. Neužuosdamas nė menkiausio dirbtinumo ar apsimetinėjimo, kiekvienas jaučiasi esąs įtrauktas į visuotinio gerumo sritį. Toks stiprus yra jo įgimtas gėris. Čia Galionas pasipriešino tavo meilikavimams, kad sušuktum radęs dar niekieno neatmestų žabangų nenugalimą vyrą. (12) Tu prisipažinai dar labiau garbinąs jo tokią išmintį ir ištvermingumą vengiant neišvengiamo blogio, nes tikėjaisi, kad tavęs bus klausomasi ištempus ausis: juk nors ir meilikavai, bet kalbėjai tiesą. Tačiau jis suprato, kad juo labiau reikia tau sukliudyti. Mat melagiai visada remiasi tiesos svarumu. Tačiau nenoriu, jog pyktum ant savęs, lyg būtum blogai suvaidinęs juokingą kūrinėlį ir lyg jis būtų įtaręs, kad nori pasišaipyti ar apgauti. Juk jis ne sučiupo tave už rankos, o atstūmė. (13) Imk pavyzdį iš jo. Kai prie tavęs prisiartins pataikūnas, ištark: „Šie žodžiai pereina nuo vieno magistrato kitam

kartu su liktoriais[6]. Gal tu juos labiau būtum linkęs skirti tam, kuris norėtų tau atsimokėti tuo pačiu, klausydamas visko, kad ir ką pasakyčiau. Nenoriu nei apgaudinėti, nei būti apgaudinėjamas. Norėčiau būti jūsų giriamas, jei negirtumėte blogųjų." Ar būtina nusileisti tiek, kad jie galėtų pulti tave iš arti? Tebus tarp jūsų gerokas atstumas. (14) Kodėl, trokšdamas būti gražiai pagirtas, turi būti skolingas kitam? Girk pats save. Sakyk: „Atsidėjau laisviesiems mokslams. Nors neturtas patarė kita ir įgimti gabumai vedė ten, kur laukia greitas atpildas už įdėtas pastangas, pasukau prie neteikiančio pelno eilėraščių kūrimo ir sveikatingų filosofijos užsiėmimų. (15) Parodžiau, kad į kiekvieno žmogaus širdį gali įkristi dorybė, ir įveikęs savo prigimties sunkumus atsistojau šalia didžiausiųjų vertinant ne dalios, o sielos matu. Gajus neprivertė manęs išsižadėti Getuliko[7] draugystės. Kitiems nešę nelaimes meilužiai Mesalina su Narcizu, tapę tautos priešais dar prieš tapdami savo pačių priešais[8], negalėjo pakreipti mano nuostatų. Buvau pasiryžęs padėti galvą dėl ištikimybės draugystei. Man neišsprūdo joks galintis sutepti sąžinę žodis. Dėl draugų visko bijojau, dėl savęs – nieko, nebent to, kad buvau per menkas draugas. (16) Man nebyrėjo tik moteriškei pritinkančios ašaros, niekam nebuvau įsikibęs į ranką maldaudamas, nepadariau nieko, kas užtrauktų nešlovę gerajam vyrui ar šiaip vyrui. Būdamas di-

desnis už pavojus, pasirengęs eiti ten, kur grasinama, dėkojau likimui, panorusiam išbandyti, kiek vertinu ištikimybę. Toks didelis dalykas neturėjo man kainuoti pigiai. Aš savęs ilgai neklausinėjau, ar verčiau man žūti dėl garbės, ar garbei dėl manęs, nes tie dalykai nelygiaverčiai. (17) Nutariau galvotrūkčiais nesigriebti paskutiniosios, kad išsiveržčiau iš galingųjų siautėjimo. Buvau matęs Gajaus kankinimo įrankius[9], buvau matęs deginimo įkaitusia geležimi plokštes, seniai žinojau, jog jam valdant žmogaus vertė taip sumenko, kad nužudymas laikytas gailestingumo pasireiškimu, tačiau nepuoliau ant kardo, nešokau išsižiojęs į jūrą, idant neatrodyčiau dėl ištikimybės draugams galįs tik numirti.“ (18) Pridurk, kad tavo siela neįveikiama dovanomis ir vykstant šitokioms godumo varžyboms niekada netiesei rankos prie pelno, pridurk taupią buitį, kuklią kalbą, mažesniesiems rodomą žmoniškumą ir pagarbą aukštesniesiems. Po to pats sau pasvarstyk, ar kalbėdamas išvardijai tiesą, ar melą. Jei tiesą, buvai pagirtas svarbaus liudytojo akivaizdoje, jei melą, apsijuokei be liudytojo. (19) Galiu dabar ir aš pats atrodyti tave gaudąs ar bandąs. Patikėk ir vienu, ir kitu. Pradėjęs nuo manęs, imk bijoti visų. Išklausyk Vergilijaus eilutę „žodis pamintas visur“[10] arba Ovidijaus „kaip žemė plati erinijų valdos; rodos, prisiekę jie pikta daryt“[11], arba Menandro mintį (koks poetas neugdė didelių savo gabumų

niekindamas vieningą žmonių giminės polinkį į ydas?). Vaizduodamas kaimietį, jis iššoka į sceną ir sako, jog visi gyvena nedorai, nedarydamas išimties nei seniui, nei vaikui, nei moteriai, nei vyrui, ir priduria, jog nusideda ne pavieniai ar keletas, bet niekšybė jau yra apipainiojusi visus. (20) Taigi reikia vengti žmonių ir pasinerti į save, net vengti paties savęs. Nors mus skiria jūra, nuolatos bandysiu tau padėti, kad tuojau ištiesdamas ranką išvesčiau į geresnį kelią. Idant nejaustumei vienumos, šnekučiuosiu su tavimi, ir būsime kartu, susiliesdami geriausiomis sielos ypatybėmis, vienas kitam duosime patarimus, priklausančius ne nuo klausytojo veido išraiškos. (21) Nuvesiu tave toli nuo provincijos, kad kartais nepatikėtum, jog reikia daug dėmesio skirti istorijai, ir nepradėtum pats sau patikti, kai pagalvosi: „Aš valdau šią provinciją, atlaikiusią ir palaužusią didžiausių miestų kariuomenes, kai ji buvo milžiniško karo tarp Kartaginos ir Romos grobis, mačiusią keturių romėnų vadų[12], tai yra visos valstybės, pajėgas sutrauktas į vieną vietą. Ji pakreipė Antonijaus ir Pompėjaus likimus, privertė pailsti Cezario dalią, Lepido laimę atidavė kitam – visų lemtį paėmė į savo rankas. (22) Ji dalyvavo tame didingame reginyje, galinčiame mirtingiesiems paaiškinti, koks staigus esti kritimas iš aukštybių žemyn ir kaip įvairiais keliais likimas sugriauna neišmatuojamą galybę. Regėjo vienu metu Pom-

pėjų ir Lepidą iš didžiausios viršūnės kiekvieną kitaip nusviestus prie bedugnės krašto, kai Pompėjus bėgo nuo priešo kariuomenės, o Lepidas – nuo savosios.“[13]

I. (1) Taigi, idant tave visiškai išvesčiau iš čia, kol kas praeisiu pro visus tavo provincijos klausimus, nors Sicilija ir pati turi, ir aplink ją yra daug stebėtinų dalykų. Nukreipsiu tavo mintis kita linkme. Drauge patyrinėsime, ką atidėjau ankstesnėje knygoje: kodėl Nilas patvinsta vasarą. Filosofai rašė, jog Dunojaus prigimtis panaši, nes ir šaltiniai nežinomi, ir vasarą jis vandeningesnis negu žiemą. (2) Paaiškėjo, kad ir viena, ir antra yra netiesa. Mat dabar tikrai žinome jo ištakas esant Germanijoje, ir nors vasarą Nilas pradeda kilti, bet tuomet dar išsitenka savyje. Sušilus orams, kai saulė pavasario pabaigoje smarkiau tirpdo sniegą, Dunojus nuplukdo iš jo atsiradusius vandenis anksčiau, negu Nilas pradeda brinkti, o per vasarą nusenka ir grįžta prie žiemos vandens lygio ar dar žemesnio. Nilas ima augti prieš Šuns žvaigždyno patekėjimą, vidurvasarį, po lygiadienio.

II. (1) Šią visų garsiausią upę gamta iškėlė žmonėms parodyti ir taip sutvarkė, kad ji užlietų Egiptą tada, kai karščių labiausiai išdeginta žemė sutraukia vandenis gilyn, ketindama panaudoti tiek, kiek užtektų gelbėtis nuo kasmeti-

nės baisios sausros. Mat palei Etiopiją esančioje dalyje lietaus arba visai nebūna, arba lyja retai, ir jis nepadeda prie dangaus vandenų neįpratusiai žemei. (2) Kaip žinai, tai vienintelė Egipto viltis. Metai esti arba prasti, arba derlingi priklausomai nuo to, ar Nilas plačiai išvilnija, ar menkai. „Joks valstietis tenai nesidairo į dangų."[14] Kodėl man nepajuokavus su savo poetu ir nesviedus jam tos mano nuolatos minimo Ovidijaus eilutės? Jis sako:

Niekad žolynai dievų ten nemaldauja lietaus.[15]

(3) Jei būtų galima žinoti, nuo kur Nilas pradeda tvinti, būtų rastos ir jo didėjimo priežastys. O dabar prisibastęs po dykumas ir pasklidęs pelkėse <...> išsimėtęs tarp tautų, pirmąkart prie Filų susilieja iš daugelio painių ir klaidžių vagų. Filai yra uolėta sala su stačiais krantais iš visų pusių. Ją juosia dvi į vieną sueinančios ir prarandančios savo vardus tėkmės. Nuo čia upė vadinama Nilu[16]. Miestas užima visą salą. (4) Toliau ne tiek sraunus, kiek platus Nilas plaukia per Etiopiją <ir> smėlynus, per kuriuos nutįsta prekybos kelias prie Indijos jūros. Jį priima Kataraktos, dėl nepaprastų vaizdų įžymi vieta. (5) Ten per aukštas, daugelyje vietų suskilusias uolas Nilas pakyla aukštyn ir įtempia jėgas. Jo galią daužo kelyje gulintys akmenys, jis braunasi per ankštumas, kunkuliuoja vienur nugalėdamas, kitur nugalėtas.

Ten pirmą sykį įsiaudrinus vandenims, kuriuos iki tol be sąmyšio plukdė ramia vaga, įtūžęs ir griausmingas šokinėja per siaurus tarpus. Dabar jis pats į save nepanašus: juk tekėjo purvinas ir drumstas. Bet atsitrenkęs <į> uolų luitus putoja, ir spalvą lemia ne jo prigimtis, o vietovės daromos skriaudos. Pagaliau nugalėjęs kliūtis, pakilęs baisiai aukštai, staiga netenka <pagrindo> ir krinta, drebindamas aplinkines vietoves siaubingu šniokštimu. Persų ten apgyvendinta viena tauta negalėjo pakęsti nuolatinio ausis kurtinančio dundesio ir dėl to persikėlė į ramesnę sritį[17]. (6) Domėdamasis nuostabą keliančiais šios upės ypatumais, sužinojau apie neįtikimą vietinių gyventojų narsą. Jie susėda po du į luotelius, vienas vairuoja, kitas semia vandenį. Paskui, ilgai mėtyti beprotiškai smarkios Nilo srovės ir atsimušusių bangų, jie vis dėlto pasiekia siaurutėlaičius griovius, kuriais prasibrauna pro ankštas uolas, ir srūdami drauge su visa upe ranka valdo lekiantį luotą ir krinta žemyn galva, siaubingai išgąsdindami žiūrinčiuosius. Ir kai jau būsi juos apverkęs, laikysi paskendusiais, milžiniško vandens lusto palaidotais, jie skries toli nuo ten, kur nukrito, tarytum išmesti svaidyklės. Krintančios bangos jų nepaskandina, bet nuneša į ramius vandenis. (7) Nilo potvynis darosi pastebimas tik ties mano ką tik minėta Filų sala. Netoliese upę dalija uola. Graikai ją vadina Ἄβατον[18], nes jos žemę gali min-

dyti tik vyriausieji žyniai. Tos uolynės pirmosios pajunta upės kilimą. Geroku atstumu nuo jų stūkso du akmens luitai[19]. Vietiniai gyventojai juos vadina Nilo gyslomis. Iš jų liejasi labai daug vandens, tačiau ne tiek, kad galėtų užlieti visą Egiptą. Per kasmetines šventes žyniai čia meta aukas, o valdytojai – aukso dovanas[20]. (8) Nuo čia jau akivaizdžiai naujų jėgų kupinas Nilas plaukia gilia bedugne vaga, kalnų suspaustas, kad neišsipiltų į plotį. Tik prie Memfio laisvai laukais klydinėdamas žmonių iškastais grioviais suskyla į daugelį atšakų. Kadangi saikas priklauso nuo kasėjų, Nilas išsiskirsto po visą Egiptą. Iš pradžių išvedžiojamas grioviais, paskui vandenims susijungus tvyro lyg plati, drumsta jūra. Srovės veržlumą iš jo išplėšia sričių platumos, upė apsemia jas dešinėje ir kairėje, apglėbdama visą Egiptą. (9) Kiek Nilas padidėja, tiek vilties dėl kitų metų[21]. Apskaičiavimas žemdirbių neapgauna: tiek upės lygmenį <...> atitinka, ją derlingą padaro Nilas. Smiltingai, išdžiūvusiai dirvai jis atplukdo ir vandens, ir žemės. Mat drumzlinas tekėdamas sausomis, suskeldėjusiomis vietovėmis palieka visą dumblą, visas plukdytas riebus purvas nusėda perdžiūvusiose dirvose. Padeda laukams dviem būdais: pasotina vandeniu ir aptraukia maurais. Ten, kur jis nepasiekia, tęsiasi nevaisingi gruoblėti plotai. Išsiliejęs daugiau negu dera, padaro žalos. (10) Taigi jo prigimtis yra nuostabi. Kitos upės dirvo-

žemį nuplauna ir išdrasko, o Nilas, būdamas daug didesnis už kitas, nieko neišgraužia ir neišėda. Priešingai, jis prideda galių, o drėkinimas yra mažiausias jo nuopelnas. Mat atnešęs dumblo smėlynus maitina ir sulipdo, taigi Egiptas jam skolingas ne tik už derlingumą, bet ir už pačią žemę. (11) Gražiausiai Nilas atrodo jau išsiveržęs į laukus. Lygumos slypi po vandeniu, pylimai apsemti, kyšo tik salų miestai. Susisiekimo jokio, išskyrus valtis, žmonės tuo smarkiau džiaugiasi, kuo mažiau regi neužlietos savo žemės. (12) Kitas irgi puikus vaizdas: krantuose išsitekdamas Nilas septyniomis žiotimis įteka į jūrą. Kurias pasirinksi, kiekvienos – marios. Tačiau, nepaisant to, upė dar daugelį bevardžių šakų tiesia į kitą krantą <...> vandens.

Nilas išaugina arba dydžiu, arba daroma žala jūros gyventojams prilygstančių pabaisų. Koks jis milžiniškas, galima spręsti iš to, kad didžiausiems gyvūnams užtenka ir pašaro, ir vietos klaidžioti. (13) Nepaprastai puikus vyras ir kaip reta visose grožinės kūrybos srityse tobulai pasireiškęs Balbilas savo knygoje rašo[22], jog būdamas Egipto valdytoju Nilo žiočių Heraklėjos atšakoje, didžiausioje iš septynių, regėjo iš jūros puolusių delfinų ir iš upės priešišku būriu traukusių krokodilų, tarytum dviejų žūtbūtinai susigrūmusių grupuočių, kautynes. Krokodilai buvę nugalėti švelnių, nesugebančių pavojingai įkąsti gyvūnų. (14) Viršutinė

jų kūno dalis yra kieta ir neįveikiama net didesnių gyvūnų dantims, o apatinė – minkšta ir švelni. Pasinėrę apačion delfinai įbesdavo į ją atstatytus nugaros dyglius ir stengdavosi perrėžti pusiau. Daugumą taip supjausčius krokodilai apsigręžė tarytum kariuomenės rikiuotė ir pabėgo. Nuo drąsuolių šis gyvūnas bėga, o prieš bailius – nepaprastai drąsus. (15) Tentiriečiai juos įveikia ne dėl savo genties ar kraujo ypatumų, bet dėl paniekos ir nutrūktgalviškumo. Jie puola krokodilus ir sprunkančius tempia iš vandens, užmetę kilpas. Daugelis ne taip ryžtingai persekiojančiųjų žūva.

(16) Teofrastas rašo[23], kad kadaise Nilas plukdė jūros vandenį. Žinoma, jog jis nepatvino dvejus metus iš eilės dešimtaisiais ir vienuoliktaisiais Kleopatros valdymo metais[24]. Sakoma, jog tai reiškė dviejų pasaulio galingųjų susilpnėjimą. Mat ir Antonijaus, ir Kleopatros valdžia nuslopo. Kalimachas rašo, jog seniau Nilas neišsiliejo devynerius metus[25].

(17) Bet dabar imsiuosi nagrinėti jo patvinimo vasarą priežastis, pradėdamas nuo seniausių aiškinimų. Anaksagoras sako, jog Nilą pasiekia Etiopijos kalnynuose ištirpęs sniegas[26]. Tos pačios nuomonės laikėsi visi senovės rašytojai: taip teigia Aischilas, Sofoklis, Euripidas[27], tačiau iš daugelio įrodymų aišku, kad tai yra netiesa. (18) Pirma, apdegintos žmonių odos spalva ir po žeme įsirengę būstus trogoditai[28] rodo, jog Etiopija yra vi-

sų karščiausias kraštas. Akmenys ten lyg nuo ugnies įkaitę ne tik vidurdienį, bet ir vakarop, ant prikepinto smėlio žmogui neįmanoma atsistoti, sidabras tirpsta, statulų jungtys lydosi, puošybos medžiaga netenka pagrindo. Antra, iš tos srities ateinantis pietys yra visų vėjų šilčiausias. Joks atvėsus orams pasislepiantis gyvūnas ten niekada niekur nelenda, net žiemą matyti šliaužiojančios gyvatės. Trečia, net Aleksandrijoje, esančioje atstu nuo besaikių karščių, nesninga. O toliau į pietus ir nelyja. (19) Tai kaip šitokių smarkių karščių alinama sritis gali turėti per visą vasarą išsilaikančio sniego? Aišku, kai kuriuose kalnuose ten jo esama. Bet ar daugiau negu Alpėse, Trakijos kalnynuose arba Kaukaze? O juk šių kalnų upės pakyla tik pavasarį ar vasaros pradžioje, paskui nusenka labiau nei žiemą. Mat pavasarį sniegą ištirpdo lietūs, o jo likučius išdraiko šiluma. (20) Nei Reinas, nei Rodanas, nei Histras, nei Tmolo papėdėje plaukiantis Kaistras vasarą nepadidėja. O juk juos maitina šiaurei būdingi nepaprastai gilūs, amžini sniegynai. Ir Fasidas, ir Boristenas patvintų tuo pačiu laiku, jei sniegas galėtų papildyti upes vasarą. (21) Be to, jei Nilas kūpėtų dėl šios priežasties, jis plauktų labiausiai ištvinęs vasaros pradžioje. Juk tada sniegas šviežiausias ir tirpiausias. O Nilas būna išsiliejęs keturis mėnesius, gaudamas visą laiką vienodą vandens priedą. (22) Jei patikėtum Taliu, Nilui nuslūgti neleidžia ete-

sijos[29], sulaikydamos jo bėgimą prie įtekėjimo į jūrą. Atstumtas atgal jis grįžta į save. Neauga, bet negalėdamas išeiti sustoja ir, radęs progą, tuoj jėga prasiveržia. Eutimenas iš Masilijos[30] pateikia tokį liudijimą. „Plaukiau, – pasakoja jis, – Atlanto jūra. Iš jos išteka Nilas. Jis esti didesnis, kol tęsiasi etesijos, mat tada vėjai nuolatos varo jūrą į krantą. Kai vėjai liaujasi ir jūra nurimsta, ir Nilas mažiau tvinsta. Ši jūra turi gėlo vandens skonį, ir jos gyvūnai panašūs į Nilo." (23) Tačiau jei potvynį sukelia etesijos, kodėl Nilas pradeda pusti dar joms neprasidėjus ir kodėl nenuslūgsta joms pasibaigus? Be to, vandens lygis nekyla smarkiau pučiant, ir srovė nei lėtėja, nei greitėja pagal vėjo stiprumą. Jei taip būtų, upė tvintų priklausomai nuo pučiančio vėjo jėgos. Antra vertus, etesijos plaka Egipto krantus, o Nilas teka priešais. Ar jis neturėtų ateiti iš ten, iš kur ir jos, jei būtų jų sukeltas? Be to, iš jūros tekėtų skaidrus ir mėlynas, atplauktų ne toks drumstas kaip dabar. (24) Pridurk, kad Eutimeno liudijimą patvirtina liudytojų būrys. Tada buvo lengva meluoti. Žmonės nepažino išorinių vandenų[31], todėl prasimanėliai galėjo kurti pasakas. Dabar pirklių laivai šmirinėja po visus Išorinės jūros krantus. Niekas nepasakoja, kad Nilas ten prasideda ar kad jūros vanduo ten kitokio skonio. Gamta draudžia tikėti Eutimeno teiginiais, nes gėliausią ir lengviausią vandenį į save sutraukia saulė[32]. (25) Be to, kodėl jis

nepatvinsta žiemą? Juk ir tada vėjai gali gainioti jūrą, ir gerokai stipresni. O etesijos pučia saikingai. Egiptas panirtų po vandeniu vienu sykiu, jei Nilas ištekėtų iš Atlanto jūros[33], o dabar pamažu auga. (26) Enopidas Chijietis tvirtina[34], jog žiemą šiluma glūdi po žeme. Todėl olose šilta, ir vanduo šuliniuose šiltesnis nei vasarą. Taigi ši vidinė šiluma džiovinanti vandens gyslas. Kituose kraštuose upės kūpančios nuo liūčių, o Nilas senkąs, kadangi jo nepapildo jokie lietūs. Paskui vasarą jis tvinstąs, nes tuo metu žemės vidus auštąs ir į šaltinius grįžtanti vėsa. (27) Jei tai būtų tiesa, vasarą patvintų visos upės, visi šuliniai būtų pilni vandens. Jis sako, jog žiemą žemės vidus šiltesnis nei vasarą. O kodėl? Olos ir šuliniai šilti, nes iš išorės negauna šalto oro. Taigi jie ne šilumos turi, o neturi šalčio. Dėl tos pačios priežasties vasarą yra vėsūs: iki jų gelmių ir nuošalumų neateina įkaitęs oras. (28) Diogenas iš Apolonijos[35] tvirtina: „Saulė susigrobia drėgmę. Išdžiūvusi žemė ją traukia iš jūros, o jūra – iš kitų vandenų. Negali būti, kad vienur žemė gelmėse būtų sausa, o kitur – pertekusi vandens. Juk visa pilna skylių, visa visur pereinama, ir sausosios vietos pasiima iš drėgnųjų. To negaudama žemė visiškai išdegtų. Taigi saulė garina vandenį iš visur, bet labiausiai iš tų vietų, nuo kurių yra netoli, tai yra pietuose. (29) Perdžiūvusi žemė pritraukia daugiau drėgmės. Kaip šviestuvuose aliejus pakyla į

išdegusią dagties dalį, taip vanduo labiausiai smelkiasi ten, kur kviečia šilumos ir įkaitusios žemės galia. O iš kur jis traukia? Žinoma, iš visuomet žiemos apglėbtų kraštų. Šiaurė yra pertekusi vandens. Dėl to Pontas, ne taip, kaip kitos tai šen, tai ten banguojančios marios, nuolatos smarkiai garma į Vidinę jūrą, visada šniokšdamas ta pačia kryptimi. Jei tam tikrais keliais kiekvienai sričiai nebūtų suteikiama, ko jai trūksta, paimant iš kitų tai, ko turi per daug, žemė būtų arba sausa, arba užlieta vandens.“ (30) Diogeną maga paklausinėti. Jei visur kiaura, viskas pakaitomis mainosi, tai kodėl upės vasarą tvinsta ne visur? „Egiptą saulė labiau šutina, todėl Nilas išauga labiau.“ Tačiau <kaip gali būti, kad iš kitur atėmus vandenį ne tik jis yra kupinas, bet > ir kituose kraštuose upės irgi gauna šiokį tokį priedą? Antra, jei kiekviena sritis traukia vandenį iš kitos, ir juo šiltesnė, tuo labiau, tai kodėl esama neturinčių drėgmės kraštų? Trečia. Kodėl Nilo vanduo gėlas, jei jo vanduo iš jūros? Juk jokios kitos upės vanduo nėra toks skanus[36]. <...>

APIE DEBESIS

<...>[1] III. (1) Pernelyg drąsus pasirodysiu tau tvirtindamas, jog kruša susidaro taip pat, kaip žemėje ledas: sušąla visas debesis. Taigi priskirk mane prie antros rūšies liudytojų, sakančių, jog patys jie to nematę[2]. Arba padarysiu taip, kaip istorikai. Kai iki soties prisimelavę susiduria su kokiu nors dalyku, kurio nenori tvirtinti, jie priduria: „Tegul už šio teiginio patikimumą atsako jį pateikę autoriai". (2) Taigi, jei manimi nelabai pasitiki, Poseidonijas tave parems ir tais klausimais, kuriuos jis praleidžia, ir šiuo, kuris aptariamas. Mat jis taip įsitikinęs tvirtins krušą atsirandant iš jau vandeningo ir virtusio skysčiu debesies, lyg pats būtų ten buvęs. (3) Kodėl krušos gabaliukai apvalūs, gali suvokti ir be mokytojo, pastebėjęs, jog visi lašai suapvalėja. Tai akivaizdu ir ant apgaravusių veidrodžių, ir ant rasojančių taurių, ir ant kiekvieno lygaus paviršiaus. Ant lapų irgi kaba apvalūs lašai.

(4) *Kas už uolą kiečiau? Už vandenį kas gi švelnesnis?*
Vis dėlto uolą švelnus prakala kietą vanduo.[3]

Arba kitas poetas sako taip:

Lašas po lašo varvėdamas akmenį prakala.[4]

Iškalta įduba yra apvali. Iš to aišku, jog tas, kas kala, turi būti į ją panašus. Mat jis išskaptuoja sau vietą bei savo atvaizdą. (5) Antra vertus, net jei kruša nebuvo tokio pavidalo, krisdama žemyn ji gali suapvalėti ir, daugybę kartų risdamasi tankaus oro erdvėse, apsitrinti į taisyklingą rutuliuką[5]. Sniegas to ištverti negali todėl, kad jis nėra toks tvirtas. Jis dargi patižęs ir krinta ne iš aukštai. Sniegas atsiranda prie žemės. Taigi per orą jis slysta ne toli, o visai čia pat. (6) Kodėl ir aš negalėčiau sau leisti to paties kaip Anaksagoras? Tarp filosofų labiau negu tarp kitų žmonių turi vyrauti vienoda laisvė. Kruša yra ne kas kita, kaip ore pakibęs ledas. Sniegas – ore kabantis šerkšnas <sąstingis>. Jau esame sakę[6], kad tarp šerkšno ir ledo, taip pat tarp sniego ir krušos yra toks pat skirtumas, kaip tarp rasos ir vandens.

IV. (1) Išnagrinėjęs klausimą galėjau traukti sau, bet atsiekėsiu tau dosniai ir, kadangi jau vis tiek pradėjau įkyrėti, pasakysiu, koks čia iškyla

klausimas. Klausiama, kodėl žiemą sninga, bet kruša nekrinta, o pavasarį, jau šalčiui palūžus, byra kruša. Mat, prisipažinsiu, nors tiesa nesunkiai man įteigiama, nesu patiklus ir abejoju dėl net truputėlį melagingų teiginių. Dėl tokių paprastai skaldomi antausiai, bet dar nedraskomos akys. (2) Žiemą oras sušąla, todėl virsta ne vandeniu, bet sniegu, nes oras sniegui artimesnis. Prasidėjus pavasariui jis linksta keisti būseną, ir kuo oras labiau įšyla, tuo didesni susidaro lašai. Todėl, kaip sako mūsų Vergilijus, „kai žliaugia pavasario lietūs“[7], plačiai išsiplėtęs ir skystantis oras dėl atšilimo kinta smarkiau. Dėl to atplaukia slėgios, ne tiek ilgos, kiek gausios liūtys. (3) Žiemą lyja tingiai, plonomis čiurkšlėmis. Dažnai pasitaiko, kad tarp retų ir nedidelių lietaus lašų įsimaišo truputį sniego. Snieginga vadiname dieną, kai šąla ir dangus apsiniaukęs. Be to, pučiant šiauriui ir nusistojus jam būdingos išvaizdos dangui, lietaus sumažėja. Papūtus piečiui ir lietus nelabesnis, ir lašai stambesni.

V. (1) Nedrįstu nei dėstyti mūsiškių nuomonės šiuo reikalu, nes man ji atrodo netvirta, nei praleisti. Tačiau kas čia bloga parašyti ką nors, kai teisėjas atlaidus? Juk jei pradėsime reikalauti kruopštaus visų įrodymų patikrinimo, įsivyraus tyla. Mat mažai teiginių neįgyja priešininkų. Kiti tęsia ginčus net ir nugalėję. (2) Mūsiškiai sako, kad pavasarį ištirpsta visa, kas buvo suledėję ir

sušalę Skitijoje, prie Ponto, šiaurės srityse. Tada išneša ledus užšalusios upės, tada tirpsta kalnus dengę sniegynai. Taigi tikėtina, jog iš ten ateina šaltos oro srovės ir susimaišo su pavasario oru. (3) Jie priduria dar vieną dalyką. Jo nesu išbandęs ir nemanau bandyti. O tu, norėdamas patirti tiesą, gali išbandyti sniegą su iš Karijos[8] kilusiu vergu. Jie sako, jog mažiau šąla kojos tų, kurie vaikšto po tvirtą ir kietą sniegą, negu tų, kurie po minkštą ir praskydusį. (4) Taigi, jei jie nemeluoja, visa, kas atplaukia iš tų šiaurinių vietų jau sniegui zmenkant ir ledui lūžinėjant, sutelkia bei sutraukia jau sušilusį ir drėgną vidurinės juostos orą. Taigi tai, kas turėjo būtis lietus, dėl šalčio tampa kruša.

VI. (1) Nesusilaikau nepaskelbęs visų mūsiškių pareikštų nesąmonių. Jie tvirtina, jog kai kurie žmonės yra patyrę debesų stebėtojai ir numato, kada ateis kruša. Tą žinojimą jie įgiję iš patirties, įsidėmėję debesų spalvą gresiant krušai. (2) Tai yra neįtikima. Kleonuose[9] būta valstybės paskirtų chalazofilakų[10], ateinančios krušos sargų. Ko lauktum, šiems davus ženklą apie artėjančią krušą? Kad žmonės išsilakstytų vilnonių ar kailinių apsiaustų? Ne, jie aukodavo aukas: vienas – ėriuką, kitas – viščiuką. Paragavę kraujo, debesys pasukdavo kitur. (3) Ko iš to juokiesi? Štai galėsi dar smagiau pasijuokti. Jei kas neturėdavo nei ėriuko, nei viščiuko, kad jam nieko nekainuo-

tų, pakeldavo ranką prieš save. Nelaikyk debesų kraugeriais. Jie aštriu rašikliu prasidurdavo tik pirštą ir tuo kraujo lašu išsipirkdavo. Nuo tokio žmogaus ūkelio kruša nusisukdavo taip pat, kaip ir nuo permaldavusio didesnėmis aukomis.

VII. (1) Ieškoma šio papročio paaiškinimo. Vieni, kaip ir dera išmintingiausiems vyrams, teigia negalint būti, kad kas nors susitartų su kruša dėl nepuolimo ir dovanėlėmis išsipirktų nuo nelaimės, nors dievai leidžiasi įveikiami dovanomis. Kiti sako įtarią kraujyje esant kažkokią jėgą, įstengiančią nukreipti ar nustumti debesis. (2) Bet kaip tokiame nedideliame kraujo kiekyje gali slypėti tokia didžiulė jėga, kad įsiskverbtų į aukštybes ir ją pajustų debesys? Daug patogiau būtų buvę pasakyti: tai – pramanas ir pasaka. O kleoniečiai galėjo suversti kaltę tiems, kuriems buvo patikėta rūpintis blogo oro numatymu, kad dėl jų atsainumo išmušti vynuogynai arba išguldyti pasėliai. Ir pas mus Dvylikos lentelių įstatymas perspėjo, kad kas neužkerėtų javų. (3) Netašyta senovė tikėjo, jog lietūs burtais pritraukiami ir atstumiami[11]. Aišku, kad nieko šito negali būti ir kad dėl to neverta eiti į jokio filosofo mokyklą.

VIII. (1) Dar pridursiu vieną dalyką, ir jau galėsi smagiai džiūgauti ar ploti. Teigiama, jog sniegas susidaraąs toje oro dalyje, kuri yra arti žemės. Mat ji dėl keturių priežasčių turinti daugiau ši-

lumos. Pirma priežastis tokia. Bet kokie žemės garai, turintys savyje daug karščio, sausumo, yra tuo šiltesni, kuo šviežesni. Antra: saulės spinduliai atsimuša nuo žemės ir bėga atgal į save. Jų dvigubas veikimas įšildo artimiausius žemei oro sluoksnius, turinčius daugiau šilumos todėl, kad jie du kartus pajunta saulę. Trečioji priežastis tokia. Aukštesnės sritys yra labiau perpučiamos vėjo, o žemutines vėjai plaka mažiau.

IX. (1) Prie šių prisideda Demokrito samprotavimas. Kuo kūnas tvirtesnis, tuo greičiau suima šilumą ir ilgiau išsaugo. Taigi jei saulėje padėsi varinę, stiklinę <ir sidabrinę> vazas, šiluma ir greičiau prasismelks į varinę, ir ilgiau išsilaikys. Paskui jis priduria, kodėl mano taip vykstant. „Šie kietesni ir tankesni kūnai, – sako jis, – būtinai turi turėti mažesnių kiaurymių, ir oro srovė jose plonesnė. Taigi kaip greičiau įšyla mažesnės maudyklės bei mažesni „mylininkai“[12], taip šios slaptos ir nematomos kiaurymės ir greičiau karštį pajunta, ir dėl to paties siaurumo vėliau atiduoda, ką gavusios.“ Ši ilgai ruošta medžiaga atveda prie dabar iškilusio klausimo.

X. (1) Kuo oras yra arčiau žemės, tuo jis tankesnis. Kaip vandenyje ir bet kokiame kitame skystyje drumzlės laikosi žemiausiai, taip nusėda ir tankiausios oro dalelės. Jau yra įrodyta, kad juo daiktas iš tankesnės ir tvirtesnės medžiagos,

tuo jis patikimiau saugo gautą šilumą. Kuo labiau nutolsta nuo žemės pamazgų aukštesnių sluoksnių oras, tuo yra tyresnis ir švaresnis. Taigi jis nesulaiko saulės, o praleidžia ją tarytum per tuštumą. Todėl mažiau įšyla.

XI. (1) Kai kurie prieštarauja sakydami, jog kalnų viršūnės turėtų būti tuo labiau įkaitusios, juo yra arčiau saulės. Man atrodo, kad jie klysta manydami, jog Apeninai, Alpės ir kiti ypatingo aukštumo kalnai iškilę tiek, kad galėtų jausti saulės kaimynystę. (2) Jie aukšti, palyginti tik su mūsų aplinkos daiktais. O jei iš tiesų pažvelgtum į visą pasaulį, būtų aiškus jų visų žemumas. Tarp savęs jie pralenkia vieni kitus, tačiau niekas žemėje, net didžiausi daiktai nepakyla tiek, kad, palyginti su visuma, sudarytų kokią nors reikšmingą dalį. Jei to nebūtų, nesakytume, jog žemė yra sviedinys. (3) Sviedinio ypatumas yra tam tikras vienodas apvalumas. Turėk galvoje šį vienodumą, kurį matai žaidimui skirtame sviedinyje. Siūlės ir plyšeliai netrukdo jį vadinti iš visų pusių tokiu pat. Kaip šiame sviedinyje tarpai nekliudo rutulio pavidalui, taip ir visam Žemės rutuliui – išsikišę kalnai. Jų aukštumas pranyksta, palyginti su visu pasauliu. (4) Kas sako, jog aukštesnis kalnas turi labiau įšilti, nes iš arčiau pasitinka saulę, gali sakyti, kad aukštesnis žmogus turi įšilti greičiau už neūžaugą, o galva – greičiau negu kojos. O kas visatą vertins jai tinkamu matu ir manys, jog že-

mė tėra tik taškelis, suvoks, kad nė vienas daiktas joje negali taip išsikišti, kad labiau už kitus jaustų dangaus kūnų poveikį, tarytum būtų arčiau prie jų priėjęs. (5) Mūsų žvilgsnius aukštyn traukiantys kalnai ir amžinu sniegu padengtos viršūnės vis tiek yra žemai. Ir nors kalnas yra arčiau saulės nei lyguma ar slėnis, bet tokiu pat santykiu, kiek vienas plaukas storesnis už kitą. Lygiai taip pat galima sakyti, kad ir aukštesnis už kitą medis jau yra dangaus kaimynas. Tai – klaida, nes tarp mažų dalykų negali būti didelio skirtumo, nebent lyginame juos tarp savęs. Kai pereinama prie lyginimo su milžinišku kūnu, nesvarbu, kiek kas už ką didesnis, kadangi net ir labai skirtingi maži daiktai visada bus pralenkti.

XII. (1) Bet grįždamas prie svarstomo dalyko pasakysiu, jog dėl mano minėtų priežasčių daugelis teigia sniegą prasidedant toje oro dalyje, kuri yra netoli žemės. Sniegas čia mažiau sutankėja todėl, kad patiria mažiau šalčio. Mat šalia žemės per daug šalčio, kad oras galėtų virsti vandeniu bei lietumi, ir per maža, kad jis sustingtų į krušą. Šiam vidutiniam šalčiui ne per smarkiai spaudžiant, sušalus vandeniui atsiranda sniegas.

XIII. (1) „Kodėl taip kruopščiai kaišioji visas šias nesąmones, darančias žmogų žiningesnį, bet ne geresnį? Kalbi apie tai, kaip susidaro sniegas. Daug svarbiau būtų pasakyti mums, kodėl nerei-

kia sniego pirkti.“ Nori, kad pradėčiau kivirčą su ištvirkėliška prabanga? Tai kasdieniai, nieko nepaveikiantys barniai. Tačiau kivirčykimės, net jei ir bus jos viršus. Tegul įveikia mus kovojančius ir besipriešinančius. (2) Tai ką? Ar esi tikras, kad toks gamtos tyrinėjimas neveda ten, kur tu norėtum? Ar manai, kad nepriekaištaujame siekiantiems prabangos klausdami, kaip atsiranda sniegas, ir sakydami, kad jo prigimtis panaši į šerkšno, bet jame yra daugiau oro negu vandens? Juk vandenį pirkti jiems gėda, o mes parodome, kad jie perka vandenį! (3) Iš tiesų verčiau paklauskime, kaip susidaro sniegas, užuot klausę, kaip jį išlaikyti, nes nesitenkindami vyno išpilstymu, jo išdėstymu rūsyje pagal skonį ir amžių išrandame, kaip suspausti sniegą, kad jis įveiktų vasarą ir kad nuo šio metų laiko karščio jį apsaugotų vietinis šaldymas. Ko pasiekėme šitokiu uolumu? Kad vanduo nebūtų gaunamas veltui. Mums skaudu, kad negalime nusipirkti oro gūsio ar saulės šviesos, kad oras prie mūsų, išlepėlių ir turtingųjų, ateina nepirktas. Ak! Tikra nelaimė, kad gamta kai ką paliko nepriskyrusi niekam! (4) Ji norėjo, kad visiems lietųsi ir būtų atviras daiktas, kiekvienam padarui teikiąs gyvybės gurkšnį. Dosniai ir gausiai išliejo vandenį ir žmogui, ir žvėrims, ir paukščiams, ir tingiausiems gyviams. Išradingasis prabangos siekimas jį įkainojo. Jam nepatinka niekas, išskyrus tai, kas brangu. Vanduo buvo vie-

nintelis dalykas, sulygindavęs turtinguosius su minia. Juo pastarieji negalėjo pralenkti vargingiausio skurdžiaus. To, kurį slegia turtai, labui pramanyta, kaip ir vanduo galėtų gauti prabangos spindesio. (5) Pasakysiu, kaip pasidarė, kad tekantis vanduo mums nebeatrodo šaltas. Kol sveikas ir sveikatingą maistą gebantis virškinti skrandis pripildomas, bet neperpildomas, jam užtenka įprastinių jo veikimo akstinų. Kai dėl kasdienio persivalgymo jis jaučia ne metų laiko karštį, bet savąjį, kai girtumas nuolatos apėmęs kūną, o paširdžius degina tulžis, į kurią pavirsta vynas, būtinai ieškoma ko nors tam nuo paties vandens kylančiam karščiavimui numalšinti. Vaistai tik skatina ydą. Taigi dėl to ne tik vasarą, bet ir viduržiemį tokie žmonės geria sniegą. (6) Kokia šito priežastis, jei ne prastas žarnynas ir palaidumo sugadinti paširdžiai? Juk jiems niekada nebuvo duota pertraukos pailsėti. Pusryčiai sukemšami ant užsitęsusių iki aušros pietų, o puota dar giliau skandina išpampusius nuo patiekalų gausybės bei įvairovės žmones. Be to, niekad nesiliaujantis nesaikingumas pavertė žvėriškumu visą sielos grožį ir uždegė amžinu vis naujo vėsumo troškimu. (7) Taigi nors valgomąjį dar papildomai pridengia uždangalais ir langus užstato skaidraus akmens plokštėmis[13], nors žiemą tramdo pasitelkę daug ugnies, vis tiek nusilpęs, nuo vidinio karščio išgeibęs jų skrandis ieško akstino. Kaip nete-

kusius sąmonės ar apstulbusius šlakstome šaltu vandeniu, kad atsipeikėtų, taip nuo ydų sustingę jų viduriai nieko nejaučia, jei nenudeginsi aštresniu šalčiu. (8) Štai kodėl jie nepatenkinti net sniegu, bet ieško ledo, įsitikinę, jog kietesnės medžiagos šaltis patikimesnis, ir tirpina jį be perstojo plempiamame vandenyje. Jis imamas ne nuo viršaus, bet, kad būtų veiklesnis ir šaltis ilgiau laikytųsi, kasamas iš giliai. Todėl jo kaina nevienoda, ir vanduo turi savo pardavėjus bei (kokia gėda!) kintančius įkainius. Lakedaimoniečiai už tuščią aliejaus švaistymą išvijo tepalų gamintojus iš miesto ir liepė skubiai palikti kraštą[14]. (9) Ką jie darytų, pamatę sniego saugyklas ir daugybę galvijų, skirtų gabenti vandeniui, kurio spalvą ir skonį sugadina šiaudai? Mat juose sniegas laikomas. Tačiau, gerieji dievai, kaip lengva numalšinti sveiką troškulį! (10) O ką gali jausti mirę, sudiržę nuo deginančių valgių nasrai? Kaip nieko jiems nėra pakankamai šalto, taip nieko nėra pakankamai šilto. Beveik rūkstančius nugurkia degančius baravykus, greitomis panardintus į tešlą, o paskui šaldo sniegingais gėrimais. Sakau, pamatysi kai kuriuos gležnuolius ir gobtuvais apsigaubusius, ir kaklaskarėmis apsimuturiavusius, išbalusius ir sergančius ne tik siurbiant sniegą, bet ir valgant, o kai kurie įsimeta jo gabalėlius į taures, kad neperšiltų dar gerdami. (11) Manai, tai – troškulys? Tai karštligė, ir tuo aršesnė, kad nenustatoma nei

čiuopiant gyslų tvinksnius, nei pagal odos įšilimą. Bet ji šutina net pačią širdį. Ištvirkėliška prabanga yra neišgydoma liga, iš švelnios, silpnos tampa kieta ir ištverminga. Ar nesuvoki, kad įpratimas viskam atima galią? Taigi šitas sniegas, kuriame jūs net maudotės, kasdien vartojamas ir skrandžiui vergaujant pamažu užima vandens vietą. Ieškokite ko nors už jį šaltesnio, nes įprastinis šaltis nieko nevertas.

Penkta knyga

APIE VĖJUS

I. (1) Vėjas yra tekantis oras. Kai kurie apibrėžia taip: vėjas yra viena kryptimi tekantis oras. Manau, jog šis apibrėžimas tikslesnis, nes oras visada nors truputėlį juda. Jūra vadinama ramia, kai vos vos tevilnija, neplūsdama nė į vieną pusę. Taigi jei perskaitysi: „kai jūros nedrumstė vėjas“[2], žinok, jog ji ne stovi, bet vos vos virpa, o ramia vadinama todėl, kad nesiveržia nei į čia, nei į ten. (2) Tas pats pasakytina apie orą: jis niekada nepasiekia ramybės būvio, net jei nejuda. Tai gali suvokti štai iš ko: kai saulė įspįsta į uždarą patalpą, matome, jog mažiausios dulkelės blaškosi priešpriešiais viena kitai, vienos lekia aukštyn, kitos – žemyn[3]. (3) Taigi nelabai tiksliai išreikš savo mintį tas, kuris pasakys: „bangavimas yra jūros judėjimas“, nes ir ramus daiktas juda. Ir, priešingai, puikiai apsisaugos nuo priekaištų tas, kurio apibrėžimas bus toks: bangavimas yra jūros judėjimas į vieną pusę. Taip ir dėl mūsų tyrinėja-

mo dalyko neapsigaus tas, kuris sakys: „vėjas yra viena kryptimi tekantis oras“ arba „veržliai tekantis oras“, arba „į vieną pusę einančio oro jėga“, arba „šiek tiek stiprėlesnis oro bėgimas“. (4) Žinau, ką galima atsakyti ginant antrąjį apibrėžimą: „Ar būtina pridurti: „<oras, tekantis> į vieną pusę““? Juk tai, kas teka, teka į vieną pusę. Niekas nesako, kad vanduo teka, jei jis tik kunkuliuoja, tekančiu vadinamas, jei kur nors plaukia. Taigi kas nors gali judėti ir netekėti ir, priešingai, gali tekėti tik į vieną pusę. (5) Bet jei trumpas apibrėžimas nekenkia, juo pasinaudokime, o jei nors truputėlį įtartinas, tegul nebus pagailėta žodžio, kurį pridėjus išnyksta visas nesusipratimas. Dabar eikime prie paties dalyko, kadangi formulė[4] svarstyta pakankamai.

II. (1) Demokritas sako[5]: „Kai atomais vadinamos dalelės esti ankštoje tuštumoje, kyla vėjas. Ir, priešingai, oro būvis ramus ir tykus, kai didžiulėje erdvėje dalelių yra mažai. Taip ir forume ar gatvėje be jokio sąmyšio vaikščiojama tol, kol ten mažai žmonių, o kai ankštumoje susirenka minia, įsiplieskia vieni kitus užkliudančių žmonių ginčai. Lygiai taip pat kai daug kūnelių pripildo mus supančią erdvę, būtinai vieni su kitais susiduria, stumdosi, trankosi, spraudžiasi ir spaudžiasi. Dėl to atsiranda vėjas, nes vieni susirėmusieji užgula kitus ir ilgai plūduriavusius bei neturinčius krypties palenkia savęsp. O kai nedaug dalelių su-

kiojasi didelėje erdvėje, jos negali nei kaktomušom susitrenkti, nei stumdytis."

III. (1) Tai netiesa. Iš šio teiginio galima padaryti klaidingą išvadą, kad mažiausiai vėjo tada, kai oras apsunkęs nuo debesų. O juk tada daug dalelių susiduria ankštumoje, dėl to ir pakimba tiršti, sunkūs debesys. (2) Pridurk ir kitą dalyką: dalelėms susispaudus ir susitelkus, aplink ežerus, upes dažnai kyla rūkas, tačiau vėjo nėra. Kartais užplūsta tokia gili tamsa, kad nematyti net šalia stovinčiųjų, o to nebūtų, jei daugybė kūnų nesusitelktų ten, kur maža vietos. Tačiau joks kitas metas nėra toks bevėjis, kaip miglotas. Pridurk ir trečią tam prieštaraujantį dalyką: ryto saulė tekėdama suskystina tirštą ir drėgną orą. Vėjelis pakyla tada, kai dalelėms duota plati erdvė, ir jų grūstis bei sankaupa dingsta.

IV. (1) „Tai kaipgi, – tu klausi, – pasidaro vėjas, jei atmeti aną teiginį?" Ne vienu būdu. Kai kur pati žemė išmeta didelę vėjo jėgą, iškvėpdama ją iš paslėptų vietų. Kai kur, kai didelis nuolatinis garavimas[6] iš gelmių varo aukštyn tai, ką išstūmė, pats sumišusių garų kaitaliojimasis virsta vėju. (2) Esama dar vieno aiškinimo – manęs negalima įtikinti nei juo patikėti, nei tylėti. Kaip mūsų kūnuose nuo maisto vyksta pūtimas, kuris išeina kvapu smarkiai užgaudamas šnerves, kartais verčia garsiai nusilengvinti, o kartais – man-

dagiau, taip, kai kurių manymu, ir didžioji daiktų prigimtis perdirbdama savo maistą išleidžia oro sroves. Dar mums gerai, kad ji nuolatos virškina ką suvalgiusi, <retai išmeta>. Priešingu atveju tektų bijoti nešvaresnių jos kūno atliekų. (3) Ar ne teisingiau būtų sakyti, kad tai iš visų pasaulio pusių be perstojo nešamos dalelės? Kai jos susigumuliuoja, o paskui pradeda nuo saulės retėti, kyla vėjas, nes visa, kas plečiasi ankštumoje, siekia didesnės erdvės.

V. (1) Tai kaip čia išeina? „Aš esu įsitikinęs, jog vienintelė vėjo priežastis – vandens ir žemės garavimas. Dėl jo atsiranda oro sunkis, paskui išsklaidomas veržlaus protrūkio, nes tirštas daiktas plėsdamasis būtinai siekia erdvesnės vietos." Iš tiesų ir aš pripažįstu šią priežastį. Tačiau yra galingesnė ir tikresnė už ją: oras pats turi natūralią judėjimo jėgą ir ne iš kitur ją gauna, bet jame glūdi ir kitų dalykų, ir šio galia. (2) Ar tu esi įsitikinęs, kad mums duota jėgų krutėti, o oras paliktas nejudrus ir nejudamas? Juk vanduo net ir vėjams nurimus nesiliauja viskėti. Priešingu atveju vandenyje negimtų gyvos būtybės. Matome vandenyje atsirandant samanas, paviršiuje plaukiojant kažkokius žolynus. Taigi vandenyje esama tam tikro gyvybingumo[7].

VI. (1) Ką čia aš kalbu apie vandenį? Viską naikinanti ugnis – ir ta kai ką sukuria, ir nors tai

negali atrodyti panašu į tiesą, tačiau yra tiesa – ji gimdo gyvius. Taigi <ir> oras turi tam tikros gyvybingosios jėgos, todėl tai tirštėja, tai plečiasi ir švarinasi, o kitur susitraukia, skirstosi, skaidosi. Tarp oro ir vėjo esama tokio pat skirtumo, kaip tarp ežero ir upės.

Kartais vėjo priežastis yra pati saulė, stumianti sustingusį orą ir išpainiojanti iš tirštumo bei susigrūdimo būsenos.

VII. (1) Pasakėme apie vėjus apskritai. Dabar pradėkime juos nagrinėti po vieną iš eilės. Gal paaiškėjus, kada ir iš kur jie kyla, paaiškės, kaip susidaro. Taigi pirmiausia pažvelkime į priešaušrio dvelksmą, einantį arba nuo upių, arba iš slėnių, arba iš kokios nors kitos įdubos. (2) Jis trunka neilgai, liaujasi stipriau suspindus saulei, nepakilęs virš žemės vaizdų. Šie vėjai atsiranda pavasarį, laikosi tik per vasarą ir dažniausiai ateina iš ten, kur daugiausia vandenų ir kalnų. Nors lygumose gausu vandens, dvelkimo ten nebūna; turiu galvoje tokį, kurį galima laikyti vėju.

VIII. (1) O kaip atsiranda graikų ἐγκολπία vadinamas pūtimas? Gausia ir nuolatos pelkių ar upių teikiama medžiaga saulė maitinasi per dieną[8], o naktį garų niekas nesusiurbia. Kalnų uždaryti jie susirenka vienoje srityje. Ją pripildo ir, jau nebeišsitekdami savyje, pro kur nors prasispraudę juda į vieną pusę. Tai jau yra vėjas. Taigi jis veržiasi ten, kur laisvesnis išėjimas, erdvi

vieta, į kurią ritasi susigumuliavusi medžiaga. (2) Šį dalyką įrodo ir tai, kad pirmoje nakties pusėje vėjas nedvelkia. Tas telkimasis prasideda priebrėkšmiais, auštant jau visiškai susidaręs ir apsunkęs ieško, kur plaukti, ir dažniausiai išeina ten, kur daugiausia tuštumos ar plyti didelė erdvė. Akstiną jam suteikia ir vėsų orą daužantis saulėtekis, nes dar nepatekėjusi saulė siunčia galingą šviesą ir nors spinduliais dar nestumdo oro, tačiau priešaušrio šviesa jau jį kibina ir dirgina. (3) O pasirodžius saulei dėl šilumos dalis garų nusinešama aukštyn, dalis išsisklaido. Todėl jiems duota tekėti tik ankstyvą rytą, visa jų jėga ištirpsta saulės akivaizdoje. Net ir smarkiau pūtęs vėjelis apie dienos vidurį vis tiek nusilpsta. Niekada netveria iki pat vidurdienio. Kartais jis dvelkia labiau, <kartais> silpniau ir trumpiau. Tai priklauso nuo to, ar susidarė dėl stipresnės, ar mažesnės garų sankaupos.

IX. (1) „Tačiau kodėl pavasarį ir vasarą tokie vėjai sustiprėja?“ Išties kitais metų laikais jie nepaprastai lengvi, tada nekyla tokių, kurie įtemptų bures. Tai todėl, kad pavasarį sočiai lietaus vandens, o dėl drėgnos dangaus prigimties vandeningos, pažliugusios vietovės daugiau garuoja. (2) „O kodėl vasarą garai plaukia lygiai?“ Nes po saulėlydžio lieka dienos šilumos, išsilaikančios ir didelę nakties dalį. Ji sukviečia išeinančios iš saulės medžiagos daleles ir labiau traukia tai, kas ga-

li ir savaime išeiti. Be to, neturi tiek jėgų, kad sunaikintų tai, ką sukvietė. Dėl to žemė ilgiau išmeta ar išpučia įprastines daleles <...> iš savęs ir vėl grąžina dirvai. (3) Mat saulėtekis vėją kelia ne tik šiluma, bet ir postūmiu. Juk šviesa, kuri, kaip sakiau, ateina pirma saulės, dar oro neįkaitina, bet tik sutrenkia, o sutrenktas jis traukiasi į šoną. Tačiau aš nesutikčiau su nuomone, kad pati šviesa neturi šilumos, nors ir atsiranda iš šilumos. (4) Galbūt ji neturi tiek šilumos, kad pasireikštų apčiuopiamai, tačiau savo darbą atlieka ir tirštumą išsklaido bei praskaidrina. Todėl vietovės, kurios dėl kokio nors gamtos neteisingumo yra tokios uždaros, kad negali įsileisti saulės, irgi šyla dėl miglų bei prieblandos ir dieną ne taip atvėsta kaip naktį. (5) Be to, šiluma iš prigimties išvaiko ir stumia nuo savęs tolyn miglas. Taigi saulė daro tą patį. Todėl kai kuriems autoriams ir atrodo, jog pūtimas kyla iš ten, kur saulė.

X. (1) Šio teiginio klaidingumą atskleidžia tai, kad vėjelis traukia į bet kurią pusę ir prieš saulėtekį galima plaukti visomis burėmis, o to nebūtų, jei vėjas visuomet siaustų nuo saulės. Etesijos, kurias kai kurie autoriai pateikia kaip įrodymą, irgi nelabai paremia teiginį. (2) Pirmiausia pasakysiu, kas čia kitiems patinka, o paskui – kas nepatinka man. „Etesijų, – sako jie, – žiemą nebūna, nes dėl labai trumpų dienų saulės galia nusilpsta dar neįveikusi šalčio. Todėl sniegas ir už-

kloja visa, ir laikosi. Tie vėjai pradeda pūsti vasarą, kai ir dienos ilgiau, ir į mus krypsta statūs spinduliai. (3) Tikriausiai didelės šilumos sutrenktas sniegas išpučia daugiau drėgmės, o sniego varginta ir atidengta žemė kvėpuoja lengviau. Taigi iš šiaurinės dangaus dalies išeina daugiau dalelių, ir jos atplaukia į mūsų žemesnes[9] bei šiltesnes vietoves. Taip etesijos gauna postūmį. (4) Jos prasideda po saulėgrįžos ir liaujasi patekėjus Šuns žvaigždynui dėl to, kad iš šaltosios dangaus pusės į mūsiškę atnešama jau daug garų ir pakeitusi kryptį saulė pasiekia mūsų sritį stačiau, vieną oro pusę traukdama, kitą – stumdama. Taip tas etesijų dvelksmas palaužia karštį ir gina nuo labiausiai kunkuliuojančių mėnesių sluogo."

XI. (1) Dabar, kaip žadėjau, reikia pasakyti, kodėl etesijos mums nepadeda, nesuteikia jokio įrodymo teiginiui paremti. Sakėme, jog apyaušriu vėjelio dvelksmas sustiprėja ir liaujasi palytėtas saulės. O etesijas jūrininkai vadina miegalėmis ar lepūnėmis, nes, kaip sako Galionas, jos nesugeba pakilti anksti rytą. Jos pasirodo tuo metu, kai vėjelis jau traukia labai vangiai. To neatsitiktų, jei jas, kaip ir vėjelio dvelksmą, silpnintų saulė. (2) Dar pridurk, kad jei jų pūtimo priežastis būtų dienos trukmė bei ilgumas, jos pūstų ir prieš saulėgrįžą, kai dienos esti ilgiausios ir kai labiausiai tirpsta sniegas. O liepos mėnesį jau viskas plika arba sniegas tekloja tik labai mažus plotus.

XII. (1) Esama tam tikrų rūšių vėjų, kuriuos išmeta praplyšę ir palaidi žemyn nulenkti debesys. Graikai juos vadina εκνεφίας[10]. Manau, kad jie atsiranda šitaip. Aukštyn kyla garuojančios žemės išmestos labai nevienodo dydžio ir išvaizdos dalelės: vienos – sausos, kitos – drėgnos. Joms susitelkus į vieną gumulą, dėl tokio tarp savęs besigrumiančių dalelių priešiškumo debesys tikriausiai pasidaro kažkokie tuščiaviduriai, ir juose lieka apvalūs, ploni kaip skudučių vamzdeliai. (2) Šiuose siauruose tarpeliuose atsiduria uždaryta didesnės erdvės siekianti oro srovė. Kai išplakta nelabai laisvo judėjimo ji įkaista ir išsiplečia, plėšo pančius ir prasiveržia vėju. Jis esti beveik audringas, nes nusileidžia iš viršaus, ir ant mūsų krinta veržliai, atšiauriai, nes ateina ne išsidriekęs, ne per atvirą erdvę, o vargdamas ir tiesdamasis kelią jėga bei kova. Tai yra trumpas pliūpsnis, nes skriedamas prasiveržia pro debesų prieglobstį ir užtvaras. Todėl ateina sumaištingesnis, kartais su dangaus ugnimi ar trenksmu. (3) Šie vėjai esti daug didesni ir ilgaamžiškesni, kai savyje sukaupia dėl tos pačios priežasties siaučiančius kitus pūtimus, į vieną suplakdami daugelį. Panašiai kriokliais bėgantys srautai esti vidutinio didumo, kol teka atskirai, o kai suima daugelį srovių, pralenkia dydžiu natūralias nuolatines upių vagas. (4) Tikėtina, kad tas pats vyksta ir su audromis. Jos trumpos, kol pavienės, o kai sujungia jėgas,

iš daugelio dangaus dalių išblokštas oro sroves sukaupdamos savyje, tampa veržlesnės ir ilgiau trunka. (5) Taigi vėją padaro išardytas debesis. Jis suyra daugeliu būdų. Kartais tą sankaupą suplėšo oro srovė, kartais uždarytos ir išėjimo siekiančios medžiagos pastangos, kartais šiluma, sukuriama tai saulės, tai pačios besitrinančių lakiojančių dalelių grūsties.

XIII. (1) Čia, jei nori, galima paklausti, kodėl kyla viesulas. Tai vyksta ir upėse. Kol jos žliaugia be kliūčių, kelias paprastas ir tiesus, o kai susiduria su kokia nors nuo kranto išsikišusia uola, apsisuka, taip nukreipia ratu neturinčius išėjimo vandenis, kad susiurbia į save visa aplinkui ir padaro verpetą. (2) Taip ir vėjas, kol jam niekas nepastoja kelio, lieja savo jėgas, o atsitrenkęs į kokį nors iškyšulį arba susisiekiančių kalnų sienų nuleistas į nuolaidų, siaurą taką, susispaudęs savyje ritinėjasi, padarydamas panašų sūkurį į tą, kurį, kaip sakėme, susisuka vanduo. (3) Šis aplink skriejantis, aplink tą patį tašką lekiantis ir paties verpeto varomas vėjas yra viesulas. Jei jis kovingesnis ir ilgiau sukasi, užsidega ir padaro tai, ką graikai vadina πρηστῆρα, tai yra ugnies sūkurį. Taigi beveik visus pavojus sukelia iš debesų išsiveržę vėjai. Jie pasigrobia gyvulius ir pakelia į aukštybes laivus.

(4) O kai kurie vėjai pagimdo įvairius kitus, pastūmėtą orą išblaškydami į kitas puses, negu pa-

tys krypsta. Pasakysiu ir tai, kas man ateina į galvą. Kaip slysdami ir krisdami lašai dar nesudaro srovės, bet kai jų susirenka daug ir telkinys įgauna jėgų, sakome, kad skystis plaukia ar teka, taip ir lengvi, šen bei ten dvelkiantys oro gūsiai dar nėra vėjas. Juo tampa, kai visi susimaišo ir sudaro vieną postūmį. Oro srovė nuo vėjo skiriasi kiekiu. Stipri oro srovė yra vėjas, ir atvirkščiai: oro srovė yra lėtai plaukiantis vėjas.

XIV. (1) Dabar pakartosiu, ką sakiau iš pradžių: vėjai randasi iš urvo ir vidinio žemės sluoksnio. Ne visos žemės pamatai iki pat gelmių tvirtasluoksniai, daugelyje vietų žemė tuščiavidurė, „aklom uolom išsiraičius“[1]. <Kai kur pilna vandens>, kai kur yra sausų tuštumų. (2) Net jei jokia šviesėlė nerodo oro nevienodumo, teigčiau toje tamsybėje tvyrant ir debesis, ir miglas. Mat virš žemės esantys dalykai yra ne todėl, kad matomi, bet matomi todėl, kad yra. Negalima tvirtinti, jog ten nėra upių todėl, kad nematyti. Žinok, jos panašios į mūsiškes: plaukia apačioje, vienos – lėtai srovendamos, kitos – kriokliais ūždamos per uolas. Kaip? Ar nepadarysi tokios prielaidos, kad po žeme esama ežerų, o kai kurie vandenys nenutekėdami pelkėja? (3) Jei visa yra taip, tai oras ten būtinai apsunksta, o apsunkęs spaudžia, postūmiu skatindamas vėją. Taigi žinokime, jog tie požeminiai debesys tamsybėse maitina pūtimą. Ir šis, įgavęs tiek jėgų, kad gali arba žemės pasiprie-

šinimą įveikti, arba eiti kokiu nors atviru keliu, išsiveržia pro skylę į mūsų gyvenamas vietoves. (4) Aišku, kad po žeme yra devynios galybės sieros ir kitų ugnį ne prasčiau maitinančių medžiagų. Lauždamasi per šias vietas ieškanti išėjimo oro srovė dėl trynimosi būtinai užsidega. Paskui, liepsnoms išplitus plačiau, net ir tingiosios oro dalys išretintos juda ir ieško kelio smarkiai dundėdamos ir veržiamosi. Bet tai smulkiau išdėstysiu nagrinėdamas žemės drebėjimus.

XV. (1) Dabar leisk man papasakoti tokią istoriją. Asklepiodotas rašo, kad Filipas daugelį žmonių pasiuntė į požemius, į kadaise apleistą seną metalo kasyklą ištirti, kiek jo ten dar yra, kokia būklė, ar senųjų žmonių godumas ką nors paliko būsimoms kartoms. Jie nusileido pasiėmę daug deglų, kad užtektų ilgam. Paskui, nuvargę po ilgos kelionės, išvydo didžiules upes ir plačius stovinčius vandenis, tokius kaip mūsų, ne suspaustus virš jų kybančios žemės, bet laisvai išsiliejusius. Reginys kėlė šiurpą. (2) Tai skaičiau su dideliu malonumu. Supratau, kad mūsų amžius vargsta ne dėl naujų, o dėl senovės žmonių perduotų ydų. Ne mūsų laikais pirmą sykį godumas, išgraužęs žemių ir akmenų gyslas, tamsoje leidosi ieškoti nepakankamai paslėptų turtų. Tie mūsų liaupsių šlovinami protėviai, į kuriuos skundžiamės esą nepanašūs, vedami vilties skrodė kalnus ir išraustuose kasiniuose stovėjo ant lobių. (3)

Prieš Makedonijos karalių Filipą jau buvo ieškojusių turto giliausiose olose, drąsiai ir laisvai nusileidusių į tuos urvus, kurių nepasiekia dienos ir nakties skirtumo ženklai. Kokia gi didelė viltis vertė juos palikti už nugaros šviesą? Kokia žiauri būtinybė į žvaigždes išsitiesusį žmogų sukūprino, užkasė ir nugramzdino į žemės gelmių dugną, kad jis išsikastų auksą, kurį įgyjant patiriama ne mažiau pavojų negu saugant? (4) Dėl to jis išvedžiojo landas ir šliaužiojo aplink purviną ir tokį neužtikrintą pelną, pamiršęs dienos šviesą, pamiršęs kilnesnę prigimtį, nuo kurios nusisuko. Kokiam numirėliui žemė yra tokia sunki kaip tiems, virš kurių godumas uždėjo milžinišką žemės svorį, iš kurių atėmė dangų, kuriuos užkasė gelmėse, kur slypi tie pražūtingi nuodai? Jie išdrįso nusileisti ten, kur patyrė naują daiktų išdėstymą, virš galvos kabančių žemių tvarką ir tamsybių tuštumoje švilpaujančius vėjus, šiurpius niekur neplaukiančių vandenų šaltinius, kitokią nei mūsų ir amžiną naktį. Ir šitai atlikę dar bijo požeminio pasaulio!

XVI. (1) Bet grįžtu prie aptariamojo dalyko. Yra keturi vėjai, skirstomi į rytų, vakarų, pietų ir šiaurės. Kiti, įvairiais vardais vadinami, prisijungia prie jų:

Euras Aušros šalin, nabatiečių kraštan pasitraukė
Ir į Persidę bei kalnus po spinduliais rytmetiniais.

O vakarų krantai, sušildomi sėdančios saulės,
Tapo Zefyrui savais, kai skitus su Grįžulo Ratais
Užėmė sau Borėjas šiaurus, jam priešingą žemę
Nuolat lietaus debesim drėkina Austras šlapusis.[12]

(2) Arba, jei nori, trumpiau išskaičiuok juos susibūrusius į audrą (to jokiu būdu negali būti):

Vienkart Euras ir Notas, ir vėtrom plačiai
pagarsėjęs
Afrikas varo vilnis lig dangaus.[13]

Reikia dar pridurti ir tose grumtynėse negavusį vietos akviloną. (3) Kai kurie rašytojai padaro dvylika vėjų. Kiekvieną iš keturių dangaus dalių suskirsto į tris ir vienam vėjui duoda du papildomus. Varonas, tikslumo siekęs vyras, juos taip tvarko, ir visai pagrįstai[14]. Mat saulė ne visada teka ar leidžiasi toje pačioje vietoje. Lygiadienio saulėtekiai ir saulėlydžiai yra vienokie (o juk lygiadienis pasikartoja du kartus per metus), kitokie – saulėgrįžos, dar kitokie – žiemos. (4) Per lygiadienio saulėtekį pučiantis vėjas pas mus vadinamas posauliniu[15], o graikai jį vadina ἀφηλιώτην. Rytų vėjas ateina nuo žiemiško saulėtekio, jam mūsiškiai davė peslinio[16] vardą. Ir Livijus jį taip vadina aprašydamas nesėkmingą romėnų mūšį, kuriame Hanibalas, padedamas vėjo ir priešus apakinusio spindėjimo, nugalėjo ir prieš ryto saulę, ir prieš vėją sustatytą mūsų kariuomenę[17]. Varonas irgi vartoja šį vardą. Bet ir euras jau apdovanotas pi-

lietybe ir į mūsų kalbą įsiterpė ne kaip svetimžodis. Saulėgrįžos saulėtekio sukeltą vėją graikai vadina καικίαν, o pas mus jis bevardis. (5) Lygiadienio saulėlydis siunčia favonijų[18], kurį net nemokantys graikų kalbos tau pasakys esant zefyrą. Nuo saulėgrįžos saulėlydžio atskrieja koras, kai kurie jį vadina argestu[19]. Man tai neatrodo teisinga, kadangi koro jėga veržli, plėšrius nagus nukreipusi į vieną pusę, o argestas yra beveik švelnus, juo naudojasi ir išplaukiantys, ir grįžtantys. O žiemos saulėlydžio afrikas[20] – įtūžęs ir griaunantis. Graikai jį vadina λίψ. (6) Iš šiaurės rytų atūžia akvilonas[21], iš šiaurės – septemtrionas[22], iš šiaurės vakarų – θρακίας. Jam pavadinti mūsų kalboje stinga žodžio. Nuo pietų ašies atskrieja εὐρόνοτος, paskui νότος, lotyniškai – pietys, paskui λευκόνοτος, neturintis vardo mūsų kalboje.

XVII. (1) Taigi nutarta: yra dvylika vėjų ne todėl, kad bet kur jų tiek yra (mat kai kuriuos panaikina žemės išlinkimas), bet todėl, kad daugiau nėra. Panašiai sakome, jog yra šeši linksniai, ne todėl, kad kiekvieno vardažodžio vartojami šeši, bet todėl, kad nė vienas neturi daugiau kaip šešių. (2) Tie, kurie tvirtina, kad yra dvylika vėjų, remiasi tuo, kad vėjų tiek pat, kiek dangaus skyrių. Mat dangus dalijamas į penkis ratus, einančius per pasaulio ašį: tai šiaurės, saulėgrįžos, lygiadienio, žiemos ir priešinis šiauriniam ratai. Prie jų prisideda šeštasis, kuris atskiria aukštes-

nę pasaulio dalį nuo žemesnės. Kaip žinai, pusė pasaulio yra viršuje ir pusė apačioje. (3) Šią liniją, esančią tarp matomos ir nematomos dalies, graikai vadina ὁρίζοντα, mūsiškiai pavadino ribekliu, o kai kurie – ribojančiąja[23]. Prie to dar pridėtinas dienovidžio ratas, kertantis horizontą stačiais kampais. Kai kurie iš tų ratų eina skersai, skaldydami <vieni> kitus. Būtinai yra tiek oro erdvių juostų, kiek yra dangaus dalių. (4) Taigi ὁρίζων arba ribojantysis ratas tuos penkis ką tik mano aptartus ratus <...> sudarydamas dešimt dalių, penkias nuo saulėtekio pusės ir penkias nuo saulėlydžio. Susikertantis su horizontu dienovidinis prideda dvi sritis. Taigi oro erdvės gauna dvylika juostų ir sukelia tiek pat vėjų. (5) Kai kurie būdingi tik tam tikroms vietovėms. Jie nevaro laivų kitur, tik stumteli į netolimą sritį. Nėra juose iš visatos pakraščių gauto postūmio. Atabulas puola Apuliją, japygas – Kalabriją, skironas – Atėnus, kragėjas – Pamfiliją, circijus – Galiją. Nors jis purto pastatus, žemdirbiai yra jam dėkingi, nes įsitikinę, jog nuo jo priklauso jų vietovės sveikatingumas. Dieviškasis Augustas, būdamas Galijoje, jam pastatė ir pašventė šventyklą. Nebus galo, jei panorėsiu išvardyti pavienius vėjus, – juk kiekviena sritis turi kokį nors joje gimstantį ir aplinkui besidaužantį pūtimą.

XVIII. (1) Tarp kitų Apvaizdos darbų ir šis yra vertas žavėjimosi. Vėjus ji išrado ir išdėstė skir-

tinguose kraštuose ne dėl vienos priežasties. Pirmiausia, tam, kad jie neleistų orui tirštėti, bet, nuolatos judindami, darytų naudingą ir gyvybingą tiems, kurie turės juo kvėpuoti. (2) Antra, tam, kad žemėje tvarkytų lietų, malšintų pernelyg smarkų. Mat jie tai atneša debesis, tai nuneša, kad liūtys galėtų pasiskirstyti visame pasaulyje. Į Italiją juos atvaro pietys, akvilonas nubloškia atgal į Afriką, etesijos neleidžia pas mus stovėti debesims, tuo pačiu metu visą Indiją ir Etiopiją drėkindamos nepaliaujamais vandenimis. (3) Ar reikia pridurti, kad javai negalėtų subręsti, jei vėjai neišpūstų nereikalingų medžiagų ir nesumaišytų to, kas turi likti, jei nebūtų, kas skatina augti pasėlius ir atveria slypintį grūdą, praplėšdamas valstiečių lukštu vadinamą apvalkalą? (4) Kas visoms tautoms davė galimybę bendrauti ir sumaišė įvairiose vietovėse išsibarsčiusius žmones? Vėjas būtų milžiniška gamtos geradarystė, jei žmonių pamišimas jos nepaverstų žala. Tą, ką visi kalbėjo apie Cezarį Vyresnįjį[24], o Titas Livijus užrašė[25], – esą neaišku, ar valstybei geriau, kad jis gimė, ar kad nebūtų gimęs, galima pasakyti ir apie vėjus. Nors kiekvienas jų yra naudingas ir būtinas, tačiau jų teikiama nauda negali atsverti to, ką žmonių giminės beprotystė išrado savo pražūčiai. (5) Bet jie vis tiek yra gėris, net jei kenkia dėl piktam juos panaudojančiųjų ydų. Apvaizda, pasaulio tvarkytojas Dievas, davė vėjams parei-

gą blaškyti orą ir išleido juos iš kiekvienos erdvių dalies tam, kad niekas dėl nejudėjimo nepūtų, o ne tam, kad mes geroką dalį jūros užimančius laivynus prisodintume ginkluotų karių ir ieškotume priešo jūroje ar už jos. (6) Kokia beprotybė mus skatina ir stumia naikinti vieni kitus? Bures ištempiame vėjams siekdami karo ir dėl pavojaus patiriame pavojus, bandome neaiškų likimą, jokių žmogaus pastangų nenugalimą audrų galią ir puolame į mirtį be laidotuvių vilties. (7) Taika taip brangiai nekainuotų. Dabar, kai ištrūkome iš daugybės povandeninių uolų ir klastingų seklumų, kai išvengėme aukštyn iškilusių audringų kalnų, nuo kurių vėjas galvotrūkčiais puola plaukiančiuosius, kai praleidome įsisupusias į miglą dienas ir liūtimis bei griaustiniais šiurpinančias naktis, kai laivai suplėšyti viesulų, koks bus <šio> vargo ir baimės vaisius, koks uostas priims mus, nuvargintus devynių galybių nelaimių? Aišku, karas ir ant kranto laukiantis priešas, ir pasiruošusios galabyti gentys, pražudysiančios geroką nugalinčios kariuomenės dalį, ir senųjų miestų liepsnos. (8) Kodėl verčiame tautas kariauti? Kodėl renkame kariuomenes, pasiruošusias kautis tarp bangų? Kodėl neduodame jūrai ramybės? Žinoma, žemė per šykščiai atsivėrusi mirties galimybei[26]. Pernelyg švelniai likimas mus laiko, pernelyg tvirtus mums davė kūnus, puikią sveikatą, užgriūvanti neganda mūsų nesuniokoja,

kiekvienam leista ramiai pereilioti savo metus ir atbėgti iki senatvės. Taigi eikime į jūrą ir šaukimės delsiančios mus užgriūti lemties! (9) O vargšai, ko jūs ieškote? Visur esančios mirties? Pasieks ji jus ir lovoje, bet tegul pasiekia nenusikaltusius. Pasiims jus ir namuose, bet tegul pasiima nerezgančius nieko pikto. Kiekvienas pasakys, kad gryna kvailybė skleisti pavojus, užgriūti nepažįstamus žmones, pykti nepatyrus skriaudos, niokoti visa, kas pasitaiko kelyje, ir tarytum žvėrims žudyti tą, kuriam nejauti neapykantos. Žvėrys kanda gindamiesi ar iš bado, o mes visiškai netausodami nei savo, nei svetimo kraujo pakeliame ranką, išplukdome laivus, gyvastį patikime bangoms, trokštame palankių vėjų, iš kurių gero tik tiek, kad nuneš mus į karą. (10) Kokiu mastu blogis yra mus užvaldęs? Jau per maža siautėti savo pasaulyje. Nepaprastai paikas persų karalius permes kariuomenę į Graikiją, ji ją užplūs, bet nenugalės. Aleksandras norės vietovių, esančių dar toliau už Baktriją ir Indiją, ieškos, kas ten už didžiosios jūros, ir piktinsis, kad ir jam yra paskutinė riba. Godumas Krasą atiduos partams. Jo nepašiurpins nei prakeiksmus svaidantis tribūnas[27], nei nepaprastai plačios jūros audros, nei pranašingi žaibai virš Eufrato, nei priešiškai nusiteikę dievai. Žengs užkariauti aukso, nepaisydamas nei žmonių, nei dievų rūstybės. (11) Taigi visiškai teisus būtų žmogus sakydamas, kad gamta geriau bū-

tų su mumis pasielgusi, jei būtų uždraudusi pūsti vėjams ir, trukdydama žmonėms kaip pamišusiems veržtis į visas puses, būtų liepusi kiekvienam likti savo krašte. Jei nieko kito iš to nebūtų išėję, tai bent kiekvienas gimtų tik savo ir saviškių nelaimei. O dabar man per maža namų reikalų, reikia vargti dar ir su svetimais. (12) Jokia šalis nėra taip smarkiai nutolusi, kad negalėtų atsiųsti kokios nors negandos. Iš kur aš žinau, ar dabar koks nors didelės genties valdovas, slapta tunkantis nuo likimo palankumo, nelaiko savo krašte ginkluotų vyrų, kad peržengtų mūsų sienas, ar neruošia laivyno, rezgančio man nežinomas pinkles? Iš kur aš žinau, ar šis arba anas vėjas neatplukdys karo? Taiką žmonėms kadaise didele dalimi užtikrino jūros apsuptis. (13) Tačiau, kaip ką tik sakiau, negalime skųstis savo kūrėju Dievu patys sugadinę tai, ką jis buvo davęs gera, ir pavertę priešingu dalyku. Jis davė vėjus saugoti dangaus ir žemės pusiausvyrai, sukelti ir stabdyti lietui, maitinti pasėliams ir medžių vaisiams. Be kitų dalykų, juos nokina pats siūbavimas, pritraukdamas maistingąsias dalis į viršūnę ir judindamas, kad jos nesustingtų. (14) Jis davė vėjus pažinti tolimiems kraštams. Juk žmogus būtų likęs neišmanėlis gyvis, neturintis didžiulio patyrimo, jei būtų apsibrėžęs gimtosios žemės ribomis. Jis davė vėjus, kad bet kokio krašto gėrybės taptų prieinamos visiems, o ne tam, kad jie

plukdytų legionus ir raitiją, ne tam, kad pervežtų kitas gentis pražudančius ginklus. (15) Jei gamtos dovanas sversime jomis pasinaudojančiųjų pagedimu, išeis, kad visa gavome savo nelaimei. Kokia nauda iš regėjimo? Iš kalbėjimo? Kam gyvenimas nėra kankynė? Nieko nerasi taip akivaizdžiai naudingo, kas dėl žmogaus kaltės nepereitų į savo priešingybę. Vėjus gamta irgi išrado mūsų labui, mes patys juos padarėme nelaime. (16) „Visi jie mus nuveda į blogį". Šie ar anie atriša laivus dėl įvairių priežasčių, bet niekas – dėl teisėtos priežasties. Įvairių akstinų esame stumiami išbandyti jūrą, bet visuomet plaukiame stengdamiesi įtikti kokiai nors ydai. Platonas, kurį kaip liudytoją pateiksime pabaigoje, puikiai pasakė, kad savo gyvybės kaina žmonės nusiperka niekniekį[28]. Brangiausias Lucilijau, panorėjęs įvertinti jų, tai yra mūsų, pamišimą (juk toje pačioje minioje trinamės visi), juoksiesi pagalvojęs, kad pasiruošimui gyventi sueikvojamas visas gyvenimas.

Šešta knyga

APIE ŽEMĖS DREBĖJIMĄ

I. (1) Lucilijau, puikiausias vyre, išgirdome, jog žemės drebėjimas sulygino su pamatais Pompėjus, garsų Kampanijos miestą, prie kurio susieina iš vienos pusės Surento su Stabijomis krantai, iš kitos – Herkulanėjo, žavingu įlinkiu apjuosdami nuo atviros jūros nutolusį marių plotą. Ir tai atsitiko žiemos dienomis, kurias mūsų protėviai teigė esant saugias nuo tokio pavojaus[1]. (2) Šis drebėjimas įvyko per vasario mėnesio nonas, konsulaujant Regului ir Verginijui[2]. Jis baisiai nuniokojo dėl tokios nelaimės visada neramią, bet žalos nepatyrusią ir daugybę kartų nustojusią bijoti Kampaniją. Sugriuvo dalis Herkulanėjo miesto, vos besilaiko ir jo likučiai. O Nucerijos kolonija nors ir nesmarkiai nukentėjo, tačiau pagrindo dejuoti turi. Milžiniškos nelaimės tik truputį tekliudyti neapoliečiai irgi patyrė daug asmeninių, bet ne visuotinių nuostolių: nors vilos apiro, žemė visur drebėjo nepadarydama žalos.

(3) Prie netekčių priskaičiuojama štai kas: žuvo šešių šimtų avių banda, statulos suskilo pusiau, kai kurie žmonės klaidžiojo išsikraustę iš proto ir apkvaišę. Išnagrinėti įvykio priežastis reikalauja ir užsibrėžto darbo turinys, ir kaip tik su juo sutampančios šio meto aplinkybės. (4) Reikia siekti paguodos išsigandusiems ir išsklaidyti milžinišką baimę. Kas kam gali atrodyti saugu, kai pats pasaulis kreta ir sugūra tvirčiausios jo dalys? Kai siūbuoja vienintelis nejudamas dalykas, įkaltas viskam sieti ir palaikyti, kai žemė neteko savo ypatybės – stovėjimo vietoje, kada pagaliau nurims mūsų baimė? Kokį prieglobstį ras mūsų kūnai, kur bėgs sutrikę, kai siaubas gimsta požemiuose ir liejasi iš gilumos? (5) Visi priblokšti, kai namai braška ir subyrėdami skelbia nelaimę. Tada kiekvienas lekia galvotrūkčiais palikęs savo penatus, tikėdamasis išsigelbėti viešoje vietoje. Kokios slėptuvės galime dairytis, kokios pagalbos, jei pats pasaulis skatina griūtį, jei tai, kas mus saugo ir palaiko, ant ko įsikūrę miestai, ką kai kas vadina pasaulio pamatais, skilinėja ir virpa? (6) Kokia gali būti paguoda (jau nekalbu apie pagalbą), kai baimė neleidžia pabėgti? Kas gi, kartoju, pakankamai sutvirtinta, kas taip stipru, kad tikrai nesuirs ir kitų neužvers? Priešą atremsiu pastatydamas sieną, sunkiai prieinamos tvirtovėlės ant aukštų uolų vers sugaišti daug laiko net dideles kariuomenes, nuo audros

mus gina uostas, smarkias liūtis, nesibaigiantį lietų atremia stogai, gaisras nepersekioja sprunkančiųjų, nuo perkūnų ir kitokios dangaus grėsmės gelbsti požeminės patalpos ar giliai išrausti urvai, nes ta dangiškoji ugnis neperskrodžia žemės, atsimuša nuo plono jos sluoksnio[3]. Užėjus marui, galima persikelti kitur. Visos nelaimės turi išeitį. (7) Žaibai niekada nesudegino visos tautos, užėję kenksmingi orai ištuštindavo miestus[4], bet jų nenušluodavo. O ši nepaprastai plačią sritį aprėpianti nelaimė yra neišvengiama, godi, pražūtinga visiems. Mat ji praryja ne tik namus ar šeimynas, ar pavienius miestus, ji palaidoja ištisas gentis ir kraštus, tai uždengdama griuvėsiais, tai paslėpdama giliausioje prarajoje, ir net nepalieka ženklų, liudijančių apie tai, jog ten kažkas buvo: virš nepaprastai garsių miestų plyti žemė, neturinti jokių ankstesnės padėties pėdsakų. (8) Netrūksta žmonių, tokios mirties bijančių labiau už kitas, nes jos ištiktieji krinta į bedugnę kartu su savo būstais ir gyvi išbraukiami iš gyvųjų skaičiaus. Tačiau juk kiekviena lemtis ateina prie tos pačios ribos. Prigimtis be kitų savo teisingumo įrodymų turi ypatingą: atėję prie pabaigos, visi esame lygūs. (9) Taigi nėra skirtumo, ar mane užmuš vienas akmuo, ar prispaus visas kalnas, ar ant manęs nusileis vieno namo svoris ir uždusiu po nedidele krūva, dulkėmis, ar mano galvą užklos visas pasaulis, ar paskutinį kartą

atsidusiu šviesoje ir atviroje vietoje, ar plačiame prasivėrusios žemės glėbyje, ar į tą gelmę būsiu nublokštas vienas, ar lydimas daugybės kartu krintančių žmonių. Man nesvarbu, koks sąmyšis supa mano mirtį. Juk ji pati yra bet kur. (10) Todėl šios žūties akivaizdoje būkime didžiadvasiai. Jos neįmanoma nei išvengti, nei numatyti. Nustokime klausyti tų, kurie atsisakė Kampanijos, kurie po šios negandos išvyko ir teigia į šį kraštą niekada nebekelsią kojos. Tačiau kas jiems gali pažadėti, kad ši ar ana žemė stovi ant geresnių pamatų? (11) Visų daiktų dalia ta pati – gal dar nejuda, bet yra judami. Gal tą vietą, kurioje ramiai apsistojote, suskaldys ši naktis ar nesulaukusi nakties ši diena? Iš kur žinai, kad <ne> geresnė padėtis tose vietose, kuriose likimas jau išsidūko ir kurioms atrama taps jų griuvėsiai? (12) Mat klystame manydami, jog koks nors pasaulio kraštas yra neliečiamas ir apsaugotas nuo šio pavojaus. Visa paklūsta tam pačiam dėsniui, gamta nepagimdė jokio nejudamo daikto. Vieni sugriūva vienais, kiti – kitais laikais, ir kaip dideliuose miestuose nežinia, ar sugurs šis, ar anas namas[5], taip šiame pasaulyje tai viena, tai kita jo dalis pridaro nuostolių. (13) Kadaise liūdna dažnų drebėjimų šlovė gaubė Tirą, Azija neteko dvylikos miestų iš karto[6], praėjusiais metais[7] Achają ir Makedoniją nelaimė užpuolė su tokia pat jėga, su kokia dabar nuniokojo Kampaniją.

Lemtis apsuka ratą ir grįžta ten, kur ilgai praeidavo pro šalį. Kai kur sėja sumaištį rečiau, kai kur – dažniau, niekam neleidžia būti saugiam ir nepažeidžiamam. (14) Ne tik mes, žmonės, kurie gimstame kaip trumpalaikės ir trapios būtybės, bet ir miestai, pamariai, krantai ir pati jūra patiria lemties vergiją. Nepaisant to, viliamės, kad likimo duoti turtai išliks ilgai, tikime sėkmę, iš visų žmogiškųjų dalykų lakiausią lengvą daiktą, turėsiant trukmės ir svorio. (15) Mums, puoselėjantiems viltį, jog visa yra amžina, neateina į galvą, kad net tai, ant ko stovime, nėra tvirta. Tai ne Kampanijos ar Achajos, o bet kokios žemės trūkumas – ji blogai sutvirtinta, taigi dėl daugelio priežasčių suyra. Visa ji laikosi, o pavienės dalys griūva.

II. (1) Ką aš darau? Žadėjau suteikti stiprybės pasitinkant retus pavojus, o štai skelbiu, kad visko aplink reikia bijoti. Teigiu, jog nė vienam galinčiam pražūti ar pražudyti daiktui neduota amžina ramybė. Tačiau būtent šį teiginį pateikiu kaip įtaigiausią paguodą. Kvailiams nėra vaisto nuo baimės, o nuovokiems siaubą išvaro protavimas. Nepatyrėliai daug nusiraminimo pasisemia iš nusivylimo. (2) Manyk, jog visai žmonių giminei skirtas posakis, ištartas aniems vyrams, apstulbintiems staigaus miesto užėmimo, siautėjant gaisrams ir priešams:

Nesitikėt išeities – viena išeitis nugalėtiems.[8]

(3) Jei norite nieko nebijoti, galvokite, kad reikia būgštauti visko. Pažvelkite aplink, kokios nerimtos priežastys mus parbloškia: nei maistas, nei drėgmė, nei būdravimas, nei miegas nesilaikant saiko neteikia sveikatos. Tada suprasite, kad esame nereikšmingi ir silpni kūneliai, glebūs, pražudomi be didelių pasirengimų. Be abejo, mums atrodo, jog vienintelis pavojus – kai žemė dreba, kai staiga išsibarsto ir suknežinama visa, kas tik yra jos paviršiuje. (4) Didžiai save vertina tas, kuris baiminasi žaibų, žemės drebėjimo, atsivėrusių plyšių. Ar, suvokdamas savo silpnumą, jis bijo slogos? Žinoma, esame gimę tokie stiprūs, gavome neįtikėtinai tvirtus sąnarius, užaugome baisiai dideli. Ir dėl to kitaip negalime pražūti, tik judant pasaulio dalims, tik griaudžiant dangui, tik dumbant žemei[9]. (5) Mažas piršto nagelis mus pribaigia, ir ne tik visas geliantis nagas, bet net nuplyšęs vienas šonas. Ar aš, kurį gali pasmaugti sutirštėjusios seilės, turiu bijoti žemės drebėjimo? Ar man būgštauti iš savo vietos pajudėjusios jūros, kad neužgriūtų smarkesnis nei įprasta potvynis, nešantis daugiau vandens, kai esama žmonių, užspringusių nevykusiai sutekėjusiu į gerklę gėrimu? Kaip kvaila šiurpti dėl jūros žinant, kad gali pražūti nuo lašo! (6) Nėra didesnės paguodos dėl mirties už mirtingumo suvokimą. Niekas dėl tų visų iš išorės gąsdinančių dalykų taip nepadrąsi-

na, kaip supratimas, jog devynios galybės pavojų tūno mūsų glėbyje. Kas gali būti beprotiškiau, kaip kristi paslikam išgirdus griaustinį ar ropoti į požeminį urvą išsigandus žaibo? Kas gali būti kvailiau, kaip bijoti žemės smūgių ar staigios kalnų nuošliaužos, ar iš krantų išėjusios jūros, kai mirtis lydi bet kur ir tyko iš visų pusių, ir nėra tokio daikto, kurį būtų galima laikyti per silpnu sunaikinti žmonių giminę? (7) Todėl tokie įvykiai neturi mūsų trikdyti, tarytum jie būtų galingesni už paprastą mirtį, idant (kadangi vis tiek būtina palikti gyvenimą ir iškvėpti paskutinį atodūsį) galėtume džiaugtis, kad žūvame dėl didingesnės priežasties. Kur nors, kada nors būtinai reikės mirti. Nors ši dirva stovės vietoje, išliks savo ribose, nepurtoma jokio smūgio, vis tiek kada nors ji atsidurs virš manęs. <Ar>gi svarbu, ar aš į ją nusileisiu, ar ji pati ant manęs užvirs? (8) Ji atsiveria plėšoma milžiniškos nežinia kokios negandos galybės ir traukia mane į neišmatuojamą gelmę. Kaip? Ar lygioje vietoje mirtis lengvesnė? Ar turiu skųstis, kad daiktų prigimtis nenori, jog mirčiau paprastai, kad prijungia prie savęs? (9) Tai puikiai išreikšta aname garsiame mano mielojo Vagelijaus[10] eilėraštyje: „Jeigu kristi <man> lemta, – sako jis, – krist iš dangaus norėčiau“. Tą patį galiu ištarti ir <aš>. Jei lemta kristi, krisiu trankantis pasauliui. Ne todėl, kad leistina trokšti visuotinės pražūties, bet todėl, kad milžinišką pa-

guodą dėl mirties teikia pamatymas, jog žemė irgi mirtinga.

III. (1) Naudinga iš anksto turėti galvoje, kad nė vieno iš šių dalykų nedaro dievai. Ne dėl dievybių rūstavimo apvirsta dangus ar žemė. Šie reiškiniai turi savo priežastis, siautėja ne įsakyti, o dėl kažkokių sutrikimų. Panašiai kaip mūsų kūnai, jie susijaukia ir tada, kai mums atrodo sukelią negandą, patys yra jos ištinkami. (2) Mums, nežinantiems tiesos, viskas yra klaiku, nes siaubą didina tai, kad tokie dalykai reti. Gerai pažįstami pritrenkia mažiau. Labiau gąsdina neįprastumas. Tačiau kodėl kai kas mums neįprasta? Todėl, kad gamtą suvokiame ne protu, o akimis, galvojame ne apie tai, ką ji galėtų padaryti, bet tik – ką padarė. Mokame už tokį neišmanymą baime, išgąsdinti tarsi naujo įvykio, tuo tarpu jis visai nėra naujas, tik neįprastas. (3) Kaip čia išeina? Ar neįvaro prietaringo siaubo, net visuotinio, regimas arba saulės, arba mėnulio (jis vyksta dažniau) užtemimas, kai dingsta arba dalis šviesulio skritulio, arba visas? Dar labiau šiurpina per erdves skriejantys įstriži deglai, liepsnojanti didesnė dangaus dalis ir plaukuoti šviesuliai, ir daugelis saulės ratų, ir dieną matomos žvaigždės, ir staigiai perbėgančios ugnys, traukiančios paskui save skaisčias šviesas. (4) Visu tuo stebimės pakraupę. Ir kadangi baimės priežastis yra nežinojimas, ar nevertėtų sužino-

ti, kad nebijotum? Daug naudingiau ieškoti reiškinio priežasčių, atiduoti tam visą širdį. Juk kas gali būti verčiau už dalyką, kuriuo galima ne tik užsiimti, bet ir visiškai jam atsiduoti?

IV. (1) Taigi patyrinėkime, kas judina žemę nuo pat apačios, kas stumdo didžiulio svorio lustą, kas už ją galingesnis, turi jėgos kratyti tokią didelę naštą, kodėl ji tai dreba, tai išklibinta nusėda, čia plyšta, suskilusi gabalais, ir vienur ilgai laiko išeižėjusią sprogą, kitur greitai ją suspaudžia, čia apsuka atgal į vidų žymių didelių upių tėkmes, čia išlieja naujas, kartais atveria šiltų vandenų gyslas, kartais atšaldo senąsias, kai kada išmeta ugnis pro kokią nors niekuomet nežinotą kalno ar uolos angą, kartais žinomas, amžiais garsėjusias užspaudžia. Sukelia tūkstančius stebuklų, keičia vietovių vaizdą, nuverčia kalnus, iškelia aukštyn lygumas, išgaubia slėnius, gelmėse priverčia nerti aukštyn naujas salas. (2) Verta iššniukštinėti, kodėl tai atsitinka. „Koks, – klausi, – bus užmokestis už darbą?“ Toks, už kurį didesnio nėra, – gamtos pažinimas. Nors tos medžiagos gvildenimas ateityje gali teikti naudos, bet jis gražiausias tuo, kad žmogų patraukia didingumu, ir šis to imasi ne dėl atlygio, o dėl dalyko nuostabumo. Taigi pažvelkime, kas tai sukelia, dėl ko tai vyksta. Nors kadaise jaunystėje esu išleidęs ritinėlį apie žemės drebėjimus, tačiau man taip miela tai žiūrinėti, kad vėl noriu save išbandyti ir pa-

tikrinti, <ar> amžius pridėjo šio bei to žinojimui ar bent uolumui.

V. (1) Vieni manė, jog žemės drebėjimo priežastis yra vanduo, kiti – ugnis, treti – pati žemė, ketvirti – oro srovės. Penkti nurodydavo kelias minėtas priežastis, šešti – visas. Kai kurie sakė, kad jiems aišku, jog veikia viena jų, bet neaišku, kuri. (2) Dabar aptarsiu viską paeiliui. Pirmiausia turiu pasakyti, jog senovėje pareikštos nuomonės yra netikslios ir neišrutuliotos. Klaidžiojama šalia tiesos. Iš pradžių bandant aiškinti visa buvo nauja. Vėliau tas pats pagerinta, ir jei kas buvo atrasta, dera padėkoti pirmiesiems: jiems reikėjo stiprios dvasios, kad užsimotų praskleisti daiktų prigimties slėpinių uždangą ir nesitenkindami išoriniu vaizdu leistųsi į dievų paslaptis. Prie atradimų daugiausia prisidėjo tas, kuris vylėsi galįs aptikti. (3) Taigi senųjų rašytojų reikia klausytis atlaidžiai. Nė vieno dalyko užuomazgos nebūna puikios. Ne tik šio nepaprastai didelio ir migločiausio dalyko (nors čia bus daug nuveikta, tačiau kiekviena ateinanti karta ras, ką veikti), bet ir kiekvieno kito darbo pradžia visada buvo toli nuo tobulybės.

VI. (1) Ne vienas sakė visaip išvedžiodamas, jog drebėjimų priežastis yra vanduo. Talis Miletietis teigia, jog visa žemė laikosi ir plūduriuoja skystyje. Gali ji pavadinti okeanu, gali didele jūra, gali

kitos prigimties pirminiu vandeniu ar drėgnu elementu. „Ant šių vilnių, – sako jis, – laikosi pasaulis tarytum didelis ir sunkiai slegiantis vandenį laivas.“ (2) Neverta vardyti priežasčių, dėl kurių jis įsitikinęs, jog sunkiausia pasaulio dalis negali būti nešiojama menkos ir lakios oro srovės, mat dabar kalbame ne apie žemės padėtį, bet apie drebėjimą. Kaip įrodymą, jog vanduo yra ta priežastis, dėl kurios šis pasaulis virpa, jis pateikia tai, kad vykstant kiekvienam didesniam žemės drebėjimui išsiveržia nauji šaltiniai. Panašiai atsitinką ir laivuose: pakrypę ar pavirtę ant šono, jie prisisemia vandens, o jis dėl baisiai suspaustų vežamų krovinių jėgos arba teka per viršų, arba dešinėje ir kairėje pakyla aukščiau įprastinio lygio. (3) Nereikia ilgai samprotauti norint parodyti, jog ši nuomonė yra klaidinga. Mat jei žemė laikytųsi ant vandens ir dėl vandens patirtų smūgių, ji judėtų visada. Stebėtumėmės ne tuo, kad ji kruta, bet kad stovi vietoje. Antra, ji kratytųsi visa, o ne vietomis. Juk niekada neblaškoma tik pusė laivo. Tačiau dabar žemė dreba ne visa, o vietomis. Kaip gali atsitikti, kad tai, kas plaukia kaip visybė, nejudėtų kaip visybė, jei judinama to, kas plukdo? (4) „O kodėl per drebėjimą išsiveržia vanduo?“ Pirmiausia, dažnai esti, kad žemė dreba, bet naujo skysčio neišteka. Antra, jei vanduo prasiveržtų dėl šios priežasties, jis lietųsi aplinkui žemės šonuose, kaip matome darantis upėse ir jūroje. Kiek

vanduo pakyla grimztant laivui, aiškiausiai matyti šonuose. Pagaliau proveržis būtų ne toks menkas, kaip tu sakai, ne pro plyšį lyg srutos varvėtų, bet kiltų didžiulis potvynis, nes lietųsi begalinis visatą laikantis skystis.

VII. (1) Kai kurie kiti[11] irgi priskyrė vandeniui žemės drebėjimus, bet dėl kitos priežasties. „Per visą žemę, – teigia vienas, – teka daug vandenų rūšių. Vienur nuolatos bėga didžiulės laivuojamos, net liūčių nepapildomos upės. Čia Nilas per vasarą plukdo devynias galybes vandens, ten Dunojus ir Reinas, skiriantys sutramdytus kraštus nuo priešiškų: pirmasis sulaiko sarmatų antpuolius ir atidalija Aziją nuo Europos[12], antrasis atstumia karingą germanų gentį. (2) Dar pridėk plačiausius ežerus, balas, supamas viena kitos nepažįstančių tautų, ir neįveikiamas laivais, net vietinių gyventojų nepereinamas pelkes. Be to, daugybę šaltinių, daugybę upių ištakų, staiga liejančių iš slaptingų vietų sroves, daugybę laikinai susirenkančių garmančių krioklių, kupinų staigios ir trumpai tetveriančios jėgos. (3) Tokios pat prigimties bei rūšies vandenų esama ir po žeme. Ten irgi vieni plačiai kliokia ir risdamiesi krinta žemyn galvotrūkčiais, kiti tingiau liejasi seklumomis ir plaukia lėtai bei ramiai. Kas gali paneigti, kad juos priima plačios talpos ir jie tingiai plyti daugelyje vietų? Nereikia ilgai įrodinėti, kad vandens daug ten, kur jis yra visas. Juk žemė pristigtų jo daugybei

upių, jei nelietų iš didžiulių atsargų. (4) Jei tai tiesa, būtinai kokia nors tėkmė ten ištvins ir, palikusi krantus, įniršusi puls kliūtis. Taip pradės judėti viena upės užpulta ir plakama, kol vanduo nuslūgs, vieta. Gali atsitikti, kad upokšnis, plūsdamas per kokią nors sritį, ją išgraužia ir plukdo tam tikrą lustą, kuris krisdamas supurto tai, kas virš jo. (5) Iš tiesų pernelyg pa<si>tiki akimis ir nemoka eiti toliau ta siela, kuri netiki, jog po žeme tvyro plačios jūros įlankos. Nematau, kas trukdo ar kliudo, kad paslaptingose gelmėse esanti jūra turėtų krantus. Ji ten užima tiek pat vietos, o gal ir daugiau už tą, kuria viršuje būtų turėjusi dalytis su daugybe gyvūnų. Neprieinamos ir paliktos be savininko erdvės teikia vilnims daugiau laisvės. (6) Kas draudžia ten joms banguoti ir būti varinėjamoms vėjų? Juk juos sukelia bet kokia pasaulio juosta ir bet koks oras. Taigi smarkesnė nei įprasta audra gali veržliau sujudinti kurią nors jos bangų trankomą žemės dalį. Juk pas mus irgi daugelis toli nuo jūros esančių vietovių nučaižomos staiga jai užplūdus, ir bangos, <palikusios> nedideliu atstumu pastatytas sodybas, užpuola tas, kuriose girdimas tik tolimas mūšos dundesys. Požeminiame vandenyne irgi gali būti potvynių ir atoslūgių. Abeji išjudina viršum jų esančią žemę."

VIII. (1) Nemanau, kad tu ilgai svyruosi, ar patikėti, jog esama požeminių tėkmių ir nuo mūsų

žvilgsnių paslėptos jūros. Iš kur tuomet iššliaužia štai šitos, iš kur ateina pas mus, jei to skysčio pradžia slypi ne ten? (2) Nagi pasakyk matydamas, jog Tigras nutrūkęs išdžiūsta pusiaukelėje, ne visas iš karto dingsta, bet iš pradžių pamažu senka, vandens netekdamas nežymiai, o paskui visai išnyksta, – kur, manai, jis išeina, jei ne į požemių tamsybes, juo labiau kad išnyra ne mažesnis negu pirma tekėjo? Ką galvoji matydamas poetų išgarbintą Alfėją pasislepiant Achajoje, o perbėgus po jūra Sicilijoje vėl išsiliejant žavingu Aretusos šaltiniu? (3) Ar nežinai, jog tarp nuomonių, pareikštų apie Nilo vasaros potvynį, esama ir tokios, kad jis išsiveržia iš žemės ir didėja ne dėl viršutinio, o dėl gaunamo iš apačios vandens? Aš girdėjau dviejų centurionų, kuriuos Neronas Cezaris, didelis kitų dorybių mylėtojas, bet pirmiausia – tiesos, buvo pasiuntęs ieškoti Nilo ištakų, pasakojimą, kad jie nukako ilgą kelią, kai Etiopijos karaliaus padedami ir palydėti pas kitus artimiausius karalius prasiskverbė toliausiai. (4) Jie kalbėjo taip: „Priėjome didžiules pelkes, kurių pabaigos nežinojo nei vietiniai gyventojai, nei, kaip galima tikėtis, kas nors kitas. Žolės ten vandenyse susipynusios, vandenys neįveikiami nei pėsčiomis, nei laivu, dumblėta ir prižėlusi pelkė išlaiko nebent tik mažą, vienam žmogui skirtą luotelį.“ „Ten, – pasakojo vienas, – matėme dvi uolas, iš kurių krito didžiulė upė.“ (5) Gal ten Nilo versmė,

gal jo intakas, gal jis tada gimsta, gal pasirodo žemėje kiek patekėjęs apačioje, tačiau ar tu netiki, jog jis, šiaip ar taip, išteka iš didelio požeminio ežero? Juk reikia, kad žemės vidus turėtų daugelyje vietų išlaistyto skysčio, paskui požemiuose surinkto į vieną talpą, kad galėtų taip veržliai išspjauti.

IX. (1) Kai kurie, pirmiausia Anaksagoras, ugnį laiko žemės drebėjimų priežastimi[13], o <kai kurie – ne>. Jis teigia, jog ir oras, ir žemė dreba dėl labai panašių priežasčių. Kai požemiuose srovės tirštą ir į debesis susitelkusį orą drasko tokia pačia jėga, kaip ir mūsų miglų gumulus, susitrenkus debesims ir tekant išstumtam orui prasiveržia ir žybčioja ugnis. Ieškodama išėjimo, ji puola ir ardo kliūtis, kol arba per siaurumas užtinka kelią, vedantį į atvirą dangų, arba tai daro jėga ir prievarta. (2) Kiti drebėjimų priežastimi laiko ugnį, bet ne dėl to paties, o todėl, kad daugelyje vietų ji dega žemės viduje, misdama tuo, kas yra aplink ją. Jos išgraužtoms ertmėms griūvant sujuda ir kitos dalys. Jos dumba netekusios ramsčių ir niekam naštos nepaspiriant suyra. Tada atsiveria plyšiai, tada išsižioja plačios srogymės arba gerokai pasvyravę gabalai susigrūda ant to, kas liko ir stovi tvirtai. (3) Ir pas mus matome tai atsitinkant, kai dega dalis miesto. Kai supleška rąstai arba apdega viršutinius aukštus laikančios atramos, tada gerokai išjudinta namo viršutinė da-

lis pradeda griūti ir tol esti įtartina bei grėsminga, kol nusėda ant žemės.

X. (1) Anaksimenas sako, jog pati žemė yra savo drebėjimų priežastis. Niekas neužgriūva iš išorės ir jos nestumdo, bet visa vyksta joje pačioje ir iš jos pačios. Mat kai kurios jos dalys krinta arba vandens ištižintos, arba ugnies išėstos, arba veržlios oro srovės išmuštos. O jei šie veiksniai neveikia, netrūksta kitų dalykų, dėl kurių kas nors atsiskiria arba atplėšiama. Mat <...> pirma, viskas sugūra nuo karšaties, niekas nėra apsaugotas nuo senatvės, ji pagraužia net tvirtus ir labai kietus daiktus. (2) Taigi kaip kai kurios senų pastatų dalys, turėjusios daugiau svorio negu jėgų, sulūžta ir nedaužomos, taip visame žemės kūne atsitinka, kad jo dalys sutrupa dėl karšaties, sutrupėjusios krinta ir suvirpina viršutinį sluoksnį. Pirmiausia tai įvyksta atsiskiriant iženoms, mat didelis daiktas niekada neatskyla nepajudindamas to, prie kurio jis prisijungęs. Paskui – kai biruliai susmukę atšoka. Panašiai būna ištraukus atraminį stulpą: nugriuvęs jis pašoka aukštyn ir vis trankosi, atsimušęs į žemę. O jei guriniai nunešami į pelkes <...>ntiems vandenims, krisdami sukelia bangas, išmetamas staigiai ir smarkiai iš aukštai nukritusios sunkios krūvos.

XI. (1) Kai kurie drebėjimus irgi priskiria ugniai, bet kitaip. Mat kai daugelyje vietų karšta,

būtinai kalnais ritasi neturintys išėjimo garai. Jie savo jėga padidina oro spaudimą ir, smarkiau užgulę, suplėšo tai, kas stovi skersai kelio. Jei garai lėtesni, tik suvirpina žemę. Matome vandenį putojant, kai po juo dega ugnis. Regėdami, ką šiuo atveju ji padaro su į uždarą nedidelį indą įpiltu skysčiu, manykime, jog daug daugiau gali padaryti išjudinusi milžiniškus vandens plotus. Tada ji tranko visa, kam tik smogia vilnijančių bangų garais.

XII. (1) Ir daugiausia rašytojų, ir žymiausi yra pareiškę, jog drebėjimus sukelia oro srovės. Sąžiningas senovės autorius Archelajas[14] kalba taip: „Vėjai nusileidžia į žemės kiaurymes. Paskui, kai jau užsipildo visos erdvės ir oras sutirštėja tiek, kiek gali, atėjusi nauja oro srovė spaudžia, išmuša iš vietos ankstesnę ir dažnais smūgiais iš pradžių sutankina, o paskui išvaro. (2) Tada ieškodama vietos ji išblaško siaurumas ir bando išlaužti užtvaras. Taigi išeina, kad žemė dreba oro srovei grumiantis ir ieškant, kaip pabėgti. Apie būsimą žemės drebėjimą įspėja oro ramybė ar tyka. Matyt, taip esti todėl, kad sukelianti vėjus oro srovė sulaikoma po žeme.“ Dabar irgi, kai Kampanijoje vyko minėtasis drebėjimas, kelias dienas prieš jį oras danguje buvo sustojęs, nors metas žiemiškas ir dėl to turėjo būti neramus. (3) Tai kaip čia išeina? Ar vėjui pučiant žemė niekada nedreba? „Be galo retai, tik tada, <kai> vienu sykiu pučia

du vėjai. O tada tai ir įmanoma, ir dažniausiai vyksta.“ Jei sutiksime su šiuo teiginiu – ir iš tiesų aišku, jog du vėjai veikia sykiu, – kodėl gi negalėtų atsitikti, kad vienas judintų viršutinį orą, o kitas – požeminį?

XIII. (1) Šios nuomonės laikosi Aristotelis[15] ir jo mokinys Teofrastas[16], nors ne dieviškos, kaip graikams atrodė, tačiau malonios, dailios, ne be triūso pasiektos iškalbos vyras. Išdėstysiu jų teiginius. „Žemė nuolatos bent kiek garuoja. Garai esti arba sausi, arba truputį sumišę su drėgme. Išėję iš gelmių ir kiek įstengia pakilę į viršų, nebeturėdami kur išeiti aukščiau, grįžta atgal ir susivynioja. Paskui dėl atmuštos srovės priešinimosi išblaško kliūtis ir arba uždaryti žemės gelmėse, arba išsiveržę pro plyšius sukelia drebėjimą ir sumaištį.“ (2) Tos pačios mokyklos atstovas yra Stratonas[17], daugiausia darbavęsis šioje filosofijos srityje ir knaisiojęsis po daiktų prigimtį. Jo nuosprendis toks: „Šaltis ir šiluma visada juda priešingomis kryptimis, jie negali būti drauge. Šaltis suplūsta ten, iš kur išėjo šilumos galia, ir atvirkščiai: ten šilta, iš kur išstumtas šaltis. Kad mano žodžiai teisingi ir kad šie pradai veikia priešingomis kryptimis, tau turėtų būti aišku štai iš ko. (3) Žiemą, kai virš žemės tvyro šaltis, šuliniai įšyla, kaip ir olos bei visos požeminės ertmės, nes ten persikėlė šiluma, užleidusi vietą žemės paviršių užėmusiam šalčiui. Šiluma, nusileidusi žemyn ir

įsiskverbusi tiek, kiek įstengia, kuo tirštesnė, tuo stipresnė. <Kai> užklumpa šaltis, ji būtinai esti susitelkusi ir susispaudusi pajuda iš vietos. Tas pats vyksta priešinga kryptimi. (4) Kai į kiaurymes įsiskverbia daugiau šalčio, šiluma nusileisdama slepiasi, susitraukia ir juda labai veržliai, nes abiejų prigimtis nepakenčia santarvės ar ilgo buvimo drauge. Taigi bėgdama ir visais būdais trokšdama išeiti, šiluma ką sutikusi stumdo ir svaido." (5) Todėl dar prieš drebėjimą paprastai girdėti riaumojimas, požemiuose maištaujant vėjams. Jei tai būtų ne vėjų darbas, negalėtų, kaip sako mūsų Vergilijus,

Žemė riaumoti po kojom ir kalnynų viršūnės judėti.[18]

(6) „To mūšio kaita vienoda: vyksta šilumos telkimasis ir prasiveržimas, paskui šaltis atsigauna ir keičia ją, pasiryžęs netrukus įsigalėti." Taigi pakaitom vaikščiojant tai vienai, tai kitai jėgai ir oro srovėms tekant tai šen, tai ten, žemė kratosi.

XIV. (1) Esama tokių[19], kurie įsitikinę, jog žemė virpa tik dėl oro srovės, o ne dėl kokio nors kito dalyko. Tačiau jie pateikia kitą priežastį nei Aristotelis. Klausyk, ką jie sako. Mūsų kūną drėkina ir kraujas, ir savais keliais bėgantis oras. Mat turime tam tikrų ankštų oro talpų, per kurias jis tik pereina, ir platesnių, kur susirenka ir paskirstomas įvairioms kūno dalims. Panašiai

per visą žemės kūną keliauja ir vandenys, atstojantys kraują, ir vėjai, kuriuos kai kas pavadins ne kuo kitu, kaip oru. Vienur juodu abudu bėga, kitur – stovi. (2) Kol mūsų kūnas visiškai sveikas, netrikdomos gyslos juda saikingai, o kai kas nors užpuola, pradeda dažniau tvinkčioti; dusulys, švokštimas rodo kūno negalavimą ar nuovargį. Lygiai taip pat ir žemės gyslos esti ramios, kol jų būsena įprastinė, o kai kas nors pažeidžiama, pradeda judėti lyg ligotas kūnas, iki tol saikingai tekėjusiai oro srovei smarkiau daužantis ir purtant savąsias gyslas nei, kaip kiek anksčiau sakė tie, kurie laiko žemę gyvūnu[20], <išleistam>. Tačiau visas jos kūnas, kaip gyvūnas, jaus purtymą. Juk karštligė nepuola kurių nors kūno dalių mažiau, bet išsisklaido po visas vienodai. (3) Taigi žiūrėk, ar nepatenka į ją kiek nors sutankėjusio oro. Turėdamas išėjimą, jis teka nedarydamas žalos, o jei kas stoja skersai ir užkerta kelią, iš pradžių telkiasi krūvon, nes iš už nugaros vis plūsta naujos srovės, paskui pro kokį nors plyšį piktai sprunka skriedamas tuo smarkiau, kuo siauriau vietos. Tai negali atsitikti be kovos, o kova negali neišjudinti žemės[21]. (4) O jei neranda plyšio ištekėti, susigumuliavęs ten dūksta, blaškydamasis tai į vieną, tai į kitą pusę, vienas kliūtis nusviesdamas į šoną, kitas sudaužydamas. Net ir labai plona srovelė esti labai stipri, prasiskverbia pro bet kokią užkardą ir įėjusi

visa išvarto, išmėto. Tada gruntas kratosi arba prasiskiria, duodamas vietos vėjui išeiti, o davęs netenka pagrindo ir įdumba į tą pačią kiaurymę, pro kurią jį išleido.

XV. (1) Kai kurie sprendžia taip. Žemė daugelyje vietų yra skylėta. Ji turi ne tik pirminių angų, nuo pat pradžių pradžios gautų tarytum kvėpavimo vamzdžių, bet ir daugelį kitų, pridėtų atsitiktinių įvykių: vienur požeminis vanduo išplovė viršutinį dirvožemio sluoksnį, kitur pramušė kriokliai, trečiur žemė atsivėrė, suskaldyta didelio bangavimo. Oro srovė įeina pro šias pralaužas. Jeigu jai kelią uždaro jūra ir nuvaro giliau, o bangos neleidžia išeiti atgal, tada, neturėdama išėjimo tolyn ir negalėdama grįžti, ji ritinėjasi ir, kadangi negali skverbtis į nežinią, skverbiasi pagal savo prigimties dėsnį į viršų ir perrėžia ją spaudžiančią žemę.

XVI. (1) Dabar reikia pasakyti, kokia daugumos autorių nuomonė ir dėl ko galbūt reikės balsuoti. Aišku, jog žemė negali būti nekvėpavusi. Turiu galvoje ne tik tą orą, kuris ją palaiko, sujungia jos daleles, kuris glūdi ir akmenyse bei negyvuose kūnuose. Turiu galvoje gyvybingą, gajų, visa maitinantį. Jei jo neturėtų, kaip įpūstų kvėpsnį aibėms tik iš jos gaunančių gyvybę augalų, aibėms pasėlių? Kaip ji globotų įvairiais būdais į ją įsismelkusias šaknis, vienas sulaikiusi pavir-

šiniame sluoksnyje, kitas įtraukusi giliau, jei i
soties neturėtų kvėpsnio, gimdančio tiek daug t
kių įvairių esybių ir jas girdančio bei maitina
čio, kad augtų? (2) Kol kas naudojuosi nesvaria
įrodymais. Visas šis dangus, kurį užbaigia auk
čiausia pasaulio dalis – ugninis eteris, visos ši
žvaigždės, kurių skaičiaus neįmanoma sužino
visas šis dangiškųjų kūnų susibūrimas ir, jau n
kalbant apie kitus dalykus, ši taip toli nuo mūs
savo keliu traukianti Saulė, ne vieną kartą virš
janti Žemės rutulio dydį, maistą siurbia iš žemi
kosios srities ir tarp savęs dalijasi. Vadinasi, ju
palaiko ne kas kita, o žemės kvapas. Tai jų mai
tas, tuo jie minta. (3) Žemė negalėtų išmaitin
tiek daug ir gerokai už save didesnių kūnų, jei n
būtų kupina kvėpsnio, kurį per dienas ir nakt
išlieja iš visų savo dalių. Mat negali būti, jog n
daug lieka jai, iš kurios tiek norima ir semiam
Oras gimsta išeidamas. Ji neturėtų amžinų o
srovės išteklių, užtenkamų daugybei dangaus k
nų, jei jie savo ruožtu neprasiveržtų ir vieni vi
naip, kiti kitaip nesuirtų. Tačiau būtina, kad ji b
tų pertekusi, pilna oro ir teiktų jį iš atsargų. (
Taigi nėra abejonės, kad daug oro slypi žemės v
duje ir jis ten užima tamsias erdves. Jei tai ties
būtinai dažnai dreba kupina judriausių pradų
talpykla. Ar kas nors gali abejoti, jog nėra kito t
kio neramaus, tokio blaškaus ir besidžiaugianč
judėjimu daikto, kaip oras?

XVII. (1) Taigi išeina, kad jis veikia pagal savo prigimtį ir, norėdamas visados judėti, kartais pajudina ir kitus daiktus. Kada tai atsitinka? Kai jam trukdoma tekėti. Mat kol niekas nekliudo, jis eina ramiai. Kam nors pasipriešinus ir sulaikius, pasiunta ir pasiglemžia patį gaišintoją. Elgiasi lygiai taip pat, kaip anas „tiltų nekenčiąs Arakas“[22]. (2) Kol jo vaga lengva ir laisva, iš pradžių plačiai srūva, o kai žmogaus rankos padėti ar atsitiktinai užgriuvę akmenys pradeda atbėgusį varyti atgal, tada paskatos pulti ieško pačioje gaišatyje, ir kuo daugiau kliūčių, tuo daugiau randa jėgų. Mat visas iš paskos plaukiantis vanduo kaupiasi, o kai savo naštos nebeįstengia išlaikyti, gauna jėgų griaudamas ir bėga nešdamasis užtvaras. Tas pats darosi su oro srove. Ji stipresnė, mitresnė už vandenį, greičiau prasiveržia ir smarkiau suardo visus stodainius. Dėl to kyla drebėjimas, aišku, tose srityse, po kuriomis vyksta kova. (3) Ši tiesa įrodinėjama dar štai kaip. Jei žemei drebant kur nors atsiranda plyšys, dažnai pro jį daug dienų pučia vėjas. Pasakojama, jog taip buvo per tą drebėjimą, nuo kurio nukentėjo Chalkidė. Tai rasi Poseidonijo mokinio Asklepiodoto veikale „Gamtos klausimų priežastys“[23]. Ir kitus autorius rasi rašius, kad žemei vienoje vietoje prasižiojus iš ten netrumpą laiką dvelkia vėjas, žinoma, pasidaręs sau kelią išskrieti.

XVIII. (1) Svarbiausia žemės drebėjimo priežastis yra iš prigimties greitas, nuolatos keičiąs vietą oras. Kol niekas jo nestumteli, kol jis slypi tuščioje erdvėje, tvyro visai nedarydamas žalos ir neįkyrėdamas aplinkai. (2) Kai iš išorės atėjusi priežastis jį sukrečia, pastūmėja ir suspaudžia, jei gali, pasitraukia šalin ir klaidžioja. Kai iš jo atimama galimybė išeiti ir iš visų pusių iškyla kliūtys, „kalnui baisiai riaumojant, užtvarą tranko“[24]. Gerokai padaužęs, ją nuplėšia, svaido, ir tuo smarkiau, kuo su stipresne užkarda tenka grumtis. (3) Paskui, išnaršęs aplinkui visas jį laikančias grandines ir negalėdamas išsmukti, atšoka nuo ten, kur labiausiai talžomas, ir arba išsisklaido pro skyles, pačiam drebėjimui padarius gruntą akytą, arba plūsteli pro naują jo žaizdą. Tokia milžiniška jo jėga negali būti pažabota, vėjo nesulaiko jokie saitai. Mat jis atriša visus pančius ir nešasi su savimi bet kokią naštą. Suplūdęs pro siauriausią plyšelį, pasidaro sau vietos ir su nesutramdoma prigimties galia išsilaisvina, ypač kai įsibėgėjęs reiškia savo teises. (4) Oro srovė išties yra neįveikiamas daiktas. Nėra tokio, kuris

Tarpu savęs kariaujančius vėjus ir kaukiančias vėtras
Laiko uždaręs tvirtai ir kalėjimo pančiais sukaustęs.[25]

(5) Be abejo, poetai norėjo, kad mes įsivaizduotume tą kalėjimą, kuriame jie slypėtų uždaryti po žeme, bet nesuprato, kad tai, kas uždaryta, jau nebėra vėjas, o to, kas yra vėjas, negalima uždaryti. Tai, kas uždaryta, esti ramybės būvyje, oras sustoja, o bet koks jo bėgimas yra vėjas. (6) Prie šių įrodymų prisideda dar vienas aiškinimas, jog drebėjimą sukelia oro srovė. Juk ir mūsų kūnai dreba tik tada, kai kokia nors priežastis sutrikdo viduje esantį orą. Nuo baimės jis susitraukia, nuo senatvės glemba ir gysloms stingstant vysta, nuo šalčio sustoja, įšilęs iškrypsta iš kelio. (7) Kol oras teka netrikdomas, taip, kaip dera, kūnas nedreba. Susidūręs su kliūtimi, neleidžiančia atlikti pareigos, nebegalėdamas pakelti to, kam savo gyvumu teikė įtampos, silpdamas purto tai, ką pakentė būdamas sveikas.

XIX. (1) Būtinai išklausykime Metrodorą Chijietį[26], norintį išsakyti savo požiūrį. Mat neleidžiu sau aplenkti ir tų nuomonių, kurioms nepritariu. Juk geriau sutelkti visas ir verčiau pasmerkti tai, kam nepritariame, negu apeiti. Tai ką gi jis sako? (2) „Į statinę dainuojant balsas stūgauja, nes savotiškai trankydamasis perbėga per ją visą ir atsimuša. Nors smūgis į sieneles esti nedidelis, vis dėlto balsas apeina jas paliesdamas ir sukeldamas triukšmą tame inde, kuriame jis uždarytas[27]. Panašiai ir erdvios požeminės skliautuotos olos turi savo orą, kurį sujudina iš viršaus krisdamas ki-

tas oras.“ Lygiai taip pat sušukus skamba ir truputį anksčiau mano minėtos tuštumos.

XX. (1) Dabar pereikime prie tų, kurie visus mano išdėstytus dalykus arba bent daugelį jų laiko drebėjimų priežastimi. Demokritas mano, jog esama daugelio priežasčių[28]. Jis sako, jog drebėjimą kartais sukelia oro srovės, kartais – vanduo, kartais – ir viena, ir kita. Štai kaip jis išvedžioja: „Tam tikra žemės dalis yra kiaura. Ten subėga daug vandens. Tam tikras jo kiekis yra skaidrus ir skystesnis už likusį. Kai atbėgęs kitas sunkiai plūstantis vanduo jį ištaško, jis atsitrenkia į žemę ir ją pajudina. Juk jis negali banguoti nejudindamas to, ką talžo.“ (2) Tai, ką mes šnekėjome apie oro sroves, galima pasakyti ir apie vandenį: „Kai jis susirenka vienoje vietoje ir daugiau nebetelpa, kur nors plūsteli ir kelią pasidaro pirmiausia svoriu, paskui – veržlumu. Ilgai buvęs uždarytas jis gali išeiti tik nuolaiduma. Todėl neįstengia kristi tiesiai ir saikingai ar nesutrenkdamas to, per ką arba į ką krinta. (3) O jei pradėjęs garmėti kur nors sustoja ir ta tėkmės jėga susisuka, trenkiasi į ją sulaikantį gruntą ir išklibina ten, kur jis labiausiai iškrutinamas. Be to, kartais skysčio sudrėkinta, į vidų jo prisitraukusi žemė nusėda giliau, ir pagadinamas pats jos pagrindas. Tada slegiama toji dalis, į kurią labiausiai nukrypsta kliokiančių žemyn vandenų svoris. (4) O kartais bangas stumia oro srovė ir smarkiau už-

puolusi judina tą žemės sritį, į kurią sunešė suvarytus vandenis. Retkarčiais įsirėžusi į požeminius kelius ir ieškodama išėjimo sujudina viską. Juk žemė leidžia įsiskverbti vėjams, o oro srovė yra pernelyg skidi, kad žemė galėtų ją išmesti, pernelyg veržli, kad būtų galima sustabdyti, sparti ir smarki."

(5) Epikūras sako, jog gali būti visos šios priežastys, užsipuldamas tuos, kurie tvirtina esant tik kurią nors vieną, nes esą per drąsu ką nors tikra pažadėti tuo klausimu, kurio išvados remiasi tik samprotavimu. (6) „Taigi, – sako jis, – žemę gali judinti vanduo, išplovęs ir išgraužęs kai kurias vietas. Suplonėjęs sluoksnis nebeišlaiko tos naštos, kurią pakėlė būdamas sveikas. Gali žemę judinti oro srovės slėgimas. Gal žemutinių sluoksnių orą išbakština kitas, paskui atplūdęs, gal kurioje nors vietoje staiga krintant žemei jis supurtomas ir pradeda judėti. Gal tam tikra žemės dalis rymo lyg ant stulpų bei atramų. Juos palaužus ar nuvertus, driokstelí ir visas viršutinis svoris. (7) Gal į žaibą panaši ugnimi pavirtusi karšta oro srovė sminga, visa aplinkui pražudydama. Gal koks nors pūtimas pastūmėja balas, pelkes, ir todėl arba smūgis supurto žemę, arba dėl drebėjimo išaugusi ir pati save skatinanti oro srovė skrieja iš požemio aukštyn." Tačiau jis įsitikinęs, jog oro srovė yra reikšmingiausia drebėjimų priežastis.

XXI. (1) Mums irgi labiausiai patinka teiginys, jog oro srovė yra tas veiksnys, kuris gali bandyti imtis tokio didelio darbo. Už ją daiktų prigimtyje nėra nieko galingesnio, nieko ūmesnio, be jos neturi reikšmės net smarkiausi dalykai. Oro srovė įpučia ugnį. Atėmus vėją, vandenys plytės tingūs, tik pūtimo varomi jie įgauna veržlumo. Oro srovė gali plačiai išsvaidyti žemę, iškelti naujus kalnus, padėti viduryje jūros nematytas salas. Kas gali abejoti, jog ir <ši> mūsų laikų sala, mums visiems matant gimusi Egėjo jūroje <tarp> Teros ir Terasijos, yra atitempta oro srovės?

(2) Poseidonijo nuomone, yra dvi žemės drebėjimų rūšys[29]. Abi turi vardus: viena – tai purtymas, kai žemė kratosi, judėdama aukštyn ir žemyn, kita – palinkimas, kai ji svyruoja į šonus tarytum laivas. O aš skiriu ir trečią rūšį. Ji turi lotynišką pavadinimą. Juk ne be pagrindo mūsų protėviai vadino drebėjimu tokį reiškinį, kuris skiriasi nuo anų abiejų. Mat tada nei visa purtosi, nei svyruoja, o dreba. Kaip jau <sakiau>, tai nepavojingiausias atvejis. Palinkimas daug pražūtingesnis už purtymą. Jei greitai neatsiras priešingos pusės judesio, kad atstatytų pasvirimą, neišvengiamai liks griuvėsių.

XXII. (1) Šie žemės judesiai nepanašūs, taigi ir jų priežastys skirtingos. Taigi pirmiausia pakalbėkime apie purtymo judesį. Jei kada daugelio vežimų gurguolė gabena didelius krovinius ir sun-

kiai besisukantys ratai trankosi į grindinio akmenis, jauti, kad žemė supurtoma. (2) Asklepiodotas pasakoja, jog nukritus nuo kalno nuskilusiai uolai sugriuvo netoliese stovėję pastatai. Tas pats gali atsitikti ir po žeme. Kokia nors kybojusi uola atsiskyrusi sunkiai ir triukšmingai krinta į po ja plytinčią tuštumą tuo smarkiau, kuo daugiau sveria arba kuo iš aukščiau drebiasi. Dėl to sujuda visas kiaurymės skliautas. (3) Tačiau įtikima, kad uolos atskyla ne tik dėl savo svorio. Kai virš jų bėga upės, nuolatinė drėgmė ištirpdo akmens jungtis ir kasdien nusineša po kruopelę iš tos vietos, kur ji susijungusi su kalnu, sakyčiau, nugraužia ją laikančius klijus. Antra, per amžius trunkantis dilinimas taip susilpnina kasdien zulintus saitus, kad šie nebeįstengia išlaikyti naštos. (4) Tada svoringos uolos nukrinta, tada žemyn lekiantys rieduliai baisiai knežina visa, kas tvirta, nenorėdami sustoti, „<su> dundėjimu ėjo, ir staiga, rodos, visa sugriuvo“[30], kaip sako mūsų Vergilijus.

XXIII. (1) Tokia bus viena purtančiojo judesio priežastis. Pereinu prie antrosios. Žemė iš prigimties yra reta, turi daug tuštumų. Pro tas skylutes veržiasi oro srovė, o kai jo suplūsta daugiau ir niekas neišstumia, jis supurto žemę. (2) Jei tave labiausiai paveikia liudytojų minia, pasakysiu, jog šią priežastį pripažįsta, kaip anksčiau minėjau, ir kiti. Jai pritaria ir Kalistenis, nepeiktinas vyras. Dėl išskirtinių gabumų pašėlęs karalius jo neken-

tė. Tai amžina Aleksandro kaltė. Jos nenuplaus jokia narsa, jokia sėkminga karyba. (3) Mat kiekvieną sykį kam nors ištarus: „Jis užmušė daug tūkstančių persų“, bus paprieštarauta: „Ir Kalistenį“. Kiekvieną sykį pasigirdus žodžiams: „Jis užmušė didžiausios karalystės valdovą Darėją“, bus paprieštarauta: „Ir Kalistenį“. Kiekvieną sykį pasigirdus žodžiams: „Jis nugalėjo visus iki pat okeano ir net bandė įveikti niekada nemačiusį laivyno okeaną, jis nuo Trakijos užkampio paskleidė valdžią iki Rytų pakraščių“, bus atsakyta: „Bet jis užmušė Kalistenį“. Nors jis pralenkė visus senovės vadus ir karalius, iš jo darbų nė vienas nebus toks svarbus, kaip šis nusikaltimas. (4) Taigi Kalistenis tame veikale, kuriame aprašo, kaip paskendo Helikė su Bure[31], kokia neganda pasiuntė jas į jūrą ar jūrą ant jų, kalba tą patį, ką išdėsčiau anksčiau[32]. Jis sako: „Oro srovė per slaptas kiaurumas įeina į žemę. Jomis plaukia visur, po jūra irgi. Paskui, kai nusileidimo takas užkertamas, mat atgal išeiti nebeleidžia užplūdęs vanduo, blaškosi šen bei ten ir pati su savimi susidurdama klibina žemę. Todėl dažniausiai drebėjimai kamuoja pajūrio sritis, dėl to ir Neptūnui priskirta jūros judinimo galia. Kas yra išnagrinėjęs pirmuosius veikalus, žino, jog Homeras jį vadina Ἐνοσίχθονα[33].

XXIV. (1) Aš ir pats pritariu, jog šios nelaimės priežastis yra oro srovė. Ginčysiuosi tik dėl to,

kaip toji srovė įeina: ar pro plonas, akimis nematomas skylutes, ar pro didesnes ir platesnes, ar per žemės gelmes, ar per paviršių. (2) Pastarasis atvejis neįtikimas. Juk mūsų kūno oda nepraleidžia oro, ir jis įeina tik tais takais, kurie jį įtraukia, o paimtas į vidų gali sustoti tik talpesnėse kūno vietose. Jis tvenkiasi ne nervuose ar raumenyse, bet viduriuose, platesnėse vidinės kūno dalies ertmėse. (3) Galima įtarti tą patį vykstant žemėje, ir iš to, kad judesiai vyksta ne pačiame paviršiuje ar netoli jo, bet eina iš apačios, iš pačių gelmių. Šį teiginį įrodo tai, kad labai gilios jūros esti blaškomos po jų dugnu vykstančio judėjimo. Taigi panašiai ir žemė judinama iš gilumos, ten milžiniškose kiaurymėse susirenka oro srovės. (4) „Juk, – sako jis, – mes, pašiurpę iš šalčio, pradedame drebėti. Taip ir iš išorės ateinanti oro srovė purto žemę." To jokiu būdu negali būti. Juk žemė turėtų sušalti, kad atsitiktų tas pats kaip ir mums, mes šiurpstame dėl išorinės priežasties. Sutinku, kad žemei darosi kažkas panašaus kaip ir mums, bet ne dėl tos pačios priežasties. (5) Ją turi skatinti vidinė, gilesnė neganda. Tą labiausiai gali įrodyti štai kas. Kai po smarkaus judesio gruntas baisiai visa griaudamas prasiveria, praraja kartais pasiglemžia ir palaidoja ištisus miestus. (6) Tukididas sako, jog per Peloponeso karą buvo žemyn nuslėgta ar visa Atalantės sala, ar didesnė jos dalis[34]. Patikėk Poseidoniju, jog

tas pats atsitiko su Sidonu. Pagaliau nereikia liudytojų: juk patys prisimename, kad vidiniam judesiui suplėšius žemę buvo atskirti vienas nuo kito didžiuliai plotai ir pradingo laukai. Pasakysiu, kaip įsivaizduoju tai atsitinkant.

XXV. (1) Kai gausinga oro srovė visiškai užpildo tuščią žemės vietą ir pradeda maištauti, galvoti apie išėjimą, dažniau smūgiuoja į ją paslėpusios ertmės šonus, o viršuje kartais esti išsidėstę miestai. Kartais smūgis būna toks, kad sugriūva žemės viršuje esantys pastatai, retsykiais kiaurymės skliautą laikančios sienos sudrimba į tuštumą, ir ištisi miestai sminga į bedugnę prarają. (2) Jei teiktumeisi patikėti, pasakojama, jog kadaise Osa buvo susijungusi su Olimpu, paskui dėl žemės drebėjimo išsiskyrė, ir kalnas skilo į dvi dalis[35]. Tada ištryško Penėjas, nusausino Tesaliją varginusius raistus, suimdamas be nuotakos pelkėjusius vandenis. Tarp Elidės ir Megalepolio esančią Ladono upę irgi išliejo žemės drebėjimas. (3) Ką tai įrodo? Kad į plačias olas (kaip kitaip vadinti tuščias vietas?) po žeme renkasi oro srovė. Jei to nebūtų, judėtų dideli žemės plotai ir vienu metu svyruotų daugelis sričių. Dabar vargsta nedidelės vietovės, drebėjimas niekada neišplinta toliau kaip du šimtus tūkstančių žingsnių[36]. Štai ir šis, pasakiškais pramanais užtvindęs visą pasaulį, neperžengė Kampanijos ribų. (4) O ką jau kalbėti apie tai, kad drebant Chalkidei Tebai liko sto-

vėti? Kad vargstant Egijui visai kaimynystėje esančios Patros apie tai tik girdėjo? Anas smarkus purtymas, prarijęs du miestus, Helikę ir Burę, sustojo prie Egijo. Taigi aišku, jog drebėjimas nusidriekia tiek, kiek plyti po žeme esanti tuščia ertmė.

XXVI. (1) Galėjau tai įrodinėdamas pasinaudoti tų žymių vyrų, kurie tvirtina Egiptą niekuomet nedrebėjus[37], svoriu. Jie aiškina, jog taip yra dėl to, kad jis visas sukrėstas iš dumblo. Jei galima pasitikėti Homeru, Faro sala buvo nutolusi nuo žemyno tokiu atstumu, kokį visas bures iškėlęs laivas įstengia įveikti per dieną[38]. Dabar ji priartėjo prie žemyno[39]. Mat įtekantis į jūrą drumstasis Nilas, atplukdantis daug purvo ir paliekantis jį prie kranto, kasmet patvindamas nuolatos vis didina Egiptą. Todėl gruntas ten riebus ir dumblėtas, neturi jokių tarpelių, tvirtai suauga dumblui džiūvant. Jo sandarai būdingas suslūgimas, susigulėjimas. Dalelės sulimpa ir niekas negali įsiterpti į tuštumą, nes prie tvirtos medžiagos nuolatos prisijungia skysta, minkšta. (2) Tačiau iš tiesų žemės judesius patiria ir Egiptas, ir Delas, kuriam Vergilijus liepė stovėti,

Idant nestumdytų vėjai ir žmonės gyventi galėtų.[40]

Filologai, patikli tauta, ją paskelbė nejudant remdamiesi Pindaru[41]. Tukididas sako, kad ji seniau išties nejudėdavo, bet drebėjo per Peloponе-

so karą[42]. (3) Kalistenis teigia tai vykus ir kitu metu: „Tarp daugelio kitų siaubingų ženklų, pranašavusių Helikės ir Burės sugriovimą, ypač ryškūs buvo ugnies stulpas ir drebėjimas Dele“[43]. Šiam rašytojui nejudamas jis atrodo todėl, kad yra jūroje ir turi tuščiavidurių uolų bei akytų riedulių, leidžiančių sulaikytam orui išeiti. Dėl to salų gruntas esąs patikimesnis, o miestai tuo saugesni, kuo arčiau jūros išsidėstę. (4) Šio teiginio klaidingumą įrodė Pompėjai ir Herkulanėjas. Dar pridurk, jog dreba visos pajūrio sritys: ne vieną sykį subyrėjo Pafas, tuo pagarsėjęs ir jau susigyvenęs su šia nelaime Nikopolis; Kiprą supa labai gili jūra, bet jis dreba, Tiras ir judinamas, ir užliejamas.

Maždaug tokios yra pateikiamos žemės drebėjimų priežastys.

XXVII. (1) Tačiau pasakojama, jog per šį Kampanijos drebėjimą įvyko tik jam būdingų dalykų. Juos reikia paaiškinti. Jau sakėme, jog Pompėjų apylinkėse krito šešių šimtų avių banda. Nemanyk, jog tai atsitiko dėl išgąsčio. (2) Sakoma, jog po didelių žemės drebėjimų kyla maras. Tai nenuostabu. Gelmėse tūno daug mirtinų nuodų. Pats oras ten sustingsta gal dėl grunto kaltės, gal dėl sukembėjimo ar amžinos nakties, ir darosi sunku kvėpuoti. O gal jį pagadina vidinės ugnys, ir po ilgo užsibuvimo išleistas sutepa, suteršia mūsų švarų, skaidrų orą, atnešdamas neįpratusiems juo kvėpuoti gyvūnams naujų ligų. (3) Kaip,

ar požemiuose neslypi nenaudingų ir kenksmingų vandenų, nes jie niekada nebuvo išjudinti, kad teiktų naudą, nes niekada jų nesušiaušia laisvas vėjo gūsis? Tiršti, supami amžinų ūkanų, jie teikia tik žalą ir priešiškai veikia mūsų kūnus. Oras irgi, nes tvyrodamas virš tų pelkių susimaišo su vandeniu, o išniręs į žemės paviršių plačiai skleidžia žalingą poveikį ir pražudo juo kvėpuojančius. (4) Smulkieji gyvuliai – juos antkrytis puola pražūtingiau – tai pajunta tuo greičiau, kuo yra ėdresni. Jie daugiausia būna po atviru dangumi ir geria kenksmingą vandenį. Nesistebiu, jog nugaišo avys. Jos iš prigimties lepesnės ir laiko palenkusios galvas. Prie pat žemės jos ir įkvėpė pražūtingo oro. Jei būtų išėjusi didesnė srovė, būtų pakenkusi ir žmonėms, bet ją atskiedė gryno oro gausa dar prieš pakylant į tokį aukštį, kad galėtų įtraukti žmogus.

XXVIII. (1) Kad žemė turi daug mirtinų dalykų, gali suvokti ir iš to, jog auga aibės nuodingų augalų, ne žmogaus pasėtų, o savaime. Vadinasi, žemė turi ir gėrio, ir blogio sėklų. Argi daugelyje Italijos vietovių per kažkokias skyles nesklinda kenksmingi garai[44], kuriais alsuoti nesaugu nei žmogui, nei žvėriui? Į jų tvaiką pataikę ligi tol sveiko oro lepinti paukščiai skrisdami krinta negyvi, jų kūnai pamėlsta, gurkliai išburksta, lyg būtų pasmaugti. (2) Ši žemės ilgai savyje laikyta oro srovė, tekėdama pro ploną skylutę, turi ga-

lios pribaigti tik pasilenkusius ar į ją patekusiu: gyvius. Per amžius tamsioje, niūrioje vietovėj slypintis oras darosi kenksmingas, o dėl užsisto vėjimo dar labiau genda. Jis tuo pražūtingesnis kuo nepaslankesnis. Įgijęs galimybę išeiti, atrit: tą amžiną prieblandos šalčio blogybę su požemi ne naktimi, subjaurodamas mūsų srities orą Blogesnieji pradai nugali geruosius. (3) Tada ne švarus oras virsta žalingu. Todėl be paliovo: staiga miršta, todėl atsiranda daug siaubą ke liančių ligų, nes jų priežastys nežinomos. Ar ne ganda tęsiasi ilgai, ar trumpai, priklauso nu kenksmingų medžiagų galios. Maras tol nesibai gia, kol dangaus erdvės ar vėjų daužymasis ne išblaško to nuodingojo oro srovės.

XXIX. (1) Baimė privertė kai kuriuos žmone: bėgioti lyg patrakėlius ar apstulbusius. Ji sujau kia sąmonę ir tuomet, kai užklumpa pavienius a: kai esti nedidelė. O kaip tada, kai išsigąsta visi kai virsta miestai, griuvėsiai prislegia minias, že mė dreba? Ar nuostabu, kad žmonės klaidžioja netekę nuovokos iš sielvarto ir siaubo? (2) Neleng va išlikti blaivaus aumens ištikus didelei nelai mei. Silpnutėlaitės prigimties asmenys taip pa šiurpsta iš siaubo, kad kraustosi iš galvos. Kiek vienas išsigąsdamas netenka dalelės sveiko pro to, visi bijantys yra truputį panašūs į pamišėlius Tačiau vienus baimė apleidžia greičiau, o kitu: smarkiau apkvaišina ir suminkština smegenis. (3

Todėl per karus bastosi tiek paklaikėlių, ir niekada nerasi daugiau įvairių pranašų, kaip tada, kai su prietarais sumišęs siaubas sukrečia žmonių protus.

XXX. (1) Nesistebiu, kad perskilo statula. Juk sakiau, jog kalnai nuo kalnų atsiskiria ir žemė perplyšta iš pat gelmių.

Žemė toj vietoj kadais nuo smūgių savo galingų
(Štai atmainų kokių per ilgus amžius įvyksta!)
Perplyšus ir prasižiojus, pirmiau gi abudu
žemynai
Ėję išvien. Sikulus vanduo įsiskverbęs ir jūra
Nuo Hesperijos krašto atkirtus: bangos skalauja
Sąsiaurio skiriamus kaimus dabar, laukus jų
vešliuosius.[45]

(2) Matai, ištisos sritys atplėšiamos nuo savo vietos, ir už jūros atsiduria ką tik kaimynystėje plytėję laukai. Matai, padalijami miestai ir gentys. Kai įaudrinta gamtos dalis <išdrįsta> nepadėti, ji kur nors užverčia jūrą, ugnį, oro srovę. Jų jėga kelia nuostabą, nes jos semiamasi iš visumos: nors siautėja tik gamtos dalis, tačiau siautėja viso pasaulio jėgomis. (3) Taip jūra atitraukė Ispaniją nuo Afrikos, taip per tą didžiausių poetų išgarbintą potvynį nuo Italijos buvo atkirsta Sicilija. Daug veržlesnės esti iš požemių atėjusios srovės, mat jos smarkesnės todėl, kad brovėsi siaurais keliais. (4) Pakankamai kalbėta apie tai, ko-

kius baisius padarinius sukėlė žemės drebėjima ir kokių stebėtinų reginių sukūrė. Tai kodėl ka kas stulbsta dėl to, kad viena ne pilnavidurė, (tuščia, plono sluoksnio varinė statula perskilo? Gal joje slypėjo oro srovė ir ieškojo, kaip ištrūkti? Kas to nežino? Esame regėję, kaip svyruoja pasta tai išsiskyrusiais kampais ir kaip vėl susijungia Kai kuriuos prastai pritaikytus prie pagrindo ir dailidžių aplaidžiai bei atsainiai statytus namus pajudinęs žemės drebėjimas surentė tvirčiau. (5 Jis suaižo sienas, namus, suardo didžiulių bokš tų šonus, nors jie ištiso mūro, ir išsvaido atrami nius statinių stulpus. Tai kas yra, kodėl kai kam atrodo verta pažymėti, jog statula lygiai perskilo į dvi dalis nuo kojų iki galvos?

XXXI. (1) Kodėl drebėjimas tęsėsi daugelį die nų? Juk Kampanija virpėjo be perstojo, žinoma švelniau, bet su dideliais nuostoliais, nes supur tyti statiniai purtė kitus. Nereikėjo jų, vos ne vos besilaikančių, trankyti, kad sukneždtų, užteko tik pajudinti. Tikriausiai dar nebuvo išėjusi visa oro srovė. Trupučiui ištekėjus, didžioji jos dalis klai džiojo po žeme. Tarp įrodymų, jog tai vyksta dėl oro srovės, neabejodamas gali pateikti ir štai šį. (2) Ištikus nepaprastai dideliam drebėjimui, nu niokojusiam miestus bei šalis, kito tokio pat ne bebūna. Po stipriausio smūgio eina silpni, nes smarkus susidūrimas greičiau atveria besigrū miantiems vėjams išėjimą. Oro srovės likučiai ne

įstengia padaryti to paties, jiems ir nebereikia kovoti, kai jau rado kelią ir eina ten, kur išsiveržė pirmas didžiausias srautas.

(3) Esu įsitikinęs, jog verta paminėti šią iš vieno nepaprastai mokyto ir rimto vyro gautą žinią. Drebant žemei jis atsitiktinai maudėsi. Tvirtina matęs vonios kambaryje vieną nuo kitos atsiskiriant grindų plyteles, o paskui susijungiant. Grindims prasiskyrus, vanduo rinkosi jungimosi vietose, o susiglaudus burbuliavo suspaustas ir tryško. Girdėjau jį pasakojant mačius, kaip plūkto molio sienos virpėjo švelniau ir dažniau, nei galima tikėtis iš kietos prigimties medžiagos.

XXXII. (1) Tiek, Lucilijau, puikiausias vyre, dėl drebėjimo priežasčių. Dabar apie tai, kas susiję su dvasios stiprinimu. Mums svarbiau padaryti žmones narsesnius, o ne mokytesnius, tačiau viena be kita nepasidaro: dvasios tvirtybė ateina ne kaip kitaip, o lavinantis ir stebint gamtą. (2) Kokio žmogaus pati nelaimė nepriverte išsitiesti, sustiprindama prieš visas negandas? Kas yra, kodėl aš drebu prieš žmogų arba žvėrį, kas yra, kodėl bijau strėlės ar ieties? Manęs laukia didesni pavojai: taikosi žaibai, žemė ir drėgnosios gamtos dalys. (3) Reikia didžiadvasiškai šauktis mirties ir tada, kai ji puola mus žiauriai, smarkiai, ir tada, kai kasdieniškai, įprastai. Nesvarbu, ar ateina baisiai grasindama ir kokio didumo priemonių griebiasi prieš mus. Reikalauja iš mūsų tik tru-

pinėlio. Jį atims senatvė, nelabos ausiūkštės skausmas, gausiai besirenkąs pagedęs skystis, skrandžiui netinkamas maistas, lengvai sutrenkta koja. (4) Žmogaus gyvybė – menkas daiktelis, bet milžiniškas daiktas yra gyvybės niekinimas[46]. Ją paniekinęs žmogus ramiai žiūrės į maištingą jūrą, net jei ją blaškytų visi vėjai iš karto, net jei dėl kokio nors pasaulio sutrikimo potvynis užverstų ant žemės visą okeaną. Ramiai žvelgs į baisų, siaubingą žaibuojantį dangų, net jei jis trankytųsi ir maišytų visas ugnis, ketindamas pražudyti viską, o pirmiausia save patį. Ramiai žvelgs į žiojėjančią žemę nutrūkus jos saitams, net jei ji atvertų požemio karalystę. Jis stovės prie tos prarajos nevirpėdamas ir gal net pats nušoks ten, kur turėtų įkristi. (5) Kas man darbo, ar didelis mane pražudąs daiktas? Pats pražuvimas nėra didelis daiktas. Todėl jei norime būti laimingi, nekamuojami nei žmonių, nei dievų, nei daiktų baimės, jei norime niekinti nereikalingus dalykus žadantį, nereikšmingomis negandomis grasinantį likimą, jei norime gyventi ramiai ir ginčytis dėl laimės su pačiais dievais, gyvybę turime būti pasiruošę prarasti. Gal į ją taikysis ligos, gal spąstai, gal priešų kardai, gal krintančių salų dundesys, gal visos žemės griūtis, gal baisus gaisras, vienodai siaubiantis ir miestus, ir kaimus, – tegul kas nori, tas ją pasiima. (6) Ką kita privalau daryti, jei ne drąsinti išeinantįjį, palydėti gerais linkėji-

mais: „Ženk narsiai, ženk laimingai!“ Neabejok sugrįžti į <ją>. Čia ne veiksmo, o laiko klausimas. Darai tai, ką kada nors vis tiek teks padaryti. Nemaldauk, nebijok, nesitrauk, tarytum išeitumei ten, kur bloga. Tavęs laukia tave pagimdžiusi daiktų prigimtis ir geresnė bei saugesnė vieta. (7) Ten nedreba žemė, nesusiduria baisiai daužydami debesis vėjai, gaisrai ten neniokoja šalių ir miestų, ten nereikia bijoti nei ištisus laivynus pasiglemžiančio laivų sudužimo, nei kariuomenių su priešiškomis vėliavomis ir vienodo daugelio tūkstančių karių įniršio, pranašaujančio abiem pusėms pražūtį, nei maro, kai krintantys žmonės sumišai deginami bendruose laužuose. „Mirti yra lengva. Kokio sunkumo bijome? Tegul verčiau mirtis vieną kartą ištinka, užuot visą laiką grėsusi.“ (8) Kodėl turėčiau bijoti pražūties, kai pati žemė žūva pirma manęs, kai viską drebindamas gruntas dreba pats ir mus žaloja, žalodamas save? Helikę ir Burę visiškai prarijo jūra. Kodėl turėčiau būgštauti dėl vieno apgailėtino kūniūkščio? Virš dviejų miestų plaukioja laivai. Žinome tik šiuos du, žinių apie juos mums išsaugojo raštai. O kiek daug yra paskendusių kitose vietose, aibes tautų palaidojo ar žemė, ar jūra. Kodėl turėčiau priešintis savo galui suvokdamas, jog nesu begalinis? Ar suvokdamas, jog visa turi pabaigą, aš bijosiu paskutinio atodūsio? (9) Taigi kiek galėdamas ragink save, Lucilijau, nebijoti mirties.

Jos baimė mus menkina. Jos baimė, versdama gailėti gyvenimo, padaro jį neramų ir pražudo. Jos baimė visa padidina: žemės drebėjimus, žaibus. Visa tai pakęsi ištvermingai pagalvojęs, kad nėra skirtumo tarp trumpo ir ilgo laiko. (10) Prarandame tik valandas. Gali manyti, kad dienas, gali – mėnesius, gali – metus. Prarandame juos, nes būtent ketiname prarasti. Prašom pasakyti, koks skirtumas, ar aš iki jų ateisiu? Laikas teka, palikdamas užpakalyje godžiausiai jo trokštančius. Ne mano tai, kas bus, nebe mano, kas buvo. Kabu bėgančio laiko taškelyje, ir tikrai yra didu būti nuosaikiam. (11) Išgirdęs kažkieno žodžius: „Turiu šešiasdešimt metų“, išminčius Lelijus sąmojingai atsakė: „Tu neturi tų šešiasdešimties.“ Ar skaičiuodami prarastus metus nesuprantame, kad gyvenimo sąlyga yra nesuvokiama, kad laikas niekada mums nepriklauso? (12) Įsikalkime į galvą, nuolatos sau kartokime: „Reikės mirti“. Kas tau darbo, kada. Mirtis yra gamtos dėsnis, mirtis yra mirtingųjų duoklė ir pareiga, vaistas nuo visų nelaimių. Kiekvienas siaubo ištiktas jos trokšta. Visa apleidęs, Lucilijau, pratinkis neišsigąsti mirties vardo[47]. Daug galvodamas padaryk ją artimą sau, idant, jei reikės, galėtum išeiti jos pasitikti.

Septinta knyga

APIE KOMETAS

I. (1) Nėra tokio siaurapročio, buko, taip įsikniaubusio į žemę žmogaus, kad nesitiestų prie dieviškų dalykų, kad visomis mintimis nekiltų aukštyn, ypač danguje sužėrėjus naujam stebuklui. Mat kol šviesuliai bėga nuolatiniais keliais, įprastumas nustelbia didingumą. Taip jau esame sudėti, kad net žavėjimosi verta kasdienybė plaukia pro šalį, o menkiausia neįprasta smulkmena tampa maloniu reginiu. (2) Taigi viso milžiniško visatos kūno grožį dailinantis žvaigždžių sambūris minios nesukviečia, o kai kas nors pasikeičia ne taip, kaip dera, dangus prikausto visų žvilgsnius. Saulės stebėtojų atsiranda tik per užtemimą, į mėnulį irgi žiūrima tik tada, kai jis vargsta po saulės šešėliu. Štai tada klykia miestai, tada kiekvienas, pasidavęs tuštiems prietarams, dreba dėl savo kailio. (3) O juk daug didingiau yra tai, kad Saulė padaro tiek, sakyčiau, žingsnių, kiek yra dienų, ir apėjusi aplinkui užbaigia me-

tus, kad nuo vasaros saulėgrįžos pakreipia kelią, <nes nuo saulėgrįžos> pasukusi prie trumpesnių dienų atiduoda erdvę naktims, kad nužilpina žvaigždynus, kad būdama daug kartų didesnė už Žemę jos nesudegina, o šildo, tai smarkiau, tai silpniau siųsdama šilumą, kad mėnulį pripildo savo šviesa tik tada, kai atsiduria tiesiai priešais jį, ir užtemdo <tik būdama netoliese>. (4) Tačiau į tai nekreipiame dėmesio, kol viskas vyksta tvarkingai, o kai kas nors susijaukia ar neįprastai sužiba, žiūrime, klausinėjame, rodome. Taip smarkiai mums įgimta stebėtis ne tuo, kas didu, o tuo, kas nauja.

(5) Tas pats su kometomis. Pasirodžius reto, neįprasto pavidalo ugniai, kiekvienas, pamiršęs kitus šviesulius, trokšta žinoti, kas tai, ir klausinėja tik apie atėjūnę nenutuokdamas, ar žavėtis, ar bijoti. Netrūksta gąsdintojų, pranašaujančių, kad jos pasirodymas lemia pikta. Visi teiraujasi ir nori suprasti, ar tai dangaus ženklas, ar žvaigždė. (6) Bet, dievaži, nėra didingesnio klausimo, nėra naudingesnių žinių, kaip žvaigždžių ir šviesulių prigimtis: ar jie išties liepsnų telkiniai, kaip tikina mūsų regėjimas, iš jų plaukianti šviesa, iš ten ateinanti šiluma, ar jie – ne liepsningi rutuliai, o tvirti, panašūs į žemiškus kūnai, slystantys ugniniais keliais ir iš ten gaunantys šilumą bei spindesį, šviečiantys ne iš savęs. (7) Tokios nuomonės laikėsi tie žymūs vyrai[1], kurie

tikėjo žvaigždes esant sudrėbtas iš kietos medžiagos ir mintant svetima ugnimi. „Mat savaime liepsna, – sako jie, – išsisklaidytų, jei neturėtų ką laikyti ir kas ją laikytų. Susisukusią į kamuolį, neįdėtą į pastovų kūną ugnį pasaulis sukdamasis išbarstytų."

II. (1) Šitai tyrinėjant bus naudinga paklausti, ar kometų buvimo visatoje sąlyga tokia pati, kaip ir anksčiau minėtų kūnų. Iš tiesų atrodo, jog jie turi tam tikrų bendrų bruožų. Abeji teka ir leidžiasi, abejų ta pati išvaizda: nors kometos žiežirbuoja ir ištįsusios, bet lygiai tokios pat ugningos ir žėrinčios. (2) Taigi jei apskritai žvaigždės turi žemiškumo, tai ir kometų ta pati dalia. O jei kometos yra ne kas kita, kaip gryna ugnis, išliekanti šešis mėnesius, ir jų nesunaikina pasaulio sukimasis ar greitis, tai žvaigždynai irgi gali susidėti iš skidžios medžiagos ir neišsiplaikstyti, dangui nuolatos einant ratu. (3) Tai iššniukštinėjus bus galima sužinoti, ar Žemė stovi vietoje, o pasaulis skrieja ratu, ar pasaulis stovi vietoje, Žemė sukasi. Mat buvo tokių, kurie teigė, jog visata neša mus, to nė nenujaučiančius, jog ne dangaus judėjimas sukuria patekėjimus ir nusileidimus, <bet mes> patys ir tekame, ir leidžiamės. Verta į tai įsižiūrėti, kad žinotume, kokia mūsų padėtis tarp visų daiktų: ar mums teko visų tingiausia, ar greičiausia buveinė, ar Dievas visa kita varo aplink mus, ar mus pačius.

III. (1) Būtinai reikėtų turėti senovės laikais pasirodžiusių kometų sąrašą. Mat dėl retumo dar neįmanoma suprasti ir išnagrinėti jų kelių: ar jos ateina pakaitomis, tam tikrą dieną pagal nustatytą tvarką. Dangaus kūnų stebėjimas dar naujovė, neseniai pradėta graikų[2]. (2) Demokritas, tiksliausias iš visų senovės mokslininkų, sako įtariąs, jog esama daugybės bėgančių žvaigždžių, bet nepateikia nei jų skaičiaus, nei vardų[3]. Mat jo laikais žinoti tik penkių šviesulių keliai. Eudoksas pirmasis perkėlė šiuos duomenis iš Egipto į Graikiją, tačiau apie kometas nekalba nieko. Iš to aišku, kad net egiptiečiai, kurie labiau domėjosi dangumi, šioje srityje nesidarbavo. (3) Vėliau Kononas, ir pats stropus ieškotojas, sudarė egiptiečių <pas>tebėtų saulės užtemimų sąrašą, tačiau nė puse žodžio neužsiminė apie kometas[4]. Jis nebūtų praleidęs, jei būtų radęs ką nors jų ištirta.

IV. (1) Du, kurie skelbiasi esą chaldėjų mokiniai, Epigenas ir Apolonijas Mindietis (šis labiausiai išmano pranašystes pagal gimimo laiką), tarp savęs nesutaria. Pastarasis teigia, jog chaldėjai kometas priskiria prie klajojančių žvaigždžių[5] ir mano einant jų keliais. Epigenas, priešingai, sako, jog jis nieko nesužinojo iš chaldėjų apie kometas, bet, atrodo, jos užsidegančios dėl kažkokio greito ir sukto viesulo. Taigi pirmiausia, jei pritarsi, išdėstysime ir atmesime jo nuomonę. (2) Jam atrodo, jog daugiausia įtakos visų dangaus

kūnų judėjimui daro Saturnas: „Kai jis prispaudžia artimiausius Marsui žvaigždynus arba pereina į Mėnulio kaimynystę, arba patenka į saulės spindulius, dėl vėjuotos ir šaltos savo prigimties daugelyje vietų orą sutraukia ir sugumuliuoja. Paskui, jei gauna saulės spindulių, griaudžia ir amaluoja. Jei Marsas jam padeda, žaibuoja." (3) „Be to, – sako jis, – žaibo vienokia medžiaga, o amalo – kitokia. Mat vandens ir bet kokio skysčio garavimas išjudina tik grėsmingą dangaus nušvitimą be smūgio, o šiltesni bei sausesni žemės garai išsviedžia žaibus. Stulpai ir deglai (jie skiriasi vieni nuo kitų tik dydžiu) atsiranda šitaip. (4) Vienam oro kamuoliui, mūsų vadinamam viesulu, uždarius savo glėbyje drėgną bei žemišką medžiagą ir visur blaškantis, atsiranda išilginio pavidalo ugnys. Tai tęsiasi tol, kol užtenka drėgno oro mišinio, turinčio daug žemiškųjų ypatybių."

V. (1) Pradėsiu nuo pastarųjų pramanų. Netiesa, kad deglus ir stulpus ištreškia viesulas. Juk viesulas kyla prie žemės. Todėl ir skrieja su šaknimis raudamas medžius. Kur užgriūva, palieka dyką žemę, kartais pasigrobdamas net miškus ir pastatus. Jis dažniausiai eina žemiau debesų, bent jau ne aukščiau. O stulpai, priešingai, atsiranda aukštesnėje dangaus srityje. Taigi jie niekada neatsiduria priešais debesis. (2) Be to, viesulas lekia greičiau už bet kokį debesį ir sukasi ratu. Po to jis staiga liaujasi veikti, pats save ga-

lingai suplėšydamas. O stulpai ne perbėga per dangų, ne skrenda kaip deglai, bet sustoja ir švyti toje pačioje dangaus vietoje. (3) Charmandras[6] apie kometas parašytoje knygoje teigia Anaksagorą mačius danguje didelę neįprastą šviesą, plataus stulpo storio, ir ji žibėjusi daugelį dienų. Kalistenis praneša, jog tokio pavidalo ugnis buvo pasirodžiusi prieš Burės ir Helikės miestų paskandinimą. (4) Aristotelis teigia ten buvus ne stulpą, o kometą. Dėl pernelyg didelio <saulės> poveikio jos ugnis nesiplaikstė, tačiau po kurio laiko, kai ji liepsnojo jau mažiau, atgavo kometišką deglą. Apie tą ugnį daug ką verta buvo pažymėti, bet svarbiausia tai, kad jai sužibus danguje jūra netrukus užliejo Burę su Helike. (5) Taigi gal Aristotelis ne tik tą ugnį, bet ir kitus stulpus laikė kometomis, nors jie skiriasi tuo, kad jų ugnis pastovi, o kometų išsisklaidžiusi? Juk stulpų liepsna tolygi, niekur nenutrūksta ir neblanksta, labiau sutelkta galuose. Tokia, pasak Kalistenio, ir buvo ką tik paminėtoji.

VI. (1) „Kometų rūšys, – sako Epigenas, – yra dvi: vienos visur aplink lieja karštį nekeisdamos vietos, kitos tarytum plaukus ištiesia besidraikančią ugnį ir keliauja nuo vienos žvaigždės prie kitos. Mūsų laikais buvo regėtos dvi tokios kometos. Tos pirmosios, plaukuoto rutulio pavidalo, nejudančios, dažniausiai esti žemai. Jos susitelkia dėl tų pačių priežasčių, kaip stulpai ir deglai, bū-

tent dėl sumaištingo oro, turinčio daug sausų ir drėgnų iš žemės išgaravusių dalelių, nepastovumo. (2) Juk pro siaurumas prasibrovusi oro srovė gali uždegti virš jos esantį pilną degių medžiagų orą, paskui stumti jį, kol dėl kažkokios priežasties pradeda plaukti atgal ir nusilpsta, o paskui rytojaus dieną ir kitomis ji vėl gali pakilti ir degti toje pačioje vietoje. Juk matome vėjus po daugelio dienų grįžtant tokius, kokie buvo, lietūs ir kiti orų reiškiniai vėl kartojasi nustatytu laiku." (3) Toliau trumpai išreikšiu jo mintis. Epigenas mano, jog kometos atsiranda taip pat, kaip ir viesulo išmestos ugnys[8]. Skiriasi tik tuo, kad viesulai puola iš aukštybių į žemę, o kometos nuo žemės veržiasi į aukštį.

VII. (1) Galima pasakyti daug jam prieštaraujančių teiginių. Pirma, jei vėjas būtų kometų atsiradimo priežastis, jos niekada nepasirodytų be vėjo, o dabar pasirodo ir labai ramiam orui stojus. Antra, jei jos būtų kilusios iš vėjo, su vėju ir išnyktų. Jei jos gimtų iš vėjo, vėjui stiprėjant didėtų, ir kuo vėjas smarkiau pūstų, tuo jos labiau degtų. Prie šių prisideda ir tokia mintis: vėjas stumdo įvairias oro sritis, o kometos pasirodo vienoje vietoje. Be to, vėjas nenueina iki aukštybių, o kometos pastebimos ten, kur vėjai negali pakilti.

(2) Paskui Epigenas pereina prie tų kometų, kurias teigia esant panašesnes į žvaigždes. Jos ir pasirodo panašiai, ir praeina pro žvaigždes. Pa-

sak jo, kometos atsiranda dėl tų pačių priežasčių, kaip ir vadinamosios žemosios, tačiau skiriasi tuo, kad jos, nešdamosi daug sausų žemės garų, pakyla į erdves, šiaurio stumiamos į dangaus aukštybes. (3) Tačiau jei jas stumtų šiaurys, jos visuomet būtų nuvaromos į pietus, kur šis vėjas skrenda. O juk jos įvairiai bėga: vienos į rytus, kitos į vakarus. Visų jų kelias lenktas, to vėjas nepadarytų. Antra, jei tik šiaurys nuo žemės jas pakeltų į dangų, kometų neatsirastų pučiant kitiems vėjams, o juk atsiranda.

VIII. (1) Dabar atmeskime kitą jo aiškinimą (mat jis naudojasi abiem): „Kai žemės išpūstos visos drėgnos ir sausos dalelės susirenka į vieną vietą, jų priešprieša oro srovę paverčia viesulu. Paskui toji vėjo verpetų jėga bėgdama uždega visa, ką randa savo viduje, ir pakelia aukštyn. Išskelta ugnis žėri tol, kol jai užtenka maisto. Ištekliams pasibaigus ji nusileidžia.“ (2) Taip kalbantis žmogus nekreipia dėmesio į tai, kaip skrieja viesulai ir kaip – kometos. Pirmieji veržiasi sparčiai ir įnirtingai, net greičiau už pačius vėjus, o kometos slenka lėtai, sunku pamatyti, kiek jos nukeliavo per dieną ir naktį. Antra, viesulai juda į visas puses blaškydamiesi, arba (pavartosiu Saliustijaus žodį[9]) sūkuringai, o kometos tvarkingai eina nustatytu keliu. (3) Ar kas iš mūsų patikėtų, kad mėnulį arba penkis šviesulius pasičiumpa vėjas arba suka viesulas? Manau, kad

ne. Kodėl? Todėl, kad jų kelias nėra sujauktas ar nesuvaldomas. Tą patį pritaikykime kometoms. Jos eina ne padrikai, ne sumaištingai, kaip galima būtų tikėtis, jei jas stumtų neramūs ir nepastovūs veiksniai. (4) Antra, net jei tie sūkuriai pajėgtų surinkti žemiškas, drėgnas daleles ir pakelti iš apačios aukštyn, vis tiek nenuneštų aukščiau už mėnulį. Jų galia siekia iki debesų, o kometas matome įsimaišiusias tarp žvaigždžių slystant per aukštybes. Taigi nepanašu į tiesą, kad viesulas veržtųsi į tokią begalinę erdvę. Juk kuo jis smarkesnis, tuo greičiau sprogsta.

IX. (1) Taigi tegul Epigenas išsirenka viena: arba kad viesulo jėga silpna ir negali aukštai nukeliauti, arba kad būdama didžiulė ir veržli greitai pati save suplėšo.

Be to, anos žemosios kometos nepakyla (kaip jis mano) aukščiau, nes turi daugiau žemiškumo. Svoris jas laiko netoli žemės. O ilgiau matomos ir aukščiau esančios būtinai turi būti iš sotesnės medžiagos. Jos ilgai netvertų negaudamos stipresnio maisto.

(2) Ką tik kalbėjau, jog sūkurys negali ilgai išsilaikyti ir pakilti virš mėnulio iki pat žvaigždžių. Juk viesulą sukuria daugelio vėjų grumtynės. Jos negali ilgai tęstis. Mat klaidžiojančiai ir palaidai oro srovei susivyniojus, galų gale visų vėjų jėga atitenka vienam. Jokia didelė vėtra netrunka ilgai. Kuo daugiau audros turi jėgų, tuo mažiau lai-

ko. Vėjai nurimsta, pasiekę smarkiausio įniršio tašką. Visa, kas veržlu, būtinai dėl paties greičio skrieja į savo pražūtį. Niekas nematė viesulo siautėjant visą dieną, netgi visą valandą. Nuostabus jo veržlumas, nuostabus ir trumpumas. Be to, įnirtingiau ir greičiau jis ritasi žemės paviršiuje ar palei jį. Kuo aukščiau, tuo jis esti palaidesnis ir padrikesnis ir dėl to <greičiau> išsisklaido. (4) Dar pridurk, kad net jei jis pasiektų aukštąją sritį, kur žvaigždžių kelias, ten išsisklaidytų dėl visatą traukiančio judėjimo. Kas gali būti greičiau už tą skriejimą? Jis išbarstytų visų vėjų į vieną sutelktą jėgą, sutriuškintų net tvirtus ir stiprius žemės saitus, ne tik besisukančio oro daleles.

X. (1) Be to, viesulo pakelta aukštyn ugnis negali ten pasilikti, nepasiliekant pačiam viesului. Kas gali būti labiau neįtikima, kaip viesulo gebėjimas gaišti, ypač ten, kur vieną judėjimą nugali priešingas? Juk ta sritis turi savo sūkurį, kuris pasigrobia dangų, „neša aukštąsias žvaigždes ir suka ratu it pašėlęs“[10]. O jei ir leisi viesului atidėti išnykimo laiką, ko jokiu būdu negali būti, ką reikės pasakyti apie tas kometas, kurios rodosi šešis mėnesius[11]? (2) Antra, toje pačioje vietoje tada turėtų būti du judėjimai: vienas – dieviškas ir nuolatinis, nepertraukiamai atliekąs savo darbą, kitas – naujas ir šviežias, atneštas viesulo. Taigi jie būtinai vienas kitam kliudys. O <kadangi> Mėnulio kelias ar kitų, traukiančių virš Mėnulio,

šviesulių judėjimas yra nepakeičiamas, nesvyruoja, niekada nesustoja, neduoda mums jokio pagrindo įtarti gaištant dėl kliūties, nekelia pasitikėjimo mintis, jog veržliausia ir sumaištingiausia vėtra, viesulas nuskrietų iki surikiuotų žvaigždžių ir sukinėtųsi tarp tvarkingų ir ramių šviesulių. (3) Tarkime, jog viesului sukantis užsidega ugnis, o nustumta aukštyn perša mums pailgos žvaigždės mintį ir vaizdą. Manau, ji turėtų būti tokia, kaip ją sukūręs reiškinys, o viesulas juk yra apvalus. Mat jis sukasi tame pačiame taške, tarytum aplinkui besisukanti kolona[12]. Taigi jame glūdinti ugnis turėtų būti panaši į ją, o kometų ugnis yra pailga ir išsidraikiusi, mažiausiai panaši į sutelktą rutulį.

XI. (1) Palikime Epigeną ir peržvelkime kitų nuomones. Prieš pradėdamas jas dėstyti, pirmiausia iš anksto turiu pabrėžti, jog kometos pastebimos ne vienoje dangaus dalyje, ne tik žvaigždėtajame rate, bet ir rytuose bei vakaruose, o dažniausiai šiaurinėje srityje. (2) Jų pavidalas <...> nėra vienodas. Nors graikai skyrė[13] tas, kurių liepsna karo tarytum barzda, tas, kurių plaikstosi aplinkui lyg plaukai, ir tas, kurių ugnis nors ir liejasi, bet labiau telkiasi viršūnėje, tačiau visos yra tos pačios rūšies ir visai teisingai vadinamos kometomis. (3) Jas sunku lyginti, kadangi jos pasirodo po ilgo laiko. Net ir tuo laiku, kai pasirodo, stebėtojai nesutaria dėl jų išvaizdos. Priklausomai

nuo to, kieno akys aštresnės ar silpnesnės, teigiama jas esant šviesesnes ar rausvesnes, o jų plaukus sutrauktus į vidų ar paleistus į šonus. Tačiau ar esama kokių nors skirtumų, ar ne, vis tiek visos kometos atsiranda vienodai. Derėtų sutarti dėl vieno dalyko: nelauktai pamatome keisto pavidalo šviesulį, tempiantį aplink save besiplaikstančią ugnį.

XII. (1) Kai kuriems seniesiems mokslininkams patinka toks aiškinimas[14]. Susikibus dviem klajojančioms žvaigždėms, dviem šviesoms susiliejus į vieną, atsiranda pailgo pavidalo šviesulys. Taip atsitinka ne tik tada, kai žvaigždė prisiliečia prie žvaigždės, bet ir tada, kai priartėja. Mat apšviečiamas ir nuo abiejų užsiliepsnojęs tarpas padaro pailgą ugnį. (2) Jiems atsakysime taip. Judančių žvaigždžių skaičius yra žinomas. Paprastai tuo pačiu metu pasirodo ir jos, ir kometa. Iš to aišku, jog kometos atsiranda ne dėl jų susijungimo, bet yra savarankiški ir nepriklausomi dariniai. (3) Juk dažnai žvaigždė eina po aukščiau esančios žvaigždės keliu: ir Saturnas yra gerokai aukščiau už Jupiterį, ir Marsas žvelgia tiesiai žemyn į Venerą ar Merkurijų, tačiau ne dėl jų susitikimo, kai vienas atsiduria aukščiau kito, atsiranda kometos. Priešingu atveju jos atsirastų kasmet, nes kasmet kokios nors žvaigždės kartu ateina į tą patį tašką. (4) Jei kometą padarytų viena virš kitos keliaujančios žvaigždės, ji tetvertų tik akimirką.

Juk žvaigždės skrieja nepaprastai greitai. Šviesulių užtemimai labai trumpi todėl, kad sparčiai suartėję jie tučtuojau atsitraukia vienas nuo kito. Prabėgus visiškai nedaug laiko nuo užtemimo pradžios, matome saulę ir mėnulį jau laisvai plaukiančius. Tai kiek kartų greičiau turi išsiskirti žvaigždės, būdamos daug kartų už juos mažesnės? O kometos išsilaiko net šešis mėnesius. To neatsitiktų, jei jos gimtų iš dviejų žvaigždžių susiėjimo. Žvaigždės negali ilgai būti kartu, greičio dėsnis jas būtinai išskiria. (5) Be to, mums jos atrodo esančios kaimynystėje, o iš tiesų jas skiria milžiniški atstumai. Kaip gali viena žvaigždė pasiųsti ugnį iki kitos taip, kad atrodytų net susijungusios, jei jas skiria didžiuliai plotai? (6) „Dviejų žvaigždžių šviesa, – sako jis, – susimaišo ir perša vienos regimybę. Juk taip rausta saulės spindulių plakamas debesis, taip visa pagelsta vakare ar rytą, taip matosi vaivorykštė ar antroji saulė.“ (7) Pirmiausia, šie reiškiniai vyksta veikiant didelei jėgai. Juk visa tai uždega saulė. Žvaigždžių galia nėra tokia pati. Antra, jie atsiranda žemiau mėnulio, žemės kaimynystėje. O visa, kas aukščiau, yra švaru, tyra ir visada tikrosios savo spalvos. (8) Be to, jei kas panašaus ir vyktų, tai netruktų ilgai, o tučtuojau užgestų. Panašiai saulę ar mėnulį juosiantys vainikai veikiai išnyksta. Net vaivorykštės ilgai neišsilaiko. Jei ir būtų koks nors dviejų žvaigždžių susiliejimas, jis bematant išsi-

sklaidytų. Bent jau netruktų tiek, kiek paprastai išsilaiko kometos. Žvaigždės keliauja per zodiaką, šiame rate jos turi įtakos, o kometos matomos visur. Nenustatytas joms nei pasirodymo laikas, nei vieta, iš kurios negalėtų išeiti.

XIII. (1) Artemidoras tam prieštarauja šitaip. Toks yra ne tik tų penkių žvaigždžių kelias, bet tik tos penkios pastebėtos. Aibės jų skrieja nematomų ir mums yra nežinomos arba dėl blausios šviesos, arba dėl tokio jų ratų išsidėstymo, kad pasirodo tik prieš pat išnykdamos. „Taigi bėga tarp jų, – sako jis, – kažkokios mums naujos žvaigždės, kurių šviesa susimaišo su pastoviųjų ir skleidžia didesnę ugnį, negu paprastai įstengia žvaigždės.“ (2) Tai lengviausias iš jo melų. Visas jo pateiktas pasaulio aiškinimas yra begėdiškas pramanas. Mat, pasak jo, dangaus viršus yra nepaprastai tvirtas[15]. „Jis yra kietas kaip stogas ar aukštas tankus kūnas, sudarytas iš suneštų, sutelktų į vieną vietą atomų. (3) Jo paviršius – ugninis, taip susijungęs, kad negali būti nei išardytas, nei pažeistas. Jis turi kiaurymes kvėpuoti, tarytum langus. Pro jas iš viršaus atiteka į pasaulį ugnys, ne tokios didelės, kad sukeltų sumaištį viduje, <bet> tokios, kurios vėl iš pasaulio nuslysta į išorę. Taigi tai, kas atrodo neįprasta, yra atitekėję iš tos už pasaulio tvyrančios medžiagos.“

XIV. (1) Šių tvirtinimų paneigimas būtų tuščias lūpų tampymas bandant pūsti prieš vėją. Tačiau norėčiau, kad jis, uždėjęs pasauliui tokias tvirtas lubas, pasakytų, kodėl mes turime tikėti dangų esant tokį tankų? Kokia jėga nepaprastai tvirtus kūnus ten nutempė ir laiko? (2) Antra, visa, kas labai tanku, daug sveria. Tai kaip sunkmenos gali išsilaikyti aukštybėse? Kaip toks lustas nesileidžia žemyn ir nesulūžta nuo savo naštos? Negali būti, kad toks svarus skliautas kabėtų, spirdamasis į kokį nors lengvą daiktą. (3) Juo labiau negalima tvirtinti, jog esama kokių nors trukdančių nukristi išorinių lynų arba kokių nors stulpų pasaulio viduryje, galinčių prisiimti milžiniško daikto svorį ir paremti. Niekas nedrįs tvirtinti ir to, kad skriedamas neišmatuojamoje erdvėje pasaulis visą laiką krinta, bet tas kritimas
16 nepastebimas, nes jis amžinas, neturintis pabaigos, kur galėtų atsitrenkti. (4) Kai kurie taip kalba apie Žemę[16], nerasdami paaiškinimo, kodėl svarus daiktas stovi ore. „Ji nuolatos juda, – sako jie, – bet nematyti, jog krinta, kadangi erdvė, į kurią krinta, yra begalinė."

Kita vertus, kuo remdamasis galėtum įrodyti, kad juda ne tik penkios žvaigždės, bet jų <yra> daug ir visose pasaulio srityse? O jei tai galima teigti be jokio įrodymo, kodėl niekas nesako, kad juda visos žvaigždės arba kad nejuda nė viena? Be to, šis visur keliaujančių žvaigždžių būrys tau nie-

ko nepadės. Mat kuo jų bus daugiau, tuo dažniau jos susitiks, o kometos juk pasirodo retai ir dėl to kelia nuostabą.

XV. (1) O ką sakysi išgirdęs, jog kiekviena karta, pastebėjusi tokių žvaigždžių patekėjimus ir perdavusi ainiams, pateiks prieš tave liudijimų? Po Sirijos karaliaus Demetrijo, turėjusio vaikus Demetriją ir Antiochą, mirties prieš pat Achajos karą[17] sušvito ne mažesnė už saulę kometa. Iš pradžių jos rutulys buvo ugninis ir raudonas, liejo ryškią šviesą, lengvai įveikiančią nakties tamsą, o paskui didumas išskydo, ryškumas nublanko, pagaliau ir pati ji pradingo. Tai kiek žvaigždžių turėtų sueiti į vieną vietą, kad sukurtų tokį didelį kūną? (2) Net jei tūkstantį suvarysi, jos neprilygs saulės pavidalui. Karaliaujant Atalui[18], iš pradžių pasirodė vidutinio dydžio kometa, paskui pakilo, išsiplėtė ir išsiskėtė iki lygiadienio rato taip, kad ištįsusi milžiniškoje erdvėje prilygo Paukščių Taku vadinamai dangaus sričiai. Tai kiek turi susirinkti klaidžiojančių žvaigždžių, kad ištisai ugnimi uždengtų tokį ilgą dangaus ruožą?

XVI. (1) Triuškinant teiginius pakankamai kalbėta, dabar reikia pakalbėti triuškinant liudytojus. Nededant daug pastangų galima sumažinti Eforo reikšmę[19]: jis juk istorikas. Vieni istorikai stengiasi įpiršti veikalą pasakodami neįtikimus atsitikimus ir patraukti skaitytojus stebuklais,

nes mano, jog rašytojo vedami tik per kasdienius įvykius jie nukreips dėmesį kitur. Kiti patys yra patiklūs, treti nerūpestingi, prie ketvirtų pramanai nejučiomis prišliaužia, penktiems patinka. Anie jų nevengia, o šie siekia. (2) Tai galima pasakyti apie visą jų gentį. Jie mano, jog kūrinys bus pripažintas ir visų priimtas tik atmiešus melagystėmis. Eforas išties nėra labai stropaus tikėjimo: dažnai apsigauna, dažnai pats apgaudinėja. Pavyzdžiui, tą kometą[20], kurią sekė visų mirtingųjų akys, nes paskui įvyko milžiniška nelaimė – mat jai patekėjus paskendo Helikė su Bure, – jis teigia tučtuojau išsiskyrus į dvi. Be jo, niekas to dalyko nepraneša. (3) Iš tiesų, kas galėjo pastebėti tą akimirką, kai kometa skaidėsi, pasidalydama į dvi dalis? O jei kas ir matė kometą perskylant, kodėl niekas nematė ją susidarant iš dviejų? Kodėl jis nepridūrė, į kokias žvaigždes ji pasidalijo, nes tai turėjo būti kuri nors iš penkių žvaigždžių?

XVII. (1) Apolonijas Mindietis laikosi priešingos nuomonės. Jis teigia, kad ne daugelis klajojančių žvaigždžių sukuria kometą, bet daugelis kometų yra klajojančios žvaigždės. „Kometa, – sako jis, – nėra nei regimybė, nei tarp dviejų greta atsidūrusių žvaigždžių nusidriekusi ugnis. Ji yra savarankiškas šviesulys, kaip saulė ar mėnulis. Būdingas jos pavidalas – ne griežtai apibrėžtas skritulys, bet ištįsęs ir pailgas darinys.(2) O jos kelias nematomas. Mat ji skrodžia dangaus aukšty-

bes ir pasirodo tik tada, kai leidžiasi žemyn. Nėra pagrindo manyti, jog valdant Klaudijui buvo matoma ta pati kometa, kurią matėme ir Augusto laikais, arba kad ši, pasirodžiusi valdant Cezariui Neronui ir panaikinusi blogą kometų vardą, panaši į tą, kuri po Dieviškojo Julijaus <mirties> išniro vienuoliktą valandą dienos per Veneros Pramotės šventę[21]. (3) Jų yra daug ir įvairių, skirtingų dydžių, nepanašių spalvų. Vienų raudonis visiškai nešvyti, kitų akinamas baltumas spindi švariai ir tyrai, trečių liepsna – ne skaisti, ne švelni, bet sukasi dūmų kamuoliais. Kai kurios kruvinos ir grėsmingos kometos lemia būsimą kraujo praliejimą. Jos savo šviesą tai susilpnina, tai sustiprina, kaip ir tie kiti šviesuliai, kurie ryškesni ir didesni esti tada, kai leidžiasi, nes matomi iš arčiau, ir mažesni bei blausesni tuomet, kai kyla į dangų, nes yra toliau nukeliavę."

XVIII. (1) Prieštaraujant šiems teiginiams tučtuojau atsakoma, jog su kometomis vyksta ne tie patys dalykai, kaip su kitais šviesuliais. Mat kometos yra didelės nuo pat pasirodymo dienos, o juk turėtų augti, artėdamos prie mūsų. Dabar pirmykštis pavidalas išlieka tol, kol pradeda gesti. Antra, šiam teiginiui atremti galima pasakyti tą patį, kaip ir atmetant ankstesniuosius: jei kometos klaidžiotų ir būtų šviesuliai, jos judėtų zodiako keliu, nes juo keliauja kiekvienas šviesulys. (3) Per žvaigždę niekada nematyti kitos žvaigždės.

Mūsų regėjimas negali prasibrauti pro žvaigždės vidurį, kad išvystų, kas yra aukščiau, o per kometą, panašiai, kaip per debesį, regima tai, kas yra virš jos. Iš to aišku, jog ji – ne žvaigždė, bet tik lengva nerami ugnis.

XIX. (1) Štai koks mūsų[22] Zenono sprendimas. Jis skelbia, jog žvaigždės susirenka ir siunčia vienos kitoms spindulius. Dėl šviesos susiliejimo atsiranda pailgos žvaigždės vaizdas. Taigi vieni yra įsitikinę, jog kometų nėra, tik jų regimybė atsiranda, kaimynystėje esantiems šviesuliams atspindint vieniems kitus arba susijungiant sukibusiems. (2) Kiti teigia, kad jos turi savo kelius ir po tam tikro ilgo laikotarpio išeina į mirtingųjų akiratį. Treti sako, jog kometos egzistuoja, bet nėra kūnai, kuriuos būtų galima pavadinti žvaigždėmis, nes jos irios, tveria neilgai ir netrukus išsisklaido.

XX. (1) Pastarosios nuomonės laikosi ir dauguma mūsiškių[23], manydami, jog ji neprieštarauja tiesai. Juk matome viršutinėje dangaus srityje gimstant įvairias ugnis ir dangų tai degant, tai

baltą ruožą liepsnų palydint darinį šviesų[24],

tai lekiant plačiai liepsnojančius deglus. Juk ir žaibai, dėl stulbinamo greičio vienu sykiu mus ir apakinantys, ir paliekantys, vis dėlto yra oro trinties ar smarkaus jo vidinio trankymosi išskeltos

ugnys. Todėl jie neišsilaiko, išsviesti skrieja ir bemat pražūva. (2) O kitos ugnys išlieka ilgai ir neišsisklaido tol, kol išnaudojama visa jas maitinanti medžiaga. Čia tinka paminėti Poseidonijo surašytus stebėtinus reiškinius: kolonas, degančius skydus, kitas keistumu garsėjančias liepsnas. Jie neatkreiptų dėmesio, jei būtų įprasti ir dėsningi. Visi stulbsta dėl tų, kurie iš aukštybių atsineša netikėtą ugnį: ar žybčiodamas kažkas bėga, ar, susispaudus ir iki degimo įkaitus orui, stovi tarytum stebuklas. (3) Tai kaipgi čia išeina? Gal kartais atsiveria atgal besitraukiančio oro plyšys, ir pro kiaurymę matyti didžiulė šviesa? Gali sušukti: kas tai? „Regiu, dangus prasidaro, ir žvaigždės sklinda po mėlyną skliautą."[25] Kartais jos sužiba nelaukdamos nakties, staiga įsiveržusios vidurdienį. Bet čia kitas klausimas: kodėl ne savo laiku ore pasirodo žvaigždės, kurias tikrai žinome esant, nors ir pasislėpus? (4) Daugelio kometų nematome todėl, kad jas nublankina saulės spinduliai. Poseidonijas praneša kadaise pasirodžius kometą per saulės užtemimą[26]. Iki tol saulė buvo ją uždengusi. Saulei nusileidus, dažnai netoli jos matyti besiplaikstančios ugnys. Tikriausiai pati kometa yra saulės užlieta, todėl jos nematyti, o plaukai išvengia saulės spindulių.

XXI. (1) Taigi mūsiškiai sprendžia, jog kometos, kaip ir deglai, kaip dūdos su stulpais, kiti dan-

gaus pamėnai, atsiranda sutankėjus orui. Jos dažniausiai pasirodo šiaurinėje pusėje todėl, kad ten daugiausia tiršto oro. (2) „Tai kodėl kometos ne stovi vietoje, o slenka?“ Pasakysiu. Jos, tarytum ugnis, seka paskui maitinamąsias daleles. Nors siekia kilti aukštyn, tačiau stokodamos medžiagos leidžiasi, priverstos grįžti. Ore jos neskrieja nei dešinėn, nei kairėn[27], mat neturi jokio nustatyto kelio, bet šliaužia ten, kur veda peno gysla. Kometa traukia ne kaip žvaigždė, o kaip ryjanti ugnis. (3) „Kodėl kometos ilgai nepasirodo ir negreitai užgęsta?“ Iš tiesų ta, kurią matėme laimingai valdant Neronui, leidosi stebima šešis mėnesius. Ji bastėsi priešinga kryptimi negu Klaudijaus laikų kometa. Ana iš šiaurės pakilusi į dangaus viršūnę nukrypo į rytus, vis labiau blankdama. Ši irgi atsirado toje pačioje dangaus srityje, bet traukdama į vakarus pasuko į pietus ir ten dingo iš akių. (4) Tikriausiai ankstesnioji turėjo drėgnesnių ir degesnių dalelių ir ėjo paskui jas. O antroji rado dosnesnę ir gausesnę sritį. Ten ji nusileido vedama maitinamosios medžiagos, o ne kelio. Akivaizdu, jog tos dvi mūsų stebėtos kometos ėjo skirtingais keliais: viena judėjo į dešinę, kita – į kairę. O visos <penkios> žvaigždės skrieja į tą pačią pusę, tai yra priešingai visam pasauliui. Mat jis sukasi iš rytų į vakarus, o žvaigždės – iš vakarų į rytus. Dėl to jų judėjimas yra dvigubas: ir jų pačių, ir jas nešančio pasaulio.

XXII. (1) Aš nepritariu mūsiškiams. Esu įsitikinęs, jog kometos – tai ne staigiagimės[28] ugnys, bet vienas amžinų gamtos kūrinių. Pirma, kad ir koks oras jas sukurtų, jos bus trumpalaikės, nes randasi lakioje ir kintamoje medžiagoje. Kaip gali ore kas nors išlikti vis tas pats, jei pats oras niekada ilgai tas pats neišlieka? Jis nuolatos teka, tik trumpam nurimdamas. Per akimirką pereina į kitokią būseną nei buvo: tai lietingas, tai giedras, tai ir šioks, ir anoks. Jo artimiausi giminaičiai debesys (oras į juos susijungia, arba jie į jį suyra) tai susitelkia, tai išsisklaido, niekada netyso nejudėdami. Negali būti, kad tikra ugnis tūnotų klaidžiojančiame kūne ir taip tvirtai jame glūdėtų, tarsi jai gamtos būtų skirta niekada neužgesti. (2) Antra, jei ji būtų prisirišusi prie maitinamosios medžiagos, visą laiką leistųsi. Juk kuo oras tirštesnis, tuo arčiau žemės laikosi. O kometos niekada žemai nenusileidžia ir prie žemės nepriartėja[29].

XXIII. (1) Pasakysime daugiau. Ugnis eina arba ten, kur ją veda prigimtis, tai yra aukštyn, arba ten, kur traukia toji medžiaga, prie kurios ji prisirišusi ir kuria minta. Jokios tvarkingos dangaus ugnies kelias neišsikreivoja. Šviesuliai paprastai traukia ratais. Nežinau, ar taip darė ir kitos kometos, bet dvi mūsų laikų kometos darė būtent taip. (2) Antra, visa, kas užsidega dėl laikinos priežasties, greitai pražūva. Deglai dega tik

tol, kol pereina per dangų, žaibai tetveria tik vieną smūgio akimirką, skersinės žvaigždės išsviedžiamos <ir> krisdamos skrieja pro šalį, skrosdamos orą. Trukmė būdinga tik savo gyvenimą gyvenančioms ugnims. Turiu galvoje dieviškas, amžinas pasaulio ugnis, jo dalis ir jo kūrinius. O kometos šį tą veikia, dūlina pirmyn, yra pastovios ir vienodos. Ar jos vieną dieną nepadidėtų, o kitą nesumažėtų, jei jas sudarytų sutelkta ir dėl kokios nors priežasties staiga įsižiebusi ugnis? Jos būtų tai mažesnės, tai didesnės priklausomai nuo to, ar mistų sočiau, ar prasčiau. (3) Ką tik sakiau, jog visa, kas užsidega dėl oro sutrikimo, ilgai neišsilaiko. Dabar pridėsiu daugiau. Tokia ugnis negali gaišti ir stovėti vienoje vietoje. Mat ir deglai, ir žaibai, ir skersinės žvaigždės, ir kiekviena kita ore įsižiebusi ugnis nuolatos bėga ir pasidaro mums matoma tik krisdama. O kometos turi savo vietą ir todėl ne sparčiai stumiamos, bet keliauja savo erdve, ne užgęsta, bet išeina.

XXIV. (1) „Jei kometa, – sako jis, – būtų žvaigždė klajūnė, tai ji būtų zodiake." Kas žvaigždėms taiko vieną matą? Kas dieviškuosius dalykus subruka į ankštą kampą? Juk ir tie šviesuliai, kuriuos jūs manote vienintelius judant, brėžia vis kitokius ir kitokius ratus. Tai kodėl negalėtų būti turinčių savo nuosavą, nuo kitų nutolusį kelią? Kaip čia išeina, kodėl kurioje nors dangaus dalyje negalėtų būti šunkelių? (2) Tu esi įsitikinęs, jog

žvaigždė gali dūlinti tik liesdama zodiaką? Kometa gali turėti kitą ratą, tačiau tam tikroje vietoje kliudyti ir zodiaką. Tai nėra būtina, bet taip gali atsitikti. Žiūrėk, ar ne labiau tinka pasaulio didybei tai, kad jis padalytas į daugelį kelių iš čia <...>, o ne mina vieną taką, kitur plytint gruoblėtoms bei apžėlusioms sritims? (3) Manai, jog šiame didžiuliame ir nepaprastai gražiame pasaulio kūne iš tų nesuskaičiuojamų žvaigždžių, kurios padabina naktį įvairiomis puošmenomis, kurios nepakenčia, kad ji niekuo neužsiėmusi, neveikli, tik penkioms leista miklintis, o kitos stovi lyg įbesta vietoje nejudri minia?

XXV. (1) Jei dabar kas nors manęs paklaustų, kodėl nepastebėta jų riedėjimo taip, kaip tų penkių, tokiam žmogui atsakyčiau: daugelį dalykų tariame esant nežinodami, kokie jie. (2) Visi pripažins, jog turime mus skatinančią ar nuo ko nors nukreipiančią sielą. Tačiau niekas tau neišaiškins, kas yra siela, mūsų vadovė ir valdovė, nei kur ji. Vienas sakys ją esant kvėpavimą, kitas – kad ją reikia laikyti darna, trečias – dieviškąja jėga ir Dievo dalele, ketvirtas – skidžiausiu gyvybės dėmeniu, penktas – nekūniška galia. Netrūks teigiančių ją esant kraują ar tvirtinančių, kad ji yra šiluma[30]. Kiti dalykai sielai negali būti aiškūs, nes ji dar tebetyrinėja pati save. (3) Tai kodėl stebimės, kad kometų, tokio reto pasaulio reginio, dar neapibrėžia tikslūs dėsniai ir nieko nežinoma

apie jų atsiradimą ir kelio galą, – juk jos grįžta po tokio ilgo laiko tarpo? Dar nepraėjo nė pusantro tūkstančio metų, kai Graikija „žvaigždėms vardus ir skaičių davė“[31], ir šiandien daugelis genčių tepažįsta tik dangaus vaizdą, nežino, kodėl užtemsta mėnulis, kodėl vyksta <saulės> užtemimas. Pas mus irgi visai neseniai mokslas suteikė apie tai tikrų žinių. (4) Ateis laikas, kai dabar miglotus dalykus nušvies uolus vėlesniųjų šimtmečių domėjimasis. Net jei visą amžių žmogus paskirtų dangui, vieno gyvenimo tokiems dideliems dalykams ištirti neužtektų. Tad kodėl taip nelygiai tuos nedaugelį metų padalijame mokslui ir ydų tenkinimui? Tiems dalykams išnarplioti prireiks ilgos kartų virtinės. (5) Ateis laikas, kai ainiai stebėsis mus nežinojus tokių akivaizdžių tiesų. Tik ką pradėjome suvokti šių penkių žvaigždžių, kurios mums pasirodo, kurios vis kitur ir kitur atsidurdamos žadina mūsų smalsumą, rytinį ir vakarinį patekėjimą, sustojimus, traukimo į priekį laiką, grįžimo atgal priežastis. Tik prieš keletą metų išmokome skirti, ar Jupiteris panirs į dangaus gelmes, ar nusileis, ar bus atžagareivis (taip jis vadinamas, kai grįžta). (6) Atsirado mokslininkų, mums pareiškusių šitaip: „Klystate skelbdami, jog kokia nors žvaigždė arba nustoja riedėti, arba apsigręžia. Dangaus kūnams neleista nei stovėti, nei apsisukti, jie visi traukia į priekį <ir> keliauja, kaip vienąsyk jiems liepta. Jų judėjimo

pabaiga sutaps su jų pačių buvimo pabaiga. Šis amžinas kūrinys juda nesugrąžinamai. Jei kas nors kur nors sustotų, vieni kūnai užgriūtų ant kitų. Dabar juos saugo nepaliaujamas lėkimas ir vienodos sąlygos." (7) Tai kaip čia išeina? Kodėl kai kurie kūnai atrodo grįžtą? „Priešais riedanti saulė suteikia jiems lėtumo regimybę, o jų keliai ar ratai taip išsidėstę, kad kartais apgauna stebėtojus. Sykiais panašiai esti su laivais: nors plaukia iškėlę visas bures, tačiau atrodo stovį vietoje." Kada nors atsiras žmogus, kuris išaiškins, kokiose srityse kometos lekioja, kodėl klaidžioja taip nutolusios nuo kitų žvaigždžių, kokio jos didumo ir kokios prigimties. Mes tenkinkimės tuo, kas dabar atrasta, o ainiai tegul irgi truputį prisideda prie tiesos.

XXVI. (1) „Per žvaigždes, – sako jis, – neįžiūrime to, kas aukščiau, o per kometas įžvelgiame." Tučtuojau atsakysime: jei taip yra iš tiesų, tai vyksta ne toje dalyje, kur šviesulys sudarytas iš tankios ir vientisos ugnies, bet ten, kur spindėjimas retėdamas draikosi, išsisklaidęs į plaukus. Tu žiūri per ugnies tarpelius, o ne per pačią ugnį. (2) „Žvaigždės, – sako jis, – yra apvalios, o kometos ištįsusios. Iš to aišku, kad jos nėra žvaigždės." Kas sutiks su tavimi, jog kometos pailgos? Kaip ir kiti šviesuliai, iš prigimties jos yra kamuolio pavidalo, ištįsta tik žibanti jų šviesa. Saulė savo spindulius paskleidžia toli ir plačiai, tačiau jos pačios

pavidalas vienoks, o iš jos plaukiančios šviesos – kitoks. Taip ir kometų pats kūnas yra apvalus, o spindėjimas atrodo pailgesnis negu kitų šviesulių.

XXVII. (1) „Kodėl?“ – klausi. O tu pirma pasakyk, kodėl mėnulio gauta šviesa yra visiškai kitokia nei saulės, nors jis ją gauna iš saulės? Kodėl jis tai rausta, tai bąla? Kodėl esti pamėlęs ar pajuodęs, kai saulė nežvelgia į jį? (2) Pasakyk man, kodėl visos žvaigždės yra skirtingo pavidalo ir nė per nago juodymą nepanašaus į saulės? Kaip niekas nekliudo joms būti šviesuliais, nors jos ir nepanašios, taip niekas nekliudo kometoms būti amžinoms ir tos pačios dalios, kaip ir kiti dangaus kūnai, net jei jų pavidalas nepanašus. (3) Kas toliau? Ar pats pasaulis, jei pažvelgsime atidžiau, nėra sudėtas iš priešybių? Kaip čia yra, kodėl Liūto žvaigždyne saulė visuomet kepina, svilindama žemę karščiais, o Vandenyje uždeda žiemos pančius ir sukausto upes ledu? Abu žvaigždynai yra tos pačios rūšies, nors jų veikimas ir prigimtis skirtingi. Avinas pakyla labai greitai, o Svarstyklės išnyra pamažu, iš lėto. Tačiau ir šis, ir anas žvaigždynas yra tos pačios prigimties, nors vienas sužiba akimirksniu, o kitas keliauja ilgai. (4) Ar nematai, kokie priešingi yra pasaulio dėmenys? Sunkūs ir lengvi, šalti ir šilti, drėgni ir sausi. Pasaulio darna susideda iš nedarnių sandų[32]. Tu teigi, jog kometa nėra žvaigždė, nes jos pavidalas neatitinka pavyzdžio, nes jis nepanašus

į kitus. Kodėl? Ta, kuri kas trisdešimt metų grįžta į savo vietą, yra nepaprastai panaši į tą, kuri kasmet aplanko savo buveinę. (5) Gamta savo kūrinius pateikia ne vieno pavidalo, bet puikuojasi įvairove. Vienas žvaigždes ji padarė didesnes, o kitas – greitesnes, vienas – galingesnes, kitas – nuosaikesnes. Kai kurias išskyrė iš pulko, kad trauktų atskirai, atkreipdamos dėmesį, kai kurias nusiuntė į būrį. Nesuvokia gamtos galybės žmogus, manantis, jog jai leista tik tai, ką daro dažnai. (6) Kometas ji parodo netankiai, joms paskyrė kitą vietą, kitą laiką, nepanašų į kitų judėjimą. Norėjo ir jomis atskleisti savo kūrinio didingumą. Jų pavidalas gražesnis, nei galima tikėtis iš atsitiktinio reiškinio, ar dydį turėsi galvoje, ar smarkesnį, ugningesnį už kitų šviesulių žėrėjimą. Iš tiesų kometų išvaizda turi kažką ypatinga: jos ne suspaustos ir suglaustos į taškelį, bet paleistos laisviau. Jos gali aprėpti daugelio žvaigždžių plotą.

XXVIII. (1) Aristotelis teigia, jog kometos žada audrą, padūkusius vėjus, liūtis[33]. Kas iš to? Ar tu jų nelaikai ateitį pranašaujančiais šviesuliais? Juk jos yra kitoks audrų ar būsimų liūčių ženklas nei šis:

aliejus jų molinėj lempoj
Degdamas spragsi, o dagtis juodais apkerpėja suodžiais.[34]

Arba jūra pašėls, jeigu

laukiai gi tuo tarpu
Žaidžia linksmi sausumoj, ir, mėgiamą raistą
apleidęs,
Kyla į dangų garnys ir skrenda viršum debesynų.[35]

Jos yra tokie pat ženklai, kaip lygiadienis, rodantis, jog metai kryps į šilumą ar šaltį, kaip chaldėjų giesmė[36], pasakanti, ką žvaigždė po ja gimusiems lemia bloga ar gera. (2) Žinok, kad kometa grasina ne tučtuojau atūšiančiais vėjais ar prapliupsiančiais lietumis, kaip teigia Aristotelis, bet visus metus daro įtartinus. Iš to aišku, jog ji ima ženklus ne iš artimiausios aplinkos, kad parodytų artimiausius įvykius, bet turi pasaulio dėsnių įspaustų reikšmingų žymių. (3) Paterkului ir Vopiskui konsulaujant[37] pasirodžiusi kometa padarė tai, kas buvo numatyta Aristotelio ir Teofrasto: mat siautėjo smarkios nesiliaujančios audros, o Achajoje ir Makedonijoje žemės drebėjimai sugriovė miestus.

XXIX. (1) „Kometų lėtumas, – sako jis, – įrodo, kad jos sunkesnės už kitus šviesulius ir turi daug žemiškos medžiagos. Be to, tai liudija pats jų riedėjimas: juk dažniausiai braunasi ašigalio link." Abu teiginiai klaidingi. Pirmiausia pakalbėsiu apie pirmąjį. „Visi lėčiau lekiantys kūnai yra sunkūs." Kaip čia išeina? Ar Saturno žvaigždė, nerangiausiai iš visų nueinanti savo kelią, yra

sunki? Jos lengvumą įrodo tai, kad ji yra aukščiau už kitas. (2) „Bet ji, – sakai, – skrieja didesniu ratu. Ji ne lėčiau juda, o ilgiau.“ Čia man būtų proga tą patį pasakyti ir apie kometas, net jei jos judėtų tingiau. Tačiau pramanas, kad jos lekia lėčiau. Juk paskutinė per pusę dangaus nuskriejo per šešis mėnesius, o ankstesnioji pasitraukė po kelių mėnesių. (3) „Jos leidžiasi, kadangi yra sunkios.“ Pirma, aplink skriejantis kūnas nenusileidžia. Antra, paskutinė kometa pradėjo judėti iš šiaurės, per vakarus atėjo į pietus ir bekildama dingo iš akių, o anoji, Klaudijaus laikų, pirmiausia pamatyta šiaurėje, visą laiką ėjo tiesiai, vis lėkė aukštyn, kol pasitraukė.

Tokie yra arba kitus, arba mane jaudinę teiginiai apie kometas. Tik tiesą pažįstantys dievai žino, ar jie teisingi. Mums leista tik gvildenti gamtos reiškinius ir samprotauti apie slėpinius nei tikintis tikrai aptikti tiesą, nei praradus viltį.

XXX. (1) Aristotelio nuostabiai pasakyta, jog niekada neturime būti dievobaimingesni, kaip kalbėdami apie dievus[38]. Į šventyklas žengiame susikaupę, ketindami aukoti nulenkiame galvas, pasitaisome togą, stengiamės atrodyti kuklūs. Šimtą sykių labiau turime reikšti pagarbą aptardami šviesulius, žvaigždes, dievų prigimtį, kad lyg iš medžio iškritę begėdiškai, aklai ko nors netvirtintume arba kad žinodami nemeluotume. (2) Nesistebėkime vėlai išrausę tai, kas giliai guli. Pa-

naitijui ir visiems tiems, kurie į kometą nori žvelgti ne kaip į paprastą šviesulį, bet kaip į iškreiptą šviesulio rūšį, reikėtų uoliai patyrinėti, ar visi metų laikai vienodai tinkami kometoms pasirodyti, ar kiekviena dangaus sritis patogi joms atsirasti, ar jos gali gimti ten, kur gali lėkti, bei kitus dalykus. Visi šie klausimai išnyksta, kai sakau, kad jos nėra atsitiktinės ugnys, bet įaustos į visatą. Ji jas išveda aikštėn nedažnai, paprastai verčia judėti slaptybėse. (3) Kiek daug dar, be kometų, skrieja nematomų kūnų, niekada nepakliūvančių mums į akis! Mat Dievas ne viską žmogui atvėrė. Kelinta jo tokio didžiulio kūrinio dalis mums patikėta? Jis pats, kuris tvarko pasaulį, jį sukūrė, visa aplink save įsteigė ir davė, <yra> didesnė ir geresnė savo kūrinio dalis, vengia žmonių akių. (4) Jį galima matyti tik mąstant. Daug aukščiausiajai dievybei giminiškų ir panašią galią gavusių esybių yra paslėpta arba (gal tuo dar labiau stebėsiesi) patenka mums į akis, bet išsprūsta. Arba jos tokios neapčiuopiamos, kad žmogaus žvilgsnis neįstengia pagauti, arba milžiniška didybė pasislėpė šventesnėje nuošalybėje ir valdo savo karalystę, tai yra save, niekam neleisdama prisiartinti, išskyrus sielą. Nežinome, kas yra tai, be ko nėra nieko. Ir dar stebimės, per mažai žinodami apie kažkokias ugneles, kai svarbiausia pasaulio dalis – Dievas yra nuo mūsų pasislėpęs! (5) Kiek daug naujų prekių pažinome šiame šimt-

metyje, o ne triūsiant atrandamų tiesų! Kito amžiaus žmonės sužinos tai, ko mes nežinome, daug kas bus išsaugota būsimiems šimtmečiams, kai mūsų jau niekas nebeprisimins. Pasaulis būtų niekniekis, jei neturėtų to, ko gali ieškoti visas pasaulis. (6) Kai kurios šventenybės perduodamos žmonėms ne iš karto: Eleusinas saugo jas, kad po tam tikro tarpsnio galėtų daugiau parodyti vėl atvykusiems pamatyti[39]. <Taip> ir daiktų prigimtis savo šventenybes perduoda ne išsyk. Tikimės esą įšventintieji, o tūnome tik jos priemenėje. Tos paslaptys atveriamos ne sumišai, ne visiems, jos atitrauktos nuo žmonių, uždarytos vidinėje šventoje saugykloje. Kai ką iš jos išvys šis amžius, kai ką – tas, kuris ateis po mūsų.

XXXI. (1) Kada tai taps mūsų pažinimo savastimi? Dideli dalykai randasi lėtai, ypač kai trūksta triūso. Net visa širdimi atsidavę vienam tikslui, dar nepasiekėme tobulybės – dar netapome visiški niekšai. Ydos dar tebedaro pažangą: prabanga vis atranda naujų pamišimo raiškos būdų, ištvirkimas atranda naujų žalojimo sričių, pasismaginimų, palaidumas bei supuvimas atranda dar švelniau, maloniau pražudančių priemonių. (2) Kadangi dar ne visą tvirtybę esame pametę, vis dar tebenaikiname padorumo likučius: kūnų lygumu ar glotnumu pralenkiame moteris, mes, vyrai, imame dėvėti net matronoms netinkamų kekšiškų spalvų drabužius[40], minkštai ir švelniai ti-

pendami stabdome žingsnį, ne vaikštinėjame, o bindzinėjame. Pirštus išpuošiame žiedais, kiekvienas narelis apmaustytas brangakmeniais. (3) Kasdien išgalvojame, kaip pakenkti vyriškumui. Kadangi negalime jo išguiti, stengiamės pažeisti: vienas nusipjauna lyties organą, kitas pabėga į šlykštųjį gladiatorių mokyklos kampą. Parsisamdęs mirčiai, jis renkasi gėdingą ginkluotės rūšį[41], kad galėtų miklinti savo pagedimą.

XXXII. (1) Stebiesi, kad išmintis dar neatliko viso savo darbo? Bet juk pagedimas dar neišsirutuliojo ligi galo, jo tapsmas tęsiasi, ir jam skiriame visas pastangas, jam tarnauja mūsų akys ir rankos. Kas žengia prie išminties? Kas laiko ją verta ko nors daugiau nei paviršutiniško susipažinimo? Kas kada dairosi į filosofiją ar kokį nors kitą laisvajam žmogui tinkamą užsiėmimą, išskyrus metą, kai atidedamos gladiatorių varžybos, žirgų lenktynės ar kitokios pramogos arba kai įsiterpia kokia nors lietinga diena, kurios negaila prarasti? (2) Šitiek filosofų šeimynų išmirė stokodamos įpėdinio! Ir senieji, ir naujieji akademikai nepaliko savo šventovės vyresniojo. Kur tas išminčius, kuris galėtų dėstyti Pirono priesakus? Nerado mokytojo kadaise minios nekęsta Pitagoro mokykla. Pakiliai pradėjusi nauja romėnų kamieno Sekstijų grupuotė užgeso vos užgimusi. (3) O kaip rūpestingai stengiamasi, kad neišnyktų kokio nors pantomimos vaidintojo vardas! Palikuo-

nių išsaugotos gyvuoja Pilado ir Batilo grupės[42], aibės šių menų mokinių ir mokytojų, privačios pakylos skamba visame mieste, ant jų šoka vyrai, šoka moterys, sutuoktiniai rungiasi tarpusavyje, katras lanksčiau pasirangys. Paskui, kaukei ilgai trynus kaktą, pereinama prie odinio gladiatoriaus šalmo. Filosofija niekam nė motais. (4) Senovės vyrų per mažai ištirtose srityse taip nieko nerandama, kad daugelis atradimų net užmirštami. Dievaži, net jei delnus pasipustę užgultume darbus, jei jų stvertųsi atgavęs protą jaunimas, vyresnieji mokytų, o jaunesnieji mokytųsi, vargu ar būtų pasiektas tas dugnas, kuriame slypi tiesa. O dabar jos ieškome paviršiuje ir atžagariomis rankomis.

FIZIKOS IR ETIKOS DARNA GAMTOS SLĖPINIŲ TYRIMUOSE

Lucijaus Anėjaus Senekos (4 m. pr. Kr. – 65 m. po Kr.) filosofinių veikalų pobūdis atspindi vadinamosios vėlyvosios stojos nuostatas. Vėlyvieji stoikai suabsoliutina vieną antikinės filosofijos dalį – etiką ir mažiau dėmesio kreipia į dvi kitas – logiką ir fiziką. Didžioji Senekos traktatų dalis skirta etikos klausimams. Autorius stengiasi demaskuoti žmonių ydas ir aistringai ragina jų atsikratyti, moko, kaip reikia gyventi ir kaip mirti. Matyt, dėl skaičiaus *dvylika* magijos naujaisiais amžiais visi išlikę filosofiniai Senekos traktatai sugrupuoti į dvylika veikalų: „Apie Apvaizdą", „Apie išminčiaus tvirtybę", „Apie pyktį", „Apie laimingą gyvenimą", „Apie poilsį", „Apie sielos ramybę", „Apie gyvenimo trumpumą", „Apie paguodą", „Apie geradarystes", „Apie atlaidumą", „Laiškai Lucilijui", „Gamtos klausimai". Matome, jog iš šių dvylikos traktatų tik vienas yra parašytas ne dorovės tema.

Seneka, atrodo, nesukūrė nė vieno veikalo logikos klausimais. Apie šią filosofijos dalį jis kelis kartus už-

simena „Laiškuose Lucilijui" (Epist. LXXXV, 2–41; LXXXIX, 17), tačiau prisipažįsta, jog visiškai nesižavi logikos išprotavimais ir išvedžiojimais. Dėl jų Seneka kritikuoja ne tik kitų krypčių filosofus, bet ir stoikus (Epist. LXXXIII, 8–27). Pacitavęs klaidingą silogizmą, jis rūsčiai užsipuola tokių išprotavimų kūrėjus: „Vaikų tauškalai! Ir dėl to raukome kaktą? Dėl to užsiauginame barzdą? To mokome rimti ir išbalę? Ar nori žinoti, ką filosofija žada žmonių giminei? Patarimą. Vieną šaukia mirtis, kitą slegia skurdas, trečią kamuoja savi ar svetimi reikalai. Anas bijo lemties, šis trokšta atsikratyti savo sėkmės. Šiam priešiški žmonės, anam – dievai. Kam kuri šiuos žaidimus? Čia ne vieta juokams. Tu esi pašauktas padėti nelaimingiesiems." (Epist. XLVIII, 7–8.) Senekos nuomone, žmogaus egzistencijai skirtas tik trupinėlis laiko, todėl neverta gaišti ne tik prie šių sielos nestiprinančių ir netobulinančių išprotavimų, bet ir prie žinių teikiančių dalykų. Štai kaip jis vertina humanitarinius mokslus: „Gramatikui rūpi kalba, o jei nori plačiau nuklysti – istorija. Paskutinė jo riba yra eilės. Kas iš jų nutiesia kelią į dorybę? Skiemenų aiškinimas, žodžių parinkimas, dramų įsiminimas, eilėdaros normos ir įvairovė?" (Epist. LXXXVIII, 3.) Ne geresnių žodžių sulaukia muzika ir tikslieji mokslai: „Pereinu prie muzikos. Tu mokai mane, kaip dera tarpusavy aukšti ir žemi tonai, kaip išgauti skirtingus garsus skleidžiančių stygų sąskambį. Geriau padaryk, kad sąskambis atsirastų mano sieloje, kad mano sumanymai neprieštarau-

tų vieni kitiems. Rodai, kokie garsai yra liūdni. Geriau parodyk, kaip nepravirkti liūdnu balsu užklupus nelaimėms. Geometras moko mane matuoti dvarus, užuot mokęs, kiek pakanka žmogui. ... Ką man duos žinojimas, kaip padalyti plotelį į dalis, jei aš nemoku pasidalyti su broliu? ... Tu žinai, kas yra tiesė. Kokia tau iš to nauda, jei neįžvelgi tiesos gyvenime?" (Epist. LXXXVIII, 9–13.) Taigi didele erudicija Seneka nesižavi: „Nemaža laiko kainuoja ir didžiai įgrysta kitų ausims pagyrimas: „Tai – apsiskaitęs žmogus". Tenkinkimės paprastesniu vardu: „Tai – doras žmogus"." (Epist. LXXXVIII, 38.)

Trečiąja filosofijos dalimi, fizika, tai yra mokslu apie gamtą, Seneka domėjosi visą gyvenimą. Jaunystėje susirgęs ir nuvykęs gydytis į Egiptą, parašė mūsų nepasiekusį veikalą apie tos šalies geografiją ir religiją. Grįžęs iš ten, paskelbė traktatus apie akmenis, apie žuvis, apie žemės drebėjimus. Jie irgi neišliko. Sulaukęs brandos amžiaus, filosofas buvo ištremtas į tada visiškai laukinę Korsikos salą. Ten praleido aštuonerius metus, supamas pirmapradės gamtos, stebėdamas jos stichijas, dangaus šviesulių kelius, mąstydamas apie Dievą ir žmogų. Sunku pasakyti, ar jis tada rašė kokį nors nuoseklų veikalą gamtotyros temomis, ar tik pasižymėdavo stebėjimų duomenis. Prie jų grįžo gyvenimo pabaigoje ir sukūrė „Gamtos klausimus". Tiksli veikalo parašymo data nežinoma. Manoma, jog

jis buvo kuriamas tarp 61 ir 64 metų po Kr. Veikalas skirtas tyrinėti reiškiniams, vykstantiems žemėje, ore, danguje. Seneka nagrinėja Nilo potvynių ir žemės drebėjimų priežastis, svarsto, kas yra debesys, lietus, sniegas, kruša, žaibas ir griaustinis. Autorius ne tik kelia klausimus, bet ir išdėsto jau esamus, kitų filosofų ir mokslininkų paskelbtus atsakymus, paminėdamas per trisdešimt vardų. Su vienų nuomonėmis sutinka, kitas kritikuoja, pareikšdamas ir savąją. Taigi traktatas demonstruoja nelabai iki mūsų laikų pakitusią mokslinio veikalo kūrimo metodiką. „Gamtos klausimai" atskleidžia ir senovės tyrinėjimų metodiką. Čia vyrauja *stebėjimas*. Į tiriamąjį reiškinį labai atidžiai įsigilinama, stengiantis pastebėti menkiausius niuansus. Norint paremti nelabai aiškaus reiškinio stebėjimo duomenis, ieškoma panašių akivaizdžių dalykų. Aiškinant aplink saulę ar mėnulį susidarančius vainikus, pasitelkiama tokia *analogija:* „Įmetę į tvenkinį akmenuką, matome vandenį išsklindant į daugelį ratilų: iš pradžių atsiranda mažiausias, paskui – didesnis, vėliau – kiti vis platesni, kol proveržis nuslopsta ir virsta ramia vandens plyne. Manykime, jog tas pats vyksta ir ore. Sutankėjęs jis gali reaguoti į kirtį. Krintanti saulės, mėnulio ar kokios nors žvaigždės šviesa verčia jį išsklisti į daugelį apskritimų." (Nat. quaest. I, 2. 2.) Teigiama, jog po žeme plyti ežerai, stūkso kalnai, teka panašios upės, kaip ir žemės paviršiuje (Nat. quaest. III, 16. 4; VI, 7. 1), jog nejuntamiems, tik protu suvokiamiems

dalykams būdinga tokia pati vienovė, kaip ir regimajam pasauliui (Nat. quaest. II, 2. 3). Beje, analogijos metodą Seneka vertina labiau už stebėjimą (Nat. quaest. VI, 3. 2). Jis akcentuoja pažinimo siela ir protu svarbą, supriešindamas jį su akių teikiama informacija (Nat. quaest. VI, 2. 3; VII, 7. 5). Taigi filosofas lieka ištikimas savo principams: jis visiškai nesižavi žinių turėjimu dėl žiningumo, labiau vertina sugebėjimą apibendrinti ir mąstyti negu pavienių faktų fiksavimą. Senekos įsitikinimu, analogijos principą galima taikyti todėl, kad į pasaulį turime žvelgti kaip į vienį: „Mat niekas negimsta be vienovės ženklo" (Nat. quaest. II, 4. 2). Visa susiję: žvaigždės minta žemės garais (Nat. quaest. II, 5. 2; II, 6. 1; V, 8. 1; VI, 16. 2) ir pačios veikia žemę (II, 11. 2). Iš vandens ir ugnies atsiranda oras, iš oro – vanduo (III, 10. 1). Visa persmelkta gyvybingosios galios, kurią teikia veiksnys, Senekos vadinamas *spiritus*. Pirmiausia tai – oro srovė (Nat. quaest. V, 13. 4). Joje glūdi ir gyvybingoji galia, *spiritus* kartu yra ir visa persmelkiantis gyvybės kvėpsnis (Nat. quaest. II, 4–9; VI, 16. 1–3). Tuo Senekos *spiritus* šiek tiek primena graikų stoikų sąvoką *pneuma*.

Vienovės dėsnio persmelktas pasaulis yra tvarkingas (Nat. quaest. III, 16. 3), nes tokį jį sukūrė Dievas. Ne tik prastuoliai, bet ir daugelis prasilavinusiais save laikančių žmonių to nesupranta: „Mirtingieji baisiausiai klysta laikydami pasaulį, už kurį nieko nėra gražesnio, darnesnio ir nuosekliau atitinkančio Dievo

sumanymą, neplaningu, atsitiktinumo gainiojamu ir todėl sumaištingu, su žaibais, debesimis, audromis ir kitomis negandomis, plakančiomis žemę ir gretimas sritis" (Nat quaest. I, Įž. 14). Visa šiame pasaulyje yra reikalinga, ir ne Dievo kaltė, kad žmonės blogiui panaudoja jo kūrinius. Pavyzdžiui, vėjai duoti tam, kad brėstų javai, kad būtų kam atnešti lietų, kad maišytųsi oras, o žmonės pasistatė karo laivus ir, genami vėjų, plaukia už jūrų užimti svetimų kraštų. Žmogus turėtų šlovinti Apvaizdos darbus, žavėtis visatos didingumu, grožiu, įvairove (Nat. quaest. V, 18. 1; VI, 4. 2; VII, 27. 5 ir kitur). Bet tuo mirtingųjų santykis su pasauliu neturėtų apsiriboti. Jie turi bandyti įminti visatos reiškinių priežastis, eigą, pobūdį, didingos jos tvarkos dėsnius. „Koks niekingas padaras esti žmogus tada, kai nepakyla virš žmogiškųjų reikalų!" – sušunka autorius, akcentuodamas dvasinio gyvenimo būtinumą (Nat. quaest. Įž., 5). Žinoma, žmogui neduotas absoliutus žinojimas. Jo žinojimas yra, buvo ir bus ribotas. Kad ir kiek amžių praeitų, vis dar bus kas nors neatrasta ar neatskleista, nes viską žino tik Dievas. Tačiau gilintis į gamtos slėpinius ir verta, ir reikia.

Mirtingieji tai turi daryti ne dėl atradimų teikiamo malonumo, naudos ar panašių dalykų. Skverbimąsi į gamtos slėpinių paslaptis Seneka laiko transcendentiniu procesu, gamtos dėsnių, jos reiškinių esmės suvokimą vertina kaip artėjimą prie Dievo. Tokia yra didžioji pažinimo prasmė. Pakilti į dieviškąją sritį gali

tik siela. Pažinimo procese išsilaisvinusi iš kūno pančių, aukštyn kylanti siela grįžta atgal į savo namus, į savo pradžią, į dieviškąją sritį. Tyrimo procesas vyksta palaipsniui: einama nuo arčiau žmogaus esančių reiškinių prie aukštesnių (Nat. quaest. III, 1. 18). Tą patį Seneka jau buvo aiškinęs kitame traktate: „Siela pirmiausia tiria įvairius kraštus ir jų išsidėstymą, paskui aplinkui išsiliejusios jūros padėtį, pasikartojančius jos potvynius ir atoslūgius, po to skrodžia žvilgsniu visa, kas kelia siaubą tarp dangaus ir žemės, tą dėl griaustinio, žaibų, vėtrų, liūčių, sniego ir krušos pliūpsnių sumaištingą erdvę, pagaliau išraižiusi žemesnes sritis veržiasi į aukštybes ir mėgaujasi nepaprastai gražiu dieviškojo pasaulio vaizdu. Prisiminusi savo amžinumą, ji keliauja iš vieno šimtmečio į kitą po praeitį ir ateitį" (Cons. ad Helv. XX, 2). Taigi pasaulio pažinimo tikslas turi būti ne žinių kaupimas, o kilnesni dalykai. Fizikos mokslas gali suteikti žmogui tauresnės būties akimirkų.

„Gamtos klausimai" nėra grynas fizikos veikalas. Su gamtotyros klausimais jame darniai dera etikos teiginiai. Būdamas nuoseklus dorovės principų skelbėjas, Seneka niekada nepamiršta pamokyti, paraginti, patarti. Filosofas žino, kad žmogus yra menkas ir silpnas padaras, kad jam nuolatos reikia priminti, kas yra dora, o kas – ne, reikia jį paskatinti (Nat. quaest. II, 59. 2). Todėl „Gamtos klausimuose" jis rūsčiai smerkia ištvirki-

mą, prabangos siekimą, žiaurumą, godumą, pataikavi mą ir kitas ydas. Jis žino, kad žmogų reikia sustiprinti padrąsinti, ir mano, kad gamtos slėpinių pažinimas gal čia padėti: „Mums svarbiau padaryti žmones narses nius, o ne mokytesnius, tačiau viena be kita nepasida ro: dvasios tvirtybė ateina ne kaip kitaip, o lavinanti ir stebint gamtą" (Nat. quaest. VI, 32. 1). Kaip ir dau gelis kitų senovės filosofų, Seneka įsitikinęs, jog gam tos dėsnių suvokimas gali žmogų išvaduoti nuo mir ties baimės. Todėl jis aiškina, kad žaibavimų ar žemė drebėjimų priežastys yra natūralios, ir ragina nedrebė ti dėl jų. Filosofas atkakliai įtikinėja nebijoti mirties „Niekink mirtį, ir visa, kas veda į mirtį, bus paniekin ta: ir karai, ir laivo sudužimas, ir sudraskyti pasiruoš laukiniai žvėrys, ir netikėtai sugriuvusio pastato svo ris" (Nat. quaest. II, 59. 3). Mirties nereikia bijoti dė dviejų priežasčių. Pirma, mirtis yra gamtos dėsnis, grei čiau ar lėčiau jos sulaukia visi kūriniai, mirtis yra mir tingųjų duoklė ir pareiga. Antra, žmogaus siela po mir ties vėl sugrįžta į aukštesnę dieviškąją sritį, geresnę i saugesnę vietą. Ten nedreba žemė, nesidaužo vėjai, ne liepsnoja gaisrai, nesiautėja epidemijos, ten nereiki būgštauti karo ar laivo sudužimo.

Šio veikalo forma tokia pati, kaip ir dorovinių Se nekos traktatų. Jis galėtų būti pavadintas dialogu, kaip tarkime, knygos apie pyktį, apie sielos ramybę ar apie laimingą gyvenimą. Ir čia Seneka nuolatos kreipiasi

įsivaizduojamą pašnekovą, ragina, įtikinėja, ginčijasi, cituoja jo mintis. Dialogo forma daro veikalą gyvą ir nenuobodų. Šio veikalo pašnekovas yra Lucilijus Junioras (Jaunesnysis). Nėra aišku, ar tai reali asmenybė, ar Senekos sukurtas personažas. Jis pasirodo trijuose paskutiniuose filosofo veikaluose: „Apie Apvaizdą", „Laiškai Lucilijui" ir „Gamtos klausimai". Tai jaunesnis už Seneką vyras, ir filosofas jaučiasi esąs jo mokytojas (Epist. XXXIV, 2; Nat. quaest. IV A, Įž. 20). „Laiškuose Lucilijui" Seneka nurodo daugiau jo trūkumų, o „Gamtos klausimuose" giria Lucilijaus atsidavimą ne turto kaupimui, bet filosofijos studijoms, liaupsina jo sąžiningumą, narsą, nes jis nepaliko pavojuje atsidūrusio draugo (Nat. quaest. IV A, Įž. 14–18). Abiejuose veikaluose užsimenama, jog Lucilijus kilęs iš neturtingos, nežymios šeimos, visko pasiekė dėl ypatingų gabumų ir globojamas įtakingų draugų (Epist. XIX, 3; Nat. quaest. IV A, Įž. 14). Dabar linkstama manyti, jog Lucilijus tikrai gyveno ir tikrai buvo Sicilijos provincijos prokuratorius. Seneka nurodo, jog Lucilijus turėjo poeto ambicijų (Nat. quaest. IV A, Įž. 14; III, 1. 1). Daugelis mokslininkų dabar jam priskiria nežinomo autoriaus parašytą gamtamokslinę didaktinę poemą „Etna", turinčią daug bendra su Senekos „Gamtos klausimuose" dėstomais teiginiais.

Nors kai kurie Senekos gamtotyros teiginiai jau pasenę ir įdomūs tik mokslo istorijai, traktatas „Gamtos klausimai" negali pasenti todėl, kad žmogaus siela nuo

Senekos laikų nė kiek nepasikeitė. Prabėgo dvidešimt amžių, bet mirtingieji netapo tobulesni. Šalia narsumo, aukojimosi, dosnumo ir šimtų kitų dorybių tebeklesti ištvirkimas, žiaurumas, egoizmas ir aibė kitų ydų. Todėl niekada negali pasenti Senekos priekaištai nedorėliams ir niekšams, jo aistringas įtikinėjimas atsikratyti ydų. Todėl amžinai yra aktualus Senekos raginimas daugiau mąstyti apie Dievo sukurtos visatos didingumą, grožį, tobulumą, žavėtis visu tuo, kelti akis ir sielą aukštyn.

Dalia Dilytė

PAAIŠKINIMAI

Yra išlikę per penkiasdešimt Senekos veikalo „Gamtos klausimai" nuorašų, padarytų IX–XV a. Šiuose rankraščiuose knygų eilė sumaišyta, dabar vadinamų IV A ir IV B knygų tekstai prijungti prie kitų. Todėl nėra aišku, kaip atrodė Senekos veikalas. Spėjama, jog painiavos galėjo būti jau senovėje, nes Seneka turbūt išleido tik pavienes knygas, o visas veikalas galėjo būti išleistas po jo (ir Nerono) mirties, Flavijų laikais. Populiari hipotezė, kad veikalą išleido tas pats Lucilijus, kuriam jis buvo dedikuotas. Lucilijus tikriausiai sudėjo knygas reikiama tvarka, tačiau vėlesniųjų laikų leidėjai galėjo daryti ne jo leidimo, o seniau paskelbtų pavienių knygų nuorašus ir sumaišyti jų eilę. Manoma, jog Senekos „Gamtos klausimus" sudarė aštuonios knygos: I – apie vandenis, II – apie Nilą, III – apie debesis, IV – apie žaibus ir perkūnus, V – apie vėjus, VI – apie žemės drebėjimą, VII – apie kometas ir VIII – apie dangaus ugnis. Kitos knygų numeracijos versijos pateikiamos toliau. Naujaisiais amžiais tyrinėjant rankraščius ir tvarkant tekstą daugiausia nusipelnė Karaliaučiaus ir Greifsvaldo universitetų

profesorius Alfredas Gercke. Jo parengtas Senekos „Gamtos klausimų" tekstas laikomas kanoniniu. Todėl į lietuvių kalbą veikalas verstas iš jo paskelbto leidimo (L. Annaei Senecae opera quae supersunt. Vol. II: L. Annaei Senecae Naturalium Quaestionum libros VIII/edidit Alfred Gercke. – Lipsiae, 1907). Neišlikusios, neaiškios, leidėjo rekonstruotos teksto vietos pateikiamos kampiniuose skliaustuose. Tekstologiniai klausimai neaptariami ir neaiškinami. Veikale esančios Vergilijaus ir Ovidijaus kūrinių citatos pateikiamos iš Antano Dambrausko ir Alfonso Nykos-Niliūno vertimų. Keliais atvejais, kai dėl įvairių priežasčių esami vertimai netiko Senekos tekstui, „Gamtos klausimų" vertėja romėnų poetų citatas išvertė pati.

Pirma knyga

Spėjama, jog ši knyga Senekos veikale buvo ne pirma, o aštunta arba penkta. Daugumoje rankraščių ji neturėjo jokio pavadinimo. Dabar ji vadinama arba „Apie dangaus ugnis" („De ignibus caelestibus"), arba „Apie erdvių ugnis" („De ignibus in aere existentibus"). Knygos medžiaga yra palyginti neblogai išdėstyta. Po įžangos kalbama apie meteoritus, paskui – apie drignes arba ratilus, toliau – apie vaivorykštes, atspindėjimą, kitus dangaus švytėjimus, vėl trumpai sugrįžtama prie meteoritų ir baigiama veidrodžių vaidmens žmogaus gyvenime aptarimu.

[1] Epikūrizmo filosofijos teiginys.

[2] Plg.: Sen. De ben. VI, 23.

[3] Stoicizmo ir Aristotelio (Cic. De nat. deor. I, 33) teiginys.

[4] Pitagoro teiginys.

[5] Seneka turi galvoje sudėtingų, puošnių, kartais labai meniškų piešinių spalvotas grindų mozaikas.

[6] Ant Kapitolijaus kalno stovinčioje Junonos Monetos (Junonos Ramintojos, Guodėjos) šventykloje buvo pinigų kalykla. Iš Monetos vardo atsirado žodis „moneta".

[7] Vergilijus. Eneida, IV, 404. Vertė A. Dambrauskas.

[8] Turima galvoje Saturno planeta. Plg.: VII, 29.

[9] Aristotelio teorija.

[10] Turimi galvoje epikūrininkai.

[11] Tai ne Aristotelio duotas vardas. Aristotelis rašo, kad jos taip vadinamos (Arist. Met. I, 4. 1).

[12] 168 m. pr. Kr.

[13] 14 m. po Kr. Plg.: Dio Cass. LVI, 29.

[14] 31 m. po Kr.

[15] 19 m. po Kr.

[16] Vegilijus. Eneida, V, 528. Vertė A. Dambrauskas.

[17] Arist. Met. I, 4. 2.

[18] Plg.: Hor. Carm. I, 3 ir Plin. Nat. hist. II, 101.

[19] 414 m. pr. Kr. Spartos karvedys Gilipas vyko padėti atėniečių apsuptiems Sirakūzams.

[20] Plg.: Liv. XXII, 1. 8 ir Plin. Nat. hist. II, 101.

[21] 43 m. pr. Kr. Tai mini ir kiti autoriai: Vell. II, 59. 6; Plin. Nat. hist. II, 98; Suet. Aug. 95.

[22] Plg.: Plin. Nat. hist. XVIII, 345.

[23] Plg.: Arist. Met. III, 2. 8 ir Plin. Nat. hist. II, 150.

[24] Ovidijus. Metamorfozės, VI, 65–67. Vertė A. Dambrauskas.

[25] Arist. Met. III, 4. 6.

[26] Arist. Met. III, 4. 2 sqq.

[27] Plg.: Lucr. IV, 386.

[28] Lucr. IV, 438; Sen. Epist. LXXI, 24.

[29] Neaišku, kokius matematikus turi galvoje Seneka. Spėjama, kad galbūt labai garsų Eukleido veikalą Κατοπτρικά („Atspindžių teorija").

[30] *Parijas* – Paro salos kolonija ant Propontidės kranto.

[31] Matyt, turimos galvoje Demokrito ir Epikūro nuomonės (Lucr. IV, 237–298).

[32] Imperatorius Neronas turėjo poeto ambicijų (Tac. Ann. XIII, 3; Suet. Ner. 52; Dio Cass. LXII, 29). *Kiterietė* – Afroditės epitetas. Kiteros sala garsėjo kaip Afroditės garbinimo vieta.

[33] Galbūt Seneka turi galvoje garsaus filosofo stoiko Poseidonijo (135–51 m. pr. Kr.) veikalą Περὶ μετεώρων („Apie erdvių reiškinius").

[34] Vergilijus. Georgikos, I, 380–381. Vertė A. Dambrauskas. Plg.: Hor. Ars. 18; Tib. I, 4. 44; Plin. Nat. hist. II, 150.

[35] Stoikai.

[36] Arist. Met. III, 5. 20.

[37] Arist. Met. III, 2.

[38] Liv. XXVIII, 11; XLI, 21; Cic. De rep. I, 15.

[39] Vergilijus. Georgikos, II, 95–96. Vertė D. Dilytė.

[40] Arat. Phaen. 800 sqq. *Arato* (apie 315–248 m. pr. Kr.) veikalas Φαινόμενα buvo labai garsus. Į lotynų kalbą jis buvo išverstas tris kartus. Jį vertė Varonas Atacietis, Ciceronas ir Germanikas.

[41] Vergilijus. Georgikos, I, 367. Vertė A. Dambrauskas.

[42] Apie kometas Seneka rašo septintoje šio veikalo knygoje. Kadangi jo veikale ši knyga, matyt, buvo aštunta, visai suprantama, kodėl jis sako apie tai kalbėjęs anksčiau.

[43] Pvz., Liv. XXXI, 12.

[44] Vergilijus. Bukolikos, 2, 25–26. Vertė A. Dambrauskas.

[45] Lukrecijus teisingiau teigia, jog varis gamintas anksčiau už geležį (Lucr. V, 1287).

[46] Turimos galvoje Gnėjaus Kornelijaus Scipiono dukterys (Val. Max. IV, 4. 10).

Antra knyga

Nė viename rankraštyje neišliko šios knygos pavadinimas. Jį sugalvojo leidėjai. Vieni spėja, kad Senekos veikale ši knyga buvo ketvirta, kiti – kad šešta. Įžangoje pateikiami vieningų ir sudėtinių kūnų apibrėžimai, aptariamos oro ypatybės, paskui kalbama apie žaibų kilmę, amalo ir žaibo skirtumus, griaustinį, žaibų pranašystes, Jupiterio vaidmenį ir reikšmę, įvairias antikines žaibo ir perkūno teorijas.

[1] Graikai šiuos tyrinėjimus vadino uranografija, meteorologija ir geografija.

[2] Ovidijus. Metamorfozės, I, 55. Vertė D. Dilytė.

[3] Aristotelis žemės drebėjimus irgi priskyrė meteorologijos sričiai.

[4] Senoji stoja orą ir ugnį laikė jungiančiaisiais elementais, o žemę ir vandenį – sujungtaisiais.

[5] Plg.: Sen. Epist. CII, 6.

[6] Plg.: Arist. Met. X, 1 ir 2.

[7] Demokritas, Epikūras, Lukrecijus.

[8] Turimi galvoje vandens vargonai, išrasti Ktesibijo (II a. pr. Kr.).

[9] Tai antikinės literatūros topas (arba *locus communis*). Plg.: Prop. IV, 5. 74; Pers. I, 24; Mart. X, 2; Juv. X, 144–145.

[10] Plg.: Arist. De anima, I, 2, 405a 26.

[11] Demokritas ir Epikūras. Plg.: Lucr. I, 355–356.

[12] Seneka čia polemizuoja su epikūrininkais. Lukrecijus mato tik dvi galimybes: arba kūnai negali judėti, arba reikia pripažinti, kad visuose kūnuose, taigi ir ore, esama tuštumų (Lucr. I, 381–382).

[13] Plg.: Arist. Met. XII, 7, 1072b 25.

[14] Romėnų amfiteatruose, kur vykdavo gladiatorių varžybos, buvo purškiami kvapnūs vandenys.

[15] Plg.: Plin. Nat. hist. II, 85.

[16] Plg.: Arist. Met. II, 9. 18.

[17] Plg.: Arist. Met. II, 9. 10.

[18] Plg.: Arist. Met. II, 9. 10; Plut. Plac. III, 2. 3.

[19] Arist. Met. II, 9.

[20] Šis palyginimas buvo paplitęs antikinėje literatūroje. Plg.: Lucr. VI, 329 ir Verg. Aen. XI, 616.

[21] *Balistos* svaidydavo didelius akmenis, o *skorpionai* – ietis ir dideles strėles.

[22] Tokį patį pavyzdį pateikia ir Plinijus Vyresnysis. Plg.: Plin. Nat. hist. II, 112.

[23] Anaksimandro griaustinio teoriją aiškina ir Plutarchas. Plg.: Plut. Plac. III, 3. 1.

[24] Vienas Platono mokytojų Diogenas iš Apolonijos išrutuliojo Anaksimeno teoriją, įterpdamas ir kitų filosofų teiginių.

[25] 197 m. pr. Kr. Vidužemio jūroje iškilo nauja sala netoli dabartinės Santorino salos.

[26] Toje pačioje vietovėje 46 m. po Kr. iškilo ir netrukus vėl nugrimzdo kita sala. Plg.: Plin. Nat. hist. II, 202.

[27] *Asklepiodotas* (apie 110–40 m. pr. Kr.) parašė neišlikusį veikalą apie karybą. Galbūt jį ir turi galvoje Seneka.

[28] Apie 300 m.

[29] Plg.: Lucr. VI, 99, 400; Cic. De div. I, 11; Plin. Nat. hist. II, 51.

[30] Arist. Met. II, 9. 8.

[31] *Timpanai* yra plona oda aptraukti platūs mediniai arba variniai žiedai. Jie mušami ranka arba plektru. *Cimbolai* yra du variniai diskai, daužomi vienas į kitą.

[32] Ciceronas irgi mini Etnos išsiveržimą (Cic. De nat. deor. II, 96).

[33] Her. III, 26.

[34] Apie tai Seneka kalbėjo neišlikusioje šio veikalo dalyje.

[35] Tą patį aprašo ir Lukrecijus (VI, 230) bei Plinijus Vyresnysis (Plin. Nat. hist. II, 137).

[36] Turimos galvoje planetos Merkurijus, Venera, Marsas, Jupiteris ir Saturnas.

[37] Xen. Apol. Socr. 12.

[38] Balti gyvuliai buvo aukojami dangaus dievams, o juodi – požemio dievybėms.

[39] Plg.: Arist. Met. III, 1; Plin. Nat. hist. II, 137.

[40] Ovidijus. Metamorfozės, III, 305–307. Vertė A. Dambrauskas.

[41] Turimi galvoje žemės galingieji, galbūt imperatorius Neronas.

[42] Plg.: Plut. Plac. I, 7. 11; Diog. Laert. VII, 135.

[43] *Klidemą* mini ir Aristotelis: Arist. Met. II, 9. 18.

[44] Tuos pačius terminus (*fulguratio, fulgetra*) vartoja ir Plinijus Vyresnysis (Plin. Nat. hist. II, 112).

[45] Tai antikinės literatūros *locus communis* (Lucr. VI, 178; Verg. Aen. IX, 588; Ov. Met. II, 728; XIV, 825; Luc. Phars. VII, 513–514).

[46] Seneka turi galvoje teiginius sielos tobulinimui. Plg.: Sen. Epist. LVIII, 25.

[47] Buvo manoma, kad jeigu žaibas užmušė žmogų, tai paveikia visą bendruomenę, ir permaldavimo apeigos vykdavo bendruomenės vardu.

[48] *Žaibo palaidojimas* – tai tam tikros apeigos toje vietoje, į kurią buvo trenkta.

Trečia knyga

Vienų mokslininkų nuomone, ši knyga Senekos veikale buvo pirma, kitų – septinta. Viename rankraštyje ji pavadinta „De aquis" („Apie vandenis"). Teksto leidėjai, norėdami pabrėžti, kad kalbama apie žemės vandenis, o ne apie lietų, paprastai pavadinime dar prideda žodį „žemės". Knyga prasideda įžanga (manantys, jog ši knyga buvo pirma, ją laiko viso veikalo įžanga), kurioje autorius kalba apie gamtos tyrinėjimų reikšmingumą. Paskui jis išdėsto rūpimus klausimus ir samprotauja apie tai, iš kur upės gauna vandens amžinam tekėjimui, pateikia įvairias kitų autorių teorijas ir savo mintis. Knygos viduryje jis įterpia digresiją apie pražūtingą prabangos siekimą, kai kurių visuomenės narių sugedimą, o paskui vėl grįžta prie vandenų klausimų. Jis aprašo įvairiais ypatumais pasižyminčius vandenis, potvynius ir savaiminį apsivalymą ir baigia knygą visuotinio tvano bei pasaulio pabaigos tema.

[1] Šio veikalo sukūrimo data nežinoma. Manoma, kad paskutinis Senekos kūrinys buvo „Laiškai Lucilijui". Gal „Gamtos klausimus" jis parašė truputį anksčiau arba abu veikalus rašė vienu metu.

[2] Senekos tėvonija buvo Ispanijoje, prie Kordubos miesto.

[3] Nežinoma, kokio poeto šios eilutės ir iš kokio veikalo.

[4] Hanibalas užpuolė Italiją iš šiaurės 216 m. pr. Kr. Užpuolimas buvo netikėtas todėl, kad romėnai žinodami, jog jis yra Galijoje, nesitikėjo jį su kariuomene pereisiant Alpes.

[5] *Kviritų teisė* – romėnų piliečių teisė. *Prigimtinė teisė* – visų tautų žmonių teisės.

[6] Ovidijus. Metamorfozės, III, 407. Vertė A. Dambrauskas.

[7] Vergilijus. Eneida, I, 245–246. Vertė A. Dambrauskas.

[8] Lucilijus rašė eiles. (Plg.: Sen. Epist. LXXIX). Manoma, kad jis yra sukūręs Vergilijui priskirtų eilėraščių rinkinyje išlikusią poemą „Etna". Kiti jo veikalai neišliko.

[9] Nilas aprašomas šio veikalo IV A knygoje.

[10] Plg.: Arist. Met. II, 2.

[11] Plg.: Lucr. V, 261–272; VI, 631–638.

[12] Manoma, jog Seneka turi galvoje Ksenofaną, Hiponą ir galbūt Anaksagorą.

[13] Plg.: Plat. Phaed. 112.

[14] Neaišku, kokius mokslininkus Seneka turi galvoje.

[15] Tai pitagorininkų teiginys. Plg: Ovid. Met. XV, 244–253.

[16] Tai Anaksagoro teiginys.

[17] Ši Teofrasto veikalo dalis neišliko. Tą patį teigia Plinijus Vyresnysis (Plin. Nat. hist. XXXI, 54).

[18] Plg.: Plin. Nat. hist. XXXI, 53.

[19] Mažosios Azijos pusiasalyje buvo dvi Magnesijos: prie Sipilo ir prie Hermo. Neaišku, kurią turi galvoje Seneka.

[20] Plg.: Arist. Met. I, 3; Plin. Nat. hist. XXXI, 1.

[21] Plg.: Cic. De nat. deor. II, 29.

[22] Plg.: Plin. Nat. hist. XI, 219.

[23] Plg.: Ovid. Epist. ex Ponto IV, 2. 17 ir Ovid. Met. XV, 271.

[24] Plg.: Lucr. VI, 536.

[25] Seneka mini labai populiarų ir romėnų vertintą padažą, vadinamą *garum*. Jis buvo gaminamas iš džiovintų žuvų ir daugelio prieskonių.

[26] Ovidijus. Metamorfozės, XV, 313–314. Vertė A. Dambrauskas.

[27] Apie Puteolų smėlį žr.: Verg. Aen. IX, 730 ir Vitr. De arch. II, 6.

[28] Sieringi Albulų šaltiniai buvo prie Tiburo miesto.

[29] Ovidijus. Metamorfozės, XV, 320. Vertė A. Dambrauskas.

[30] Ovidijus. Metamorfozės, XV, 321. Vertė A. Dambrauskas.

[31] Ovidijus. Metamorfozės, XV, 329–331. Vertė A. Dambrauskas.

[32] Plg.: Lucr. VI, 738–839.

[33] Plg.: Plat. Phaed. 112a.

[34] Kūgio formos stulpas, kas tūkstantis (lot. *mille* – tūkstantis, iš jo kilo žodis „mylia") žingsnių statomas palei Romos valstybės kelius.

[35] Orą įšildydavo karštieji Bajų šaltiniai. Šaltinis būdavo uždengiamas, ir virš jo esantis šiltas oras tekėdavo vamzdžiu.

[36] Romėnai nemokėjo pasidaryti dūmtraukių, todėl krosnimis būstų nešildė. I a. po Kr. romėnų raitelis Sergijus Orata išrado hipokaustu vadinamą šildymo būdą. Rūsyje po kambariu buvo sustatomi plytiniai stulpeliai ir tarp jų deginamos malkos. Stulpeliai įkaisdavo, ir karštas rūsio oras šildė grindis. Kambario sienose įmontuotais vamzdžiais kildamas įkaitęs oras šildė sienas.

[37] Plg.: Plin. Nat. hist. XXXI, 27 ir Vitr. De arch. VIII, 3.

[38] Plinijus Vyresnysis nurodo, jog kita upė yra vardu Kefisas (Plin. Nat. hist. II, 230).

[39] Plg.: Plin. Nat. hist. XXXI, 14.

[40] Plg.: Plin. Nat. hist. XXXI, 22.

[41] Turima galvoje dabartinė Negyvoji jūra.

[42] Ši Teofrasto veikalo vieta neišliko. Plinijus Vyresnysis irgi užsimena apie plaukiojančias Lidijos salas (Plin. Nat. hist. II, 209).

[43] Apie šią salą rašo ir abu Plinijai (Plin. Nat. hist. II, 209 ir Plin. Epist. VIII, 20). *Kutilijos* – senas sabinų miestas.

[44] *Vadimonio ežeras* ir *Statonijos miestas* buvo Etrurijoje.

[45] Plg.: Plin. Nat. hist. VII, 33; Ath. II, 15.

[46] Ši Teofrasto veikalo vieta neišliko.

[47] Ovidijus. Metamorfozės, XV, 273–276. Vertė A. Dambrauskas. *Likas* – Likijos upė. Plg. Her. VII, 30. Apie Argolidės upę Erasiną rašo ir Plinijus Vyresnysis (Nat. hist. II, 225).

[48] Vergilijus. Bukolikos, X, 4–5. Vertė A. Dambrauskas. Sicilijos saloje tryškęs Aretusos šaltinis buvo visai netoli jūros, bet nesūrus, nesusimaišęs, pasak Vergilijaus, su Doride (jūrų nimfa ar tiesiog jūra). Dėl to manyta, kad jame liejasi po jūra prabėgusios Alfėjo upės, tekančios pro Olimpiją, vanduo. Plinijus rašo panašiai (Plin. Nat. hist. XXXI, 55).

Strabonas netiki Alfėjo upės ir Aretusos šaltinio susijungimu (VI, 2. 4).

[49] Plinijus Vyresnysis nurodo, jog tai vyksta kas devyneri metai (Plin. Nat. hist. XXXI, 55).

[50] Plinijus Vyresnysis praneša tą patį (Plin. Nat. hist. II, 220). Plg.: Hom. Od. XII, 260–404

[51] *Servijus Flavijus Papirijus Fabianas*, I a. po Kr. gyvenęs retorikos žinovas ir filosofas, parašė mūsų nepasiekusį veikalą „Gamtos priežasčių knygos".

[52] Žmonės pradeda valgyti giles, kaip ir pirmykštėje žmonijos vystymosi stadijoje. Plg.: Ovid. Met. I, 106.

[53] Ovidijus Metamorfozės, II, 264. Vertė A. Dambrauskas.

[54] Ovidijus. Metamorfozės, I, 292. Vertė A. Dambrauskas.

[55] Ovidijus. Metamorfozės, I, 304. Vertė A. Dambrauskas.

[56] Ovidijus. Metamorfozės, I, 285 ir 290. Vertė A. Dambrauskas.

[57] Ovidijus. Metamorfozės, I, 272–273. Vertė A. Dambrauskas.

[58] Plg.: Plat. Tim. 22c.

[59] *Belas* buvo laikomas pirmuoju Babilonijos karaliumi. Jis buvo sudievintas ar sutapatintas su babiloniečių dievu Baalu. *Berosas* (III a. pr. Kr.), jo žynys, garsėjo kaip Babilonijos istorijos graikų kalba autorius.

[60] Į Vėžio žvaigždyną Saulė atkeliauja birželio 21 dieną, o į Ožiaragio žvaigždyną – gruodžio 21 dieną.

Ketvirta A knyga

Rankraščiuose ši knyga pateikiama kaip antra, septinta arba aštunta. Knyga skirta Nilui. Šios upės ištakos ir potvyniai buvo visos antikos žmonių vaizduotę jaudinusios temos.

Išliko tik maždaug pusė knygos. Įžangoje Seneka kalba apie pataikavimo reiškinį romėnų visuomenėje, o paskui pereina prie Nilo temos. Jis aprašo vietas, per kurias upė teka, Nilo fauną, išdėsto kai kurias esamas šios upės potvynių teorijas. Čia tekstas nutrūksta.

[1] Čia ir toliau Seneka vartoja gladiatorių kovų leksiką.

[2] *Lucijus Munacijus Plankas* buvo konsulu 13 m. po Kr. *Vilėjus* yra nežinomas asmuo. Kartais siūloma jį tapatinti su istoriku Velėjumi Paterkulu arba su būsimojo imperatoriaus Vitelijaus tėvu.

[3] *Krispas Pasienas* buvo Senekos tėvo draugas. Nužudytas Klaudijaus valdymo pradžioje.

[4] *Fidas Anėjus* buvo gladiatorius. Giminės vardas *Anėjus* rodo, kad jis galėjo būti Senekų šeimos atleistinis.

[5] *Trakais* buvo vadinami gladiatoriai, ginkluoti trakų genties, gyvenusios į pietus nuo Dunojaus, nacionaliniais durklais. Trakai buvo aukšti ir stambūs vyrai.

[6] Aukščiausieji valdininkai (konsulai, pretoriai, kvestoriai) buvo renkami vieneriems metams, o jų sargybiniai, jų valdžios demonstruotojai ir kai kurių pavedimų vykdytojai *liktoriai* eidavo tas pareigas nuolatos.

[7] *Gnėjus Kornelijus Lentulas Getulikas* (I a. po Kr.) dešimt metų valdė Aukštutinę Germaniją. Kadangi Getuliką labai gerbė kariai, Kaligula, jo bijojęs ir jam pavydėjęs, apkaltino jį sąmokslu ir nužudė.

[8] Imperatoriaus Klaudijaus žmona Mesalina ir didelę įtaką imperatoriui turėjęs atleistinis Narcizas tautos priešais pavadinti, matyt, todėl, kad pražudė daugelį garbingų žmonių. Savo pačių priešai jie buvo todėl, kad buvo sugedę ir kupini ydų.

[9] Visuose veikaluose Seneka vadina Kaligulą *Gajumi*. Respublikos laikais Romos piliečio nebuvo galima kankinti. Imperijos laikotarpiu kilmingųjų kankinimai paplito (Suet. Tib. 54; Cal. 32; Sen. De ira III, 19. 1).

[10] Vergilijus. Eneida, IV, 373. Vertė A. Dambrauskas.

[11] Ovidijus. Metamorfozės, I, 241. Vertė A. Dambrauskas.

[12] Turimi galvoje Antonijus, Oktavianas, Lepidas ir Sekstas Pompėjus. Antonijus buvo Rytuose ir nedalyvavo 36 m. pr. Kr. vykusiame Oktaviano ir Lepido mūšyje su Sekstu Pompėjumi, bet jis savo kolegoms triumvirams atsiuntė du šimtus laivų.

[13] Sekstas Pompėjus pralaimėjo ir bėgo į Rytus. Po to Lepidas bandė patraukti į savo pusę Oktaviano kariuomenę, bet tai sužinojęs Oktavianas ėmėsi tokių pačių veiksmų, ir Lepido armija perėjo pas jį.

[14] Čia Seneka turbūt cituoja kokio nors Lucilijaus veikalo eilutę.

[15] Seneka čia suklydo: tai ne Ovidijaus, o Tibulo eilutė (Tib. I, 7. 26). Vertė D. Dilytė.

[16] Kai kurių komentatorių nuomone, Nilu vadinama upė prasideda ne nuo Filų, o nuo Merojės.

[17] Plg.: Cic. De rep. VI, 19; Plin. Nat. hist. VI, 181. Sen. Epist. LVI, 3.

[18] Neprieinama, draudžiama (*gr.*).

[19] Plg.: Her. II, 28.

[20] Iškilminga Nilo šventė Nilojos vykdavo per vasaros solsticiją (plg.: Heliod. IX, 443). Aukodavo pats faraonas arba vienas jo sūnų. Nuo Augusto laikų aukojimus atlikdavo ir Egipto valdytojas.

[21] Plg.: Plin. Nat hist. XVIII, 168.

[22] *Tiberijus Klaudijus Balbilas* buvo Egipto prefektu nuo 55 m. po Kr. Matyt, jis parašė knygą apie Egiptą. Plg.: Plin. Nat. hist. XIX, 3.

[23] Teofrastas, matyt, parašė veikalą apie Nilą. Jis neišliko.

[24] 42 ir 41 m. pr. Kr.

[25] III a. pr. Kr. poetas Kalimachas parašė veikalą proza apie įvairius keistus ir neįprastus dalykus. Galbūt Seneka turi galvoje šį veikalą.

[26] Plg.: Plut. Plac. Phil. IV, 1; Her. II, 22.

[27] Aesch. Suppl. 542, 569; Soph. Frg. 797; Eur. Hel. 1–2.

[28] Dažniau vartojama forma – troglodital (graikų k. tai reiškia „urviniai").

[29] Iš šiaurės į pietus vasarą ir iš pietų į šiaurę žiemą pučiantys pastovūs vėjai Viduržemio jūros regione.

[30] Apie 500 m. pr. Kr. paskelbtas Eutimeno veikalas neišliko.

[31] Viduržemio jūrą senovės žmonės vadino Vidine, o Atlanto vandenyną – Išorine jūra.

[32] Plg.: Arist. Meteor. II, 2. 5.

[33] Antikoje buvo labai paplitusi mintis, kad Nilas išteka iš Atlanto vandenyno. Plg.: Plin. Nat. hist. V, 51; Vitr. VIII, 2, 6, 7; Amm. XXII, 15. 8.

[34] V a. pr. Kr. astronomo Enopido veikalų neišliko.

[35] V–IV a. pr. Kr. gyvenęs gydytojas *Diogenas* buvo jonėnų filosofijos šalininkas. Išliko jo veikalo „Apie gamtą" fragmentai.

[36] Čia dėstymas nutrūksta. Teksto leidėjas dar tradiciškai pateikia graikų kalba parašytoje V–VI a. politiko, filosofo, rašytojo Joano Laurencijaus Lido knygoje „Apie mė-

nesius" cituotas Senekos veikalo ištraukas apie kitų antikos autorių teiginius Nilo tema:

„Herodotas sako, kad saulė, eidama per netoli žemės esančią pietinę juostą, ten susiurbia visų upių vandenį. Pasukusi į šiaurę vasaros pradžioje, ji traukia prie savęs Nilo vandenį. Dėl tos priežasties upė vasarą patvinsta.

Egiptiečiai sako, jog etesijos stumia visus debesis iš šiaurės sričių į pietus, todėl dėl gausių pliaupiančių liūčių Nilas pakyla.

Eforas iš Kumų pirmoje savo „Istorijos" knygoje sako, kad Egiptas iš prigimties yra akytas, bet padengęs jį Nilo atneštas dumblas ilgainiui padarė jį nepermerkiamą. Per didelius karščius ši upė teka kaip prakaitas lengvesnių ir akytesnių sričių link.

Bet ir Trasialkas iš Taso sako, kad etesijos verčia Nilą išsilieti. Upė ištvinsta dėl to, kad Etiopijoje yra aukštų, palyginti su mūsiškiais, kalnų grandinė, ji surenka etesijų atvarytus debesis.

Peripatetikas Kalistenis ketvirtoje savo „Graikijos istorijos" knygoje pasakoja, kad jis žygiavo su Aleksandru Makedoniečiu ir atvykęs į Etiopiją įsitikino, jog Nilas susidaro dėl nepaliaujamų liūčių.

Bet ir Dikajarchas savo „Kelionės aplink žemę aprašyme" linkęs manyti, jog Nilas išteka iš Atlanto jūros."

Ketvirta B knyga

Remdamiesi rankraščiais, kai kurie tyrinėtojai ir leidėjai laiko šią knygą pirmąja Senekos veikalo knyga, kiti – trečiąja. Didesnė knygos dalis yra dingusi. Išliko mažiau ne-

gu trečdalis teksto – pati knygos pabaiga. Knygoje buvo kalbama apie debesis, lietų, sniegą, krušą. Liko tik krušos susidarymo aiškinimas. Knygos pabaigoje autorius peikia prabangai atsidavusius žmones.

[1] Teksto, iš kurio versta, leidėjas A. Gercke knygos pradžioje pateikia kelis šios knygos fragmentus: „Dangiškuosius vandenis išpurto debesys. Debesis yra tiršto oro sutankėjimas. Klausiama, kaip susidaro sniegas. Sniegas turi panašią prigimtį kaip šerkšnas. Jame daugiau oro negu vandens. Anaksagoras <...> koks skirtumas tarp rasos ir vandens, toks ir tarp šerkšno ir ledo, taip pat tarp sniego ir krušos."

[2] Romėnų teismas pripažino tik savo akimis mačiusius ar savo ausimis girdėjusius įvykį liudytojus. Vadinamieji *laudatores,* teigiamai atsiliepiantieji apie kaltinamojo reputaciją liudytojai, turėjo nedaug reikšmės.

[3] Ovidijus. Meilės menas, I, 475–476. Vertė D. Dilytė.

[4] Lukrecijus. Apie daiktų prigimtį, I, 314. Vertė M. Račkauskas.

[5] Plg.: Arist. Met. I, 12. 9.

[6] Ta knygos dalis neišliko.

[7] Vergilijus. Georgikos, I, 313. Vertė A. Nyka-Niliūnas.

[8] Karijos vergai buvo prastai vertinami.

[9] *Kleonų* buvo keletas. Seneka tikriausiai turi galvoje Argolidės miestelį. Plg.: Paus. II, 34. 3; Plut. Quaest. Conub. VII, 2. 2.

[10] Krušos sargai (*gr.*).

[11] Plg.: Plin. Nat. hist. XXVIII, 29.

[12] Žr. šio veikalo III, 24. 2 ir III knygos 34-ą paaiškinimą.

[13] Nors romėnai mokėjo gaminti stiklą ir iš jo darydavo indus bei buteliukus kosmetikos priemonėms, namų langai

nebuvo stiklinami. Žiemą kai kurie žmonės užsidengdavo langų skyles peršviečiamomis žėručio plokštėmis.

[14] Plg.: Ath. XV, 686.

Penkta knyga

Remiantis rankraščiais, ši knyga laikoma penktąja arba antrąja Senekos veikalo knyga. Pavadinimas išlikęs daugumoje rankraščių. Teiginiai išdėstyti paprastai ir aiškiai. Iš pradžių Seneka pasako apibrėžimą, o paskui stengiasi išaiškinti, kas yra vėjas. Jis nurodo vėjo atsiradimo priežastis ir aptaria vėjų rūšis. Knyga baigiama filosofiniais samprotavimais apie Apvaizdos dovanas ir žmonių nemokėjimą jomis naudotis, apie užkariavimų beprasmiškumą ir pražūtingumą.

[1] Plg.: Arist. Meteor. I, 13.

[2] Vergilijus. Bukolikos, II, 25. Vertė A. Dambrauskas.

[3] Plg.: Lucr. II, 113–120.

[4] Seneka čia vartoja juridinę leksiką. Juridinius principus romėnai reiškė tam tikrais trumpais, formulėmis vadinamais tekstais.

[5] Kitoje šio veikalo vietoje (II, 18) Seneka teigia, jog jau Anaksimandras aiškino, kad vėjas yra oro judėjimas.

[6] Plg.: Arist. Met. II, 4.

[7] Plg.: Cic. De nat deor. II, 24; Plin. Nat. hist. II, 10; XI, 119.

[8] Plg.: Arist. Met. II, 8. 6.

[9] Turima galvoje, kad žemė yra rutulio formos, todėl Italija ir kitos Vidužemio jūros sritys yra žemiau už šiaurines.

[10] Iš debesų (*gr.*).

[11] Ovidijus. Metamorfozės, I, 338. Vertė D. Dilytė.

[12] Ovidijus. Metamorfozės, I, 61–66. Vertė A. Dambrauskas.

[13] Vergilijus. Eneida, I, 85–86. Vertė A. Dambrauskas.

[14] Varono veikalas, kuriame jis kalba apie vėjus, neišliko.

[15] Lot. *subsolanus* – esantis po saule.

[16] Kampanijoje nuo Vulturo (lot. *vultur* – peslys) kalno pučiantis rytų vėjas. Atitinka graikų eurą.

[17] Liv. XXII, 43.

[18] *Favonijaus* vardas siejamas su lotynų k. veiksmažodžiu *favere* – būti palankiam.

[19] *Koro* ir *argesto* vardai graikiški. Koras reiškia šluotą, o argestas – veržlusis arba išvaikantis debesis.

[20] Nuo Afrikos pučiantis vėjas.

[21] *Akvilono* vardas siejamas su lotynų k. būdvardžiu *aquilus* – tamsus. Atitinka graikų borėją.

[22] *Septemtriono* vardas padarytas iš lotynų k. žodžio *Septemtrio* – Septyni jaučiai, Grįžulo Ratų žvaigždynas.

[23] Lot. *finitor* ir *finiens*. Abu terminai nebuvo labai įsigalėję.

[24] Turimas galvoje Gajus Julijus Cezaris.

[25] Ta Livijaus istorinio veikalo dalis, kurioje aprašomi I a. pr. Kr. įvykiai, neišliko.

[26] Šis ir kiti du sakiniai pasakyti su ironija.

[27] Turimas galvoje triumvirų priešininkas Gajus Atėjus Kapitonas. Krasui aukojant Kapitolijuje prieš žygį 55 m. pr. Kr. Kapitonas pasakė, jog paukščių ženklai rodo, kad dievai jam nepalankūs. Iššygiuojantį Krasą Kapitonas palydėjo prakeiksmais. Po dvejų metų Krasas žuvo partų krašte prie Eufrato upės.

[28] Išlikusiuose Platono raštuose tokios vietos nėra.

Šešta knyga

Vieni leidėjai ir tyrinėtojai laiko šią knygą trečiąja Senekos veikalo dalimi, kiti – šeštąja. Ji skirta žemės drebėjimų klausimams. Knygos turinys atspindi ir tų laikų aktualijas. Mat kaip tik neseniai buvo įvykęs didžiulis žemės drebėjimas Italijos pietvakarinėje srityje, Kampanijoje. Kaip filosofas, Seneka laiko savo pareiga įtikinti skaitytojus, jog nereikia bijoti žemės drebėjimo, nes nereikia bijoti mirties. Tam jis skiria knygos pradžią ir pabaigą. Kitame tekste nuosekliai dėstomos įvairios žemės drebėjimų priežasčių teorijos.

[1] Plg.: Arist. Met. II, 8. 11.

[2] *Gajus Memijus Regulas* ir *Lucijus Verginijus Rufas* konsulavo 63 m. po Kr. *Vasario nonos* – vasario mėn. 5 d. Tacitas nurodo, jog šis drebėjimas įvyko 62 m. po Kr. (Tac. Ann. XV, 22. 5).

[3] Plg.: Plin. Nat hist. II, 146.

[4] Autorius turi galvoje epidemijas, kurių plitimas buvo siejamas su orais.

[5] Romoje buvo daug pigių, prastai pastatytų namų, kurie dažnai sugriūdavo. Plg.: Strab. V, 3. 7; Iuv. III, 193–194.

[6] 17 m. po Kr. Plg.: Tac. Ann. II, 47.

[7] 62 m. po Kr. Plg.: Apd. 16, 23–31.

[8] Vergilijus. Eneida, II, 354. Vertė A. Dambrauskas.

[9] Čia Seneka kalba su ironija.

[10] Poetas *Vagelijus* nėra žinomas. Kadangi vardas rankraščiuose blogai išlikęs, spėjama, jog Seneka paminėjo Valgijų Rufą arba Galioną, arba Aulą Gelijų, bet nė viena hipotezė nėra pakankamai įtikinama.

[11] Neaišku, kokius autorius Seneka turi galvoje.

[12] Čia labiau pabrėžiamos politinės, o ne geografinės ribos. Sritys iki Dunojaus buvo užkariautos romėnų, o savąjį Vidužemio jūros regioną jie laikė ir visa Europa, ir visu pasauliu.

[13] Plg.: Arist. Met. II, 7. 2.

[14] *Archelajas* (apie 480–410 m. pr. Kr.), matyt, veikale, pavadintame „Apie gamtą", rutuliojo Anaksagoro mokymą apie Protą ir teigė pasaulį egzistuojant dėl šalčio ir šilumos priešpriešos ir maišymosi.

[15] Arist. Met. II, 8. 4.

[16] Antikoje buvo paplitusi legenda, jog nuo gimimo Teofrastas vadinosi Tirtamu, bet dėl puikios iškalbos Aristotelis ji pavadino Teofrastu, tai yra dieviškai aiškinančiu (Cic. Or. 62; Diog. Laert. V, 2. 39).

[17] *Stratonas* po Teofrasto tapo peripatetikų vadovu (apie 281 m. pr. Kr.).

[18] Vergilijus. Eneida, VI, 256. Vertė D. Dilytė.

[19] Turbūt Seneka turi galvoje stoikus.

[20] Žr. šio veikalo III, 15. 1 arba V, 4. 2.

[21] Plg.: Arist. Meteor. II, 8. 3.

[22] Vergilijus. Eneida, VIII, 728. Vertė A. Dambrauskas.

[23] Manoma, jog Seneka laisvai ir apytikriai išvertė Asklepiodoto veikalo pavadinimą. Veikalas tikriausiai vadinosi „Gamtos reiškinių priežastys" arba „Gamtos reiškinių priežasčių klausimai".

[24] Vergilijus. Eneida, I, 55–56. Vergilijaus tekstą Seneka truputį pakeitė, pritaikydamas prie savo teksto. Vertė D. Dilytė.

[25] Vergilijus. Eneida, I, 53–54. Vertė A. Dambrauskas.

[26] Tikriausiai Seneka turi galvoje Demokrito mokinio Metrodoro (IV a. pr. Kr.) veikalą „Apie gamtą".

[27] Plg.: Plin. Nat. hist. XI, 270.

[28] Plg.: Arist. Meteor. II, 7. 5.

[29] Plg.: Arist. Meteor. II, 8.

[30] Vergilijus. Eneida, VIII, 525. Vertė D. Dilytė.

[31] Pajūrio miestai Helikė (12 km nuo jūros) ir Burė (7 km nuo jūros) žuvo per 373 m. pr. Kr. įvykusį žemės drebėjimą. Matyt, Aristotelio sūnėnas istorikas ir filosofas Kalistenis tai aprašė neišlikusiame veikale „Graikijos istorija".

[32] XV šios knygos skyriuje.

[33] Hom. Il. VII, 445; XI, 75; Od. XI, 74.

[34] Drebėjimas įvyko 427 m. pr. Kr. Tukididas sako, kad salą nusiaubė didžiulis jūros potvynis (Thuc. III, 89. 3).

[35] Plg.: Her. VII, 129; Strab. IX, 5. 2.

[36] Apie 300 km.

[37] Plg.: Plin. Nat. hist. II, 195.

[38] Hom. Od. IV, 354–355.

[39] Cezario laikais (Caes. B. C. III, 112) Faro sala buvo nutolusi nuo žemyno per 900 žingsnių, tai yra apie 1,3 km.

[40] Vergilijus. Eneida, III, 77. Vertė A. Dambrauskas.

[41] Pind. Frg. 58 (Christ).

[42] Thuc. II, 8.

[43] 373 m. pr. Kr.

[44] Plg.: Verg. Aen. VII, 563; Plin. Nat. hist. II, 207.

[45] Vergilijus. Eneida, III, 414–419. Vertė A. Dambrauskas.

[46] Plg.: Sen. Epist. LXX, 14.

[47] Plg.: Sen. Epist. CIV, 27.

Septinta knyga

Vienų leidėjų ir tyrinėtojų ši knyga laikoma ketvirtąja, kitų – septintąja. Ji skirta kometoms. Seneka tvirtai laikosi nuomonės, jog kometos yra tokios pat rūšies dangaus kūnai, kaip ir planetos. Visa septintoji knyga skirta tam įrodyti.

[1] Nėra aišku, ką Seneka turi galvoje ir ką toliau cituoja.

[2] II a. pr. Kr.

[3] Plg.: Arist. Meteor. I, 6.

[4] Žymus matematikas ir astronomas *Kononas* (III a. pr. Kr.) senovės pasaulyje garsėjo ir tuo, kad vieną atrastą žvaigždyną paskelbė esant į dangų paimtą karalienės Berenikės kasą (Cat. 66). Egipto karalienė Berenikė nusikirpo plaukus ir paaukojo juos šventykloje, kad jos vyro karo žygis būtų sėkmingas. Plaukai iš šventyklos dingo, ir kaip tik tuo metu Kononas pastebėjo nematytą žvaigždyną.

[5] Tai – planetos. Romėnai pavadinimą išvertė iš graikų kalbos: graikų k. žodis *planeta* reiškia „klajojanti".

[6] *Charmandrą* mini tik Seneka. Nieko daugiau apie jį nežinoma.

[7] 373 m. pr. Kr.

[8] Plg.: Plut. Plac. III, 2. 7.

[9] Sal. Hist. IV, 28.

[10] Ovidijus. Metamorfozės, II, 71. Vertė A. Dambrauskas.

[11] Plg.: Plin. Nat. hist. II, 90.

[12] Plg.: Lucr. VI, 433.

[13] Plg.: Arist. Meteor. I, 7. 3; Plin. Nat. hist. II, 89.

[14] Plg.: Arist. Meteor. I, 6. 1.

[15] Plg.: Diog. Laert. II, 3. 12.

[16] Matyt, Seneka turi galvoje pitagorininkus ir Anaksagorą, o gal ir kai kuriuos stoikus.

[17] *Demetrijas Soteras* mirė 151 m. pr. Kr. Kometa pasirodė 147 m. pr. Kr. Per vadinamąjį Achajos karą romėnai 146 m. pr. Kr. sugriovė Korintą ir užkariavo Graikiją.

[18] *Atalas III* valdė 138–133 m. pr. Kr. Paskui savo karalystę Pergamą testamentu paliko Romos valstybei.

[19] Visuotinės istorijos autorių *Eforą* Polibijas laiko vienu mokyčiausių autorių (Polyb. VI, 45. 1).

[20] 373 m. pr. Kr.

[21] Kadangi visi dangaus kūnai buvo laikomi dieviškais, po Julijaus Cezario mirties 44 m. pr. Kr. pasirodžiusi kometa buvo palaikyta jo sudievinimo ženklu. Julijų giminė siejo savo kilmę su Venera, todėl Julijus Cezaris 46 m. pr. Kr. pastatė deivei Veneros Pramotės šventyklą ir įvedė šventę. Augusto laikais pasirodė daug kometų, paskutinė – 14 m. po Kr., po jo mirties. Imperatoriui Klaudijui valdant, kometa pasirodė jo mirties metais, 54 m. po Kr. Nerono laikų kometa atsirado 60 m. po Kr. ir, kaip nurodo Tacitas, sukėlė daug kalbų apie būsimą imperatoriaus mirtį, valdžios pasikeitimą ir maištingus bruzdėjimus (Tac. Ann. XIV, 22). Neronas tada neprarado valdžios ir nenumirė, todėl Seneka sako, jog ši kometa panaikino ligi tol buvusį blogą kometų vardą.

[22] Seneka turi galvoje stoikus.

[23] Stoikai.

[24] Vergilijus. Georgikos, I, 367. Vertė A. Dambrauskas.

[25] Vergilijus. Eneida, IX, 20–21. Vertė A. Dambrauskas.

[26] 94 m. pr. Kr.

[27] *Kairė* – rytai, *dešinė* – vakarai. Plg.: Plin. Nat. hist. II, 32.

[28] Čia Seneka pavartoja, kaip manoma, savo paties sukurtą naujadarą *subitaneus*. Jį vėliau vartojo kai kurie kiti rašytojai.

[29] Plg.: Arist. Meteor. I, 6.

[30] Autorius pateikia stoikų, Platono, Aristokseno, Dikajarcho, Epikūro, Aristotelio, Empedoklio, Kritijo nuomones. Plg.: Cic. Tusc. disp. I, 9, 10, 19; Diog. Laert. VII, 157.

[31] Vergilijus. Georgikos, I, 137. Vertė A. Dambrauskas. Vergilijus sako, jog žvaigždėms vardus davė jūreivis. Seneka, matyt, turi galvoje argonautus, plaukusius, skaičiuojant nuo jo laikų, prieš trylika ar keturiolika šimtmečių.

[32] Plg.: Hor. Epist. I, 12. 9; Ovid. Met. I, 433; Luc. Phars. I, 98 ir Man. I, 142.

[33] Arist. Meteor. I, 6, 7.

[34] Vergilijus. Georgikos, I, 391–392. Vertė A. Dambrauskas.

[35] Vergilijus. Georgikos, I, 362–364. Vertė A. Nyka-Niliūnas.

[36] Antikos laikais orakulai ir pranašystės dažniausiai buvo pateikiami kaip ritmingi, metrą turintys tekstai. Žymiausių šventyklų orakulai buvo sueiliuoti hegzametru ar pentametru, o paprasti burtininkai ir pranašautojai vartojo ir įvairius folkloro metrus.

[37] *Paterkulas* ir *Vopiskas* buvo papildomi konsulai 60 m. po Kr.

[38] Seneka turi galvoje kažkokį neišlikusį Aristotelio veikalą.

[39] Eleusino misterijos turėjo dvi įšventinimo pakopas.

[40] Plg.: Sen. Epist. CXIV, 21; Mart. I, 96. 7; II, 43. 8; Iuv. VII, 136.

[41] Turimi galvoje retiarijais vadinti gladiatoriai. Jie būdavo ginkluoti tinklu ir ietimi, nedėvėdavo šarvų, tik trumpas tunikas.

[42] Nuo tragiškus vaidmenis vaidinusio *Pilado* ir komiškų veikalų aktoriaus *Batilo* mirties iki tada, kai Seneka rašė šį veikalą, turbūt buvo praėję apie dvidešimt ar trisdešimt metų.

DALYKŲ RODYKLĖ

Amalas II, 49.1–3; II, 57.1–4; II, 58.2

Ateities numatymas I, 1.4; I, 2.5; I, 2.8; I, 8.7; I, 11.1; I, 13.3; II, 32.2–8; II, 34.2; VII, 28.1–3

Atspindys I, 3.7–8; I, 5.1–9; I, 5.13–14; I, 6.2–4; I, 15.7–8; I, 16.1–9; I, 17.1–10

Dangaus ugnys I, 1.1–15; I, 2.10–11; I, 9.1–2; I, 10.1; I, 14.1–6; I, 15.1–8; II, 55.3; VII, 4.3; VII, 5.1–2; VII, 20.2; VII, 21.1; VII, 23.2–3

Dangus V, 17.2–4; VII, 13.2–3; VII, 14.1–4

Dievas I, Įž. 3; I, Įž. 13–16; II, 45.2–3; II, 46.1; VII, 30.3–4

Gamta III, 27.2; V, 18.15–16; VII, 1.2–6; VII, 30.1

Garavimas I, 1.7–9; II, 12.4; II, 54.1–2; III, 21.1; V, 14.4

Griaustinis II, 12.5–6; II, 17.1; II, 18.1; II, 20.1–3; II, 27.1–2; II, 28.3; II, 30.1–4; II, 54.1–2; II. 55.3

Horizontas V, 17.3–4

Istorikai III, Įž. 5–6; IV B, 3.1; VII, 16.1–2

Karas V, 18.5–12

Kometos
- būdingi bruožai VII, 11.1–3,
- įvairovė VII, 6.1; VII, 17.3,
- paties autoriaus stebėtos Klaudijaus ir Nerono laikų kometos VII, 17.2; VII, 21.3–4; VII, 29.2–3,

ar jos planetos, ar ne VII, 2. 1–2; VII, 4.1,
senosios teorijos VII, 3.1–3; VII, 4.1; VII, 5.3–5; VII, 19.1–2,
stoikų teorijos VII, 19.1; VII, 20.1–22; VII, 30.2,
kitos teorijos VII, 6.1–3; VII, 7.1–3; VII, 8.1–4; VII, 9.1–4; VII, 10.1; VII, 12.1–8; VII, 14.4; VII, 15.1–2; VII, 16.2–3; VII, 17.1–7; VII, 18.2,
Senekos nuomonė VII, 22.1–7; VII, 24.3; VII, 25.7; VII, 26.1–6; VII, 29.2–3
Kruša IV B, 3.1–6; IV B, 4.1–3; IV B, 5.4; IV B, 6.1–3; IV B, 7.3
Lemtis II, 35.1–2; II, 36.1; II, 38.4
Likimas III, Įž. 7–9
Mirtis II, 59.2–9; V, 18.9–16; VI, 1.8–9; VI, 2.7; VI, 32. 1–12
Netikėtumas VI, 3.2–4; VII, 1.1; VII, 1.5
Oras II, 4.1; II, 6.1–4; II, 6.6; II, 7.1; II, 7.2; II, 8.1; II, 9.1–4; II, 10.1–4; II, 11.1–2; II, 14.2; II, 29.1; V, 1–5; V, 6.1; VI, 16.1–4; VI, 17.1–2
Pasaulio pabaiga III, 27.1–15; III, 28.1–7; III, 29.1–9; III, 30.6,
gimimas iš naujo III, 30.7–8
Pataikavimas IV A, Įž. 1–13
Planetos VII, 1.6–7; VII, 4.2; VII, 13.1
Siela VII, 25.2
Sniegas IV B, 4–8; IV B, 10; IV B, 12; IV B, 13
Sūkuriai V, 13.1–3; VII, 15.1–2; VII, 8.1–4; VII, 9.1–4; VII, 10.1–3
Ugnis II, 22.1; II, 26.1–7; VI, 11.1
Upės III, 11.1–6; III, 16.1–3; III, 26.1–4; VI, 7.1; VI, 8.2–5
Vaivorykštė I, 3.1–11; I, 6.6; I, 8.1–7; I, 10.1
Vanduo III, 12.1–4; III, 13.2; III, 14.3,
žemės vandenys III, 1.1–2; III, 2. 1–2; III, 3.1; III, 4. 1–3; III, 10.5; III, 22.1,
požeminiai vandenys III, 8.1; III, 16.4–5; III,

19.4; III, 20.1–6; III, 21.1–4; III, 24.1–4; III, 25.1–11; III, 26.5–8; V, 14.2; VI, 7. 1–6; VI, 8.1–2
Vėjas
apibrėžimas V, 1.1–4,
priežastys V, 2–6; V, 13.4; V, 14.1–4,
rūšys V, 7–12; V, 16.1–6; V, 17.1–5
Visata VII, 24.2–3; VII, 27.2–4
Žaibavimas I, 1.6; I, 14.4; II, 12.2–6; II, 13.1–4; II, 14.1–2; II, 15.1; II, 20–22; II, 16.1; II, 19.1; II, 21.1–4; II, 26.9; II, 41.1–2; II, 44.2; II, 54.1; II, 55.4; II, 56.1; II, 57.1–4; II, 58.1–3; II, 59.10–13; VII, 4.2–3,
žaibų rūšys II, 31.1–2; II, 39.1–4; II, 40.1–6; II, 47.1–2; II, 48.2; II, 50.1–3; II, 52.1–2; II, 53.3; II, 56.1–2
Žemė II, 5.1–2; III, 14.1–3; V, 15.1–4; VI, 16.2–4; VII, 2.3
Žemės drebėjimai VI, 1.1–15; VI, 2.1–2; VI, 4.1; VI, 21.2; VI, 26.2–4; VI, 27.1–6; VI, 28.3; VI, 29.1–3; VI, 31.1–2,
priežastys VI, 3.1; VI, 6.1–4; VI, 9.1–2; VI, 11.1; VI, 10.1–2; VI, 12.1–6; VI, 18.7; VI, 19.1–2; VI, 20. 1–7; VI, 21.1–2; VI, 24.1–6; VI, 25.4
Žemės gyslos III, 15.1; VI, 14.1–2
Žemės kiaurymės VI, 23.1; VI, 25.1
Žmogus I, Įž. 2–17; II, 59.9; III, Įž. 10–18; IV A, Įž. 1–2; IV A, Įž. 19; VI, 2.3–6

GEOGRAFINIŲ VARDŲ RODYKLĖ

Achaja 122, 188, 189, 198, 242, 255
Adrija 132
Afrika 100, 180, 221
Albulos 115
Aleksandrija 148
Alfėjas 122, 198
Alpės 94, 148, 158
Ambrakija 132
Apeninai 158
Apolonija 16, 61, 150
Apulija 179
Arakas 207
Aretusa 122, 198
Argolidė 122
Arkadija (Kretos miestas) 105
Arkadija (Peloponeso sritis) 117
Atalantė 215
Atėnai 179
Atlanto jūra 149, 150
Azija 188, 196

Bajai 117
Baktrija 182
Bojotija 118
Boristenas 148
Burė 214, 217, 218, 225, 232, 243

Chalkidė 207, 216
Charibdė 132
Chersonesas 122

Delas 217, 218
Doridė 122
Dunojus 9, 125, 126, 142, 196

Egėjo jūra 65, 212
Egijas 217

Egiptas 9, 142, 143, 145, 146, 149–151, 217, 230
Eleusinas 258
Elidė 98, 216
Erasinas 122
Etiopija 9, 100, 142, 143, 147, 180, 198
Etna 69
Eufratas 9, 182
Europa 196

Faras 217
Fasidas 148
Filai 143, 144
Fucino ežeras 99

Galatija 118
Galija 9, 101, 179
Germanija 9, 101, 142
Graikija 182, 230, 251

Haliakmonas 118
Helikė 214, 217, 218, 225, 232, 243
Hemas 9, 104
Heraklėja 146
Herkulanėjas 185, 218
Hesperija 221

Idumas 113
Indija 11, 180, 182
Indijos jūra 143
Ispanija 9, 11, 94, 221
Istras (Histras) 9, 116, 148
Išorinė jūra 149
Italija 101, 115, 219, 221

Kaistras 148
Kalabrija 179
Kampanija 185, 188, 189, 201, 216, 218, 222
Kapadokija 118
Kapitolijus 80
Karija 113, 155
Kartagina 94, 141
Kaspijos jūra 132
Kataraktos 143
Kaukazas 148
Kipras 218
Kleonai 155
Korikas 105
Kreta 105, 132
Kutilijos 119

Ladonas 216
Lidija 119
Likas 122
Likija 120
Linkestijas 115

Magnesija 105
Makedonija 118, 176, 188, 255
Masilija 149
Megalepolis 216

Memfis 145
Mesenė 123
Milos 123

Nikopolis 218
Nilas 98, 116, 120, 121, 135, 142–151, 196, 198, 217
Nonakris 117
Nucerija 185

Olimpas 216
Osa 216
Ostija 40

Pafas 218
Pamfilija 179
Patros 217
Peloponesas 215, 217–218
Penėjas 118, 216
Pirėnai 9
Pompėjai 185, 218
Pontas 121, 132, 151, 155
Propontidė 132
Puteolai 114

Raudonoji jūra 96, 132
Reinas 9, 125, 126, 148, 196
Rodanas 125, 148
Rodas 122
Roma 16, 141

Sicilija 118, 122, 132, 135, 142, 198, 221
Sidonas 216
Sirakūzai 15, 122
Sirija 118, 242
Skila 132
Skitija 155
Stabijos 185
Statonija 119
Stigas 117
Surentas 185

Tebai 216
Tempė 118
Tera 212
Terasija 212
Tesalija 118, 216
Tigras 122, 198
Tmolas 148
Trakija 148, 214

Vadimonio ežeras 119
Vidinė jūra 151

VARDŲ RODYKLĖ

Aischilas 147
Aleksandras 94, 182, 214
Amonas 69
Anaksagoras 57, 61, 147, 153, 199, 232
Anaksimandras 60
Anaksimenas 60, 200
Antiochas VII Sidetas 242
Antonijus, Markas 141, 147
Apolonijas Mindietis 137, 230, 243
Aratas 37
Archelajas 201
Aristotelis 12, 14, 21, 34, 57, 202, 203, 232, 254–256
Artemidoras 25, 240
Asklepiodotas 66, 68, 175, 207, 213
Atalas (filosofas) 82, 83
Atalas (karalius) 242
Augustas 13, 16, 41, 179, 244

Balbilas, Tiberijus Klaudijus 146
Batilas 260
Belas 130
Berosas 130

Cecina, Aulas 76, 82, 87
Cezaris, Gajus Julijus 180
Cezaris, Oktavianas Augustas 141
Charmandras 232
Ciceronas 87

Darėjas 214
Demetrijas (filosofas) 137
Demetrijas (Sirijos karalaitis) 242
Demetrijas (Sirijos karalius) 242
Demokritas 157, 165, 210
Diogenas 61, 150, 151

Eforas 242–243
Empedoklis 117
Enopidas 150
Epikūras 211
Epigenas 230, 232, 233, 235, 237
Eudoksas 230
Euripidas 147
Eutimenas 149

Fabianas, Papirijus 124
Fidas Anėjus 137
Filipas 94, 175, 176

Gajus (Kaligula) 139, 140
Galionas, Lucijus Junijus (prieš įsūnijimą buvęs Markas Anėjus Novatas, Senekos brolis) 137–138
Galionas, Lucijus Junijus (Senekos brolio Marko Anėjaus Novato įtėvis) 171
Germanikas, Druzas (Livijos sūnus) 13
Getulikas, Gnėjus Lentulas 139
Gilipas 15

Hanibalas 94, 177
Herakleitas 87
Homeras 214, 217
Hostijus Kvadra 41, 42

Julijus, Gajus Cezaris 244
Jupiteris 78–81, 83

Kalimachas 147
Kalistenis 213–214, 232
Kambisas 69
Kasandras 104
Kastoras 15
Klaudijus 244, 247, 256
Kleopatra 147
Klidemas 87
Kononas 230
Krasas 182
Krispas Pasienas 136

Lelijus 226
Lepidas 141–142
Lucilijus Junioras 7, 90, 93, 98, 122, 135, 137, 184, 185, 223, 225, 226
Livijus 177, 180

Menandras 140
Mesalina 139
Metrodoras 209

Narcizas 139
Neptūnas 214
Neronas Cezaris 27, 198, 244, 247

Ovidijus 98, 115, 140, 143

Panecijus 179
Paterkulas 255
Paulas, Emilijus 12
Persėjas 12
Piladas 260
Pindaras 217
Pironas 259
Pitagoras 259
Plankas, Munacijus 136
Platonas 184
Polukas 15
Pompėjus, Sekstas 141–142
Poseidonijas 28, 29, 65, 86, 152, 207, 212, 215, 246

Regulas 185

Saliustijus 234
Scipionas, Publijus Kornelijus Afrikietis Vyresnysis 46
Sejanas 13
Sekstijai 259
Sofoklis 147
Stratonas 202

Talis 106, 107, 148, 194
Teofrastas 104, 105, 110, 118, 119, 121, 147, 202, 255
Tiberijus Cezaris 40
Tukididas 215, 217

Vagelijus 191
Valerijus Aziatikas 65
Varonas, Markas Terencijus 177
Venera Pramotė 244
Vergilijus 29, 35, 98, 122, 140, 154, 203, 213, 217
Verginijus 185
Vilėjus 136
Vopiskas 255

Zenonas 245

TURINYS

Pirma knyga. APIE DANGAUS UGNIS 7

Antra knyga. APIE ŽAIBUS IR PERKŪNUS 47

Trečia knyga. APIE ŽEMĖS VANDENIS 93

Ketvirta A knyga. APIE NILĄ 135

Ketvirta B knyga. APIE DEBESIS 152

Penkta knyga. APIE VĖJUS 164

Šešta knyga. APIE ŽEMĖS DREBĖJIMĄ 185

Septinta knyga. APIE KOMETAS 227

Dalia Dilytė. Fizikos ir etikos darna gamtos slėpinių tyrimuose 261

Paaiškinimai 271

Dalykų rodyklė 297

Geografinių vardų rodyklė 300

Vardų rodyklė 303

Lucijus Anėjus Seneka
GAMTOS KLAUSIMAI
Iš lotynų kalbos vertė
Dalia Dilytė

Redaktorė *Ramutė Rybelienė*
Dailininkė *Audronė Uzielaitė*
Maketavo *Nijolė Juozapaitienė*

SL 1573. 2002 12 24. Užsakymas 3.13
Išleido UAB „Pradai" leidykla, T. Vrublevskio g. 6, 2000 Vilnius
Spaudė AB spaustuvė „Spindulys", Gedimino g. 10, 3000 Kaunas

Printed in Lithuania

Seneca, Lucius Annaeus
Se76 Gamtos klausimai / Lucijus Anėjus Seneka. – Vilnius : Pradai, 2002. – 306 p. – (Filosofijos klasika : mažoji serija ; 7)

Dalykų, geografinių vardų ir vardų r-klės: p. 297-305.
ISBN 9986-943-85-X

Romėnų stoicizmo filosofijos atstovo Lucijaus Anėjaus Senekos (4 m. pr. Kr. – 65 m. po Kr.) traktatas „Gamtos klausimai" atspindi to meto gamtos mokslo pažiūrą į įvairius gamtos reiškinius ir mokslinio jų tyrinėjimo metodiką. Stebėjimas, analogija ir empirinių faktų apmąstymas – tokie pagrindiniai Senekos gamtos pasaulio aiškinimo principai, kuriais remdamasis jis teigia pasaulį esant vieningą, tvarkingą ir tikslingą. Kita vertus, pasaulio didingumo, grožio ir tobulumo apmąstymai išvaduoja žmogų nuo mirties baimės, taurina jo sielą, lemia vertybinę ir etinę orientaciją.

UDK 1+502:1](37)